Črni Kamnitnik
Loma Negra

Tine Debeljak

Tine Debeljak

ČRNI KAMNITNIK
LOMA NEGRA

Tine Debeljak

Črni Kamnitnik

Loma Negra

DRUŽINA
Ljubljana 2003

dr. Tine Debeljak
ČRNI KAMNITNIK
LOMA NEGRA

Zbirka Loški razgledi
Doneski 9

Uredil in oblikoval: Marko Vombergar
Fotografije: Marko Vombergar

Spremna beseda: Denis Poniž

Jezikovni pregled: Vida Frelih

Izdala Družina d.o.o.
skupaj z Muzejskim društvom Škofja Loka

Knjiga je izšla s pomočjo Urada RS za Slovence v zamejstvu in po svetu.

Za založbo: dr. Janez Gril

Tisk: Schwarz d.o.o.

Ljubljana 2003

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

821.163.6(82)-821
821.163.6(82).09 Debeljak T.

DEBELJAK, Tine, 1903-1989
Črni kamnitnik : Loma Negra / Tine Debeljak ; [fotografije Marko Vombergar ; spremna beseda Denis Poniž]. - Ljubljana : Družina : Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2003. - (Loški razgledi. Doneski ; 9)

ISBN 961-222-482-X (Družina)

126693632

UVODNA BESEDA

Tako kot Ovidij je tudi Tine Debeljak tožil v izgnanstvu. Prvi po svojem Rimu iz Helesponta, drugi po Sloveniji in rodni Loki iz Argentine. Nobeden od njiju ni več videl svoje domovine. Rimski pesnik je tožil deset let, slovenski literat štirikrat toliko in še čez. Za oba so doma zaukazali molk in pozabo. Njun glas pa je nezadržno plul preko morij, rojaki ju niso pozabili. Škofja Loka se je svojega žlahtnega rojaka spomnila posthumno v pomladnem mesecu tistega leta, ko se nam je kazala zarja samostojne Slovenije. Maja, leta 1991, smo imeli v Škofji Loki simpozij o dr. phil. Tinetu Debeljaku. Na njegovi rodni hiši mu je Občina Škofja Loka leta 1995 postavila marmornato ploščo.

Letos, leta 2003, postavljamo Tinetu Debeljaku kip v aleji zaslužnih Ločanov. Njegov bronasti portret stoji na kamnu iz njegovega, loškega Kamnitnika. Tu so zopet skupaj trije sosedi, znameniti "podnunci", mladostni prijatelji, člani "profesorskega ceha", snovalci znamenite obrtne razstave v Škofji Loki leta 1936, ustanovitelji Muzejskega društva Škofja Loka leta 1937 in Loškega muzeja leta 1939: dr. Pavle Blaznik, dr. Tine Debeljak in prof. France Planina. Vsi trije zaslužni Ločani in pomembni Slovenci.

Muzejsko društvo Škofja Loka namenja Tinetu Debeljaku deveto številko Doneskov Loških razgledov. Njegov Črni Kamnitnik, Loma Negra, to njegovo hrepenenje, hrepenenje po ženi, otrocih, po domovini, po Škofji Loki, skratka po njegovem loškem Kamnitniku, je istočasno darilo, ki ga Tine Debeljak daje nam vsem. Hvala, Jamnikov Tinko s Podnun!

Hvala tudi založbi Družina in prijatelju dr. Janezu Grilu za ta naš skupni založniški projekt.

Alojzij Pavel Florjančič,
predsednik Muzejskega društva Škofja Loka

PAYADOR V PAMPI

Loma Negra, 1. 8. 1950

V pampo sem kot konj pognan,

last tega, kdor – kar ulovi me:

neizmerna stepna plan

trave, osata in – ujme,

vihre, ognja, suše, zime ...

Payador sem, ujet med žare,

med viharje, srca udare.

Tebi, žena daljna, zvest:

s svitom dneva pa v mrk zvezd

pesem Ti pojoč s kitare!

Iz zbirke "Poljub"

Črni Kamnitnik

/ črtice /

Novi plavž

1.

"Olavarría!"

Z vlaka sem prestopil na avtobus, ki vozi proti Črnemu Kamnitniku, petnajst kilometrov proti jugu.

Bil je vroč poletni dan v januarju 1950, ko je sonce tu najvišje. Kolektiv* je bil natrpan z delavci ki so se peljali v tovarno na zamenjavo opoldanskega delovnega reda, 'turnusa', kajti v tovarni ne ugašajo ognja in delajo noč in dan ... iz leta v leto ... Večina je imela s seboj lesene zabojčke z delovno obleko in prigrizkom. Stisnili so me k oknu, kar mi je prišlo čisto prav. Prvič sem zdaj – prišlek iz mesta nebotičnikov – v pampski pokrajini. Gledam v ravnino. Sama ravnina! Le tam na obzorju je potegnjena valovita črta morda par deset metrov vzpeta. Tja k tistim 'hribčkom' vozi lepa betonska cesta. Kaj bi ne, saj smo v revirju cementa! Mimo okenca beže njive z že zrelim žitom, z okroglimi zlatimi sončnicami, z visoko koruzo ... pa pašniki s šopasto pampsko travo v peskoviti grudi. Vse je prepredeno počez z bodečo žico, ki omejuje posest veleposestnikov – 'estancierov', ki jim pomeni živina večji dobiček kot obdelana polja. Treba je samo ograditi zemljo, napeti mrežo okrog in v prostor zapoditi živino. Plode jo umetno s semenom bikov, za katere plačujejo milijone, toda hrani se sama noč in dan na prostem, v dežju in suši, v mrazu in vročini, brez staj in hlevov, le z vodnjakom na veter, ki črpa vodo globoko iz tal in jo naliva v dolga korita. Ravnina s pašniki, kjer se skupine konj in krav in prašičev z gobci pri tleh počasi premikajo od šopa do šopa trave, ali pa se stiskajo v gruče, da si delajo sami senco. Na konju jih podi čez plan pastir-gavč, in tropa psov za njim. Čuvarji pampe! Nedaleč od ceste leži kup belih kosti krave, ki je nihče ni pogrešil; odrli so ji kožo, drugo pa so s kljunom razrezale ujede, oglodali psi, obelile mravlje in osušilo sonce: ta največji razkuževalec pampskega gnitja. Ta hip je sedla na beli rog kanja in strmi v votlo oko. Ho, pampski Hamlet: Biti ali ne biti? "Iti v pampo ali ne iti?" sem se vprašal tudi jaz sedaj, ko mi ni bilo več mogoče nazaj. Avto prepodi spet ptice v koruzi ob poti: dvignejo se v jati, zavijejo v

**kolektiv (colectivo): manjši avtobus*

Tovarna "Loma Negra S.A", 2000

LOMA NEGRA

SIERRAS BAYAS

poševnem letu – kot krila spuščajočega se letala – in se spuste na strnišče sosednje, že pospravljene njive. Skozi odprto okence slišim kričanje 'terov', pampskih kričečih srak, ptičjih čuvarjev pampske negibnosti; znanilcev vsega, kar se giblje in približuje. Svoj čas obveščevalcev sanmartinske vojske in indijanskih vpadov 'malonov', zdaj avtomobilov in avionov. Oni par golobov, ki se spreletava pred nami, ali nista morda galeba? Petsto kilometrov od obale? Izgubljena v pampi, kot se bom izgubil jaz? Tu in tam samotno drevo. Košati ombu z okroglo opoldansko senco. Jata vrabcev se spet z vriščem prenese na drug pašnik. Naši vrabčki so to, potepini kot mi po vsem širnem svetu. Na obzorju se že kažejo visoki in ozki dimniki z bruhajočim dimom, ki se vije z dolgimi vlečkami kot zastava, ki me pozdravlja. Najprej en sam iz Sierre Baye tam na levi, potem dva iz Calere Avellanede, nato trije iz San Martina ... tam štirje iz Lome Negre ... in še peti nedograjen ... Grade novo žgalno peč v Črnem Kamnitniku. Že peti plavž.

Gola pampa se spreminja v zelenilo gozda, v kvadre urejenih drevoredov, izmed katerih se že vidijo obrisi belih hiš, delavskih domov. Naselje sredi pampe. Ne razločiš ga prej, dokler nisi že blizu. V globini tik pod vzpetinami se dvigne v tem hipu ogromna skupina poslopij pod kadečimi se dimniki ... Zazdi se ti, da si ugledal stari fevdalni grad nad nizkimi hišami podložnikov. Celo obdan je z žico daleč naokrog kot z obzidjem. Mislim na Loko ... Avtobus je zapeljal z glavne ceste, ki se tu konča, na levo skozi obok – kot skozi srednjeveška mestna vrata – na katerem berem napis: "Villa Luciano Fortabat". Ime francoskega Baska, ustanovitelja apnenice tam v začetku stoletja, ki pa se je pod sinom Alfredom razrasla v mogočno cementarno. Ob njej je sezidal svoje 'mestece', tovarniško naselje zastonjskih delavskih

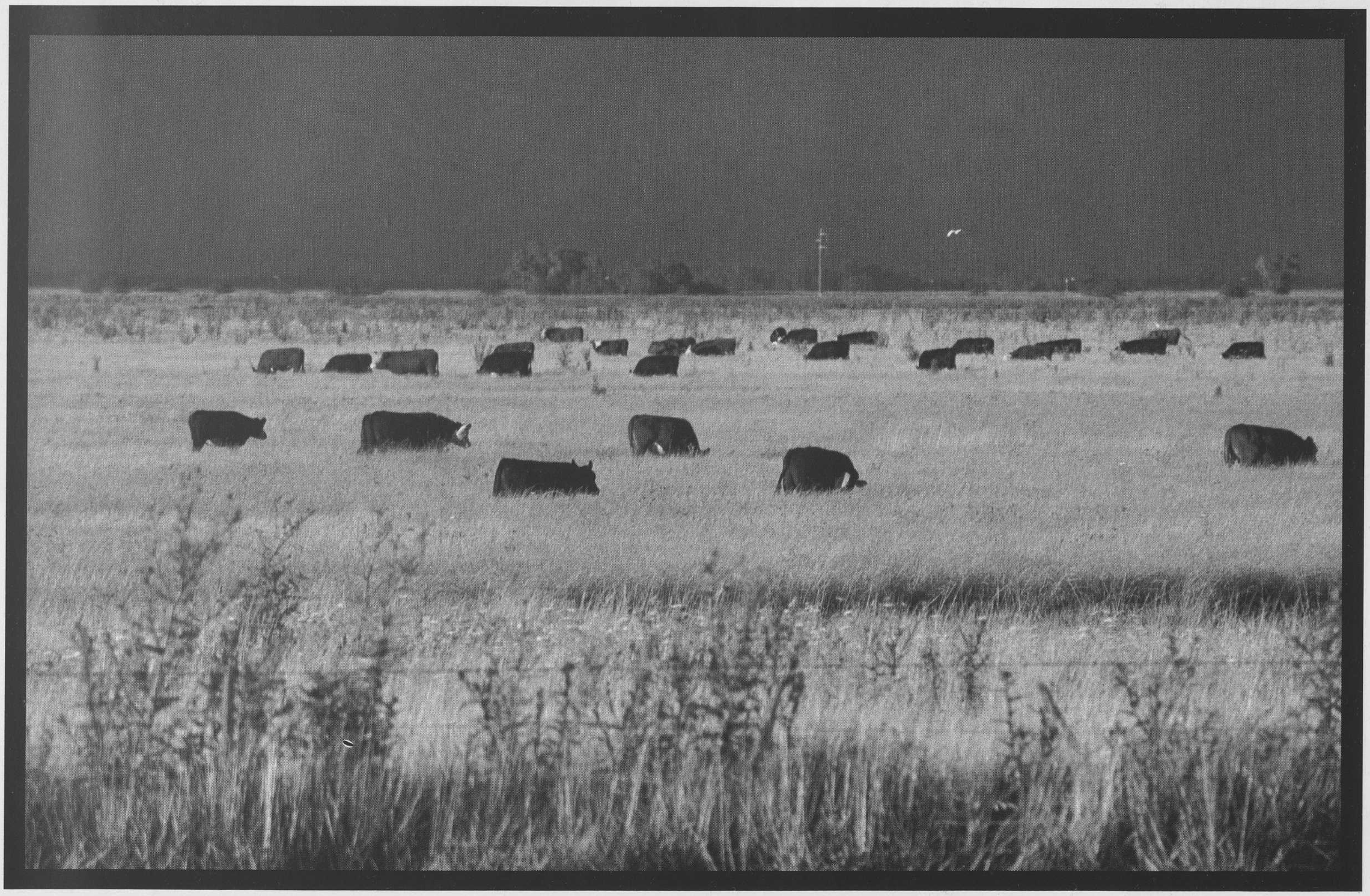

Napis na kolodvoru, Sierras Bayas, 2003

Tovarna za cement "Loma Negra S.A.", 2000

domov. Vozimo se po glavni ulici: na obeh straneh električni kandelabri, pa stebri, ki vodijo razsvetljavo v vse hiše; na slemenih čepe radijske antene in televizijske naprave kot gnezda štorkelj, stoječih na eni nogi. Avto pelje mimo mesnice, trgovine, restavracije s kinodvorano, mimo policijske stražnice, mimo droga z zastavo na 'glavnem trgu' pred tovarno in zapelje pred zatvornico ob vhodu za delavce. Ustavi se pred vratarjevo čuvajnico prav zadnji hip, da so delavci še ujeli urnik: poskakali so z avta in udrli pred napušč čuvajnice, kjer so vtisnili z mehanično uro čas vstopa. Nato so padli v roke Delu, ki je že čakalo nanje z bičem kot srednjeveški valpet – temu priganjaču tudi modernih tlačanov.

Obstal sem trenutek pred tovarno: visoki in široki zidovi poslopij, povezanimi med seboj s prehodi, železnimi svodi in okni, zadelanimi s cementnim prahom, ki pada nanje od zgoraj, se vzdiguje od spodaj in lepi od strani; strmim v dim iz štirih visokih in vitkih stolpov, ki ga bruhajo štiri žgalni plavži; bučanje skrivnega ognja in drobitev in mletev kamenja z ropotajočimi verigami čutim v ušesih in pa v tresenju zemlje pod nogami; šumeče transmisije s kolesa na kolo mi stiskajo srce; železni orjaški žerjavi se-

gajo kot z lovkami po meni ... V strahu se obrnem k delavski koloniji: dim in cementni prah se neseta čez drevesa drevoredov in se vrtita v vrtincih vetra po cestah v okna domov ... Globoko izdihnem iz prsi stari zrak, da dam prostora v svojih pljučih cementnemu prahu.

Nato sem stopil petdeset korakov naprej v sprejemni urad ob robu velikega parka in se prijavil.

Določili so mi stanovanje v uradniški vili sredi tega lepo dišečega visokega evkaliptovega nasada. Dim se tu useda na srebrne vrhove, ki trepetajo pod njim.

Sive grlice so se spustile z vej meni pod noge, kot da bi mi hotele pokazati pot po beli stezi v novi dom, ki bo zdaj – kot moj rojstni nekoč – spet Pod Gradom – Tovarno.

2.

Prej kot ustroj tovarne sem spoznal slovenske ljudi v njej. Zdaj sem sedel jaz v tisti stražnici ob vhodu tovarne. Že ob pol štirih zjutraj sem zapiskal na tovarniško sireno in budil delavce, da ob štirih nastopi prva delavna skupina. Nadziral sem prihajanje na delo, markiranje na avtomatično uro, potem pa beležil zamude in izostanke, ki jih ni bilo malo. Ob osmih sem dajal znamenje uradnikom, ob dvanajstih za odmor in spremembo delovne skupine. Ob odhajanju delavcev sem pa gledal, kaj odnašajo in bi zato smel tudi odpirati kovčke; moral pa sem jih, če sem dobil za koga namig od zgoraj. Najraje sem opravljal ta jutranji 'turnus', da mi je večerni čas ostajal za branje. In rad sem imel ta posel. Prebral sem jutranji časopis in si kuhal mate-čaj. In srečaval sem se z 'našimi' ljudmi. Tedaj jih je bilo tam še kakih dvajset družin, ki so ostale od tistih tridesetih, ki so se v letih velike gospodarske krize trumoma preselile z buenosaireškega Paternala v pampo gradit novo cementno tovarno. V temeljih te tovarne, kjer zdaj službujem, je mnogo znoja slovenskih čel pa žuljev slovenskih rok.

Zdaj sem se slednji dan srečeval s temi našimi ljudmi. Prve dni so me gledali z nezaupanjem, potem pa smo se že spuščali v pogovor in kmalu sem vedel, kdo so in odkod so vsi ti Štularji, Pezdirci, Golobiči, Vukšiniči, Bajuki, Stojniči, Žlogarji, Žlembergerji, Mežnaršiči, Janžekoviči, Vrhi, Težaki, Štavarji, Grahki, Zajci, Oražmi, Faturji, Boštjančiči, Packi, Puglji ... kdo od teh je novonaseljenec in kako sodijo nas in mene. Čez dva tedna so me že povabili v družbo:

"Pridete k Adamiču?" "Kam?" "V gostilno, ki jo ima Laščan Adamič. Tam smo ob sobotah in nedeljah Slovenci, pa tudi

Zapuščena gostilna, nekoč Adamičeva. 2003

vsak dan je kdo tam. In ob vsaki uri: ko prihaja na delo in ko odhaja."

"Pridite, bomo eno zapeli!"

Kot sem rekel: preden sem pregledal tovarno, sem spoznal slovensko oštarijo.

Med visokimi evkalipti in kostanji, koj onstran skladišča, kjer so nakladali cement na tovornjake, že v delavskem naselju, je čepela skoraj zakrita tovarniška gostilna, ki jo je imel v zakupu tedaj Lojze Adamič, pristen krčmar iz Jurčičevih časov z naše Dolenjske. Točil je vino in pivo po stari tukajšnji delavski navadi: eden je plačal za vso družbo ob mizi ali 'šanku' in nato se je drugi 'revanžiral' in potem tretji ... in tako pozno v noč. Krčmar je točil vrčke, jih nosil k mizam, kjer so pele različne narodnostne skupine, vsaka v svojem jeziku in na svoj način. Rad je s svojim basom pritisnil, kjer je bilo treba, ali pa tudi samo, da jih je opomnil na že prazne vrčke.

Vstopil sem v pivnico v soboto zvečer. Vse polno. Delavci so dobili štirinajstdnevno plačo in tedaj se je plačevalo vsevprek. Vame je bušil slab zrak, pa petje, kričanje in prerekanje. Tudi politično. Vse se je mešalo: Slovenci in Hrvati pa Srbi, pa še Črnogorci in Bosanci. Slovaki in Poljaki, Ukrajinci iz Galicije, pa Nadvolžanski Nemci. Italijani in Španci. Pa seveda tudi okoliški kriolski gavči v svoji noši: konjiča je privezal h kolu ob vratih, kjer bo zdaj čakal na svojega gospodarja pozno v noč.

Brisal sem si še pri vhodu očala, pa sem že videl tam v kotu dolgega Lojzeta Puglja, ki sem ga edinega poznal v tej tovarni, kajti srečeval sem ga v povojnih taboriščih. Vsi drugi so bili staronaseljenci. On pa je bil domobranec, eden tistih, ki so prišli iz vaških stražarjev. Mlad, visok in močan, postaven fant nekje od Novega mesta, ki je slovel kot iskan tenorist. Nisem ga podrobneje poznal, le videl sem ga že, a druge sem spoznal šele v čuvajnici. Dober pevec, pa tudi dober pivec. O njem so pravili, da – kadar je vinjen – postane sentimentalen in pozna eno samo pesem: Gor čez izaro. Glava mu omahne, skloni jo v roke, s komolci, uprtimi ob mizo, pa brunda v mizo; hipoma pa vstane, a le toliko, da da vnovič takt za svojo staro pesem. Od vrat sem videl, kako je spet segel po pivu, se dvignil in začel z visokim tenorjem: Sem še majhen bil ... Vsa družba Slovencev je povzela, tudi krčmar Lojze je pritisnil s svojim basom, pa videti je bilo, da tenor ne bo speljal do konca ... Pa jo je. Srečen je sedel, solze so mu prišle v oči in spet je začel mrmrati vase. Ni se več brigal za družbo in ni se mu hotelo govoriti.

"Ta bo zaspal," je rekel krčmar.

V tem sem prišel k slovenski skupini. Poznal sem Slovence sicer, ko so hodili na delo in z njega, nisem se pa seznanjal z njimi pobliže. Zdaj sem pravzaprav zvedel, da je Stojnič Belokranjec, pa Golobič, pa Bajuki ... Vrh Notranjec, Štavar Kraševec s Knežaka, Fatur Vipavčan ... Pugelj Dolenjec, Žlogar iz Semiča, Oražem iz Trsta ...

"Kaj se delite med sabo ne samo po deželah, že tudi po mestih?"

"Med sabo samo, na zunaj smo pa vsi eno: staronaseljenec, novi ... Jugoslovani, Slovenci. Nekaj nas je tukaj, ki smo še vedno Italijani ... tudi Avstrijci iz stare Avstrije ..."

"Avstrijci in Kranjci," je rekel Stojnič, najstarejši. "Mi pa ostanemo, kakor smo bili!"

"Ha, ha seveda," se je zasmejal Vrh. "Sedemnajstega leta za Avstrijo, devetintridesetega za Hitlerja, dvainštiridesetega za Mihajloviča, štiriinštiridesetega za Tita ..."

"Za Mussolinija pa nikdar."

"Zanj pa ne. Mi drugi," je rekel Štavar, "ga poznamo s Primorskega."

"Mi novi pa fašiste iz Ljubljane," sem rekel.

"Tukaj," se je vtaknil vmes krčmar, "pa je zdaj vseeno. Vse, karkoli in kjerkoli si bil, je pozabljeno, je zgodovina ... če pijemo, trkamo vsi vprek ... Plačujemo in pijemo z Nemci in Lahi, in če pojemo, pomagamo slednji slednjemu ... samo da je glas dober ..."

"Rekli smo vam, da bomo eno zapeli", mi je rekel Vukšinič. "No, ali jo bomo?"

"Kakšno?" pripomni Golobič. "Kranjsko, dolenjsko, štajersko? ..."

"Koroško!" sem rekel kar tako.

Pri tej besedi kakor da se je Pugelj zbudil. Pogledal me je in me motno spoznal.

"Pa koroško, tisto mojo."

In že je začel Gor čez izaro ... precej visoko, previsoko ... pa smo vendarle vsi pritisnili. Uglašeno petje, le tenor ne bo zmogel. Žila se napenja Puglju, celo na noge se vzdiguje, da "bi dosegel višino", kot je rad rekel ... pa se je oprijel mize, da bi ne pal ... samo za hip se mu je pretrgal glas. Tedaj pa se je iz drugega kota gostilne oglasil za čuda svež glas in poprijel tam, kjer je obstal Pugelj ... "zibali mamica moja ... Hojli, hojla!"

Pugelj ni več pel. Vsi smo pogledali tja v kot, da bi uganili, kdo mu je prevzel glas in pesem. Ta pa je začel z drugo kitico, vsi smo navdušeno pritisnili, kajti glas je bil nenavadno čist in pevec se je nesel z lahkoto kot na krilih v višino in spet padel v pojemajočo tišino ... Vsa pivnica je prisluhnila. Kdo poje? Nihče med Slovenci ga ni poznal.

Ploskamo in vsi ga povabimo med nas; on pa vzame svoj vrček piva v roke, stopi k nam, trka z nami in reče v italijanski kasteljanščini: "Scusate, soy italiano. Giannino Battista. Di Napoli."

Vsi smo presenečeni obstali. V hipu smo spremenili domačo govorico v 'našo' kasteljanščino: "Pa znate slovensko pesem?" "No, soltando esta canción."

"Kdaj ste prišli? Kje delate? V tovarni?" smo silili vsi vprek z vprašanji.

"Sem v tovarni in tudi ne. Sestavljam peti plavž iz kosov, ki prihajajo iz Nemčije."

"Pa od kod znate slovensko?"

"Ne, ne znam slovensko. Samo to pesem. Bil sem vojak v Sloveniji med drugo vojno. Provincia di Lubiana. Melodija mi je prišla v uho."

"In besedilo?"

"Z melodijo."

"In znate še kakšno?"

"Še eno, veselo: Mi se imamo radi ... radi ... radi ..." je začel in spet smo jo vsi poprijeli in navdušeno zapeli.

Lep glas ima ta Italijan. Kako lepo se zlijemo z njim v zboru.

"Ostanite, vas bomo še kakšno drugo naučili," smo mu ponujali tovarišijo. On pa se je opravičil in šel k svoji italijanski družbi.

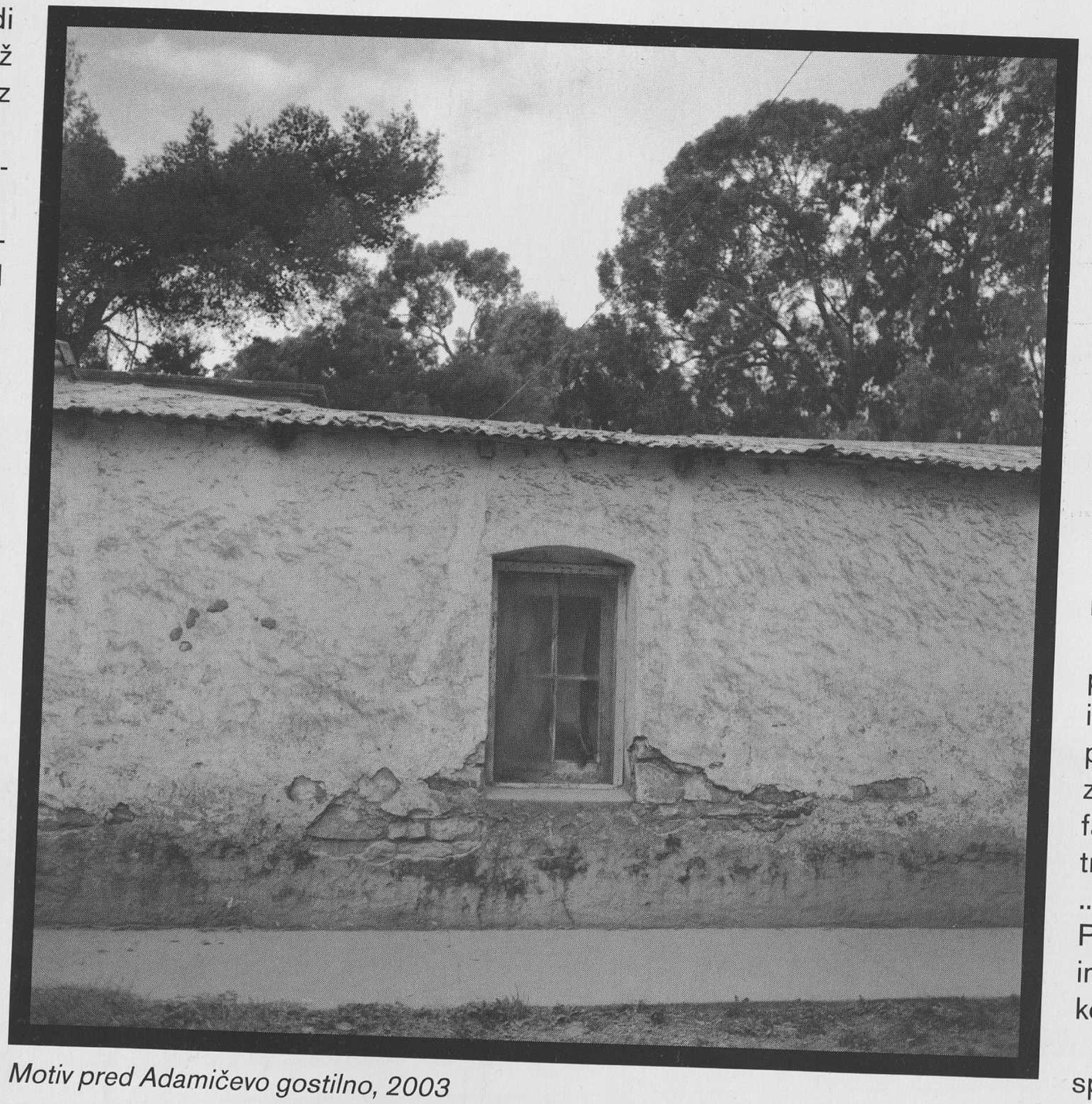

Motiv pred Adamičevo gostilno, 2003

"Pesem združuje, ne samo province in dialekte, tudi narode," je pripomnil Težak.

"Pa tudi sovražnike in prijatelje," je menil Štular.

"Vseeno. Tu smo na vse pozabili. Kar je bilo, je za vekomaj preč!" je pripomnil Golobič. A Vrh: "Delavec sem Argentine. Kdor poje z mano, je moj brat. Pevski brat."

"Ali pa pivski!" In smo spet trčili.

Le Pugelj je brundal v svoj vrček. "Prekleti Lah, le kdo ga je naučil? Kakšna kelnarca, porka ... Fašist! ... Naj bi pel Eja, eja, lalala!, ne pa naše ... ne moje! Kako mi jo je prevzel, makaronar ... Pa vsi za njim! ..."

Nino Battista pa je že pel s svojim laškim krogom napolitanske barkarole ... sur mare luccica ... argento ... vento ... Santa Lucia ... Santa Lucia.

Nizek, zagorel Napolitanec z valovitimi lasmi, z ognjem v črnih očeh, ki požiga lilije ... Predstavljam si ga kot vojaka v črni srajci z alpskim klobukom ali kot bersaglerca s peresi ... najlaže pa kot trubadurja z mandolino. Ta glas in ta južnjaški ogenj, pa neizkušeno slovensko dekle: dala mu je slovensko melodijo, slovenske besede, pa morda še srce ... kdo ve? Lepa Vida in črn zamorec – v argentinski pampi, sem pomislil. Pripomnil pa sem glasno: "Ljubezen in pesem ne poznata narodnostnih mej, še manj nacionalističnega šovinizma. Kaj hočemo: doživel je pač mednarodno ljubezensko idilo. Mi se imamo radi ..."

"Hudiča, radi?!" je pripomnil Pugelj. "Pa idila? Še avantura ne – porkerija! Svinjarija! Poznam te laške tičke – te fašiste in komuniste, te trubadurje in zapeljivce ... pa vojake za en drek!" Pugelj je spet lezel vase in glava mu je klonila v s komolci podprte dlani.

"Ta bo zadremal," je spet razsodil krčmar.

Ali pa se je samo zaprl pred nami, se potegnil iz naše druščine, da se laže pogovori s seboj in s svojo bolečino, sem mislil.

Da sem se bolj zanimal zanj in manj za osebne pomenke in napivanje z drugimi, bi morda uganil film, ki se je odgrinjal med tem samogovorom pred Pugljevimi zaprtimi očmi:

Ko je poskusil bežati pred partizani z Dolenjske, so ga prijeli Lahi in poslali na Rab. Tam se je sušil in gnil in obiral uši ter gledal tisto laško morje in luči na njem ... Sul mare luccica ... Zdramil se je. "Ti tam, boš že nehal s tem napolitanskim morjem!" se je skušal dvigniti, pa je samo zabrundal in obsedel in se zagledal v prazno ... Vsak dan jih je umrlo par sto. Zakaj? Ker niso šli s komunizmom! Pa tudi ne s fašizmom. Ko so ga vrnili domov, ni imel več doma: Lahi so mu ga požgali. Šel je k vaškim stražarjem: Lahi so jim bili samo za oviro, da niso pognali komunistov iz dežele. Roke so držali s komunisti, nje so pa hoteli predati partizanom, ko so bili že oni sami na tleh. Zdi se mi, da je vzdihnil "Turjak" ... Bil je v Zapotoku, ko je Turjaški grad gorel. Lahi so ga razbili s svojim

kanonom: raztreskali so vrata in zažgali streho. Potem so imeli komunisti samo še lahek posel: poklati ranjence pred vrati. Če bi natančneje prisluhnil njegovemu mrmranju, bi morda razumel: "O, moj brat Tone, nikdar nismo dočakali tvoje nove maše!" In potem s Turjaka v Kočevje, iz Kočevja v Jelendol, v jamo. Zopet: 'Moj brat Jože!' ... Nato je zamahnil z roko: "Hej, ti tam! Da ne boš več slovensko pel, veš ... najmanj tisto mojo ..." Skušal je zapeti Gor čez izaro, pa nihče ni potegnil z njim. Dobro, da ga Lah ni razumel. Morda niti opazil ni, da govori njemu.

Krčmar pa se je ustrašil prepira: "Kaj, ko bi šel domov? Kdo ga bo spremljal – Puglja, domov?"

Ponudil sem se jaz, že zato, ker je bil novi naseljenec in sem razumel njegovo bol in srd.

Pokazali so mi njegovo hišico blizu Kamnitnika. Kamnoloma. Tam je še gorela luč. Stanoval je z dvema Črnogorcema v sobah za samce. Vzel sem ga pod pazduho in peljal iz 'bolicha'*, medtem ko so drugi rojaki še peli in pili v pevskem in pivskem medsebojnem vnemanju.

Zunaj je sveži zrak kot z dobro dlanjo šel čez Pugljevo težko glavo. In spomin. Že skoraj trezen mi je govoril spotoma: "Videl sem vas že v taborišču v Italiji, zato vem, da ste novi. Veste, kaj so delali Lahi z nami – in zdaj poje on slovensko pesem? Predrznost! Lahi so s topom odprli partizanom vstop na Turjak. Dva brata so mi tedaj ubili. Iz Zapotoka sem gledal ogenj ... Ne veš, ali so bili fašisti ali komunisti ali oboje skupaj, vse obenem, hudiči! ... Pa poje mojo pesem, kot da ne ve, kaj pomeni ta pesem meni, ki so mi dom zažgali Lahi ..."

Pred vrati sobe sem ga pustil.

Noč je bila lepa. Visoka poletna noč. V starem opuščenem kamnolomu so regljale žabe. Kot da bi se kosale s petjem v gostilni. Tam pojejo vsi narodi – zdaj skupno, zdaj drug prek drugega. Nadvolžanski Nemci, ki so jim rojake izgnali Rusi v Sibirijo, pojo rusko pesem: Večerni zvon ... Zvoni v noč, kot da je počen ...

Ob pol štirih pa sem že klical s sireno na delo nedeljski turnus.

Bil sem dežurni. In kot navadno nedeljskemu dežurnemu se je tudi meni dremalo po slabo prespanem sobotnem pitju.

Sobe za samce. Villa Alfredo Fortabat 2000

**boliche: gostilna*

3.

Življenje mi je teklo ob šumenju tovarne kot pod slapom – ne podnevi ne ponoči ni prenehalo meljenje kamna v mlinih in bruhanje ognja v plavžih. V štirih jeklenih ogromnih valjih, nenehno se vrtečih okrog osi, ni nikdar ugasnil ogenj v vseh naenkrat: vedno je bil vsaj eden v obratu. In vedno se je valil iz dimnikov temen dim, ki ga je veter razpotegoval čez delavsko naselje, čez drevje in pampsko travo. In ko je delavec vtisnil svoj prihod v kontrolno uro, se je vključil v ta mehanizem, kot da je stopil na transmisijski jermen, ki ga je peljal od stroja k stroju, iz praha v prah, od stop k stopam, udarjajočim kot geslo: de-lo ... pro-duk-ci-ja ... de-lo. Ljudje so postali mravljinci. Slednji poprime svoje breme, svojo travico, svojo betvico. Zrno ali smet, vseeno, in leta z njo iz poslopja v poslopje, iz nadstropja v podpritličje, da pro-du-ci-ra ... pro-du-ci-ra ... iz žive kamnite skale mehki žametasti – cement. Svoj kruh.

Bil sem že tedne v tovarni, a si še nisem ogledal tega produkcijskega procesa od začetka do konca. Zaposlen sem bil s svojo 'betvico slame' v čuvajnici in ko sem resnično odsviral svojo piščal, sem stopil v 'svoj' čas, pohitel k samemu sebi, v svojo tihoto, da po počitku spet stopim na ta tekoči trak produk-ci-je, pod ta valpetovski bič Déla ...

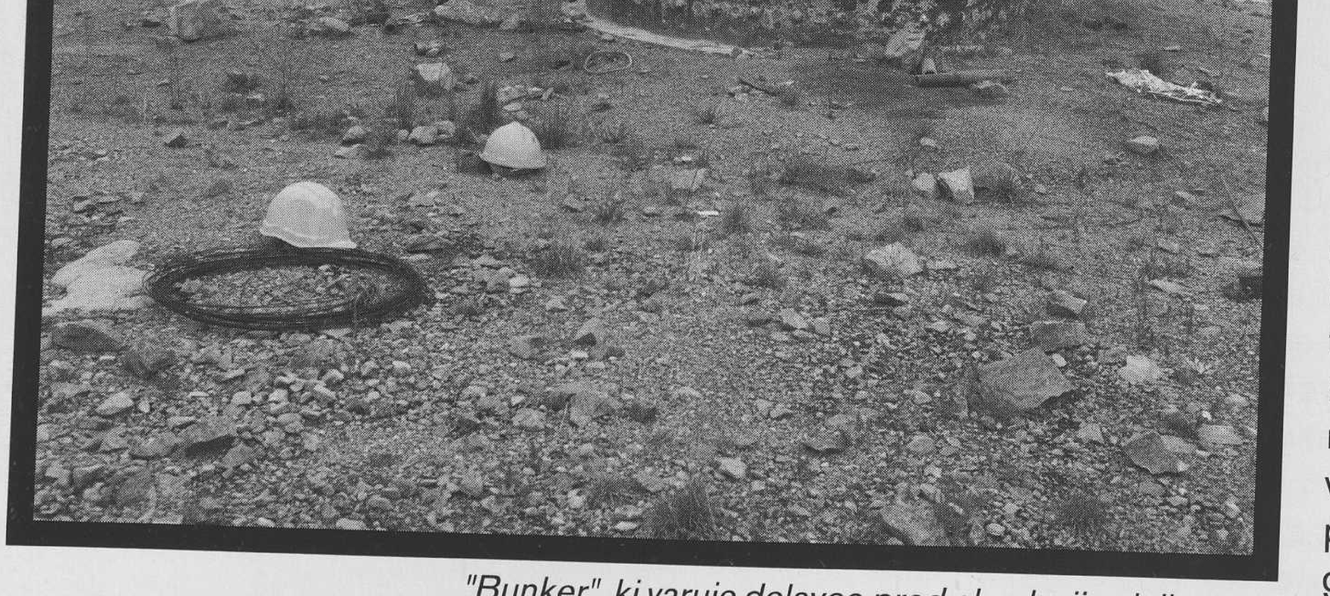

"Bunker", ki varuje delavce pred eksplozijami dinamita

Danes pa so mi menjali delovni red od 20-ih do 4-ih zjutraj. Prijelo me je, da bi si zdaj ogledal tovarno, pa me je lep dan zvabil ven na polje, v pampo. Vroč poletni dan, da mi je zrak migotal pred očmi. Zavil sem stran od skladišč, od prahu čez pot, odstranil leso – 'tranquero' – in jo za sabo zaprl, ko sem vstopil v z žico zagrajeni prostor pampskega pašnika. Šel sem mimo črede ovac, pa zopet skozi drugo leso naprej, naprej mimo špalirja mladih krav in juncev, ki so dvigali glave od šopaste trave in me gledali s strahom. Bali so se mene, pa tudi jaz njih. Ravnina. Iz enega zamrenega terena na drug brez drevesa in sence. Pred mano pa se dviga hribček. Bolj nasip kot griček, deset metrov visok. Zavil sem tja in sem videl: res je to umetna vzpetina, na katero vodi avtomobilska pot, ob strani je nekaj borovcev šele v prvi rasti in na vrhu klopca in kamen 'Friderikov park'. Friderik? Pravili so mi, da je to nemški delovodja, ki je začel odkrivati ta kamnolom. Zdaj leži ta kamnolom – pod mojimi nogami!

Ni to tak kamnolom, kot je moj loški Kamnitnik, rdeči Kamnitnik, kot so ga slikali Grohar, Jakopič, Jama ... pa vse do mojega soseda Franceljna Koširja: rdeči, odsekani hrib, ki so ga rezali v skladih za bohinjski predor; v mojih mladih letih je služil samo še za drobljenje grušča za okoliške ceste, nam pa se je nudil za prve pleže v žlebovih od spodaj navzgor. Tu pa kamnoloma ne opaziš, dokler ne stopiš na rob prepada: izkopavajo ga – v tla. Na ravnini odkopljejo najprej rušo in prst pod njo, tudi par metrov!, da zadeneš na trdo skalno žilo; odkrivajo skalo kot pri nas rudo. Kopljejo v – globel, od vrha navzdol deset, petnajst metrov v dol in tam nato okrog sebe, da izkopljejo resnično lunin krater, z dnom tudi petdeset metrov v premeru. Odvečno prst in grušč pa odvažajo v kamionih na ta pampski teren, kjer se dviguje zdaj umetni griček, resnično 'nasip'. Na vrhu je postavil Don Friderik svoj najvišji 'razglednik' čez vso pampo. Če je deset metrov visok, je veliko ...

In tu sem zdaj jaz in gledam v krater pod seboj: na vrhu vrtajo z jeklenimi svedri v živo skalo, jo napolnijo z dinamitom in ko dá 'capataz' znamenje s sireno, obstane vse delo v območju nevarnosti, vžge se dinamit in izbruhne s silno eksplozijo; razsujejo se kamnite stene in razbijejo v kose, ki padajo navzdol na pot. Tam pa že stoje pripravljeni buldožerji, ki zajemajo razbite skale, razsuto kamenje in ga stresajo na kamione; ali pa ga dvigajo v

dvigalih navzgor do roba prepada, kjer čakajo nanj prazni vagonči tovarniške 'mini' lokomotive, ki odpelje ves 'vlak' v pol kilometra oddaljeno tovarno cementa. Gledam to vrvenje na dnu kraterja, poslušam eksplozije in noga se mi kar sama pomika z grička na rob kamnoloma ob strani visokega lesenega lijaka, po katerem dviga dvigalo kamnito gradivo na vrhnjo pot. Po njej vozi 'vlak' po ravnini kar naprej. Kamnita ruda je siva, prav nič podobna mojemu rdečemu Kamnitniku v soncu. Je črna jama v senci visokih bregov. Črni Kamnitnik!

Stojim ob robu prepada in strmim v razkopano brezno kamnoloma.

"Dober dan!" me pozdravi nekdo, ki mi pride naproti. "O, gospod Zajc, vi tukaj?" sem spoznal slovenskega staronaseljenca.

"Ne več Zajc, zdaj sem Saitti."

"Kako, zadnjič pri Adamiču ste se mi predstavili Zajc?"

"Med Slovenci Zajc, uradno Saitti; že par mesecev."

In povedal mi je svojo zgodbo: istrski Slovenec Lojze Zajc iz Dekanov pri Kopru se je že pred desetletjem preselil v Argentino, da se ogne fašistom. "Vseh 20 let sem bil Zajc. Zdaj po vojni me je prosil brat Ivan, naj ga pokličem sem. Njemu je Mussolini poitalijančil ime Zajc v Saitti. Zato sem prosil za prihod brata Ivana Saittija. Vrnili so mi prošnjo, naj navedem natančno vrsto sorodstva, kajti Zajc ni brat Saittija. Brat moleduje in moleduje, naj pohitim, hočem mu ustreči, grem in spremenim ime v Luis Saitti. V redu, mi rečejo. V tem pa doma uradno razveljavijo vsa poitalijančena imena in brat je vesel, da bo zdaj lahko prišel k meni, ker zdaj nosi moje staro ime. Ampak jaz sem medtem že postal Saitti! In zdaj naj Saitti prosi vnovič za brata Zajca!? Razumete to?"

"Komedija zmešnjav. In kako ste jo rešili?"

"Nikakor. Jaz nisem več spreminjal imena vdrugič. Njemu pa so tam uradno pripisali v rojstni list; da sta imeni Zajc in Saitti identični, da je bilo prvotno ime poitalijančeno s fašističnim dekretom tem in tem, pa spet poslovenjeno z dekretom tem in tem. No, brat je prišel sem in dela v cementarni in se piše Zajc, jaz pa sem delovodja tukaj in sem uradno Saitti. Tako je. Tudi to je ena tistih laških krivic do Slovencev, ki jih Lojze Pugelj ne more pozabiti, kakor ste videli zadnjič pri Adamiču."

"Res, Pugelj. Pozabil sem že nanj. Kako je zdaj z njim?"

"Nič. Zdi se mi, da sta z Lahom prijatelja, večkrat tudi govorita pri novem plavžu, kjer sestavlja mašinerijo. Pri nemški firmi. Kot je povedal, se je boril kot partizan proti Mussoliniju; po njego-

Zapuščena "železnica" za prevažanje kamna, Sierras Bayas, 2002

vem padcu pa so ga zajeli Nemci. Potem je ostal pri njih kot mehanik in zdaj ga podjetje pošilja okrog, da jim sestavlja stroje."

"Je inženir?"

"Kaj še! Pri vojakih, je rekel, se je naučil mehanike. Bil je pri motoriziranih."

Nisem se več zanimal zanj.

"In kam zdaj?" me vpraša 'capataz' – delovodja.

"Kam? Nazaj. Moram še večerjati. Imam nočni turnus."

"Naj vas pelje Boštjančič, ki je pri vagončkih. Tu dela precej Slovencev. Oni-le, ki vrta za dinamit, je Polde Šabec, spodaj pri nalaganju tovornjakov je Tone Vrh. Sami Kraševci."

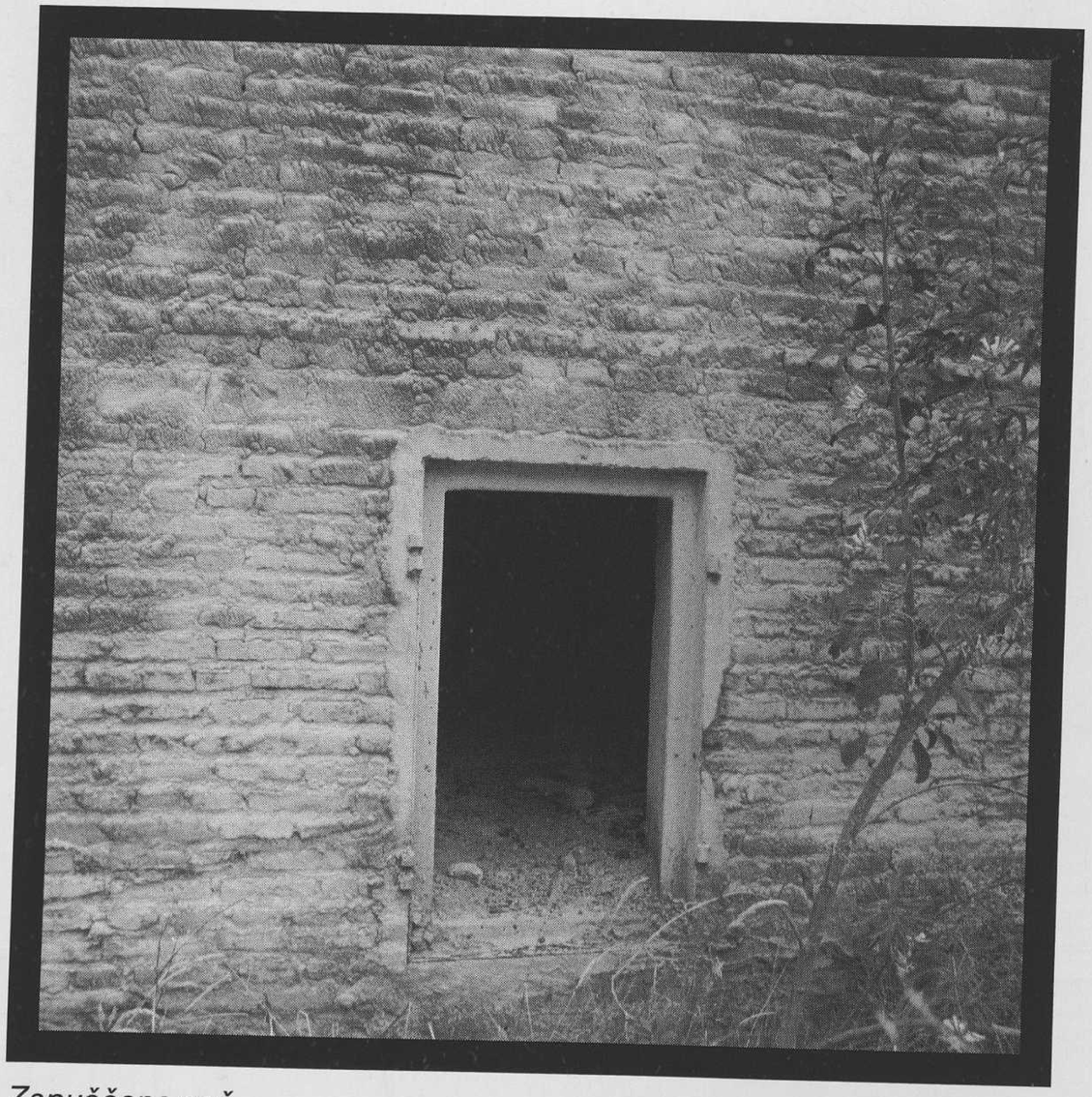

Zapuščena peč

Peljal me je po vrhu roba kamnoloma do liliputanske motorizirane 'železnice' za prevažanje kamna. In je potegnila. Zadaj za vagončkom sva stala Boštjančič in jaz in se peljala v tovarno mimo starega kamnoloma, ki je bil že zapuščen in zalit z vodo kot malo jezerce.

"Pravega apnenca tu ni veliko. Ko se 'rudnik' izprazni, odpremo zemljo drugje. Ni vsako kamenje dobro. Tu v pampi ga je malo. Ej, če bi sem lahko prenesli kraške kamne, bi imeli Ameriko!" Pa takoj nato dodal: "Pa saj jo imajo drugi, a ne mi!"

Ustavili smo se na bregu v višini prvega nadstropja tovarne, da so lahko stresli kamenje z vagončkov v široke lijake velikih mlinov pod njimi.

"Zdaj stopite navzdol po teh stopnicah in boste ob vhodu v pravo tovarno. Imate priložnost, da si jo ogledate, če si je še niste."

Ves čas sem čutil, da bi mi rad še nekaj povedal. Končno je spravil iz sebe. "Upokojil bi se rad. Ali bi mi napravili prošnjo za rojstni list iz domovine? Imam težave z imenom. Imam tri dokumente in vsak je drugačen; eden na Boštjančič, drugi Bostianich in tretji na Bastiani. Zdaj ne vem prav za prav, kdo sem. Ali boste?"

Seveda sem obljubil, pa si mislil: Tudi eden tistih Pugljevih žrtev!

Spustil sem se v pritličje in strmel v mline, ki meljejo kamenje in ga istočasno mešajo z ilovico. Na stotine debelih členkov verig in drugih jeklenih kosov je ležalo po tleh. Prav Ivan Zajc, brat Lojzeta Saittija, jih je metal v mlin.

"S temi debelimi verigami in kosi železa in jekla razbijamo kamne v gruščč. V vedno drobnejše kose. Skoraj v pesek. V mline mešamo ilovico. V to zmes prilivamo vodo, da dobimo pravo blatno brozgo. Poglejte to rjavo in gosto blato! Od tu ga bomo poslali po zajemalkah navzgor v onele velike silose, ki jih vidite tam zgoraj. Kočevar je tam in vam jih bo pokazal in razložil."

In Janez Kočevar mi je potem, ko sem se vzpel za nadstropje više, pokazal velike kadi, kamor se steka to blato in neprestano vre, da se dobro premeša. Od tu se pošilja blato po jermenih naprej na 'filtre', ogromna sita, kjer se blato posuši, razpada v majhne ploščate kose in se pomika proti žrelu velikega poševno ležečega vrtečega se valja.

Peljal me je do velike odprtine-žrela tega vrtečega se zmaja, velike gosence, ki požira blato, da ga v svojih črevih prebavi ... in sežge ...

"Glejte, tu je srce fabrike! Toda videti ga morate od spodaj navzgor, in zato pojdite po teh polžastih stopnicah v podnožje. Belokranjec Marko Bajuk je tam spodaj in bo rad pokazal."

In spet sem se spustil po zavitih stopnicah v pritličje.

Tam me je že prestregel Marko Bajuk z Drašičev. "Dober dan! Šele zdaj prihajate med nas, da vidite naše delo. Malo pozno. To-le je najvažnejši del tovarne, tile ogromni valji, cilindri, ki leže poševno nagnjeni in se nenehno vrte in obračajo blato v sebi. Mi tu spodaj pazimo na ogenj, ki nenehoma gori, in uravnavamo višino vročine."

Nato razlaga:

"V vrhu je toliko vročine, da se blato dodobra presuši, nato se pomika vedno niže, v vedno večji žar. Ta ga spreminja v kamniti ogorek, v neke vrste premog, ki mu pravimo klinker. Ogromna vročina, pravijo inženirji, spreminja to zmes v čisto novo se-

stavino. Verjemite ali ne, da ima zdajle to žarenje 2.500 °C! Ne moremo gledati v žar z nezavarovanimi očmi, zato imamo barvasta stekla. Poglejte!"

Dal mi je rdečo šipo in odprl okence, zavarovano z debelim belim steklom: plamen bruha pred mano iz cevi – zdi se mi kot izpod mene, in izza hrbta; izpod tal vidiš, da se odpira zmajski gobec z ognjenim jezikom in se oblizuje po vsem obodu vrtečih se obokanih sten ... od tam pa mu drsi proti žrelu črna žgana žlindra, žarenje, ki ga kroti in drži v pravih mejah naš belokranjski rojak.

"Računajo, da se porabi 400 kg premoga za eno tono pridelanega cementa. Mi kurimo s plinom. In takale ognjena peč pripravi na dan tudi 500 ton klinkerja."

Preneha z uradnimi podatki, ker si lahko misli, da jih poznam. Zanima me bolj to, kar pove o sebi:

"Skrbim za dva valja; za tretjega in četrtega pa Nemec, Fritz Schmidt, svoj čas velik hitlerjanec. Ne smemo iti stran od peči. Imam pa pomočnika, ki nama streže in pospravlja, tisti vaš novi Dolenjec Lojze Pugelj. Dober delavec in vesten. Prav nič tak kot, kadar je pijan. Včasih nam govori o dogodkih v domovini, da skoraj ne verjamemo. Nemec odločno oporeka, Lah se pa samo muza."

"Kateri Lah?"

"No, tisti Napolitanec. Dokončava sestavljanje novega plavža." Prav tedaj je zlezel iz tega plavža Lojze Pugelj.

"Kaže, da ga bomo kmalu zavrteli," je rekel.

"Čez en mesec," sem rekel, ker sem tako zvedel od uradnikov. "S slovesno ceremonijo. Za praznik godu Črnega Kamnitnika."

"Tudi monter tako pravi. Tisti Napolitanec," je rekel Bajuk in se obrnil k Puglju: "Včeraj si se pogovarjal z njim, ti je kaj omenil?!"

"Nič se nisem pogovarjal z njim. Le študiram ga. Gruntam njegove besede. Pa sem ga pogruntal. Hudič je, pravim. Baraba je. Ne vem, zakaj gledam v njem vse Lahe, ki so bili v tistih letih pri nas. Tale portir, in pokaže name, bo razumel, ker je živel tam, vi drugi ne. Lah misli, da vem toliko o njem, kolikor mi je povedal on sam. Pa vem več. Rekel mi je, da je bil v Novem mestu pri topničarjih. Topove smo imeli za parade, pravi. 'Streljali smo v zrak, v prazno.' Ni mi rekel kdaj, a jaz vem, kdaj: kadar so preganjali partizane v Rogu. Bil je v diviziji generala Ceruttija, mi je zaupal. Tale gospod portir bo vedel, kdo je bil laški general: držal je s partizani. Pa je bil fašist. Naš Napolitanec tudi: pel je Giovinezza. Pa seveda napolitanske barkarole slovenskim dekletom: zapirale so oči, se

naslanjale na svoje laške brodnike in se zibale kot na barki. Hudiča!" Zaklel je, pa se pri tem takoj nasmejal: "Ampak tu sem ga ujel. Izdal se je. Vprašal sem ga, kdo ga je naučil slovenske pesmi. Nasmehnil se je s svojimi belimi očmi. 'E, belle fanciulle! Betti e ...' ni izrekel do konca, le zažvižgal je Gor čez izaro. 'Ne poj!' sem mu rekel. 'Ne pojem, žvižgam!' je odgovoril in še zažvižgal 'Mi se imamo radi ...' Preklet! sem gledal za njim, ko je odhajal. Pa sem zavpil za njim: 'Napolitanke!' in pljunil. Nagloma se je obrnil: 'Comme?' 'Nada!' sem rekel. 'Comme?' 'Nada!' sem ponovil. Ustavil se je, potem pa se zasmejal; ni vedel, ali naj Nada razlaga kot slovensko dekliško ime ali argentinsko Nada, to je: Nič!? Le žvižgal ni več ..."

Pugelj je odložil kapo in rokavice ter šel k umivalnikom v drugi sobi, da bi se umil in preoblekel pred odhodom.

"Pa kako, da se je s tem izdal, kot ste rekli prej?" sem ga vprašal.

"Vidite," je stopil nazaj. "To pa je tisto, česar mi ni povedal in kar vem jaz bolje kot on. In še več. Betti in Nada! Nič več. Pa sem ga imel. Ni mu treba reči: v Kandiji. Sem Novomeščan. Tja čez Krko v Kandijo so hodili študentje pa pozneje laški soldati. Tam je bila gostilna 'Pri dobri nadi'. Gostilničarka je bila Nada, pa hčerka tudi. Oče je že umrl. Ko so bežali Štajerci pred Nemci, se je preselila k njim daljna očetova sorodnica, vdova s sinom in hčerko. Vdova je pomagala v kuhinji in na vrtu, fant pa je študiral v Ljubljano. Ta je šel kmalu v partizane. Hčerka Beti pa je pomagala Nadi pri postrežbi. Nista bili 'kelnarci', bili sta 'domači hčerki'. Naš Jože, ki je bil na Turjaku, pa so ga pozneje pobili v Jelendolu, je gledal za to Nado in bi se verjetno tam ženil, da ni prišla vojska, Štajerci in Lahi ... Mislim, da je tudi še umiral z mislijo na njo. Tam v tej gostilni so plesali in peli Lahi, Beti in Nada ... 'Napolitanke! Sladke Napolitanke!' so vpili dečki na ulici za njima. Kdor je poznal predvojne slaščice 'napolitanke', je lahko vedel, kaj to pomeni. Vsi so vedeli, na koga to cika. Pa bi vojaki ne vedeli!? Zakaj pa so nekoč ti spremljevalci hoteli streljati na paglavce? Maledetti!"

Prenehal je. Pa samo za hip. Obrnjen k Bajuku je nadaljeval: "Na 'osvobojenem' terenu so po septembrskem laškem padcu partizani takoj vsem dekletom, ki so imele kakšne zveze z Lahi, porezali lase. Tako so jih dali v posmeh ljudem. Tudi Nado in Beti, čeprav sta zatrjevali, da sta delali za OF in da sta imeli nalog izvabljati od laških vojakov vojne tajnosti. Po naročilih Betinega brata, ki je bil višji funkcionar v hosti. Tudi sta zatrjevali, da so prav ti vojaki bili v spremstvu tistih, ki so vozili partizanom v Malo Loko municijo in živež. Sploh: da niso bili nikdar fašisti, temveč komunisti. Tudi sami da sta bojkotirali delo vaških straž. Nič ni pomagalo – ostrigli so ju. Veljali sta za laški kurbi. Pa ta sramota ni najhujše. Najhujše je to, da je Nada resnično imela rada tega Napolitanca, ki ji je pel z mandolino in obljubljal vse sladkosti na zemlji, pomaranče in fige. Pa je dobila oboje: pankrta in eno figo ..."

Tovarna za apno, 2002

"Pa on ve, da vi toliko veste o njem?"

"Ne ve. Pa je res, verjemite mi. Bil sem domobranec, pa vem, da ga je tedaj Nada iskala, da bi mu vsaj to povedala, da bo mati. Tudi tega morda ne ve. Zvedela pa je samo to, da je odšel s partizani."

"Ko gledam ta-le ogenj v plavžu," se obrne k meni, "se mi zdi, da spet vidim Turjak v žarenju! Zidana trdnjava, ki odznotraj gori!

Tovornjak za prevažanje kamna, Sierras Bayas, 2002

BROAD
MACHINE BY

Vi veste, kaj je Turjak! Lahi so ga odprli, prekleti. Nado mu odpustim, brezvestnežu, ampak Turjaka Lahom ne!"

Stopil je k umivalniku malo stran, da se umije in preobleče.

Med tem časom mi je Bajuk razlagal: "Glejte, klinker pade v to cementno korito pod pečjo, da se ohladi, nato pa na trak, ki ga prepelje v poslopje tu zraven. Tam se vsuje spet v mlin, ki ga skupaj z mavcem šele zmelje v pravi cement. Tega pošljemo v najvišje nadstropje po dvigalih. Tam ga mehanično vsipljejo v vreče z določeno težo, nato pa vreče drugo za drugo spuščajo v drči, razpeti nad cesto in celo čez železniški tir; v poslopje onstran; tam jih love na dvokolesne vozičke in jih tovorijo na vagone ali kamione ali pa v skladišča. Tu se najbolj praši in je treba močnih ljudi, ki na teh ročnih vozičkih prevažajo tudi po osem vreč obenem do vozila. Najbolj nezdravo mesto: prah delavcem pljuča naravnost zacementira. Pa so vendar ti ljudje najbolj zdravi, dokler so tu. Če spremene podnebje, jim pljuča odpovedo kaj kmalu. In tu je zaposlenih največ Slovencev: oba Golobiča, Pezdirc, Štular ... Ko je šel Pacek domov, ga je kmalu zlomila težka sapa ..."

Pugelj se je vrnil k nama, brisoč si še roke z brisačo. "Glejte ga, tamle gre, proti kamnolomu."

Res je bil Lah, ki je šel mimo skladišč. Zdi se, da nas je celo pozdravil. Če ne nas, pa Frica Schmidta, ki je opravljal posel ob tretjem plavžu. Seveda, prijatelja sta, Lah in Nemec: skupaj sta nas uničevala.

"Če bo pa še slovensko pel mojo pesem, ga zadavim ..." je rekel Pugelj in šel.

"Dober fant, ta Pugelj, ampak spomni naj se Turjaka, pa zbesni. Obseden je, verjemite. Veliko je njegovo sovraštvo," je opomnil Bajuk.

"Velika je njegova bolečina," sem omilil jaz in stopil iz prostora plavžev k svojemu stanovanju v uradniško vilo. Spotoma sem v električni centrali pozdravil še Slovenca Vukšiniča iz Semiča. Na drugi strani pa v mehanični strugalnici tehnika Oražma. Ta je bil med vojno italijanski vojak v Afriki in se je pri Tobruku vdal Angležem, Montgomeriju.

"Vstopil sem v kraljevo jugoslovansko vojsko v Egiptu, da se borim za naše Primorje in Trst. Pa so nam Trst vzeli Lahi nazaj in sem zdaj tu, kakor nisem nikdar mislil ..."

No, še to: spet snov za Puglja!

Opravil sem obisk v tovarni mimogrede, kakor nisem imel namena, in pozdravil rojake. Stopil sem še na večerjo h gospodinji Angeli Mežnaršičevi, ki vodi uradniško menzo. Postregla mi je lepa hčerka Verica.

"He, tudi kuharica je Slovenka in prelepa njena hčerka kelnarca! Ni tam pri plavžih srce tovarne, tukaj gori ogenj vsaj za polovico samskih uradnikov!"

Po vsej tovarni so se vžgale žarnice. Stopil sem v čuvajnico. Ko sem skozi majhno okno pogledal proti Adamiču, je prav tisti hip stopil v gostilno Pugelj ...

Angela in Vera Mežnaršič, Olavarria 2000

Zapiskal sem na sireno. Delavci so začeli prihajati na nočni red dela. Menjajo se ljudje, Delo pa ostane. Spet sem povezan kot s transmisijami s Produkcijo ... De-lo ... pro-duk-ci-ja ... de-lo ... drsajo jermeni, v mlinih se tro skale z zvenečimi verigami ... voda lije v kadi ... blato se prevaža na tresoča se sita ... in pada v žrelo plavžu od zgoraj, da se ob vrtenju ogromnega valjastega kolesa pomika po razbeljenih obodnih opekah v dol, v objemih ognjenih zubljev, ki jih bruha plinska cev ... Zmajevi jeziki v ognjeni peči jeklene trdnjave! Štirje dimniki mečejo dim, ki vihra v vetru kot zastava na palači uradujočega kralja Dela ...

Delavci v koloniji pa mirno spe v ljubezenskih objemih. Kruh se dela in družina bo dobila svoj hlebec. Četudi ga prinaša delo v umazanem gobcu kot pes sv. Roku, je sladak. V evkaliptovem parku se rahlo tresejo listi, kot da jih ziblje mesečina in ne tresenje tovarne.

Pripravim si mate-čaj* in bom vso noč bdel kot pes na verigi.

**mate: vrsta čaja, ki se pije s cevko*

4.

Priprave na novem plavžu so končane. Prvo preskušnjo je dobro prestal; ogromni cilindrski valj se vrti, stene so znotraj dobro obokane z visoko refraktarno opeko, plinske cevi so v dobrem stanju: potrebno je samo še sprožiti gumb v električnem 'tableru'* in – plin bo udaril z gromom in bliskom eksplozije v valj, ki bo ves zagorel v oči slepeči razbeljeni svetlobi požara ...

Toda tak pomemben dogodek je potrebno izvršiti na slavnosten način.

Slednje leto – v začetku poletja, v novembru ali decembru (smo na južni poluti!), priredi tovarna svoj poseben tovarniški praznični dan 'God Črnega Kamnitnika'. Tedaj lastnik, ta moderni graščak, povabi vse svoje sodelavce v tovarni – od najvišjega do najnižjega, od valpetov do tlačanov – na god k svoji mizi. Ne da delavec pobira kot Lazar ostanke z njegove mize, temveč da sede z njim k skupnemu kosilu. Kdor bi rad primerjal starodavne fevdalne graščake z modernimi tovarniškimi kapitalisti, bi dobil mnogo skupnih lastnosti. Toda prav tako pa je res, da smo v starih bukvah brali o dobrotljivih grofih in groficah, ki so se ganljivo približevali ljudstvu in iskali v njem prijateljev. Danes ta dobrohotnost ne izvira iz humanitarnega občutja, ampak iz dolžnosti izpolnjevanja socialnega zakona, ki prisili tovarnarja k 'dobrodelnosti'. Res pa je, da nekateri dajo več, kot pa jim zakon predpisuje. In tak graščak je bil tudi lastnik Črnega Kamnitnika, Alfredo Fortabat, ki je postregel mimo obveznosti zakona svoji delavski družini z mastnim kosilom na god svojega podjetja.

Loma Negra, 2000

Ta tovarniški god so določili na dan slavnostnega odprtja petega plavža, trenutek, ko bo izbruhnil vulkan, da se bo – divjak! – ujel v kletko, v plašč s tisočimi vijaki pritrjenega jeklenega ogromnega ležečega valja.

Vroč dan se je napovedoval ob zori.

Še pred dnem so začeli prihajati na prostor pri delavskem stadionu, športnem prostoru, posebni kamioni, frigorifično pripravljeni za prevažanje mesa. Pripeljavali so ga iz hladilnikov našega graščaka, lastnika čez trideset estancij*. Te so pripravile za ta dan čez sto glav živine – ovac in drobnice, krav, volov in prašičev – za pogostitev štiri tisoč oseb, družinskih članov svojega delavstva, prebivalcev tega delavskega 'mesta' ... Že prejšnji večer so delavci pripravili dolgo vrsto goriva, dračja in nizkega grmičevja, pa štorov – quebracha* – in tudi premoga, da še pred zoro prižgo velik sto metrov dolg kres. Ta že gori in spreminja les v tlečo žerjavico. S kamionov snemajo meso očiščenih živali, razpenjajo jih na železne križe, zasajene v tla, raztegnjene kot v mesnici in pritrjene s kavlji na vseh štirih nogah. Te ražnje, par sto, zatikajo okrog velikega nasipa žerjavice v obliki podkve, zrak se trese od žgoče vročine izgorevajočega oglja, ki povzroča topljenje masti in cvrčanje mesa. Uprava računa do 2 kg na osebo!

Na športnem prostoru pa pripravljajo kruh in vino v steklenicah ter sadje, sadne sokove in coca–colo. Računajo na vsakega odraslega eno litrsko steklenico vina, na ženske in otroke pa steklenico sadnega soka ter dve banani, dve pomaranči ali dve jabolki ... Kakor si kdo poželi ...

**tablero: stikalna plošča*

**estancija: veliko zemljiško posestvo za poljedelstvo in/ali živinorejo*

**quebracho: drevo trdega lesa, ki služi kot gorivo*

Za asado* pribora ne potrebujejo. Vilic ni treba, nož pa ima vsak gavč in delavec vedno s seboj: z njim si odreže meso tik pred nosom – mojstri so v tem! – sicer pa znajo rabiti tudi zobe: meso trgaš kot pes ...

Tudi mize so pripravili že prejšnji dan.

Tako se mi zdi, da bo to kosilo v slogu staropoljskih in kozaških pojedin v času Tarasa Bulbe ...

V evkaliptovih vrhovih okrog uradniške vile so se že zdavnaj zbudili ptiči. Grlice se spreletavajo z drevesa v travo in na peščene steze, ki vodijo med pisanimi gredicami in nizkimi bori k vhodu v pisarniško poslopje, kjer se je cesta razširila v majhen trg. Tam so postavili oltar, ki so ga zakrili s platnenim baldahinom, kajti sonce je pripekalo že zjutraj s podekvatorsko vročino. V polkrogu oltarja sta že stala lastnik in gospa s predstavniki državnih in vojaških oblasti, pa z občinskimi veljaki in predstavniki sosednih cementnih tovarn; tovarniški uradniki in sindikalisti, povabljenci in delavci in njihovi člani. Tudi vojaška godba na pihala iz Olavarrie. Godba je med sveto mašo igrala cerkvene pesmi in sveto opravilo je imel mestni župnik Plaza, v katerem pa tedaj še nisem videl prihodnjega laplaškega* nadškofa ...

Sierras Bayas, 2002

Po končanem svetem opravilu je lastnik povabil vse goste k poslopju visokih frekvenčnih peči, plavžev. Štiri peči niso prenehale z delom; zato govorov niso slišali tisti, ki so bili ob govornikih, ampak tisti daleč, ki so slišali zvočnike ...

Zrak je žarel od sonca zunaj, pa od ognja znotraj, ko je župnik blagoslavljal novi plavž.

Ob ogromnih valjih so stali kot vojaki ob topovih njih stražniki in nadziratelji: ob prvih dveh Marko Bajuk, ob tretjem in četrtem Fric Schmidt, ob petem pa Lojze Pugelj, do zdaj pomočnik obema, zdaj začasni nadziratelj novega petega plavža. Zraven njega pa je stal zastopnik graditelja firme Pullitzer, konstruktor Giovanni Battista. Vsi so stali v napetem čakanju, kdaj bo vztrepetal novi plavž.

Lastnik tovarne – visok sedemdesetletnik z obrazom kot brezlična maska idiota ali genija? – je spregovoril o svojih načrtih za blagor naroda in v dobro države in delavstva. Kako bo zdaj prižgal ta peti plavž, a ima v načrtu že šestega in sedmega tukaj, pa drugod spet novega. "Hočem industrializirati pampo v lepi medsebojni zvezi gospodarstvenikov in delavcev, pa delavcev med seboj – (pogledal sem Battista in Puglja, ki sta stala skupaj) – povezani v ljubezni delavnih ljudi, ki bodo ustvarili gospodarsko suverenost velike sile bodočnosti Argentine." Izdal je novo zamisel, da bo drugo leto začel z novim gigantskim plavžem, 160 metrov dolgim, ki bo največji na svetu. Zdaj pa bo pognal v obrat ta peti plavž "z željo, naj bo njega delo za vse plodonosno in za vsakega posameznika srečno". Stopil je k marmornati plošči električnih gumbov in pritisnil na enega – tedaj se je ogromni valj premaknil in začel vrteti. In pritisnil je na drug gumb: skozi plinsko cev v spodnjem delu valja je brizgnil ogenj, kot da bi ustrelil iz topa ... in takoj nato je zažarela vsa notranjost ogromnega valja v velikem požarnem siju.

Velika peč je začela žgati glinasto blato v ognjeni klinker. Novi plavž se je pridružil drugim štirim in vsi skupaj se vrte ... vrte ... vrte ... šipe v oknih se tresejo ... vročina raste ... ustnice vse suhe ... prah lega na jezik ...

**asado: na žaru pečeno meso*

**laplaški: iz mesta La Plata, glavnega mesta province Buenos Aires.*

Občinstvo je zaploskalo in se razšlo takoj na stadion, kjer je bilo vse pripravljeno, in posedlo krog miz. Pred vsako mizo so zapičili ražnje s celo razpeto ovco ali velikimi kosi goveda. Zdaj sleherni lahko reže in je, kolikor hoče, in pije, kolikor želi. Danes je god Črnega Kamnitnika in gospodar plačuje 'delo'.

Pri pečeh pa so ostali varuhi peči, Marko Bajuk, Fritz Schmidt in Lojze Pugelj. Do zvečer, ko jih bo nadomestil nov turnus.

Ostal je pri njih tudi monter Giannino Battista. Ne kot varuh, temveč kot zastopnik tvrdke, ki je peč zgradila. Iz zavesti odgovornosti se je pač odločil, da bo nekaj ur ostal tudi on tam, da vidi, kako je uspel. Pa tudi da poseže takoj vmes, če bi kaj ne teklo prav.

Danes so bili lepo razpoloženi in prijateljski med seboj: Kaj bi ne? Saj je zagorel peti plavž! To je slovesen dan, zanje kot varuhe, predvsem pa za Battista, ki ga je sestavil. Fritz mu je čestital in ga prijateljsko potrepljal po hrbtu, prav v hipu, ko so tudi njim k pečem prinesli razkošeno pečenje in pijače, več kot jim pritiče. Slovenca sta takoj prijela vsak svojo steklenico in stopila k Italijanu, da mu čestitata. Tudi on je prijel svojo steklenko in, ko je Pugelj odprl usta, da zapoje Kolkor kapljic ... je Battista že začel Mi se imamo radi ... Pugelj je požrl slino, roka s steklenico mu je podrhtela – Bajuk je nepočakano že pil iz steklenice – se premagal in – prvič sta skupaj z Italijanom zapela v lepem dvospevu slovensko pesem prijateljstva 'prav zares'. Nato so – Lahu – vsi stisnili roke k čestitkam, pili vsak iz svoje steklenice in – zdi se mi, da so bili srečni.

Nato so segli po pečenju, rezali sočne kose z ražnja in se zalivali z vinom.

V plavžih pa je gorel ogenj, plin je bruhal dolge ognjene jezike v valj in čas je bil, da varuhi pogledajo rast vročine in jo uravnajo. Bajuk in Schmidt sta stopila k svoji peči, Pugelj pa je segel še po drugi steklenici – "Da se pripravi za vročino ob ognjeni peči!" – in tudi stopil k petemu plavžu. Le Battista je ostal ob ražnjih, si rezal pečenje z njih in zdi se mi, da je mlaskal z jezikom. "Dio mio, che bene ... ottimo ..."

Pugelj je odgrnil okence v peč. Skozi rdeče steklo se je zastrmel v žarenje. Nato je pogledal vanj še z golim očesom skozi belo steklo, se odmaknil in samo vzdihnil: "Moj Bog!"

Spet se je zagledal v ogenj. Saj je že večkrat nadziral žar pri drugih pečeh, pa kaj takega še ni doživel. Zdaj pa se je jasno zavedel: "Turjak je tako gorel. Tako je udaril top iz bližine v grajski zid kot prejle pri prvem prižigu plina: bruhnilo je iz cevi med opeke ... Luknja se je naredila v zidu, opeka je padla s strehe in začelo je goreti tramovje. Potem pa je znova bljuvalo iz topa, edinega topa, ki so ga imeli Italijani. Zid se je sesipal ... ogenj je zajel sobe ... oblizoval stene ... na obzorju so goreli že oblaki ... rdeče in rumeno kot krvavi sij ... On je to gledal iz Zapotoka – kot zdajle brez rdečega stekla – in stiskal pesti. Prekleti Lah! Ko bi tega topa ne bilo, bi morda še živel Tone, bogoslovec, in tudi Jože. "Hudiči!" ... Skoraj omahnil je nazaj. Prijel se je za čelo. "Moj Bog!" je bilo slišati vzdih.

Battista je videl, da nekaj ni prav. Vzel je Pugljevo steklenico vina in stopil k njemu.

"Vam je slabo?"

Samo pogledal ga je. Potegnil je požirek in odložil steklenico.

"Prekleti Lah!"

"Maledetto Italiano, ne? Porque prekleti?" je silil vanj monter.

"Zaradi Turjaka. Veste, kje je Turjak? Turiacco?"

"Od Novega mesta proti Ljubljani. Že tik Ljubljane. Stari srednjeveški grad. Dobro utrjen."

Puglju so se široko odprle oči. "Kako to veste?"

"Rekel sem že: bil sem v Sloveniji. V Novem mestu."

"V Ceruttijevi diviziji?"

"V Ceruttijevi diviziji."

"In po kapitulaciji Italije?"

"So nas prevzeli partizani. Nas, topničarje."

"Topničarje?"

"S topovi vred."

"In kam ste šli?"

"Nismo šli. Gnali so nas. Prisilili so nas."

"Kam?

"Nad četnike. V Grčarice."

"In potem?"

"In potem so nas s topom podili pod oni grad ..."

"Turjak?"

"Turiacco, si!"

"S topom?"

"Z enim topom."

"S tistim, ki je predrl vrata, razbil zid, zažgal streho, zrušil zid? ..."

"Pustimo spomine. Žalosti so ... Na, pijte!"

"Ne bom!" je odrinil steklenico, a prijel Laha za roko.

"In kdo je ustrelil prvi? Kdo?"

"Kdo?"

"Kdo, vprašam?"

Lah se mu je hotel izviti iz rok. Puglju so se napele oči. Zvili so se mu prsti v krču. "Kdo je ustrelil prvi? Povej! Ti?"

Lah se mu je izvil iz klešč, stekel in zavpil: "Jaz!"

"Ti?"

"Jaz."

Pugelj se je pognal za njim. Zobje so mu zašklepetali. Ujel ga je in zagrabil za vrat. "Zadavim te, prekleti! Zadavim, kot sem rekel."

Battista ga je prijel za roki in mu odpiral stisnjene dlani. Strahoten obraz se je spačeno sklanjal nanj. Uspel je, da je zaklical "Aiuta! Ayuda!" Pugelj ga je hotel podreti na tla, da bi pokleknil

nanj in mu stisnil vrat. Lah ga je sunil v trebuh, da se je Pugelj upognil, a izpustil ni. Le toliko, da je utegnil zahreščati skoz Pugljeve prste vnovič "Aiuta! Ayuda!" Tedaj ga je Pugelj podrl in se vrgel nanj s celim telesom, stisnil mu s koleni noge, s katerimi ga je suval od sebe. Lah se je upiral, trgal mu prste z vrata in se skušal preobrniti na drugo stran. Puglju so silile pene iz ust: "Za Turjak ... za brata. Za vse, za Nado ... Za prvi strel, maledetto ...!" "Verfluchter!" je priskočil izza četrtega plavža Nemec Fric Schmidt in udaril Puglja po glavi z gredljo, s katero je pehal klinker, če se je zatikal v koritu pod pečjo ... Pugelj je samo zastokal, razklenile so se mu pesti, glava mu je omahnila krvaveč na prsi Laha, ki jo je z grozo odbil, in roke so mu padle ob bok. Zgodilo se je v trenutku. Ko je pritekel varuh prve peči Marko Bajuk, je videl samo še, kako Schmidt postavlja Battisto na noge in kako teče Puglju kri po glavi. Segel je po steklenici, ki jo je prinesel še Lah, in mu začel izmivati rano kar z vinom.

Tudi mi, na športnem prostoru smo se zalivali z vinom in gostili s pečenko. Rezali smo jo kar s cele razpete ovce in z govejega plečeta s kožo vred, ki je najslajša, jo obrizgavali s 'čimičuri'* in prigrizovali s kruhom. Ženske so pile sadne sokove, otroci coca-colo ter jedli banane in pomaranče. Kot navadno smo se Slovenci zbrali okrog ene dolge mize. Seveda bi že zdavnaj zapeli, da nismo morali poslušati slavnostnega govora iz dvorane športnega kluba, kjer je tovarnar gostil svoje uradne goste in višje uradnike in njih gospe in kjer so si izmenjavali napitnice in čestitke. Po zvočniku so jih razglašali po širnem športnem in pampskem prostoru velikega kreolskega 'asada', kot ga ni bilo tudi pozneje nikoli več niti tu v Črnem Kamnitniku.

Že se mrači in vžigajo se prve žarnice po tovarniških poslopjih.

Na igrišču pred glavno dvorano športnega kluba začenjajo z velikim ljudskim plesom. Volili bodo najlepše dekle v Črnem Kamnitniku. Kmalu je osebni referent Gedro oznanil po zvočniku, da je za "Miss Črni Kamnitnik" izvoljena gospodična Verica Meznarsich in dodal: "Gospa predsednikova ji je pripela slavnostni trak in jo bogato obdarovala. Gospod predsednik bo zdaj zaplesal z njo njen prvi častni ples."

Skozi misel me je spreletelo: graščak in njegova pravica ... Veselo pa sem zaoril z drugimi Slovenci: "Živijo! Verica, Slovenka, najlepše dekle Kamnitnika!"

Zdaj se je odprla zatvornica našim grlom in začeli smo peti. Vse se je zgrnilo krog nas. Ni bilo Puglja, da bi zapeli svojo in našo 'Gor čez izaro', zato smo zapeli najnavadnejšo 'Mi se imamo radi ... radi ... radi ...' objeli smo se čez hrbte in peli ... In kdor znancev – kdor si že bodi: Španec, Lah ali Črnogorec – je šel mimo nas, smo ga prijeli, potisnili na klop in mu peli na uho 'Mi se imamo radi ... radi ...' in mu dajali pit na zdravje naše in vaše Miss. "Vse je naše ... naše tudi najlepše dekle ... Zdaj pridi, Pugelj, pa bo tudi naša pesem najlepša ...!"

Kje je? Pravkar je že bila zamena turnusa. Ko bi prišel vsaj Nino Battista, bi jo pa on pel po naše. Kadar jo poje, je naš ...

Zdaj prihaja. Ni zavil k nam. Nekako se nas je ognil. Zato gredo naši k njemu. "Pridite, bomo po naše zapeli, tisto vašo ..."

"Mojo?" čudno je pogledal, nekam zmedeno, odgovoril pa je le: "Ne bom je več pel po slovensko, no más esloveno ..." in zavil drugam.

Zakaj Puglja še ni, saj so ga zamenjali istočasno kot druge?

Par kvadrov* stran je že par ur gorel peti plavž zraven prejšnjih štirih. Čutili smo, da se tovarna bolj trese kot včeraj. Tudi dim je večji.

Kako da ni Puglja s svojo pesmijo?

**chimichurri: zmes olja, kisa in nasekljanih začimb*

**kvader (cuadra): daljinska mera, ca. 100 m.*

/ črtice /

Stanovanje za samce, Villa Alfredo Fortabat, 2000

Naša hiša

Prvi dnevi v Črnem Kamnolomu.

Oaza sredi pampe! Tovarna za cement "Portland" s štirimi ogromnimi pečmi. Trije visoki dimniki mečejo noč in dan petrolejski dim in cementni prah na zelenico okrog sebe: na gornji park, kjer so vile za uradnike – od najvišjih do najnižjih (med katerimi sem na zadnjem mestu ta hip jaz), tenis igrišče za izbrance in stadion za športne prireditve; in na "dolnje mesto", v katerem je kino, nekaj gostiln (bolichev), skupna kopalnica, prostor za cerkev (kjer samoten križ in temeljni kamen čakata že osem let na svetišče) in hišice za delavce. Oba dela sta ločena med sabo z živo mejo, široko cementno cesto, železnico in žico; dolnje mesto pa prav spet tako z živo mejo in žico od "pampe". Ta se takoj za hišami spremeni v ogromna obširna polja osata in redke šopaste trave, med katero se pasó črede volov. Če pogledaš naprej od mestnih vrat (mesto ima vrata!), vidiš v neizmerno daljavo ravnino ... ravnino ... par dreves na njej ... nobene hiše (morda je kje skrita med tistimi šopi drevja) ... po vsej ravnini raztresene črede govedi ... pred sabo pa lepo široko cementno cesto, ki vodi iz Olavarrie v Bahio Blanco in na morje ... Druga pota pa gredo med ogradami posameznih estancij kar preko ruš in, če voz ali avto zavije nanje, ga lahko zasleduješ daleč v "pampo" po tenkem dimu prahu, ki se vleče za njim kot za vlakom ... Če pa se s ceste ozreš nazaj na mesto, ga ne vidiš, čeprav stojiš pred njim: vse je skrito med zelenje, v gozd evkalipta, cipres, oleandrov, macesnov, vrb-žalujk, pušpana in borovcev, ki love dim in prah, da ne pada na majhne pritlične hišice pod njimi; komaj jih vidiš, ko si že tik pred njimi: zakriva jih živa meja pred vrtom, drevesa pred vhodom in bujno zelenje sočivja, zelenjave, trte in rož in sončnic, ki se poganjajo skoraj čez streho. Hišice so skoraj vse enake: enosobne in dvosobne s pritiklinami, z odprto verando, marsikatera tudi z garažo; vse s tekočo vodo in popolno električno oskrbo, ki je morda ne uporabljajo tako za razsvetljavo zvečer, (ker hodijo zgodaj spat) kakor bolj za radio, ki poje iz sleherne hiše slednji čas ...

To so hišice za delavce v "dolnjem mestu", za katere jemlje gospodar po štiri, šest, osem, največ šestnajst pesov najemnine na mesec. Samo iz teh nekaj sto hiš (za delavce in uradnike) obstaja naselje, oaza "Črni Kamnolom", ki pa je samo ime tovarne S. A.*, saj nosi mesto uradno ime "Mesto Ustanovitelja", kar je z zlatimi črkami vpisano na granitnih stebrih vrat.

Zdaj sem torej tu: v Mestu Ustanovitelja in v tovarni Črni Kamnolom S. A.

*S.A.: (sociedad anónima) anonimna družba

Ne. Ne v fabriki. Ob vhodu vanjo, ki je takoj zraven zgornjega uradniškega parka. Nadomeščam vratarja in sem "chapero nr. 1"*. Dobro. Začenjam, kot je red: pri vratih ...

Ob treh zjutraj se pripravim. Ob pol štirih že gredo mimo mene vsi ti doslej neznani delavski obrazi. Pozdravljamo se in ugibamo drug o drugem, kdo naj bi bil. Oni o meni, jaz o njih. Tale fant bo Slovenec, tako bi se mu podal kastorec na glavi. Ne; saj tu ni Gorenjcev. Samo Belokranjci so. Metličani. Morda še kakšen Dolenjec. Ne spoznam nobenega, ker se prvi dan še ne ogovarjamo. In hitro morajo mimo kontrolnega aparata, kajti v pol ure se mora izmenjati "turnus", ki vre od nočne službe iz fabrike, in tisti, ki hodi v tej jutranji uri na delo. Par sto delavcev.

Nato seštevam ure tistih, ki so šli ven, in jih zapisujem v knjigo. Opravljam prvo kontrolo. Drugo "capataz"*. Tretjo "contaduría"*.

*chapero: vratar, ki oddaja in prejema kovinske ploščice z imeni delavcev
*capataz: delovodja
*contaduría: pisarna za računovodstvo

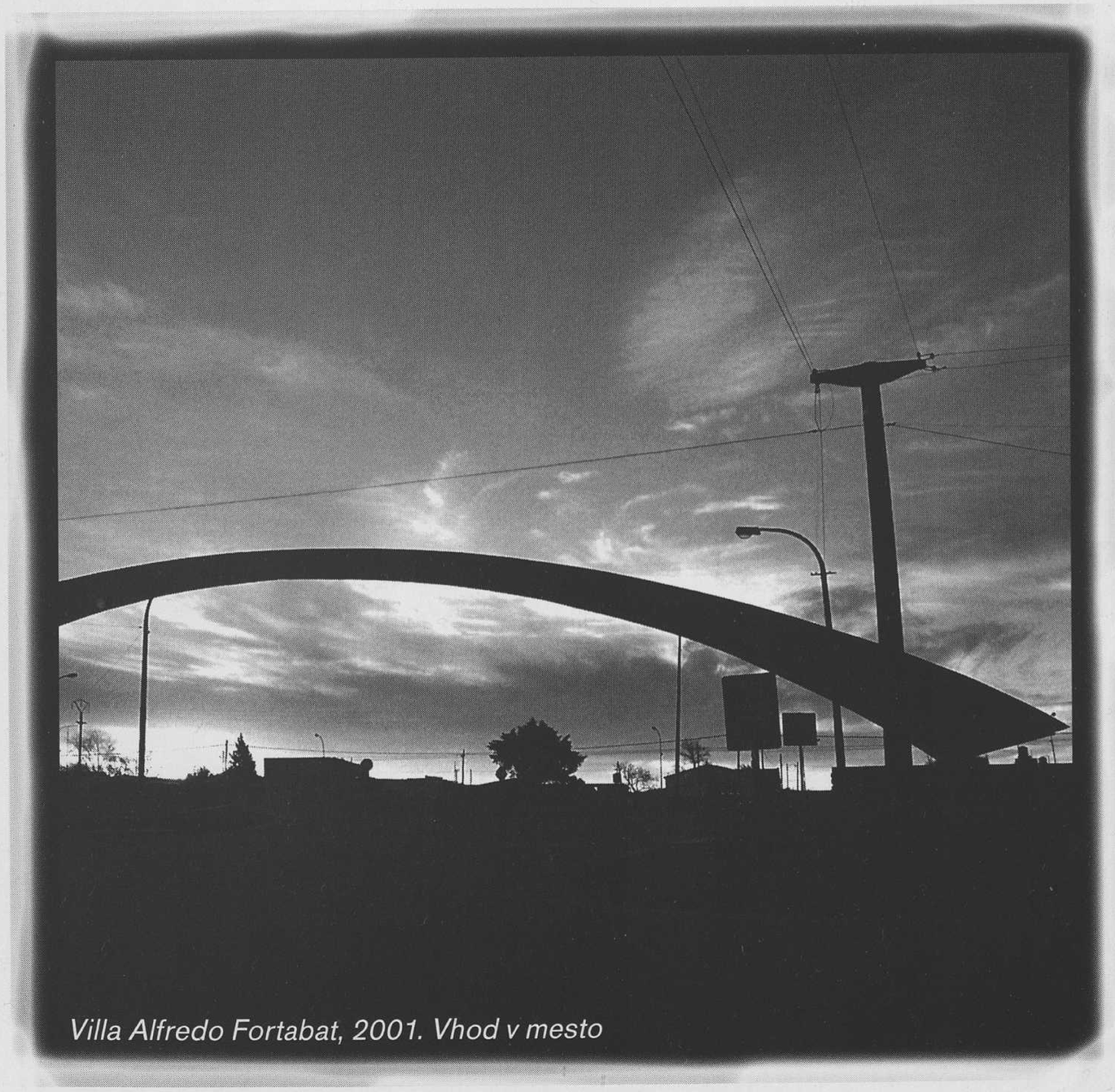

Villa Alfredo Fortabat, 2001. Vhod v mesto

Ob pol sedmih piskam eno minuto na sireno, da zbudim uradnike. Ob sedmih drugič. Zdi se mi, da sem spet otrok, kateremu so dali v roke "konjička". Lepo piska "pito"*. Le bojim se, da bi kdaj pozabil ali se zakasnil. Ne minute! Bog ne daj! Vse ure v tovarni in v hišah obeh polmest se sedaj na novo navijejo in ravnajo; od glavnega ravnatelja do slednje žene in šolarja bi vedeli: chapero ni na mestu!

Potem berem časopis, ki me že čaka v sobici. Pa mi ga ne dajo prebrati. Pridejo Italijani, ki jih je tu vsaj pol tovarne. "Charlamo"* in kuhamo "mate". Motijo me, toda oni izrabijo priložnost, saj gre delo kar samo naprej ... Prišel je Nemec. Slovenca še ni bilo. Toda opoldan vedo že po vseh delavnicah: Novi chapero: Yugoslavo! ...

**pito: piščalka*

*charlar: pogovarjati se; "charlamo": (poslovenjeno) se pogovarjamo

Ob pol dvanajstih tretjič zapiskam. Na smeh mi gre: prvi dan sem tu, pa imam že vso tovarno na vajetih! Še bi rad vlekel za vrvico ... še nekaj minut ... kot "don Fulgencio"* sem, ki bi rad zopet užival razposajeno mladost ... Pa ne smem.

Oni, ki odhajajo, že čakajo v trumi in se zrinejo ven.

Oni, ki prihajajo, capljajo drug za drugim.

Med zadnjimi, ki so odhajali, je bil tudi mojster-instalater. Človek mojih let; da; natančno istega letnika; dva meseca starejši. Živahen, s svetlimi očmi. Mimogrede me je nagovoril v nemščini:

"Sie sind Oesterreicher, nicht wahr?"

"Ne. Slovenec iz Jugoslavije. Na meji Avstrije."

"Ich bin aus Weissenfels. Bela Peč".

**Don Fulgencio: oseba iz komične časopisne nadaljevanke: mož, ki ni imel otroštva*

"Še ni dolgo, kar sem bil tam."

"Res?!"

Prej je hotel mimo mene, zdaj je vstopil v sobico, čeprav se mu je mudilo domov kot slednjemu delavcu opoldan, saj ga čakajo otroci s poljubom in žena s kosilom.

Naslonjen na vrata mi je govoril o Beli Peči in o svojih ... doma, da je govoril še slovensko po materi: "Rassumem malo," sicer pa, da je Korošec ... "Kaerntner"; čeprav je tu vpisan kot Italijan ... s Slovenci, da so se dobro razumeli ... nekega Jalena, da je rešil iz belopeškega jezera, ko se je že potapljal ...

"Poznam Jalena, gostilničarja ... poštena korenina! In tudi belopeško jezero. Kolikokrat sem se v njem kopal! Tja sem hodil na izlete! Pred dvema letoma sem tam jemal slovo od domovine in od vsega ... lepega in ljubljenega ..."

"Lepo je tam. Od jezera – zdaj mu pravijo Laghi, čeprav ni bilo nikdar Lahov ne tam ne v Kanalski dolini; le na Svete Višarje so hodili laški romarji! – vodi hladna grapa ob potoku prav do tovarne pod bregom ... pri Malyjevih pride pot na glavno cesto ..."

"Poznam hišo. Bil sem v njej. Zdaj je tam slovenski samostan šolskih sester. Gospa Malyjeva jim ga je zapustila. Sestre zelo spoštujejo spomin nanje: vse sobe so polne Malyjevih gasilskih trofej ... fotografij ..."

"Na tistih fotografijah sem tudi jaz! Tudi te ste gledali! Vsak dan sem bil pri Malyjevih. Sorodniki smo si. Pisal mi je nekoč, da me ob smrti ne bo pozabil ... Ali se me je spomnil? ... Zdaj je tam klošter ... Bog ve, kdo je v naši hiši ... tam nasproti ..."

V dokaz, da sem bil res tam in da poznam teren, sem mu opisal kraj: tam je Malyjeva hiša – na desni, če greste iz Trbiža proti Ratečam ... zraven potok in mostič ... onkraj gostilna ... sem tam čakal na avto ..."

Granitni stebri vrat Mesta Ustanovitelja "Villa Alfredo Fortabat"

"In čez cesto je pošta ..."

"Da, še vedno pošta, prislonjena na breg ... nosil sem tja pisma ..."

"In zraven je naša hiša ... Ste videli našo hišo? ..."

"Seveda sem jo videl, če še stoji ..."

"O videli ste našo hišo! Videli ste jo! Ali je razdejana po bombah? Ali je popravljena? ... Kakšna je zdaj po dvajsetih letih, kar je nisem videl? ..."

Oči so mu zažarele kot otroku ob najlepšem trenutku ... zdi se mi, da sem opazil v njih solzo.

"Naša hiša!"

Razlagal sem mu, da tam ni bilo razdejanja; da pa je bil razrušen Celovec, predvsem pa Beljak.

Vhod v tovarno cementa 1953 (iz Debeljakove zapuščine)

"V Beljaku so živeli potem moji starši – samo nekaj let, pa so umrli. Jaz sem šel v Argentino, ko sem videl, da se pripravlja abesinska vojska. Bil sem italijanski vojak. Brat je imel našo hišo, pa jo je tudi prodal in šel na Koroško. Pa me ne zanimajo ona mesta. Le to: Kdo je zdaj v naši hiši? Povejte mi, kdo je v naši hiši?!!? ..."

Široko je odprl oči, kot da bi hotel z njimi ujeti odgovor, ki ga nisem mogel dati. Mene pa je vprašanje prijelo pri srcu, da mi je skoro zastalo. Segel sem mu v roko, kot da se mi mudi h kosilu. Pa bi on še tako rad govoril o Beli Peči in o svojem kraju ... o vsem okrog Bele Peči ...

O vsem okrog Bele Peči!

Kot da se mi je zameglilo pred očmi. In kot da so se mi spet dvignile megle in sem gledal pred sabo samo to ravnino med Ratečami in klancem nad Belo Pečjo. Svet med Petelinjekom in Mangartom, v sredi z rdečo streho rateške cerkvice, Lavtižarjeve, tega svetovnega popotnika, ki bi ta hip gotovo rad zamenjal z menoj, da mu je živeti ... Že tedaj je bil devetdesetletnik, pa je še sanjal o daljnih poteh v svet ... Jaz bi pa rad zdaj iz tega daljnega sveta v tisti ozki kraj nazaj med Kranjsko Goro in belopeškim jezerom, kamor sem vsako leto hitel na oddih v spremstvu neveste ... žene ... s sinom ob roki ...

Vhod v tovarno cementa. Loma Negra 2002

O, kraj mojih letovišč! Kraj mojega poslednjega slovesa! ... Tu sem bil tisti lepi poletni dan: prav od Malyjevih sem šel navzgor proti Ratečam ... mimo njegove hiše, ki je nisem videl ... in še dalje ... Za kozolcem skrit sem čakal ure in poldneve ... in dneve ... in bi čakal tudi tedne ... in le enkrat sem videl za ono mejo kot senco mahljaje za slovo ... za slovo na mojo pot čez morje ... kot oblak, ki je zagorel z zadnjo ugašajočo zarjo njihovih oči ... Kaj bi pravil – spomin, o katerem se ne govori, ki je zakopan v dnu duše ... Kako, da mi ga je dvignil ta človek v grlo? ...

Mate. Villa Alfredo Fortabat, 2000

"Gospa, ne morem kositi danes; nimam teka, oprostite!" sem rekel kuharici, tudi Slovenki.

"Buen provecho, señores. Hasta la tarde!"

In sem zavil v pampo; med osat. Kobulji presušenih glavic bodičastega cvetja so se mi nabirali na hlačah, na nogavicah, lezli mi za čevlje ... toda moje misli so otrpnile in videl sem samo nje, ki sem jih zdaj vodil kot za roko: ženo rdečelasko ... in fanta, falota ... in punčko, mojo ljubico ... in najmlajšo, ki živi v meni kot srček v srcu ... Vodim jih prav od tam ... od meje proti belopeškim jezerom, kjer sva sanjala z nevesto svoje najlepše sanje, naslonjena na srce ... zdaj smo že peterica v istem čolnu ... in veslamo skupno proti kamnitim skalam Mangrta ... Vse je tiho ... le sonce se pelje nad nami ... in naši obrazi so na isti gladini z vrhovi gora ... Jezero sreče ... tihote ... kot gnezdo golobov smo, ki se prenašamo čez gladino ... Kam? ...

Glej, čudo: obstal sem resnično ta hip ob jezeru, za katerega nisem vedel. Sredi pampe: pod nogo so se mi odprli stari zapuščeni kamnolomi za našo tovarno kot dolga, ozka soteska ... korito kamnitih sten, ki jih ne opaziš, dokler nisi nad robom prepada ... Brezno granitnega črnega kamna, izkopano globoko v dno, zalito z vodo, ki je kamen ne prepušča ... Trideset metrov globoke stene, trideset metrov še globlja voda ... pet golobov se mi spreletava pod nogo v jati z brega na breg ... golobje ... morda iz istega gnezda ... čoln mojih sanj? ...

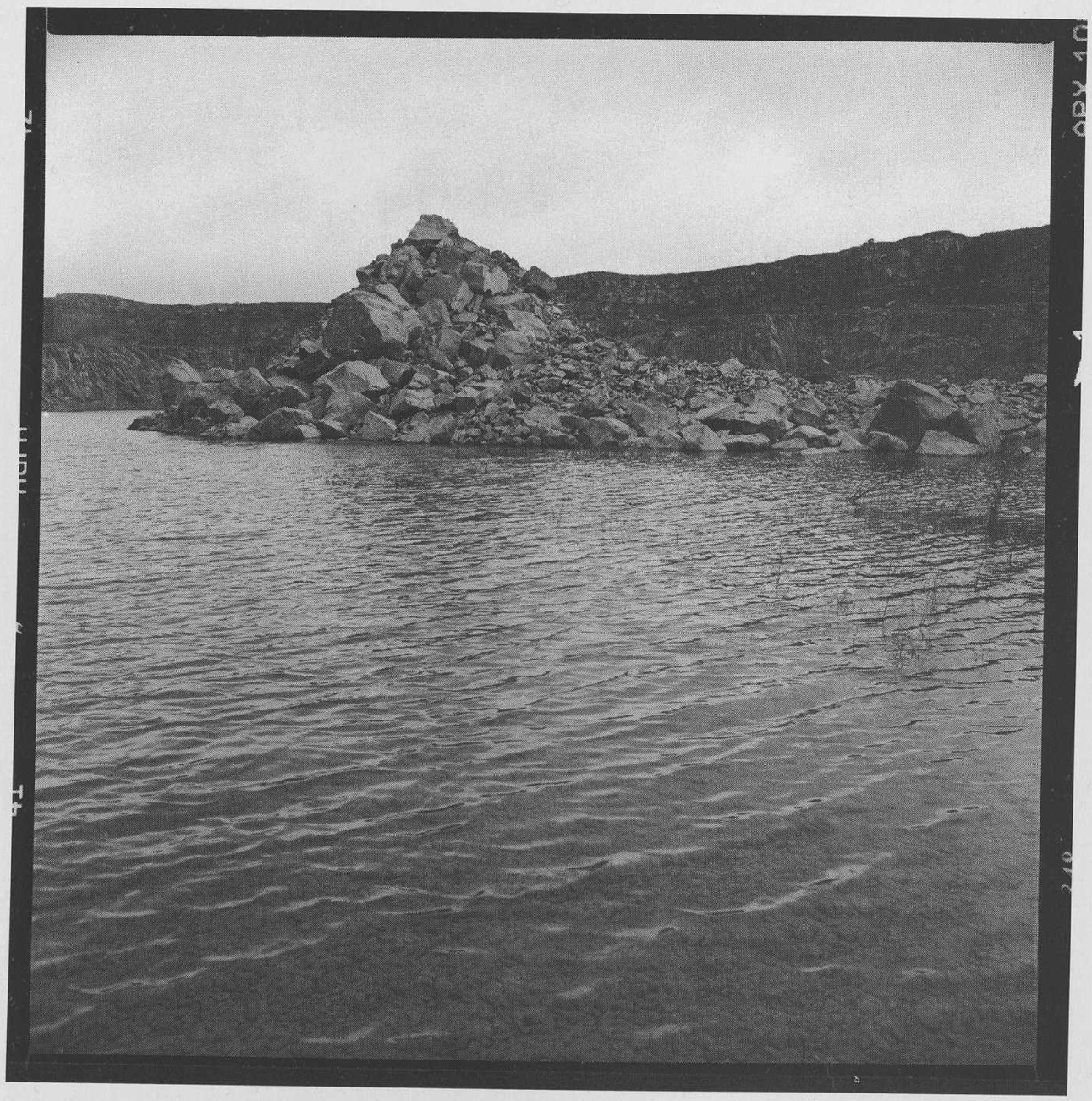

Črni Kamnitnik, 2000

Ne morem iz svojih misli. Ne morem k jezeru z vrha sten, ki se mi podsipajo pred nogami ... ne morem se prenesti čezenj ... kot zapuščen golob trepetam in ne morem počiti ... odbijam se nazaj ... in vse misli gredo za mano ... Spet grem skoz osat ... čutim že bodilje v noge ... in vem, da je to zdaj vsakdanja pot njih, ki so ostali tam onstran "njihove hiše".

Sonce se mi z že zadnjimi žarki polaga pod noge. Kot sredi oceana sem in gledam potop sončnega kolobarja, odprtega kot moje oko, krvavega kot moje oko, ranjeno od žalostnega spomina ... zaprlo se bo, ne da bi našlo na celini, kar je iskalo ves dan ... Ali bo našlo v noči? ...

Ne; tudi na večerjo ne grem. Mrak je pal. Naj grem z nočjo še v to slovensko gostilno, ko sem že ves v Sloveniji, da splaknem z zadnjim vzdihom grenkobo dneva, ki mi je zalila srce s tistim vprašanjem neznanca: Poznate naš kraj? Belo Peč? ...

"O, poznam ga, neznani instalater! Kako rad bi ti zaupal svoje zadnje videnje njih oči čez polje proti 'tvoji hiši', ko sem po samotni poti odhajal na pot s celine ... Kje si? Hotel bi govoriti ... govoriti ... o tvojem kraju ..."

In glej: Sedel je za mizo: on, instalater, v družbi z nekim Nemcem, Dancem in še z že pijanim Slovencem, ki je brundal v pivo pred sabo "Gor čez izaro ... tam je ljubi dom ..." Slovenski birt ga je podil stran, naj ne moti družbe, meni pa je bil ta hip tako blizu, da sem mu naročil nov maslec.

"Ich suche Sie schon den ganzen Nachmittag herum! Kje pa hodite?" me je pozdravil in me predstavljal znancem. "Von dem ich ihnen gesprochen habe ..."

"Ves dan sem kot izgubljen. Nisem mogel kositi in tudi od večerje sem ušel, da bi vas našel in vas pripeljal domov. Ah, hotel bi govoriti ... govoriti o Vašem kraju ... hotel bi, da moji ženi poveste, kje je Bela Peč ... tisto čudovito jezero ... in potok v grapi ... tovarna ... Malyjeva, posestvo ... in naša hiša ... Povejte ji, da ste jo videli, da je tam tako lepo ... Vi ji morate to povedati, od vas naj zve ... ona in moji otroci ..."

In obrnil se je k družbi:

"Wissen's, er war im unseren Hause!"

Govoril je, da me je iskal povsod, na stanovanju, pri raznih Slovencih, v parku, potem pa da je zavil v gostilno, obupan že, da bi me našel ... on pa bi hotel govoriti ... o spominih ...

Silil me je domov k ženi, pa je bilo res že pozno in sem obljubil za drugič. Zdaj pa sva govorila o Karavankah in o Julijcih, o Koro-

Jezero v zapuščenem kamnolomu – Loma Negra 2001

ški in Svetih Višarjah ... dajal je za pivo in naročal sem novega ... in stokrat bi rad zvedel:

"Kdo je zdaj v naši hiši? ..."

Pijani Slovenec pa je brundal kar naprej: "Kjer so me zibali ... mamica moja ... " in čim bolj ga je gostilničar miril, bolj hripavo je zategal ... "haji ... hajaaaa ..."

Poslovil se je Danec. Poslovil Nemec. Oni Slovenec je zaspal kar pri mizi. Poslovila sva se midva – od gostilne. Potem sem ga spremil domov. Vstopil nisem. Luna je bila že visoko. Stala sva pod obokom vrtnih vrat, prepredenih s slaki in živo mejo. Za njimi grmiči rož. Nizko breskovo drevje. Velika sončnica s sklonjeno glavo. Nizka hišica z verando. Skozi zaveso sem videl, da je brlela majhna lučka ob posteljici najmlajšega otroka. Ne; nikar ne budiva! Lep dom. Sreča v nji.

"Lahko ste veseli te hiše. Toliko sadja!" – sem pripomnil.

"Za hišo imam še za ves lot sadnih drevesc. Čez sedemdeset! Pridite drugič, vam bom pokazal!"

Takega doma ne bi imeli v Beli Peči. Tam v tistem bregu. In prah spred ceste naravnost v okna ... Sneg bi vas zasipal od spredaj in od zadaj in otroci bi trepetali od mraza ... Saj ni sonca v tisto kotlino! Lepo je tu! Lepo!"

"Da, lepo je tu in prijetno!" Čez hip pa je zamahnil:

"Pa je fabriško! ..."

In ko mi je podal roko, preden je izginil med rože, je bolj vzdihnil kot znovič vprašal:

"In vi ste res videli našo hišo?! ..." Ob pol štirih je šel že spet mimo mene in pritisnil kontrolni aparat. Bil je neprespan in oči je imel motne, pa mislim: ne toliko od piva kot od sanj ... Morda je on na meni opazil isto, kajti žalostno se mi je nasmehnil ...

Ko sem piskal "pito" in so po vseh hišah gornjega in spodnjega mesta navijali in uravnavali družinske ure (o, v "naši hiši" – Kdo je zdaj v nji?! – se je ustavila že pred petimi leti!), sem čutil, da mi sirena ne poje kot otroku igrača, temveč da vpije z njo dveh src na novo odprta bolečina.

Tokrat nisem zdržal cele minute.

Črni Kamnolom, na moj god, 14. februarja 1950.

SPOMIN

Belopeško jezero

Mangart nad mano – nad srcem skala.
Čoln na vodi. Veslam prek zrcala.

Iz dna ... iz globokega: Tvoj smehljaj
za zadnji pozdrav ... (O dlan, ne veslaj!)

Nekoč si mi tu na srcu ležala –
zdaj na njem je Mangart – skala.

Mrak se vlega. Iščem v globine.
Iz dna ... iz najglobjega: vzdih družine.

Krog nje Tvoja roka – nje zadnji svit:
Blisk izza meje ... za njim: klic ubit ...

Padem v čoln. Val dno zagrne.
Nad očmi zvezde. Zvezde črne.

Na srcu skala. Mangart – skala.
Kam me zanesla bo volja vala?

(Odprt ji le hudournik je v svet ...)

Zadnji smehljaj Tvoj – kot smrt bled:
Si umrla? ...
Sem umrl? ...
Noč vrh planin.
Drevim z brzico ... pena ... Spomin? ...

Iz zbirke "Poljub"

/ pesmi /

Zariski s kredo
NOVE VARIACIJE
— Loma Negra — 1951

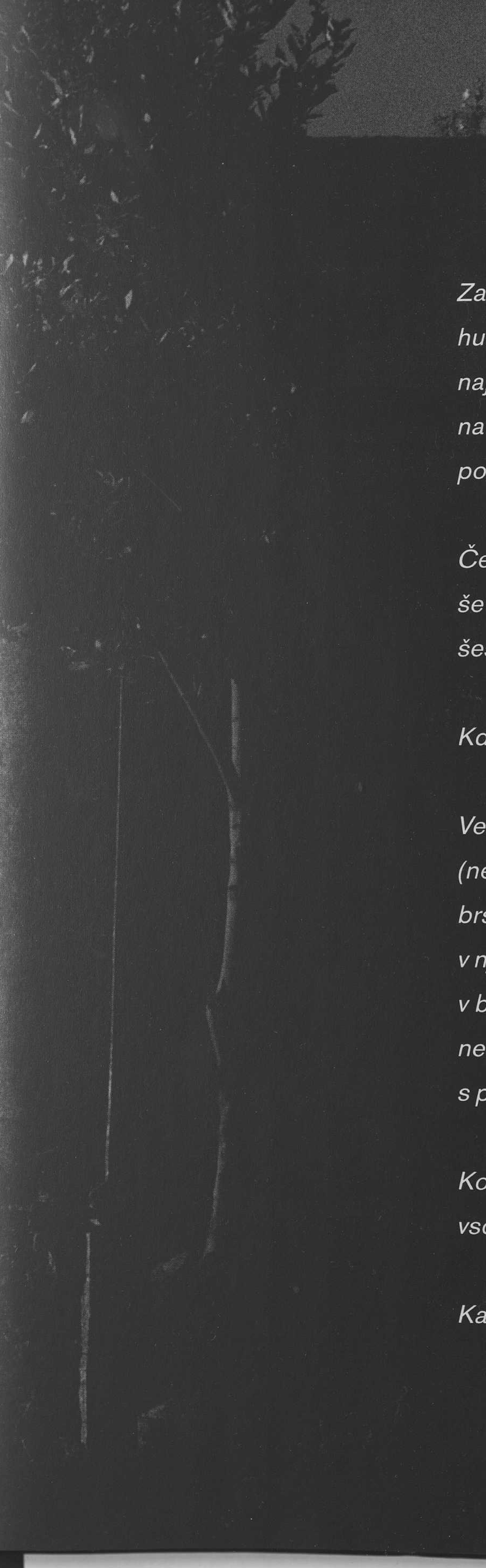

Zaprl sem oknice to noč,
hudourni mesečini –
naj bom temán
na dnu svoje mrtve reke
pokopan.

Čez okno – kot čez okó veke –
še srobotíne:
šestletni bršljan.

Kdo naj brezsèn mi moti?

Veter zašelesti med sroboti
(ne čujem ga, a v meni se vzdih trese),
bršljan se trga kot suknò zavese:
v njem presunljivo vpije ptič,
v blesk zroč
neusmiljeno slepeči naplavini
s povodnijo preteklosti ...

Komar mi žvižg svoje steklosti
vso noč vihti nad srcem kot bič ...

Kako naj – mrtev – ne umiram še s spomini? ...

Spod balkona se je zazrla
to jutro vame roža,
ko sem – kot v sanjah z rokami k Tebi razpet –
pozdravil vzhajanje sonca.

Odkod si prišla, popotnica bosa?

Široko ... še širše je cvet odprla:
vsa rdeča ... vsa bleda
še vame gleda ...
v kelihu rosa ...

Si hodila skoz noč in mesečino
pod mojo nespečo blazino
dehtet?

Nasmehne se, lepa ... v vetru s poklonom
sesuje mi cvet – vzdih pod nóge:
Umret!

Pod balkonom
zbiram lističe uboge.

Poljubljam Tvoje pismo.

Jezero v zidovih
kamnoloma zapuščenega.

Zlate pene v valovih.
Čolna nobenega.

Z brega v breg podsuti
prepeljavata čaplji
sonce na beli kreljuti ...

V mojih očeh kaplji.

Goré, ki ni je, sem vir izsušeni.

Kdo ... kje ... naj me pije? Sem v žejo še ženi.

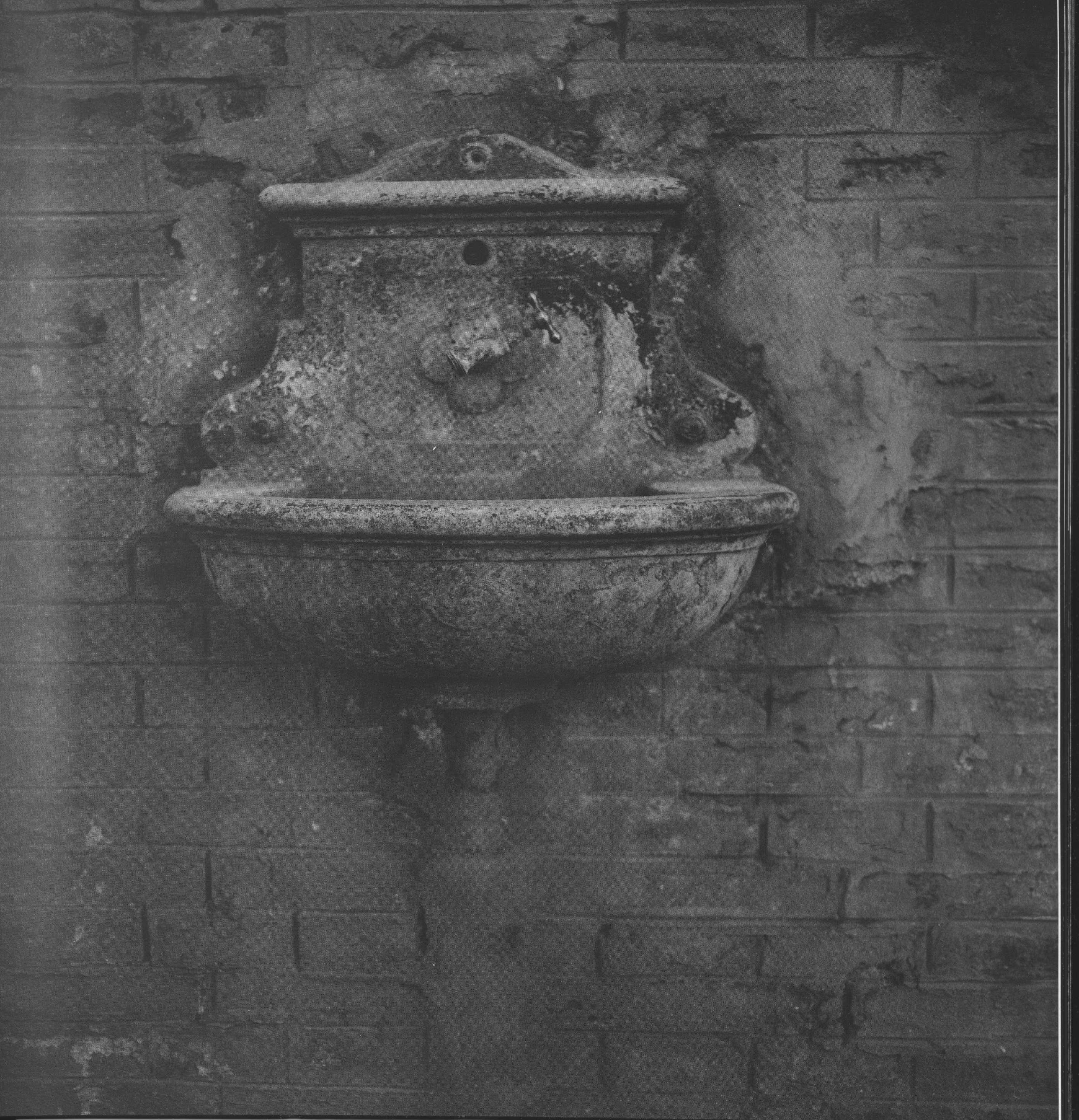

Gledam jo, svojo ženo:
postavljeno v belo areno
za krvave igre
med leve, hijene, tigre ...

Visoko dviga dlan: Stoj!
Moj mož je nekje za menoj!

Zverí slepí prst sijoči.

Jaz jočem v svoji nemoči.

Roka po beli blazini
(oj, puščava brezmejna!)
grebe ... grebe ... žejna ...
grebe ... najde:
Oaza!
Palm – las razčesanih – zelenica!
Trudnosti mahovita loka!
Sladkost orehovega soka!
Razbeljenim licem hladníca
kot srni, bežeči pod veje –
naj ležem v hlad njenega boka!
Skrivnostna ti čuvarica
cvetoče puščavske aleje:
Kje si? Se kriješ v kakteje?
Te stražijo trni agave?
O, čudežne spreminjave:
Trnuljčica! Cvet obraza!
Žena, oči Tvoje plave!
Kot jezera globoka
za – solzni izvir potoka?

O, h grenki napojnini
pritisnem naj usta razžgana!
Naj Ti solzé izpijem!

Dno temno v blesk razsijem
za radost žuborečega vira
k pijanosti moji! ... Ekstaza! ...
– Oaza!
Fatamorgana! ...
–
Dlan pade ... cvet umira...
medliva na usehlini
pod vihro puščavskega plaza –
žejna ...
vdana ...

Prvi dan zime.

Diši po snegu, ki ga ne bo.

Gosenica
(prej pisan metulj),
zalepljena v vrečasti tul
iz lastne sline,
visi raz drevo.

Sonce je mrzla senca.

Kreda, ki kroge mi riše,
piše
kot voden čopič.
Kdo mi srce ogreje?

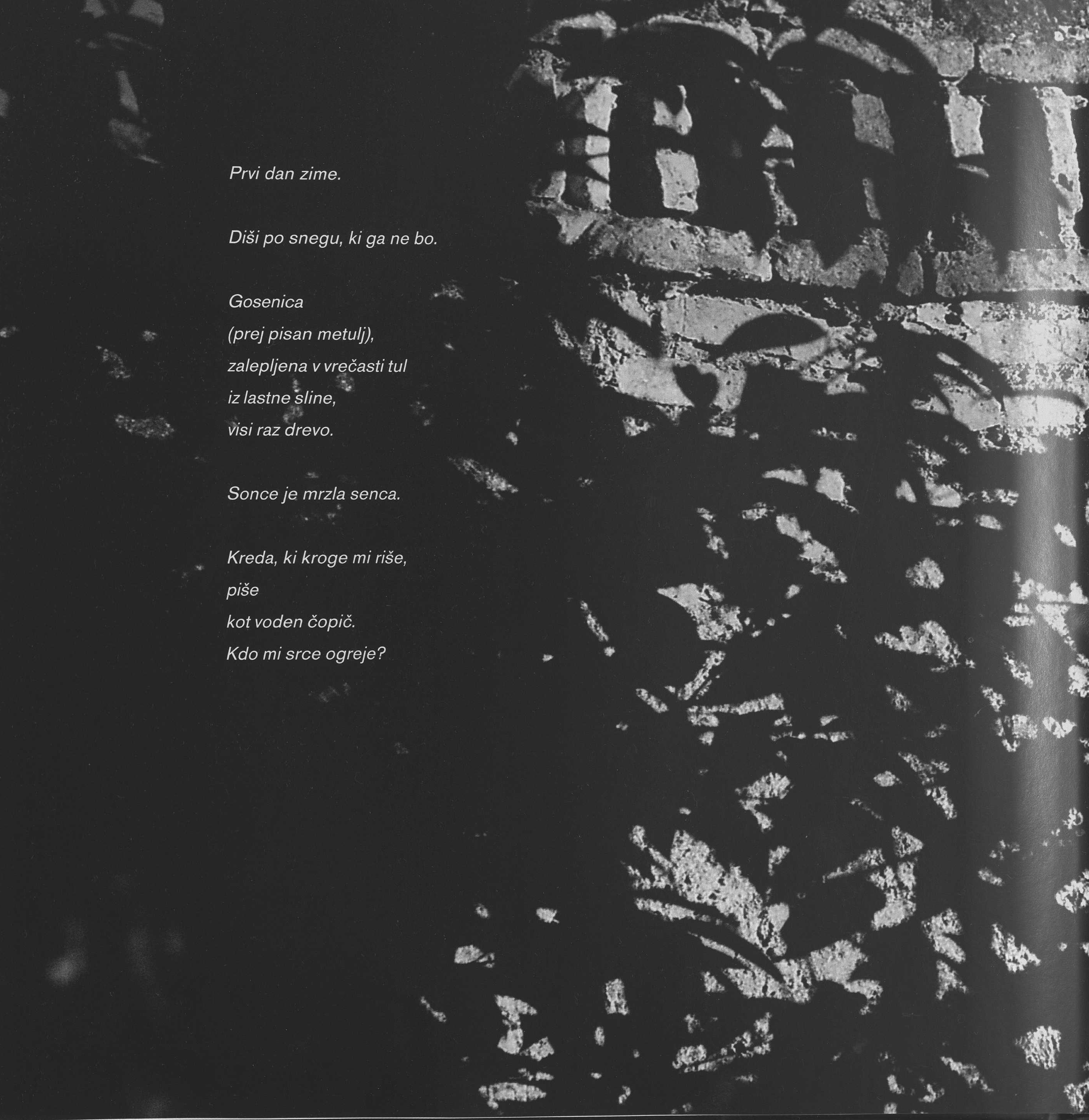

Rišem veseleje:

Ti na postelji moji sediš,
pletoč mi volnen jopič ...

Potegne pampski piš
skoz sobo in kosti.

Tebe ni –
ne v sobi ... ne v predveži ...

Le v kotu pajk sam sebe mreži.

Gosenice se stiskajo v tulce.
Mraz jih premika.

Slika:
Pajk v goloti svoje preje.
Veje –
mrzle sulice.

Roža na oknu vene.

Z njo sem bolan.

V blazine zakopljem lica –
bled kamen, v vodnjak zagnan:
kdo ga obrne?

Pozabljena voda. Stene črne.
Negiben sem na dnu.

Žar – (v snu
bela dlan?)
obrne mi čelo – kamen,
dvigne do ust – poljub ...

Ti tu? ...

V sobo se nagne cvetica.

Na licih gori mi iz gub
rdeč plamen.

Roža se v vrh požene.

Čez nebo vise tipke
neizmernega glasbila:
sonce igra na vsemir,
veter na evkalipte,
barva na slednji cvet,
zrak na razsuti med ...

Nad kamnolomom – bela krila:
golobica za golobico
(klavirske fuge bežeča jata?)
in vse – na moja ramena,
razpeta nad srcem kot antena!

Lovim jih kot zvoke ... Vem:
s hčerko igrata
na klavir:
za tipko tipka – golobica bela
za golobom črnim – oj, tisočkrila perot
spod vajinih prstov – pobožana – zletela
prek gor je ... čez morje ... na mojo pot
kot val mehkoperni neba valovanj ...
zdaj sedajo v dvoje sozvočja krilata
(slednja dva ljubita se in čebljata)
na moja raména ... Ves sem zravnan!
Četverica mehko se stisne mi v dlan
kot v gnezdo svoje –
v njem poje ... poje ...

Nisem več nem:

Kot jambor brnim! Stojim
nad brodom – zemljó, drhtečo kot moja rama:
Še ptic! Še ptic na tresočo se srčno žico,
razpeto v sonce ... v veter ... v ocean! ...
Naj ljubim z zvoki! Naj zvenim
z vama
pojoč v pojoči dan!

Tine Debeljak nad kamnolomom, slika iz Debeljakovega albuma

Olavarría!

Zibajoča se brv čez Tapalqué
med luno in potokom.

Stojim na njej v noči: moje srcé
temno senco meče v vodé.

Za njim se vrbe žalujke z brega
z las razlitim jokom:
slednja do vode sega,
senco nad senco napleta ...

Ta hip: je iz alg pognalo oko cveta?
Blesk izpod senčne mesečine? Riba s skokom?
Tvoj poljub s koprnečim očesom? ...

Zdaj sem od spodaj ves razsiján!

Srce meče senco na lunino stran,
v tolmun svetló se sklanjáje ...

Vrbe – jokavke
so plesalke,
vence pregrinjáje
v dvoredu na pot najinemu plesu:

z očesom v očesu
zibljeva se v noči blesteči,
z vrbami držeč se za roké,
na brvi viseči
čez Tapalqué ...

V vrhu mojega evkalipta
grlica krilatka.

Pišem Ti pismo: Ljubica sladka!

(Svetla slednja črka
od gorečega srčnega kresa).
Grlica na okno potrka.
s prstanom okrog vrata.

Pišem Ti pismo: Žena zlata!
(Žarka slednja poteza
od sonca, ki se pogreza
v mehkoto mojega gnezda).

Pišem Ti pismo ...
Ne! Veter piše ...
vihar divja čez naše hiše ...
sune sunkoma v veje,
vrh z vrtinci stresa –
gnezdo na tleh, dračja kup ...

Grlice s prstanom obup:
z zlomljeno perutjo greje
mladičev telesa ...

Pišem Ti pismo ... (slednja črka mrka ...)
Ne! Ne! Nič!
Pismo in srce – mrlič ...
Grob in kripta.

Zadnja skupna slika z družino pred odhodom – Ljubljana 1944

Pisma iz Črnega Kamnitnika

Argentina 6/12/1950.

Otroci moji !

Tako je Miklavžev dan. Rad bi vedel, če vam je prišel vse, kar sem vam namenil, da bom na tej ubogi in v naših častih tako sladkosti tega sveta in ne vem, kaj bo z nami. Zemlja se tako suka, da se lahko vsak hip povezan z vami in da bi vam hotel vse, kar se tiče hrane in se bolj onega, za katerega bi bil prav te dni tisti novi čas dozivel, vemo, da nam more v tem času pomagati samo Marija. Prav te dni bo vedelo, kdaj bo konec in kdo bo zmagal, tedaj pa bo posegla vmes božja roka na pripršnjo Marija in spet bo vse prav. Ne vem, če bomo še v to verjamemo -mi tukaj . . in se bojimo strahot, ki so morda vam bližje kot nam . Bog vas varuj in ohrani.

Tako je, da samo še videli . . kot žalbe tnega pisma, pa me prav zadnji dogo in grozo, ki so misli pisati tako, žalbe tnega pisma, pa me prav zadnji dogo bomo še videli . . kot žalbe tnega pisma, pa me prav zadnji dogo pa se bomo zmogli vsi štirje vanje pada - kar se skrbjo in trnim po kmisem misli pisati tako, žalbe tnega pisma, pa me prav zadnji dogo ki tako razbujkrjajo in spravljajo iz ramo težja s skrbjo in trnim po gledom v svet, jaz pa bi le to hotel, da bi bilo tako, kakor da sem jaz dobri, najboljši mamici na svetu, pa da bi trl s prstom orehe in bonbon vami, pa ne kot parkelj . . kot atek, da bi bilo danes veseli ob svoj z ljubico pisal note po zvezkih, fantom pa bi se smejala zvezde in dvojke, p bo letos kaj manj kot lani? . . z/namico pa (Bog ve kdaj? . .) Pa mi ne direnga, ki bi se nama spremenil v raj . . prišla vročina in se bo tr drugega, da zdaj iz teh pamet, kjer že prišla vročina in se bo tr želela kmalu sušiti v oset in bodeke neže, vasujem pri vas in vaši in si krajšam čas z lepimi mislimi. Meni je tukaj dobro, odl kar se tiče hranekraljevsko (tehtam ta hip brez rekelca. Skusali v nikdar v življenju pa mislim na vaso suho in težave. Skusali, kar bomo zmogli vsi štirje vkup, pa nikar ne mislite, od ust, ko nam samo vanje pada - kar se tiče hrane, temveč da bi vam bo vedno dražje); pri meni pa je tako, da prosimo ti se bolj redil kot se ob trikratni hrani v vam vzbujal sline, temveč da bi vam bo si ne jemljemo od ust. Pred lako Bog poseči vmes . . . božjem boste dobili poznajo, naši v pred par mes

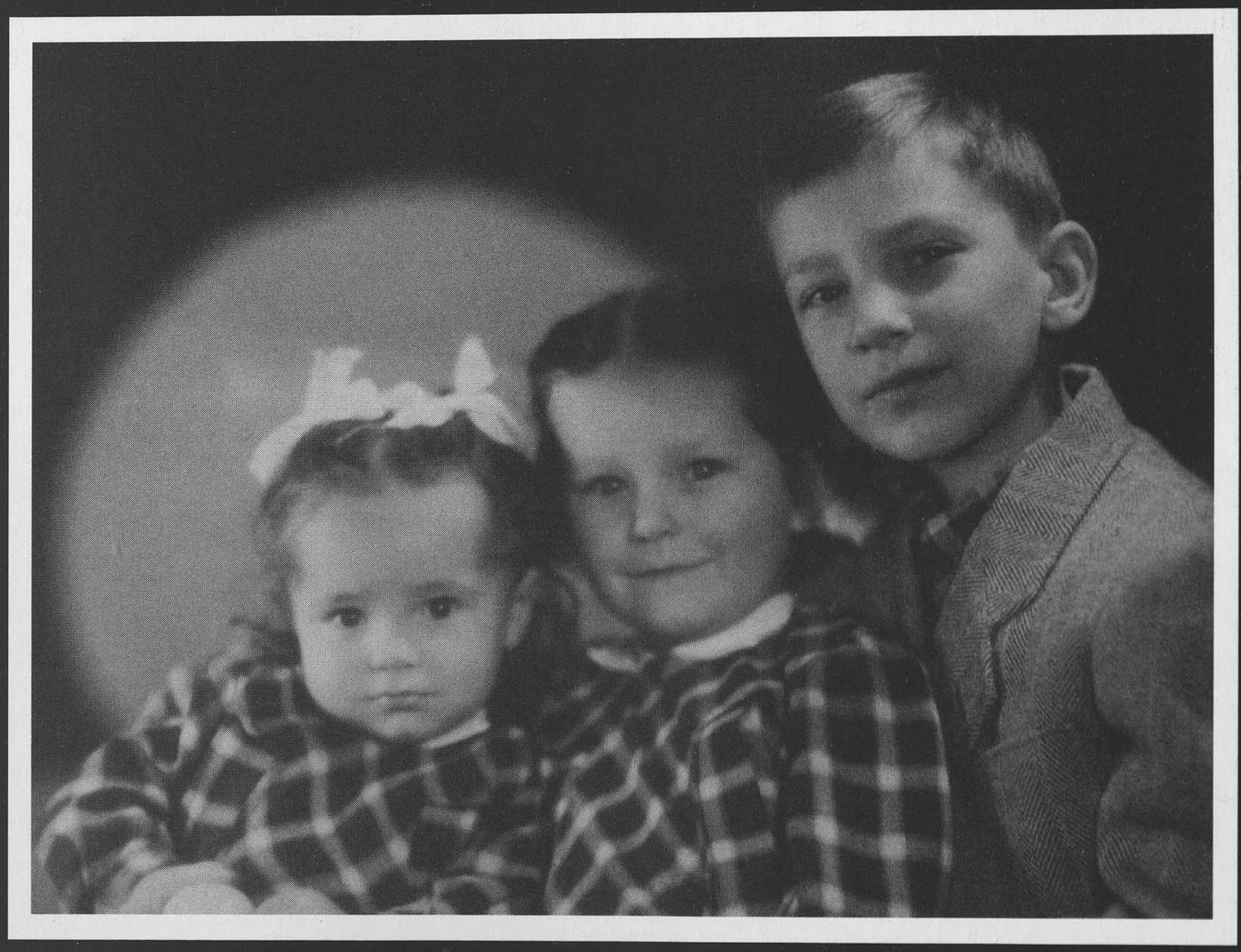

Jožejka, Metka, Tinček. Ljubljana, 1946

/ Pisma družini /

Dragi otroci moji ! Argentina 6/12/1950.

Danes je Miklavžev večer in jaz mislim na vas in na vse,ki so z vami ta dan.Rad bi od srca,da bi prejeli vse,kar sem vam namenil,da bi čutili,da sem vedno vsak hip povezan z vami in da bi vam hotel vse.

Argentina, 6/12/1950.

Dragi otroci moji!

Danes je Miklavžev večer in jaz mislim na vas in na vse, ki so z vami ta dan. Rad bi od srca, da bi prejeli vse, kar sem vam namenil, da bi čutili, da sem vedno vsak hip povezan z vami in da bi vam hotel vse, vse najboljše, vse sladkosti tega sveta in še bolj onega, za katerega živimo na tej ubogi in v naših časih tako tepeni zemlji. Prav te dni sem ves v skrbeh za ta svet in ne vem, kaj bo z njim in kaj bo z vami in niti ne, kaj bo z nami. Zemlja se tako suka, da se lahko vsak čas kam zaleti in razleti: kje se bomo spet našli, otroci moji? Mislim, da je zdaj na pohodu čas, o katerem je pisano, da bo nastala taka zmeda, da se ne bo vedelo, kdaj bo konec in kdo bo zmagal, tedaj pa bo posegla vmes božja roka na priprošnjo Marije in spet bo vse prav ... Ne vem, če bomo tisti novi čas doživeli, vem pa, da nam more v tem času pomagati samo Marija. Tako je, da samo še v to verjamemo - mi tukaj ... in se bojimo strahot in groze, ki so morda vam bližje kot nam. Bog vas varuj in ohrani, pa se bomo še videli ...

Nisem mislil pisati tako žalostnega pisma, pa me prav zadnji dogodki tako razburjajo in spravljajo iz ravnotežja s skrbjo in črnim pogledom v svet. Jaz pa bi le to hotel, da bi bili danes veseli ob svoji dobri, najboljši mamici na svetu, pa da bi bilo tako, kakor, da sem jaz med vami, pa ne kot parkelj ... kot atek, da bi trl s srčkom orehe in bonbone, z ljubico pisal note po zvezkih, s fantom pa štel zvezde in dvojke, če jih bo letos kaj manj kot lani? ... Z mamico pa bi se smejala in poslušala vaš direndaj, ki bi se nama spremenil v raj ... (Bog ve kdaj? ...) Pa mi ne kaže drugega kot, da zdaj iz te "pampe", kjer že pritiska vročina in se bo trava začela kmalu sušiti v osat in bodeče neže, vasujem pri vas in vaši mamici in si krajšam čas z lepimi mislimi. Meni je tukaj dobro, odlično, predvsem kar se tiče hrane - kraljevsko (tehtam ta hip brez rekeljca 87 kg! kot še nikdar v življenju) pa mislim na vašo sušo in težave. Skušali vam bomo pomagati, kar bomo zmogli vsi štirje vkup, pa nikdar ne mislite, da si mi kaj trgamo od ust, ko nam samo vanjo pada - kar se tiče hrane (v mestu postaja tudi to vedno dražje); pri meni pa je tako, da prostovoljno nočem "malic", da se ne bi še bolj redil kot se ob trikratni hrani na dan. Pa ne pravim tega zato, da bi vam vzbujal sline, temveč da bi vam bolj teknilo, kar bi od nas dobili, vedoč, da si ne jemljemo od ust. Pred lakoto vas bomo že rešili, pred drugim bo pa moral Bog poseči vmes ...

Zdaj imate vi zimo, malo pred božičem boste dobili tole pisemce, pisano tu na Miklavžev večer, ki ga tu ne poznajo, naši v Bs.As. pa imajo svojega, ker je veliko slovenskih otrok. Tu je pred par meseci prvič po dvajsetih letih PADEL SNEG: KAKŠNO ZAČUDENJE! Otroci so prvič (pa tudi odrasli) videli s snegom pokrito poljano. Pa nimajo sank, in tudi če bi jih imeli, tu se ne bi

mogli sankati, ker je sama ravnina ... ravnina, kakor daleč seže oko, le za našo tovarno je majhen - majhen griček s kamenja, kjer je kamnolom (tam sem jaz v službi kot "pisarniška moč"). Kadar boste šli v Loki mimo Kamnitnika, pa se spomnite mojega kamnoloma. Zato sem rad tu, ker me spominja na Loko in grob mojih staršev in moje sestre pod njim. Živim ves v spominih in opazujem življenje ter berem ... Prebiram knjige vsega sveta, da imam že precejšnjo knjižnico teh španskih bukev. Oče* pravijo, za kaj jih bom imel, jaz pa uživam med knjigami kot včasih. Prestavil sem že tukajšnji klasični ep "Martin Fierro", ki ima 7600 rimanih verzov; zdaj bi ga pa rad dal v tisk, pa ne najdem še virov: bojim se, da ne bo kupcev. Teta pripravlja ilustracije. Tako naj vidi mamica, da sem še vedno v takem delu, kot sem bil doma in lahko rečem, da še skoraj bolj, ker imam časa več: se pravi, samo največ dve uri na dan, ker drug čas sem okupiran v pisarni, kjer me štejejo med "najtapridnejše", da bi bil lahko zgled svojemu sinu ... bi rekla mamica in jaz, da se pobaham.

Tako sem spet pri otrocih. Končujem z vami, kot pri vas začenjam. Komaj sem začel, že končavam. Mislil sem napisati še voščila za božič, ki bo tedaj, ko boste prejeli to pismo: če ne boste dobili drugega, naj ta velja za res tople, ljubeče, iz vsega srca voščeče želilo: Mir in Srečo in nam še posebej srečno svidenje! Poljube vsem od mamice do Srčka in spet nazaj,

Vaš Atek

**Oče: ravn. Bogumil Remec, Debeljakov tast*

Tinček – "Falot", Jožejka – "Srček", Metka – "Ljubica". Ljubljana 1947

14. junija 1951

Ljubica moja, vélika!

Strašno domotožje me je tale hip zadelo. Prišel sem iz službe, kjer sem zdaj v drugem oddelku, ves dan seštevam, odštevam, množim in delim, deloma z glavo deloma s strojem za računanje, ki tako hrešči, kakor da se mi tro možgani ... Malo pridem izmučen. Ulegel sem se na posteljo - mojega sostanovalca ni ta hip - in mislim na vas. V sosednji sobi je moj tovariš dobil obisk: prišla ga je obiskat žena s sinčkom, ki stanuje 70 km od tod (vsako soboto gre k njima). Zdaj se smejita in sinček poskuša izgovarjati prve besede. Lahko si misliš, da nisem vzdržal, in sem segel k stroju, ki je vedno pred mano, da Ti napišem par vrstic, ko jih že tako dolgo nisem.

Mesec dni je že, kar ste imeli praznik in jaz pričakujem kakšne podobe, da vidim, kakšna si Ti in tvoji mali, ki so baje že tako veliki, da bi se jih ustrašil, ko bi jih videl. Teta je dobila pozdravček punčke, jaz čakam nanj. Ta mesec ne bom šel nič tja, kjer so Tvoji sorodniki, ker nimamo nikdar dveh praznikov skupaj. Le takrat mi je namreč mogoče, kajti daljava je daljava: 350 km, to je že - po Vašem - v Bosni nekje, in jaz to pot žrtvujem, da grem v soboto ob 1h ponoči (če je praznik, sicer ne morem) tja, in od tam v nedeljo ob 8 zvečer, da v ponedeljek ob 8 zjutraj že nastopim, kot da nisem bil nikjer, le v tej svoji meniški sobici, ki jo

Vera Debeljak, Metka, Tinček, Jožejka, Marija Remec, Ljubljana 1949

imam najbolj rad, kadar sem sam. Ljubim samoto, ker takrat sem najbolj z vami. Postal sem resen (saj je čas), zamišljen ... Živim najskromnejše življenje, s knjigami, ki se mi nabirajo (španske seveda) in s svojim snovanjem, le v soboto zvečer grem redno k nekemu Slovencu (...), tam pijeva doma iztisnjeno vino (sem mu ga pomagal stiskati) in sva vesela ... ob kranjski besedi, šunki in vinu ... (...) Pa nikar ne mislite, da smo pijanci, ko resnično živimo tako lepo, skromno, ne v pomanjkanju, pa še manj v obilju, da bi si želel, da bi še vi prišli sem ... in potem bi se smejali, kot ona družinica (tudi begunska iz Ogrske) v sosednji sobi.

Fant in punca imata zdaj že gotovo počitnice (jaz jih nisem imel nikoli, in tudi te dneve jemljem v roke angleško slovnico, dasi sem se z njo že v Italiji pečal in lahko berem časopise v tem jeziku, ki ga baje tudi že moj fant nekaj zna. Ne bo mu škodilo!) Tretja pa itak skače "tam po Bosni zlati, kjer so vsi kosmati, kjer se nič ne brijejo" ... (Fant odzdaj, ko bo dobil britvico, ne bo za dol, kaj praviš?) Ker sem pa mnenja, da ste morda že vsi skup tam (čeprav se meni te meseci zde nevarni za tako oddaljenost), pišem to pismo na slepo, pa vendar z vero, da ga boš dobila slej ko prej.

(...)

Kar sem zvedel o fantu, o punci in o punčki, ki skače kot kozliček in mora biti ljubek dekliček, me je do dna srca zanimalo in sem jih vesel. Fantu bi rad kaj dal za darilo, če je končal dobro šolo, pa mu bom verjetno poslal samo svoj plašč, ki ga nosim še zdoma, pa bi ga bilo potreba popraviti. Morda bo zanj. Punčkam pozdrav in Tebi in vsem tvojim poljub iz srca, ki je Tvoj in vaš,

TINE

Piši mi o potrebah; kolikor bomo mogli, bomo ustregli.

Tine in Vera s Tinčkom.
Ljubljana, božič 1937

Sierras Bayas, 2002

L.N. 12. 12. 1951

Draga moja in moji,

bližajo se božični prazniki in z njimi Novo leto, ko si vsi ljudje, ne samo najbližji, voščimo mir in srečo, zlasti še v dobi, ko je eno kakor drugo tako lahko postavljeno, da se vsak hip lahko sprevrže v svoje najkrutejše nasprotje. Prav zato Vam vsem še posebej iz srca želim resnično srečo v novem letu, odstranitev vseh ovir, ki motijo zadovoljnost družinske skupnosti, zlasti okolja, pa tudi vse, kar moti srečo v najširšem smislu, ki je zdaj toliko kilometrov vsaksebi ... komaj si že predstavljam, kakšni ste po obrazu, saj že toliko, toliko let nisem videl niti vaših slik, da bi mi posvežile spomin ... Se pravi od časa do časa vidim v sanjah zdaj punčko s krono, zdaj drugo med pastirčki, učenjaka in najdražje pa si težko prikličem v fantazijo, ki mi sicer raste, čim bolj smo narazen, v koprnenje in pesem, pa postaja vedno manj nazorna ... Da bi se dali slikati, pa mislim razmere še dolgo ne bodo pustile. Jaz sem tak kot sem bil: vedno bolj plešast pa tudi zavaljen, ni čuda, saj nam je zadnjo nedeljo naš fabrikant vsem delavcem z vsemi družinskimi člani (okrog 4000) napravil kosilo, za katerega je dal speči na ražnju 210 ovac in 30 krav naenkrat! To bi Tinček gledal! Pa tudi drugi. Kako rad bi, da bi bili vsi skup, kakor bi mi bilo na drugi strani hudo, da bi otroci postajali z vsakim dnem bolj Španci in ne bi mogli služiti domovini, kar je vendar le "suprema lex". Tudi jaz bi ji rajši služil v idealnem delu, kakor pa zdaj grizem mastno kost v tujini ..., pa tega Vam nisem hotel pisati za praznike in za Novo leto, le to: Bog vam daj zdravje, prav vsem, še posebno najmlajši in fantu, ki sta ga menda najbolj potrebna. O najmlajši čakam nestrpno kakšnega sporočila o zboljšanju stanja, pa mislim, da bo tele dni že z vami skup pela božične pesmi in čakala novega leta. Tudi jaz bom z našimi prišel skup, toda ali samo za božič, ali pa samo za novo leto, obakrat ne, ker delamo oba ponedeljka, imam pa 350 km do njih. Pa tudi ta razdalja

Asado na dan Loma Negre, (1953)

mi je zdaj že toliko kot iz Loke v Ljubljano, čeprav traja 7 - 8 ur in se je zdaj podražila še za enkrat več, kot po vsem svetu.
Ne bomo dosti potovali, samo še enkrat bi rad ... dolgo ... dolgo vožnjo, vsaj tako dolgo kot je bila od Vas do tu ... To pa je tisto, kar pa je moja največja želja za nov čas: da bi Bog dal, da bi se nekoč še videli in bi skupaj peli za božič tisto angelsko pozdravilo:

Blagor ljudem na zemlji, ki so dobre volje!

Poljub najprej mamici, potem pa vsem od fanta preko Ljubice do najmanjšega Srčka, ki mi je najbolj pri srčku, ki me z njim vred boli

Vaš ATEK

P.S. Še nekaj vrstic je ostalo, tako da lahko še enkrat poljubim prav posebno mamico, ki toliko trpi, toliko se trudi in toliko gleda, kako bi vas, otroci moji, mogla spraviti po koncu zdrave in izobražene, da bi mogli sami nekoč stati v svetu s svojimi nogami. Saj jaz sem tako suh član družine, ona pa je življenje in sok ... Poljubite jo z novim letom v mojem imenu in ljubite jo kot jo jaz ljubim, mamico Vašo!

Pot skozi pampo iz Buenos Airesa v Olavarrio

Na novega leta dan 1952

Najdražja!

Prvo pismo, ki ga pišem v novem letu 1952 je namenjeno Tebi in njim, ki ste mi najbolj pri srcu. Za božič sem bil pri naših, za novo leto ne, ker smo v ponedeljek delali, pa tudi so se železnice tako podražile, da se bom omejil na obiske razen morda enkrat na mesec; Janez je ves srečen, če se oglasim, zlasti še, ker skoraj vedno prinesem s seboj kuro pa kanglo jajc, ki mi jih dajo tukajšnji Slovenci, staronaseljenci. V naši fabriki je bilo namreč zelo veliko Slovencev, pa jih je šlo precej domov po vojski, kljub temu pa jih je še okrog 30. Novih sva samo dva ...

(...)

Gremo v novo leto. Imam strah, da bodo slabša, kakor prejšnja ... Želim pa Vam vsem zdravja, zdravja in še zdravja, kajti če bomo zdravi in živi, se bomo morda še kdaj videli. Saj čas se vrti ... vendar se bojim, da bo med tem še mnogo preizkušenj in gorja. Samo živcev ne izgubiti in ne obupati, kar naj nas vse Bog varuje.

Pri meni vse po starem. Samevam, delam in sanjarim: postajam romantičen in sanjarski in kot odmaknjen temu svetu ... zamaknjen v preteklost in bodočnost.

Zdaj le bom šel na postajo (15 km daleč), ker se bo mimo peljal Skuk* na "počitnice" v gore in k jezerom, kjer sem bil jaz. Kranjskogorec (žup.)* bo odstopil majhno sobico in tam bo lahko ustvarjala dela, ki so velike umetniške vrednosti, pa jih do zdaj še nihče ne odkupuje ... Je vsa zaverovana v umetnost, to jo drži pokonci, neuspeh materialen pa ji greni življenje skoraj do skrajnosti. Pa ima prav, če hoče biti le umetnik in skoraj verjamem, da bo nekoč gore premaknila.

Vročina je pa že tu, kjer sem zdaj, neznosna, v Bs.As. pa vse teče od človeka; tako je naše življenje. Ta mesec smo prejeli trinajsto plačo, upanje tudi za vas. Sporoči, kar najbolj potrebujete poleg zdravja in vztrajnosti seveda.

K novoletnim željam pridajem poljub Tebi, Falotu, Ljubici in Srčku, ki ga pozdravite čimprej

ATEK

**Skuk: Bara Remec, slikarka, Debeljakova svakinja*
Kranjskogorec (žup.) Vojteh Budinek, pred vojno župan v Kranjski gori*

LOMA NEGRA
FERROSUR ROCA
77 211
638460

L.N. 3.aprila 1952

Najdražji moji,

dvomim, da boste dobili še za praznike moja voščila, upam pa, da takoj po njih ali pa med njimi. Tu sem zdaj strašno zaposlen ...

Res sem utrujen, toda tako pa gotovo ne, kakor moja najdražja, ki gara ves dan in pozno v noč, da morete vsaj malo še živeti kakor ljudje. Rad bi videl, da ne živimo v tako heroičnih časih, toda kar je, to je: v ta čas smo postavljeni in v njem moramo živeti do smrti, ki si je sami ne smemo priklicati, prav lahko pa jo dobimo poklonjeno od drugih prej kot je bila sicer namenjena. V tem je ravno heroizem, da vztrajamo pri mrtvi straži, kot je pisal nekoč nekdo. Ne želim vam, da bi tak heroizem poskušali, toda rad bi vam dal volje in poguma, vere in moči, ki je sam nimam, pa je nekdo, ki jo daje kot milost. Vedno mislim na vas in zvečer preden zaspim, se poslovim od vseh posebej, da bi vzdržali stisko in bedo in da bi še nekoč skupaj jedli velikonočno jagnje. Upam, da boste dobili za praznike vsaj ta moj sanjski poljub, ki ga pošiljam mamici in vam vsem, ki ste nezdružni z njo v mojem srcu.

(...)

Argentina se zapira sama vase, ker se boji slehernih mednarodnih obveznosti, zato pa mora nositi posledice: zdaj so prepovedali dvakrat na teden jesti meso (in to v deželi, ki ima največ živine na svetu), da bo kaj za "ven poslat", običajno pa je prišlo za kosilo na enega Argentinca približno 1 kilo na dan ... Še pred leti je bilo tu tak, da krava ni bila nič vredna, le koža in če je kmet hoteli imeti zrezek, je ubil kravo, odrezal zrezek, pustil nato vse drugo divjim pticam in soncu, le kožo je obesil na kol, da ni imel gospodar "izgube".

(...)

Jaz sem odtrgan od vsega sveta, živim zase sredi pampe, delam v tovarni to, kar je delo mamice bilo včasih, pa sanjam čez hribe in doline, čez reke in ocean, iz časa v čas, ki naj še pride in ki naj me položi v vaše roke ali vas v moje

vaš osamljeni

Atek

Tine Debeljak v Olavarrii
(slika iz družinskega albuma)

Rdeči Kamnitnik, 27.IV.52

Draga moja in vsi,

danes dopolnjujem v svoji samoti 49 leto. Sam. Plešast in s sivimi lasmi, kolikor jih še imam. Ko bi imel lase, mi pravijo, bi bil videti še zelo mladosten; brez gub in s hitrim korakom, morda najhitrejšim v vsem "mestu", ki ni drugega kot veliko "delavsko taborišče", last fabrikanta z vsemi hišami in - skoraj bi rekel - ljudmi. Kot nekakšen srednjeveški graščak ... Sem dobro ohranjen - (živim pošteno, najpošteneje, draga moja žena, lahko verjameš!) in dobro hranjen: že tri dni jemo same kure, ker so slavnosti: enkrat slovo uradnika, ki gre v pokoj, potem vabilo nekega trgovca na "pečenje" ("asado" po naše) in jutri bodo pečeni piščanci, ker bodo praznovali moji kolegi moj rojstni dan (godov ne praznujemo).

Danes pa sem skromen: jem v nedeljah doma, ker hodim redno 20 km daleč k maši v bližnje mesto, pa si tam kaj kupim, ali pa sem kam povabljen: tako so mi nekje dali za kosilo juho in domač "apfelstrudel", tam kjer sem včeraj ves popoldan grozdje tlačil in delal vino.

(...)

Tako sem danes bil v mestu, potem na župci, nato sem se ulegel doma (zdaj imam svojo sobo podstrešnico in sem v tem pogledu srečen; prvič sam v sobi v vseh letih izgnanstva) in vzel v roke prelepo Dickensovo povest, tokrat v španskem prevodu "Cvrček za pečjo", ki me je vsega še bolj približala vam in zlasti Tebi, najdražja moja ...

Manjka moji samoti družinskega črička, ki bi mi pel in mi sladil življenjem pa če jih je pet, bi bilo še slajše in lepše in vrednejše živeti to številkarsko službo, kot jo opravljam ... Zdaj že mesec dni delamo bilanco in sem v fabriki na razpolago od 8. zjutraj do 8. zvečer. Preveč zame, ki komaj čakam, da ležem na posteljo in vzamem knjigo v roke, ali pa sedem k stroju in "klembam" nanj svoje podobe iz sveta, v katerem mi ni dano bivati ... Tako sem končal prav te dni novo zbirko, pa ne vem, če bo izšla. Bo drugačna kot zadnja, pa morda boljša ... To delo me drži pokoncu in sanja, ki me dviga iz vsakdanjosti in tega industrijskega vzdušja.

(...)

Verjemite, da bi dal vse in bom dal, da ohranimo vas pri življenju in si tako omogočimo še kdaj svidenje ... Prepričan sem bil, da bomo 50 letnico praznovali skupaj, pa zdaj zgubljam tudi to vero ... Tako se razblinjajo iluzije ... in nastajajo nove ... toda vere mi nihče ne premakne ...

31. julija 1952

Najdražja,

ura je že precej čez enajsto ponoči, ko bi Ti rad napravil ofreht skupno z njimi, ki so ob Tebi. Pa mi ni dano. In ne vem, kdaj mi bo - če mi sploh bo in kje ... In ko bo pismo končano, bo že tvoj god in začetek meseca, v katerem bo nekdo mojih dopolnil šestnajst let ... Obema naj veljajo moje misli tega večera in noči, ki mu bo sledila z veliko osamo, pa s cesto zvezda, razpeto med menoj in vami ...

In po tej cesti hodim domov vse dneve in noči in govorim z vami, kot da smo vsi zasanjani ... toda življenje nas vedno in vedno prebuja iz njih, vas kruteje kot mene, ki me muči samo z odsotnostjo mojih najdražjih in vsega tistega okolja, v katerem sem bil srečen in bi bil zdaj srečen še vse bolj, ko bi si toliko imeli povedati, povedati še za dolga, dolga leta življenja. Tako pa si vedno mislim, da nekdo prestreza moje misli in želje in ne morem sporočiti drugega čez daljavo, kakor iz vsega srca res lepo voščilo, kakor sem ga že zadnjič izrekel, in poljubljam Fides za njeno ljubezen, vero in žrtev, pa heroičnost, ki bi zaslužila spomenik ... Falotu pa bi tako rad stal ob strani v teh letih in ob tem času, ko od vsepovsod preže nanj strahovi ... eni groznejši od drugih ... Tako rad bi spremljal njegovo šolanje in mu stal v pomoč tudi če bi odnehal od njega ... Tudi mene ni strlo pregnanstvo, ampak mi daje še moči za delo in študij, ki se mu ne odtegujem. Večino prostega časa preživljam v knjigi, španski seveda, ki mi odpira nove perspektive in obzorja, katera sem preje le megleno slutil.

(...)

V moji samoti nič novega. Pred dnevi sem se vrnil z obiska "družini". Šel sem tja, ker je umrla predsednikova žena in so zdaj tam - čuda. Na stotisoče ljudi jo je že kropilo, zaprto v stekleno krsto, okrog palače pa na tisoče vencev, na milijone rož - v najhujši zimi ... Venci segajo do prvega nadstropja, po tleh ceste okrog palače, po drevesih pred njo in na hišah nasproti nje ... tu bo ležala še mesec ... dva ... da se bo vsak šel lahko od Eve poslovit ... je žalost, pa je - komedija. S teto Čokolado* sva šla gledat te množice, z očom smo jih pa komentirali. Gledal sem tudi nove keramične stvaritve Skukove, ko se zdaj inspirira ob indijanskih prastvaritvah, v primitivnih, pa globoko liričnih linijah. Je velika umetnica, samo svet je ne zna soditi ... kot doma. Bo Srček šel za njo? Eden bo filozof, drugi glasbenik, tretji umetnik, kaj? Same "osebnosti", ki se razvijajo daleč od mene, ob samožrtvovanju nje, ki bi jih po vseh postavah in po najsrčnejši želji moral vse življenje stati ob strani in ji biti v pomoč. Tako pa sem ji v žalost in v odsotnost, in v nepoznanje celo otrokom, ki se me morda le še malo, malo spominjajo ... Toda vem, da si bomo veliki prijatelji, ko si bomo zopet segli v roke in zaplesali po Ljubičini melodiji ... Imam vero in od nje ne odneham, čeprav se zvezde utrinjajo, toda se spet prižigajo še svetleje ...

Poljubljeni vsi godovniki in drugi od najmlajšega do najstarejšega

ATEK

*teta Čokolada: Lada Remec, Debeljakova svakinja

Villa Alfredo Fortabat, 2003

Tine Debeljak ob svoji "novi" knjižnici

29. 7. 1952

Dragi moji,

prvo pismo, ki ga pišem v novem provizoričnem stanovanju. Naj velja vsem vam, na katere mislim vsak dan in molim zanje, da bi bili močni in preživeli čas preizkušenj, kakor ljudje pred tisočdevetsto leti. Tako se mi namreč vidi naš čas iz te moje samote, ki je blažen mir spričo vrtincev, ki vstajajo ... Pa tudi sem že segajo vrtinci gospodarske krize, ki naj postane ena prvih postaj za direndaj, ki je šel že preko drugih polut ... Tu že odpuščajo delavce, jemo črn kruh, imamo brezmesne dni (in to v Argentini, ki je žitnica Amerike in en sam hlev živine).

(...)

Slikarica* se s težavo preživlja, čeprav se ji o b e t a j o uspehi, a kdaj? ... Jaz sem kar zadovoljen: ves dan računam na stroj (bilanco smo končali), potem pa delam še svoje stvari sleherni dan do polnoči ... le v soboto zvečer grem na kozarček domačega vina, v nedeljo k opravilu v mesto (17 km daleč), popoldan pa spet pišem ... Vsak mesec enkrat obiščem žlahto (vlak požre tretjino paketa!), pa nas spet poživi za en mesec naprej ... Takšno je moje življenje v pustivu - pa toliko polnejše v koprnjenju, v mislih, v načrtih, v vizijah bodočnosti ... v sanji, ki je lepa kot bi hotel, da bi zajela tudi vse vas in mene med vami ... In v tej gledam najmlajšega Srčka, ki je že tako velik in lep in fejst, kot sem ga zrl pod "novoletno jelko", ali kako že pravite tam božičnicam. Ljubica napreduje in sem jo vesel kot tudi fanta, ki je fant in pol v svoji srčnosti, samo pol pa v pridnosti, dasi cel v svojem "fachu". Me veseli, da ima že svoje zanimanje, v katerem se specifizira, kajti tukaj fantje v njegovih letih sploh nimajo nobenega znanstvenega interesa, kakor le za šport in zabavo, ples in kar je z njim v zvezi ... Skrbi me njegova bodočnost, pričakujem katastrof, ki pa so po

*Slikarica: Bara Remec

drugi plati zmage, in kar bo, bo - v rokah smo sil, ki jim nismo kos, pa tudi Sil, ki se jim ponižno podrejamo ... To naj drži vas in nas pokonci. Vera, Up, Ljubezen, pa bo šlo in vse prišlo k svojemu koncu in zaključku, ki bo pravšen.

Želeč vam počitnic za oddih in okrepilo in poljubljam vas vse v tesnem objemu ves Vaš

ATEK

Fant se uči angleščino, tudi Ljubici ne bi škodilo. Mislim, da je bodočnost angleška, ne nemška. Jaz sem vesel, da znam špansko: koliko lahko berem, ko prej nisem mogel. Imam že majhno biblioteko, ki me spominja na mojo ... Kako bi s fantom brala! Pa mi ni dano!

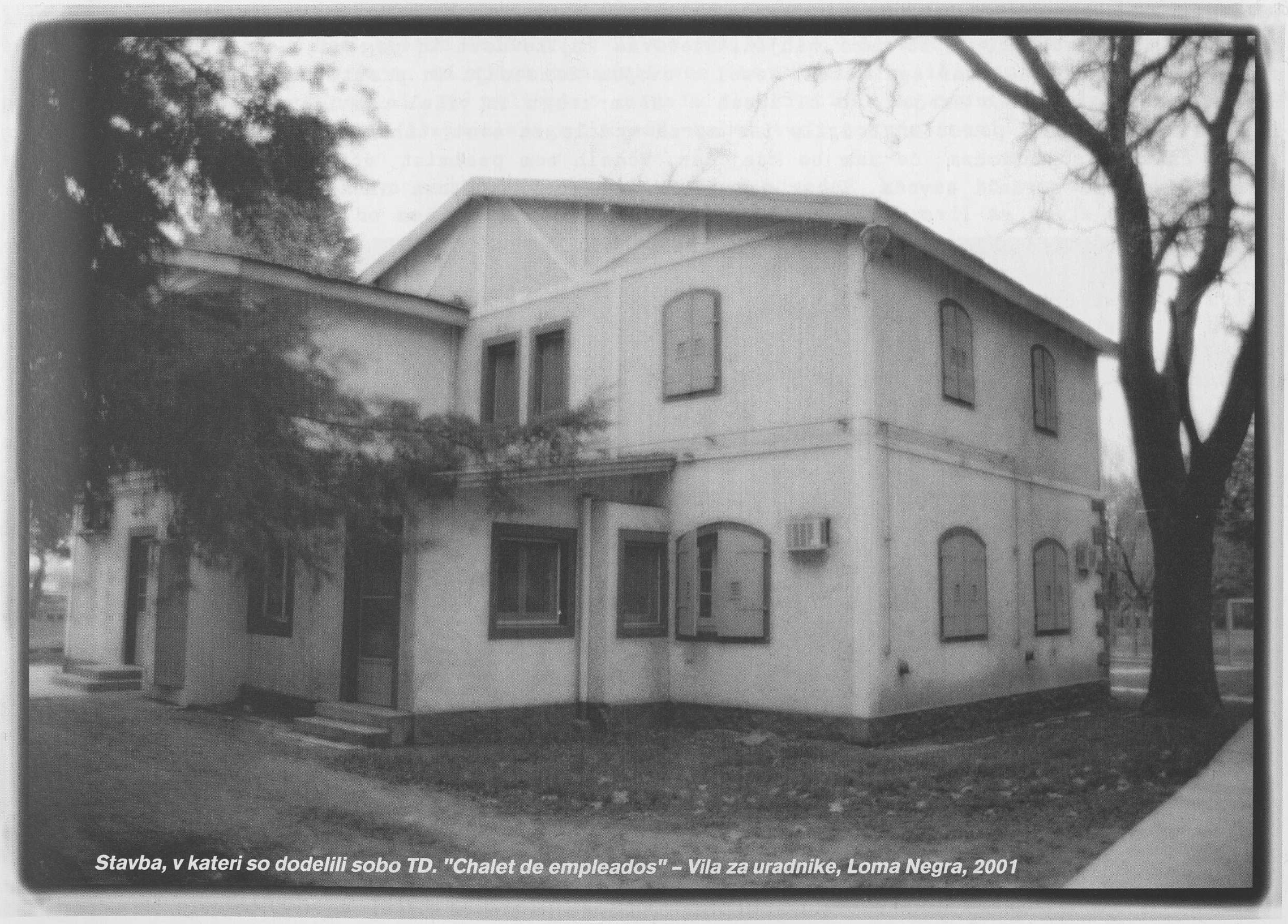

Stavba, v kateri so dodelili sobo TD. "Chalet de empleados" – Vila za uradnike, Loma Negra, 2001

5. 12. 52 zvečer

Dragi moji,

meni je sv. Miklavž prinesel prav lep pozdravček, Vam pa nič od moje strani, kar mi je danes zelo hudo.
Pa sem se tačas dvakrat selil, kar mi je vzelo ves prosti čas skoraj dveh tednov, kajti obakrat sem vnovič moral začeti delati iz kišt knjižnico, ki mi je že zelo narasla. Ves sem v knjigah, kot sem bil svoje dni. Pa nikar ne mislite, da veliko izmečem za knjige: tu so zelo poceni, zlasti klasična dela iz svetovne književnosti. Vsak teden kupim eno ali dve knjigi v nedeljo, ko grem v bližnje mesto (17 km) k maši, pa potem ne vem, kaj delati. Stopim v knjigarno, kupim dve knjigi po 2 pesa, grem v kavarno in čakam avta za nazaj ... To je moj edini sprehod iz moje sobice, v kateri prebijem ves teden, slednjo prosto minuto. Pa sem sam in zato srečen. Zdaj sem resnično postal odljuden, kot nikdar nisem bil. Živim v svojem svetu in dopolnjujem svojo literarno izobrazbo, ki mi še tako manjka. Svetovna književnost in pogled v svetovne dogodke se mi odpira na široko, česar sem vesel. Vesel v svojem domotožju in prostovoljnem izgnanstvu. Seveda bi bil neizmerno srečen, ko bi živel v vašem krogu in videl rasti svoje otroke in bi bil lahko zlasti fantu v pomoč in bodrilo ter morda vodilo za svet, tako pa moram samo hrepeneti po tistem času in po bodočem, če nam bo kdaj dan. Včasih sem pesimist, včasih pa me prešinja up in vera ... če bomo zdržali seveda. Sicer pa mislim, saj niti prostora nimate zame v svojem beraškem stanovanju in bi me še sprejeli ne;
pa tudi volje nimam, ko pa nam jo ubijajo doma in
v svetu ...

(...)

Če se hočete mene predstavljati v prostoru daljne oble, si me lahko naslikate: ves dopoldne (od pol 8 do 12) v pisarni pri računskem stroju, ko vpisujem kartoteko prišlega in izišlega blaga, določam ceno in sploh vodim pregled "gibanja" blaga (železa, šraufov, vijakov, barv, itd, itd ...)

Opoldne jemo zdaj v zelo nobel jedilnici, kjer nam

Jedilnica v "Chalet de Empleados" - Loma Negra 2001

kuha naša Belokranjka Angela Meznarsich. Po kosilu grem počivat do pol dveh, nato spet opravljat isti posel do pol šestih. Od tega trenutka pa je ostali dan ves moj: "malicati" ne grem, ker sem že brez nje preveč debel, grem v svojo sobico, ki je zdaj že v novem stanovanju, vzamem knjigo, ležem na posteljo in berem ... berem do večerje ..., pa po večerji do polnoči vsak dan ... Tako nekako kot bi rad naš fant, če bi mu ne visela nad glavo nesrečna šola ... Sobica pa je zelo ozka, toda ima ves konfort: postelja, nočna mizica, omara, mizica in stol, elektriko nad glavo, pa nad umivalnikom z mrzlo in toplo vodo. V kot pa sem postavil knjižnico iz kišt, ki je moj največji ponos in - spomin na tisto, ki je zdaj v Nacionalni knjižnici ... Ali jo je fant že videl? Da je tam, sem bral v Poročevalcu*, ko me je dr. Mahnič napadel, da sem odnesel Mencingerjeva pisma. Pa jih nisem: ima jih tisti, ki mi jih je dal ... Pa so tudi brez literarne vrednosti, razen onega, ki sem ga objavil ...

Tudi sicer sem bral nekaj opomb na moj naslov, ne samo to, da me prijatelj Juš* imenuje "kulturnega gauleiterja", tudi zdaj sem zvedel, da sem bil v zvezi z Gestapom za Loko in izdajal ljudi ... To je nekdo pisal zadnjič v zvezi s knjigo "Gor čez izaro", pa so mi prijatelji poslali sem v pampo izrezek ... Res masten šnicelj ... Ni me jezilo nič, saj sem prepričan, da tako kakor ti, tudi otroci vedo in verjejo, da nisem napravil ves čas okupacije nič kaznivega, kar bi lahko potrdil vsak pošten tribunal ali pa policija - seveda demokratična in nepristranska ... V tem pogledu ne bom pustil družini "izdajalskega imena", kakor tudi ga zdaj nosi - toda par let ni večnost ...

Pa kaj bi govoril samo o meni, čeprav bi še to rad povedal, kar se bo vam zdelo kot pravljica: v nedeljo 7.t.m. bo naš "gospodar", kapitalist seveda, pripravil za svoje delavce in njih družine poseben slavnostni dan in kosilo za več kot 4000 ljudi (pečenje na ražnju, kar se pravi tu "asado"). Za to priliko bo zopet na ražnju kakih 150 živali in morda še več: volov, krav, ovac in koštrunov, pa tudi prašičkov ... Na vsakega računajo približno 1 kg mesa, pa tudi več ... Jaz sem povabil za ta dan ata sem in svakinji, pa so odgovorili, da je predaleč in predrago, kar verjamem (saj je 350 km in bi samo vožnja veljala 150 pesov ...) Ne bodo prišli. Sam bom. Če bom kje staknil fotoaparat (kje je moj?), bom poslal kakšen spominček, ne da bi vam delal skomine, ne da bi imeli spomin name, temveč - kako so še nekje kraji in časi, ki so nam bili nekoč živi samo še v Miklavževih sanjah ... In jutri je sveti Miklavž - zdaj svetnik razočaranj ...

Mamici bi rad pisal tako kot včasih (ali ima še ona pisma?), pa je sto razlogov vmes, ki mi hromijo roko, pa ne srca ... ampak ona ve, da je z mano zvezana z večnim poljubom, zvezanim za vedno kot v usnje ...

Bom pa še drugič kaj več, zdaj samo poljub, poljub vsem od mamice preko fanta in Ljubice do Srčka mojega zlatega ...

od ATKA

(dodano lastnoročno): *Seveda vsem prav vesele božične praznike Jer.K.**

*Poročevalec: *Slovenski poročevalec*, komunistični dnevnik (1941-1959), kasneje *Delo*
**Juš: Juš Kozak, pisatelj*
**Jer. K.: Jeremija Kalin, Debeljakov psevdonim*

13. dec. 1952

Najdražji moji,

(...)

Prepričan sem bil, da bom svojo petdesetletnico praznoval v krogu svoje družine, trdno sem verjel v to "predestinacijo", toda čez štirinajst dni se bodo odprla vrata tega leta, ki mi bo na pragu že dal videti Abrahama in njegovo brado ... Še bom moral čakati, da vzide moja zvezda, ki me bo pripeljala domov; tu na našem nebu je še vedno glavna zvezda k r i ž ...

(...)

Zdaj se pripravljam na "počitnice". Določili so mi jih za desetega januarja (pravico imam za 10 dni). Šel bom tja, kjer sem bil lani (pridem še najceneje skozi, ker imam prijatelje tam, velja me le vožnja in manjši stroški), ker bom spremljal teto Čokolado*, ki si želi videti ta kraj. Skuk* bo prišel pozneje. Ona mora tja, ker je častna predsednica S.P.D.* Zdaj so naši plezalci že trem gorskim špicam dali slovensko ime, kar je zanimivo. Prišli so namreč kot prvi v zgodovini na njihove vrhove. Eden nosi ime CAMPANILE ESLOVENO, to je SLOVENSKI ZVONIK, in to bo prišlo v zemljevide. Pa smo le ptiči: osvajamo gore v Ameriki!

Zmanjkalo je papirja, čustev ne. Pisal bi in pisal, kot da se pogovarjam iz obraza v obraz, ki vas gledam pred očmi in vas poljubljam. Dve strani sem napisal, pa nisem še dal tople besede mamici, ki sem ji svoj čas obljubil, da pridem za 50 letnico domov, pa bom tisti dan gnil tu v pampi ...

**teta Čokolada: Lada Remec*
**Skuk: Bara Remec. Obe Debeljakovi svakinji*
**S. P. D. : Slovensko planinsko društvo*

L. N. 9. jan. 1953

Moji najdražji,

Začeli smo novo leto, in to prvo moje pismo naj Vam prinese moje najbolj vroče želje, ki živijo v meni vse dneve in vse noči: da bi nam bilo v snidenje ... kjer koli že: tu ali tam.

(...)

To voščilo najprej. Potem pa vse drugo zraven, zlasti, da bi fantu bila šola v učilnico življenja: premagovanja in znanosti, ki naj se ji ves posveti, kajti le kar bomo vedeli in znali, tega nam nihče ne bo vzel.

Ni mi mar, če jaz danes ne opravljam takega posla, kakor bi mi pristojal, toda tudi v tem "poklicu", v katerem sem, mi nihče tega vzeti ne more, kar vem in čemur posvečam ves svoj prosti čas: študiranju svetovne literature in ustvarjanju slovenske! Vednost in Lepota, pa je tudi življenje lepše in ima globlji smisel. Tako bi želel, da bi pretrpel še ti dve leti, ki ga čakata do zrelosti, potem pa, da bi vzel v študij to kar ga veseli in ima talent zanj, kajti kar delamo iz ljubezni, ni delo, ki muči, temveč, ki sladi življenje in prinaša sad meni samemu pa tudi narodu, katerega mrtev zgolj egoistično materialističen ud ne smemo biti, pa čeprav smo v preganjanju in izgnanstvu. Ljubici želim, da bi ji življenje bila najlepša godba in najprijetnejša knjiga, iz katere bi jaz bral zgodbo srečnega življenja, čeprav je začutila že tako zgodaj vpliv sovraštva, ki preveva tok zgodovine. Pa ljubezen bo premagala vse. Srčku posebej moj poljubček za novo leto, da bi bila zdrava, zdrava in še enkrat zdrava, živahna in ljubka, pesem, žuboreč studenček, pa čista vodica, ki naj jo življenje ne skali, čeprav se bojim, da prav njej ne bo prizanašalo s težavami. Mamici pa vse sreče vkup, ker jih najbolj potrebuje in nad vsemi čuje, tudi nad mano, ki v tujini vodi moje misli in moja pota po tihi stezici samote in tihe lepote stran od široke, zmaterializirane ceste modernega razvrata.

(...)

Komaj sem začel pisati, pa že ni več papirja. Samo nekaj besed in toplih čustev, katerih sem ta hip v nočni uri poln. Mislil pa sem povedati to, da grem pojutrišnjem na dopust tja, kjer sem bil lani - v naše gore.

(...)

Ampak sem pa tudi potreben oddiha, kajti tu sem noč in dan v tovarni v samem šumu, kot da sem nekje nad vedno šumečim jezom. Ker se niti najmanj ne gibljem, le sedim v tovarni, potem pa doma beroč, pišoč, največ pa ležeč in beroč slednji dan do polnoči, čutim potrebo po gorskem miru in štrapacu, v katerem bi vsaj malo - shujšal: danes sem se tehtal in imam 88 kg!. V tem pogledu mi ne gre slabo: toda srce me boli - in kje ste Vi?

Poljub od mamice do Srčka in spet nazaj vsem

ATEK

Sierras Bayas, 2002

Svečnica 1953

Najdražji moji,

najprej vsem poljub in pozdrav s sporočilom, da sem se vesel in posvežen vrnil s počitnic v tukajšnjih gorah, ki so mi vsaj malo približale našo Gorenjsko. Zdaj sem spet v naši neizmerni "pampi", kjer so sicer prvi "hribčki" tu na vsej poti od Buenos Airesa, pa ti komaj petdeset metrov visoki, da so pravi klančki; potem pa jih zopet ni 1500 km do Bariloč*, kjer so naši Triglavi in Bohinji z vsemi tistimi spomini, ki me vežejo nanje v najlepšem času mojega življenja. Mamica bo že vedela, kateri so bili tisti časi, ki jih ni več, pa se še z ljubeznijo in upanjem povračam vanje ...

Kljub mešanemu vremenu - vročina, megla, dež in sneg - je vendarle čas tako mineval, da sem pozabil na Ljubičin rojstni dan. Mislim bolj na godove, čeprav se tu praznujejo samo rojstni dnevi. Pa naj mi Ljubica oprosti, nanj me je spomnilo Srčkovo "pisemce", eno teti, drugo drugemu, pisano z lepo pisavo najmlajše, pa z energičnimi potezami "ta druge", ki nikakor ne kaže, da je bila svoj čas "Cmerika" ... Zdaj obvlada potezo, ima zamah in drznost, da sem jo vesel! Fant pa ima mojo pisavo, ne ujameva misli, pa tudi črke ne izpiševa, pa je smola tu ... Pa nič zato! Več različnih značajev, pa je lepša harmonija v družinici, ne?!!?

(...)

In tako ni za mamico ostalo prostora na papirju, pa ga je še toliko v mojem srcu, za vse vas. Pa kaj bi tudi brez nje in njene brige, pa njene besede, ki je gotovo še več vredna; boste že videli. Jaz sicer že leta nisem dobil njene besede, pa jo imam še vedno v ušesih: v nočeh mi pove vse in jaz ji ne morem dati drugega kot poljub in svojo zvestobo in upanje na čas, ko si bomo pogovorili o vsem, kar smo doživeli v teh letih, ko ste rastli daleč od mene in sem se jaz staral v tej puščavi ... In tedaj me bo Srček spoznal, Ljubica se me spomnila, fant mi obnavljal svojo mladost in mamica bo vesela svojega plešastega možička ... in vsi skupaj bomo šli najprej na Šmarno goro in na Triglav, še prej pa v Loko na grob moje mame (danes se spominjam njenega pokopa pred 18 leti!) in starega ata iz Loke in tete, da se poživim s svojo mladostjo ... Vsem poljube in pozdrave in čestitke za rojstne dneve in godove

ATEK

*Bariloč: (Bariloche), turistično mesto na jugu Argentine

Sierras Bayas, 2002

23.3.1953

Draga moja in moji,

komaj vem, da se bližajo velikonočni prazniki: le ko sem bil v nedeljo pri maši v bližnjem mestu, sem videl zastrte oltarje; to je tudi edino kar me spomni na praznične dni, kajti tu delamo in živimo kot da ni ne svetka ne petka. Mislim, da slabše kot pri vas ... Danes sem govoril z neko gospo, ki je prišla sem pred osmimi meseci iz Jugoslavije s svojim sinom, pa mi je skoraj z jokajočim glasom rekla: "Prišla sem med divjake; možje samo delajo in pijejo, za drugo v življenju pa se ne brigajo".

Pa je res nekaj takega tu med našimi ljudmi, ki so tu že leta in leta ... Jaz živim sam zase. Imam zdaj svojo sobo in knjige ter svoje misli: Drugo zame ne eksistira

(...)

Vsak večer mislim na vas, pa si predstavljam, kakšnega neki se me predstavlja najmlajša, ki me še pozna ne ... pa ta druga, ki se me ne spominja plešastega ... fant pa me mora imeti še dobro v spominu. Rad bi vas videl vse skupaj, še rajši pa, da bi bil tudi jaz med vami!

(...)

Zame bo tedaj praznik, ker bom šel k "našim" in se bomo kaj o vas pogovorili, kot se vedno, ko smo vkup.

Oča* tako rad vidi, ko pridem na obisk, toda meni je nemogoče iti tja vsak mesec, ker moram imeti vsaj dva dni praznik, če hočem vsaj nekaj ur biti doma. Na vsako stran imam 8 ur vožnje, pa potem še nekaj ur čakanja na avto, kajti sem 20 km od postaje sredi "pampe", to je velike ravnine, pašnikov za čredo. Moje delo je enolično, moje življenje iz dneva v dan enako, dolgočasno - moja domišljija vsak dan, ali vsako noč bolj fantastična in srce? Ne vem, ali bi rekel bolj obupano, ali upanja polno? Pa zdaj, ko je velika noč pred vrati, praznik Vstajenja, se obup ne spodobi in zato mamici in vsem mojim z večjim upanjem voščim srečno in veselo Alelujo!

(...)

Bog je vstal! Da v resnici je vstal! Zakaj bi tudi ne mi, ki imamo vero!

Tvoj in Vaš

ATEK

*oča: ravn. Bogumil Remec, Debeljakov tast

28. 4. 1953

Dragi Srček moj,
in Ljubica in Falot (ki bo vsak čas gospod), pa mamica moja draga!

Prav na moj dan zvečer me je dobil Srčkov pozdrav, ki mi je najlepši dar k polstoletnem življenju. Je res mlada umetnica, ki kaže, da ima velik estetski čut in lepo dušico. Kot vidim, bodo sami umetniki pri hiši: eden slikar (in plesalec?), drugi pevec (in komponist?) ter pianist, tretji "bivši pesnik", zdaj filozof in raziskalec vsemirja: prav res, manjka samo še mene, mamica pa bi bila čez vse, kakor zasluži po svojih žrtvah in ljubezni. Res, ob slovesu sem bil prepričan, da bom do tega dne že med vami, pa usoda mi ni naklonjena in še ne vidim trenutka, ko se mi bo sklonila ljubeznivo k meni in me peljala za roko čez Ocean. Pa kljub temu ne obupujem ker imam Vero, ki gore pa tudi morja prestavlja. Tedaj bomo pa tako zaplesali ringa - raja, kot je Srček naslikal na sličici, ki zdaj visi na moji steni.

Ringa - ringa raja,
Srček mi v sen prihaja,
Pa Ljubica, Falot,
hej, mamica, v krog not,

pa skup se zavrtimo
da sen bo prej šel mimo,
in jutri spet od kraja,
ringa - ringa raja!

Zdaj mi bodo ptičice pele te pesmice, dokler jih ne bom obrnil nazaj in bom z njimi letel tja na rožno polje sredi našega raja igrat se z vami ringa raja ...

Praznoval sem dan v čudnih čustvih: daleč od doma, potem opoldan dobim list v polstranskih superlativih in me je strah, zvečer pa sličica, ki sem jo poljubil, kar je narisanega in napisanega ...in sem tako vrnil poljub in ga vračam s tako toploto, kot sem ga čutil jaz, ko sem z vašimi poljubi (z vsemi!) začel prvi hip svojega novega polstoletja.

Vaš ATEK

Tine Debeljak ob svoji petdesetletnici, 28. aprila 1953, Loma Negra

L. N. 24. avgusta 1953

(...)

Danes mi je teta sporočila, kako se imate na počitnicah, nisem pa še dobil za Abrahama namenjene fotografije. Je morda ostala v Bs. As., da se je nagledajo. Mislim si pa, kako velika je že družina in kako lepo bi mi bilo, če bi se videli čimpreje tu. Na mamin god sem bil v Bs. As., da uredim vse za dovoljenje sem. Danes ga še nimam, dasi bo - upam - v dobrih dveh tednih tu. Potem bo vsa stvar na Vaših ramenih in odločitvah. Če bi bilo za koga treba kam pritisniti - kaj in kako? ... Vsi vrhovi imajo kakeršnokoli zadolžitev pri meni, tudi notranji m. ljubljanski, ki sem mu nekoč preskrbel časnikarske legitimacije, da je bil kot moj naslednik na Poljskem dopisnik "Slovenca" ... Eden mi je dolžan marelo ... Pisatelj Pastirčkov še marsikaj ... in tako dalje. Meni bi bilo neverjetno lepo, če pridete sem, toda Vi bi bili razočarani. Naj si mamica predstavlja samo, da gre vnovič v Nikšič, pa ne bo razočarana: čakala jo bo tu - in Vas - prazna soba, pa mnogo, mnogo ljubezni ... kot tedaj, še prav take. Mislim, da mamici takrat ni bilo žal. Ko bom imel dovoljenje in pristanek od Vas, da ste pripravljeni tekom enega leta priti sem (toliko časa bo veljalo vselitveno dovoljenje, potem pa se lahko podaljša), bi začel pota za najtežjo stvar: stanovanje tukaj - v pampi ... če bi mi uspelo dobiti ga od fabrike, bi bilo zelo lepo, ker bi bilo skoraj zastonj (toda tudi temu primerno ...)

Pozdrav in poljubčke vsem, od mamice do Srčka ... "Falotu" še posebej za njegov dan in Ljubici tudi

ATEK

Villa Alfredo Fortabat, 2003

Sobota, 3.oktobra 1953

Draga Ljubica,

ta mesec je tvoj god. Spremljam Tebe in Tvoje s počitnic v šole - in še dlje: mislim, kako bi bilo, ko bi koncem tega šolskega leta že bili tu, kjer vas vse čaka vaš atek ... Te dni - mislim - da dobim dovoljenje za vas vse tukaj sem (tako so mi sporočila iz Bs. As.), potem pa, kako se boste odločili in kako bo tam pri vas? Nekateri že prihajajo, se pravi, da je beseda o izselitvi bila mišljena resno. Zato tudi jaz resno mislim na to. Tu sem se že priporočil za najem hišice, če bo na razpolago: bo sicer bedna, pritlična, cementna tla, toda bosta vsaj dve sobi in kuhinjica in stranišče (kopalnica) v hiši ter še kakšna pritiklina; glavno pa: če jo dobim tu v našem delavskem mestecu, ki je last enega samega človeka, bo skoraj zastonj, dočim bo v bližnjem mestecu (17 km) zelo drago ... Vsaj nekaj časa bi bili tu, da bi kaj prihranili in si kaj kupili, kajti računati moram, da ne bomo imeli prav nič in bomo začeli znova ... Pa mi bodo ljudje šli zelo na roko ter me to toliko ne skrbi, kakor to, kako se boste vi tu počutili ... Tu bo razočaranje prvi čas, potem pa bo boljše in najboljše. Hrane dovolj, miru in svobode pa ljubezni - to je vredno več, kot kaj drugega - potem dana je možnost, da bi še študirali naprej - seveda v španščini.

(...)

Rad bi, da zvem kaj podrobnejšega in konkretnejšega o vaši odločitvi, da vem začeti z realnimi pripravami. Da bi vas rad tu vse imel, od mamice do Srčka vse, pa bi spet čutil, da nisem sam v tej pampi ... in vem, zakaj hodim vsak dan v tovarno vrtet računski stroj ... in požirat cementni prah ... Ampak doma sem spet tako, kot sem bil: imam že pol stene knjig (ki so tu zelo poceni), pišem noč in dan in študiram ... pa ni nikogar, ki bi tiskal in bral, še manj kaj plačal ... Delam za v arhiv in za bodočnost ... in za svojo uteho, znanost, ki mi je tu nadomestilo za vse, kar sem izgubil z vami in domovino ...

Za god, Ljubica, vso srečo in uspeh - poljub Tebi in fantu in Srčku, pa mamici - in rad bi, da bi se odločili vsi skupaj priti k meni, ki vas ljubim ... in bi vam leta trpljenja in preizkušenj želel poplačati s toplim ognjiščem, mirom in ljubeznijo ...

Vaš ATEK

"Delavske hišice", Villa Alfredo Fortabat, 2003

Argentina 11. 12. 53

Dragi moji,

že en mesec čakam, da pride pisalni stroj iz popravila, kamor sem ga poslal (Buenos Aires), pa ga ni in ni. Rad bi vam pisal, da še ujamem božične dni, pa je videti, da bom prišel z voščili za novo leto. Do danes sem čakal - petek, pa stroja ni in ni, čeprav mi je bil obljubljen za včeraj. Zdaj tipkam na šefov stroj, ki sem ga izmaknil v pisarni, dokler se ne vrne. Zato sem malo nervozen, ker me čas podi, toda rad bi ujel še božič pri vas in vam vsem za praznike voščil vse najboljše in vse, kar si želite, zlasti pa svidenja, ki si ga jaz tako želim.

(...)

Govorim o bodočnosti, ko še nisem gotov, ali boste prišli in kdo bo lahko prišel. Odločitev je v vaših rokah.

Te dni bom poslal slovarje, ki jih imam tu, in če bom dobil že prve iztise slovnice, ki se pripravlja v Bs. As., tudi te. Tudi sicer ne bo škodovalo, da se naučite špansko, oziroma kot se tukaj pravi - kasteljansko, ker je to res svetovni jezik in kdor ga zna, mu je odprta cela svetovna literatura na vseh poljih, ker je v ta jezik resnično vse pomembnejše preloženo. Jaz sem zelo vesel, da lahko uporabljam to ugodnost ... in prebiram v tem jeziku vse svetovne klasike, ki jih prej nisem poznal tako kot jih zdaj. Fantu se bo odprlo tudi v matematičnih vedah, kakor novo nebo polno zvezd. Če ga bo to seveda zanimalo. Jaz bi rad, da bi vsi skupaj študirali, čeprav se materialno študiranje v Ameriki ne izplača. Toda jaz bi rad za vse, da so izobraženci, od katerih bo imela kaj domovina (čeprav ne bodo živeli v njej) in svet.

(...)

Jaz pa hodim mimo zlatarnic (v duhu) ... in gledam, na ure ... če bom zmogel ... upanje imam ... Sicer pa igramo na srečke za novo leto in bomo dobili glavni dobitek nekaj milijonov - kot si želim.

Še bi pisal, pa bom pozneje, ko pride moj stroj. Zdajle postaja že nevarno pisati v pisarni med urami, ker me kolegi gledajo, kaj pišem "z glave".

Jaz pa mislim samo na Vas in vaš božič ter na novo leto, o katerih bi želel, da praznike lepo preživite, v teku novega leta pa da se vidimo in zaživimo zopet skupno življenje v ljubezni in uspehih ... ne več nas "starih", temveč mladine, za katere je tukaj

res lepa bodočnost. Tako vsaj pravijo prerokovalci bodočih dni. Jaz pa sem nagnjen v preteklost - pa tudi v bodočnost upam ...

Od mamice do srčka, preko fanta in ljubice do mamice - pozdrave in poljube, posebno pa tej zadnji, ki mi je prva in nosi vsa bremena dni, katerim sem se jaz odtegnil ... z željo po svidenju v dobi novega leta, bodite vsi pozdravljeni

ATEK

Obisk rojakov – prijateljev iz Buenos Airesa

3. 2. 1954

(...)

Slutim, da živite že tako v mislih na to novo "srebrno deželo", kakor jaz z vami hodim od urada do urada in delim z vami "up in strah", da ne bo nič in da bo vse ... jaz sem celo že odložil počitnice za tisti čas v avgustu ... septembru ... kot računam. Teti sta pa v tej vročini vsaka na drugi strani: slikarica v planinah, kjer se letos počuti zdrava in vihra po vršačih ... tajnica pa ob morju ... ata so seveda preživeli svoj teden "doma" v postelji ... Ampak zdaj je v "Buenos Airesu", katerega ime pomeni "dober zrak" strašna zadušna vročina, tako da je vendar le še boljše tu, kjer sem. Mislim nekaj, da bi šel svoj god praznovat tja, pa mi pade prav v sredo meseca in bi moral potem za "predpust", ki je tu največji argentinski "praznik", zopet prositi za pol dneva, kar pa mi ni ugodno. Zato bom verjetno šel tja 28. t.m., 1. in 2. marca, ko se tu tri dni (in potem še vse mesece) praznuje sveti norc! Tako je ... Ata se dobro drže (dobro za svoja leta), jaz sem pa tudi zdrav, celo shujšal sem, ker že par mesecev ne večerjam, da bi bil "lepši" ob svidenju, sicer me Srček ne bo hotel niti priznati za ateka. Kako pa Ljubica? Zdaj je že semester tu: uspeh dober? Pri vseh? Fant postaja gotovo že nervozen zaradi izpita, drugi zaradi odhoda, jaz pa zaradi negotovosti in stanovanja, o katerem še nimam pojma, kje bo in kakšno ... Če bi vedel, da je vsaj "upanje" na prihod, bi začel "tramite", ali - če imaš že slovar, lahko prevedeš "postopek", se pravi: bi stopil k direktorju in ga poprosil, da mi poskrbi kakšne pol delavske hišice tukaj, kar bi bilo zastonj, ko bi mi omogočilo čimprej priti na zeleno vejico in otroke studirati, da bi bili to, kar bi želel: učenjak, skladateljica, slikarica ... ali kar že ... pa mamica, kot sem rekel: osebna tajnica, tipkarica in vse drugo.

Ker je to pismo namenjeno bolj za god in rojstni dan, zaključujem z voščili, o drugih perečih vprašanjih selitve, pa drugič kaj

vaš ATEK

Delavska hišica, Villa Alfredo Fortabat, 2002

10. 3. 1954

Draga Ljubica,

zadnjič sem pisal Srčku, voščil sem mu za rojstni dan, ne pa za god, ki bo morda prav tisti dan, ko bo prišlo k vam tole pismo. Zato povej svoji sestrici, da ji voščim vse, vse najboljše, zlasti pa, da bi srečno prišla sem, kjer jo čaka njen atek z ljubeznijo in s pomočjo, da si bo mogla v tujem svetu po domače urediti življenje. Ona se bo najprej in najlaže vživela v te razmere, igraje, dočim si bo Ljubica že morala dati malo volje, fant pa precej. Toda kljub temu prosim fanta, naj ne pozabi besed, ki mi jih je rekel pred devetimi leti: "Atek, jaz grem s tabo!"

(...)

Zdaj pa bolj konkretno: kaj naj bi vzeli sem? Načelo: kar boste prinesli, ne bo treba tukaj kupiti. Tudi če bo tovor težji in bi morali doplačati še kaj. Vse se izplača. Jaz nimam namreč nič in ničesar: sem kot študent, ki živim v svoji sobici še z enim drugim uradnikom in nimam ničesar svojega: ne stola, ne mize, ne klopi ... ne kladiva, ne klešče, ne obliča, ne žage, ne sekire, nič ... nič ... te stvari so tu precej drage (oblič, sveder, manjšo žagico, itd, če si kaj rešila in če mama ne bodo rabili). Mamica naj se pripravi, da si bomo tukaj uredili stanovanje kakor v Črni gori, le s toliko večjo udobnostjo, da - če bom dobil tu hišico - bomo imeli elektrike na pretek in bomo lahko kuhali z njo in se greli. (Napetost je 220 voltov). Vse drugo bo prišlo s časoma. Če je rešila kakšne moje knjige, bi rad vsaj po kakšen izvod (na pr. Cankarjevih pisem, Križarsko vojsko, knjigo o Reymontu, Puškina, Balantiča ... Dantejev Pekel ... itd) Pa kakšno novo, ki je sedaj izšla, ki obravnava našo zgodovino (če ni predraga). Če je rešila mamica tisto kišto zapuščin raznih umrlih (Bukovo zbirko), ki je bila v kleti (ta le hip mi je odletela črka "i" s stroja, smola!), naj je ne nosi sem, ampak naj jo da komu v varstvo, ki se nanje zastopi, mislim svaku Francetu; jaz sem svoj čas izročil male kovčke rokopisov (svojih in prevodov) pesniku Tonetu in Anici, pesnikovi sestri. Za te rokopise in študije mi je več (na pr. Puškinove Pravljice in študija o njih, prevod Wierzynskega Olimpijski venec, Erbenove Kitica narodnih, Dantejev Pekel, Krasinski Nebožanska komedija in nekaj drugih poljskih pesmi - Marija, itd). Morda jih boste dobili pri teh ljudeh; druge knjige (ruske) pa lahko ohranijo na moj spomin ... Baje rokopisov ne smete izvažati, toda to so rokopisi zgodovinske vrednosti (Prešernov, itd), moji pa so brez vrednosti, saj me še pri pišočih Ločanih ne imenujejo več ... kot sem zvedel. Zanje sem mrtev, toda rad bi bil živ za vas ... Še to: teta je baje pisala, da ne jemljite kolesa, jaz nasprotno: nujno je, da ga vzamete, kajti če bomo tu, kjer sem zdaj, je potreben kot kruh.

Srčku za god, fantu v odločitev, Tebi v pozdrav, mamici pa v bodrilo, da naj korajžno stopi na pot za bodočnost, ki bo v začetku morda v razočaranje, toda za pozneje v lepšo bodočnost. Tiskani poljub lahko pustiš komu, tu boš lahko dobila druge ...

vaš ATEK

Debeljakov pisalni stroj

Loma Negra, 29. maja 1954

Dragi moji,

vsak dan sem čakal kakšnega sporočila od vas, pa ga ni bilo; rad bi s svojim pismom že dal odgovor na vašega.

(...)

Dalje: z Dom in sveti? Stari me ne zanimajo, zanimali bi me samo "moji", to je, ko sem bil prvič urednik
1930/32, in drugič od 1938 dalje. Sploh bi bil hvaležen, če bi prinesla moje stvari (zlasti Cankarjeva pisma, Maj, Puškin, Reymontovo dizertacijo, itd. itd., razpravo v Slavističnem zborniku, Kozakovo Križarsko vojno itd. itd., pa morda moje neizdane rokopise, da jih bom imel za spomin ... vesel pa bi bil, če bi prinesla kakšne nove po vojni izišle stvari o literarni zgodovini (Janež) ali zgodovini sploh (ustoličenje), pa tudi knjige Pot v Jugoslavijo, Slovenski problem (Sperans), Poročevalec med vojno ... Kočevje in take stvari, da bi vedel, kako gledajo na nas ... rad bi razumel novi položaj, kajti čeprav sem ločen od domovine, me zanima njen obraz in njena duhovna struktura in rad bi jo zasledoval, kakor sem jo prej ... Težko je človeku, ki je bil prej sredi dogajanj, zdaj naenkrat pretrgati stik z razvojem zgodovine. Kakšno sliko Barino pa le prinesi, čeprav je ona rekla, da naj se doma razdele, veš, ona je danes v umetnosti čisto drugje, kakor pa je bila doma, je čisto "kubistična", oz. picassojevska, odmaknjena od vsega realizma in impresionizma. Jaz osebno bi rad imel Madono, ki je bila v moji knjižnici (če ni ostala v njej in z njo?).

(...)

Seveda bi želel, da vzameš slovo tudi od vseh naših - živih in mrtvih na Livadi itd, pa kakšne fotografije naj dajo s seboj; jim bomo že mi vrnili svoje. Kako se pa tu sfrizirajo in kako se nosijo, Ti bodo že tete kaj pisale. Seveda: vse je pofarbano, kar pa je nobel in ne moti, nasprotno, moti bledota. Tudi barve oblek so žive, hodijo pa ženske večinoma gologlave, ali pa z majhnimi kapicami ... Za to vas bomo že naštimali po "naše", ko pridete sem, kjer te čaka tudi stara frizerka iz Ljubljane ...

Misli na to, da boš dala fantovo maturo in Metkino glasbeno šolo potrditi na vse instance, kakor krstne liste! Bo prav prišlo.

Vera Debeljak z otroki, Ljubljana, pred odhodom v Argentino, 1954

L. N. 2. junija 1954

Najdražja,

ob dvajsetletnici poroke Ti hitim "čestitati", ker si dobila takega moža, ki že skoraj deset let sam pohaja po svetu, namesto da bi bil ob Tebi in vzgajal družino ... Lep mož, ne? Toda jaz čestitam sebi, da mi je Bog dal tako ženo, ki je brez moža vzdržala taka leta, kot nisva mislila, da jih bova živela ne preživela, pa sva jih le, in zdaj je odločena, da ona gre za možem, kjer je in v razmere kakršne so ... Prav to zadnje pa zahteva novega junaštva, nič manjšega, kakor vsa ta leta. Toda zdaj bova dva, ki bova razmeram drobila osti in verjemi mi, čez nekaj časa bo vse dobro, vse lepo, vse spet tako kot v najinih najlepših letih.

(...) In tistih čakam še s posebnim pričakovanjem, posebno malega Srčka, ki me še pozna ne, in jaz njega samo po prvih štirih korakih! In Ljubice, ki menda ne bo prišla v tisti rdeči kiklici, po katero sem pri slovesu moral iti še nazaj? Fant pa je že "gospod", kakor zatrdno verjamem (po maturi že zasluži to ime!), čeprav še nič gotovega o njegovi zrelosti ne vem. Le da mi ga je tu gospa, ki je zadnjič prišla sem Preg ... zelo pohvalila, fantiček pa se je bolj vnemal za najmlajšo ... Ta se je že privadila, nesrečo pa je imela tvoja "sošolka", ko jim je po dveh mesecih in pol snidenja umrl očka, ki jih je tako pričakoval kot jaz, in so bili tako neizmerno srečni ... Toda vsaj gospa ima zavest, da je možu zatisnila vsaj oči ... Upam vsaj, da Tebi še zdaj ne bo usojena ta "usluga" ... Sem zdrav, tako zdrav, kot še nikoli, pa drugi tudi in isto pričakujem tudi od vas, razen, da Vas bo malo morje dol vzelo, ali pa tudi ne: jaz sem se tedaj samo na vožnji zredil 6 kg! Pa sem bil tudi precej suh, ko sem odšel iz taborišča ...

Pa škoda teh praznih besed, ko bi imel toliko toliko vprašati, naročiti, povedati, opozoriti, itd. itd., da tudi nima skoraj smisla začenjati s tem, ker bi vsega ne mogel spraviti na papir.(...) Zdaj imam najetih celo kopico, da mi iščejo stanovanje, skoraj prepričan pa sem, da se bomo morali prve tedne namesti le v našem stanovanju, kjer so oča in tete. Potem boš pa že ti sourejala zadevo, zlasti še, če bom jaz po desetih dneh dopusta moral nazaj ... na deželo, in začel postopek, da me premeste k vam. Tako bova po desetih letih ločitve zopet začela tam, kot ob poroki: v iskanju stanovanja. Toda tokrat sem odločno mnenja, da ga poiščeva zase in za naše, toda v taki bližini, da se lahko obiskujemo po mili volji in dolgčasu. Da bi tega zadnjega ne čutila preveč, ti k prazniku jubileja želi Tvoj mož. Poljube Tebi in vsem srečo od Srčka do mamice ter na svidenje!

PS: Ali bo mogel fant ali kdor koli stopiti v kakšno knjižnico in prepisati osmrtnico pesniku Kosovelu (parte), ki je umrl 26. maja 1926. Sestavil sem ta parte jaz, pa bi ga rad imel za neki članek v Kos. spomin. Bi mi zelo ustregla. Če pa bi bilo mogoče dobiti od gospe Fonzka Gspana (?), ki je baje upravitelj rokopisov in zbirk v Državni knjižnici vsaj približen seznam stvari, ki so jih rešili iz moje knjižnice (ne gre mi za knjige, za rokopisno ostalino, zlasti mrtvih! ...), bi bil hvaležen, da vsaj vem, kaj je šlo v nič in kaj je ohranjeno. Za te rokopise sem bil odgovoren pred zgodovino ...

"Encomiendas" (Pošiljke) napis na železniški postaji

ENCOMIENDAS

Loma Negra, 16. junija 1954

Dragi moji,

(...)

Kaj bi jaz rad, da bi prinesli s seboj, sem že pisal. Najnujnejše moji rokopisi, če so ohranjeni, kakšne moje knjige, o čemer sem že pisal. S sabo vzemite na pot Cervantesovega Don Quijota v Matični izdaji, ker otroci ga bodo morali poznati za izpite (fant celo vsega), pa ga bo lahko prebiral na barki, in jaz bom tu lahko primerjal, kako ga je prevajalec prevajal. Slovnico sem poslal domov; če bi jo rada prodala, je zelo draga, prav zastonj jo nikar ne daj, ali pa le za velike usluge. Otroci naj kakšne šolske knjige tudi vzamejo (atlas, slovensko, da ne bodo vsega pozabili, itd), kar bi jim tukaj morda koristilo v šoli.

Ona gospodična Černič, ki je bila tvoja sošolka pri španščini, je zdaj baje že v službi in brat tudi, bili so strašno srečni ob prihodu, tako kakor so sedaj nesrečni (povem Ti samo na uho in ni še za druge): prišli so ravno prav, da bodo pokopali očeta ... ki o tem nič ne ve in leži bolan za rakom ... dočim on misli, da ima čir ... Bil je operiran in nazaj zašit ... baje breznadno ... velik moj prijatelj in Tvoj znanec ... Ne vem, kaj bi bilo boljše: da so ostali tam ... pa so vendar naredili neizmerno dobro delo ... in živeli bodo vkljub vsemu lahko zdaj ob lastnem delu ... Samo misel na studij je fant za enkrat moral opustiti ... pozneje pa se bo spet oprijel. Tragedija, kakor Bog ne daj, da bi se pripetilo nam!. Mi smo - hvala Bogu - zdravi, tudi oče.

Ali imaš kaj zveze s tistim resnim človekom, ki se "šali": on je imel svoj čas Dantejevo Komedijo v prozi v hrvatskem prevodu Izo Kršnjavega: potrebujem Čistilište in Raj. Naj mi ga odstopi. Še misliti pa menda ne morem, da bi mi kdo utegnil prepisati iz Dom in svetov stričev prevod Vic in Raja (brez komentarja), ki bi ga potreboval za osnovo svojega prevoda (zaloga rim in kontrola smisla). Ali bi mi ga kdo pozneje poslal? Rad bi vendarle končal, kar sem prevajal doma in prišel sredi Vic v Rimu ... morda bi mi to dobilo milost, da bi tudi jaz še nekoč prišel skozi pekel, vice v raj nazaj ... Na Binkošti ste bili baje na Livadi vsi skupaj, pa kot sem tukaj bral, so bile tiste dneve velike povodnji. Troštam se kakšnih fotografij, pa imam polno obzirov. Pa spomnite se tudi mojega ata in mame in sestre ...vsaj s poslednjo svečko preden greste na pot.

(...)

Včasih se celo bojim, da bo v zadnjem trenutku prišlo kaj vmes in bo med nami pretrgalo še sanje o svidenju. Lahko bo to čas evropske politike, lahko kaj drugega. Pa upam, da zdaj gre za res in da nam čas ne bo stopil nasproti.

Otrokom želim srečne uspehe v šoli in zadnje počitnice v miru: do dna srca naj si vtisnejo zadnje vtise iz Domovine, še bolj, če gredo na vrh Triglava ponje ... po vtis in po slovo ... Tu ni hribov, vse sama ravnina, kamor seže oko ... žalostna, trnovita in polna - cvetov: krav ... To je bogastvo te zemlje, jaz jih bom pa živel od kamna ... ki daje cement ... če ne bo prišlo kako drugače, kar je vse mogoče.

(...)

Ali si mojo doktorsko diplomo rešila? Jaz imam tu neoverovljen duplikat. Sicer mi ne bo nič koristila, je le samo zgodovinski dokument.

(...)

Preveč ropotije ni treba jemati s seboj, dasi tu jaz ta hip nimam še prav ničesar, samo sanjo na svidenje z vsemi vami,

vaš ATEK

Pred hišo v Haedo, v prvih letih skupnega bivanja v Argentini. Meta, Tine ml., Vera, Tine, Jožejka

Loma Negra, sveti Alojzij, 21/6/54

(...)

Eden ali drugi se oglašajo zdaj k meni za usluge, pa jim ne vem nič drugega reči kot - uredite sami, kakor veste in znate ... Prijatelj pisatelj me prosi za Barino sliko, ki sem mu jo dal za poroko ...

- Če moreš, bi bilo tudi slikarici prav, da vidi svoje stvari, kajti zdaj dela čisto, čisto drugače. Sicer pa kakor veš in znaš. Nekateri niso imeli nobenih sitnosti, za prevoz pa bo preskrbljeno v pristanu.

Glede odhoda je baje urejeno (tako mi je sporočila teta). Ne vem pa, kako je kaj pisatelj Vode* uredil zaradi družine, ki bi rada potovala z vami vred. Jaz mislim, da bi bilo dobro (gospo poznam) za vas in za njo, toda to naj urede tisti, ki so v mestu, ne jaz tu v pampi ... katere sem že sit in bi jo vam ne privoščil. Toda še nič ne vem, kako bo. Provizorno vas bom pustil v mestu in verjetno sam šel nazaj, dokler se stvari ne urede: prosil bom za premestitev v centralo v Bs. As ... če pa ne bom uspel, bomo pač morali nekaj ukreniti. Pa to bomo odločali že skupno.

Za zdaj čestitke fantu, prav tako dekletoma, če sta dobro zdelali, in poljub mamici in vsem.

ATEK.

**pisatelj Vode: Jože Vombergar, oče Jureta, kasnejšega moža Mete Debeljak. Družini Debeljak in Vombergar sta leta 1954 potovali skupaj v Argentino. Jože Vombergar je živel v Argentini od leta 1948*

L. N. 1. avgusta 1954

Draga Vera,

danes je tvoj god, pa bi Ti iz srca rad pisal ter se morda zadnjič pogovoril s tabo, preden se napotiš sem, kjer Te čakam sicer z vso ljubeznijo, toda slabo pripravljen, kar se tiče bivanja in stanovanja. To pa zato, ker sam ne vem, kje bomo živeli - ali tu, kjer sem, ali v velikem mestu, kjer bi rad.

(...)

Pisal bi Ti prej, pa kot vidiš iz pisave, se mi je zopet pokvaril moj stroj in sem za danes naprosil kolega, da mi je posodil Eriko vsaj za tole pisemce Tebi, ki je verjetno zadnje v domovini. Pišem na Eriko in mislim nanjo in na Tebe, ki si mi jo svoj čas prinesla ... In zdaj pričakujem zopet prav takega srečanja in še pomnoženega s fantom in dekleti, ki me ne poznata več! Kako bo lepo!

Pišem na tetin naslov, ker ne vem, če dobivaš pošto v redu. Od Tebe je nimam že od maja meseca in ne vem, ali jo kdo zadržuje, ali pa si tako strašno okupirana, kar verjamem in vem, kako je, ko odhajaš tako daleč.

Če bi utegnila in mogla dobiti tisto knjižico, ki smo jo svoj čas izdali o Škofji Loki, bi jo imel rad, ker me Ločani tu prosijo, naj kaj napišem o Loki za tukajšnje liste. Prav tako pa bi mi morda kdaj prišel prav tudi kazalo Doma in sveta za 60 let, ki je bilo zadnje delo stričevo, številka s katero sem prevzel jaz urejevanje. Pravim: če imaš na dosego, ker tudi brez tega bom živel, kakor brez toliko drugih knjig, ki sem jih imel rad.

Drugih želja nimam, kakor da pozdraviš vse na Livadi in v grobovih tam, pa da pozdraviš moje znance, ki jih Tvoj prihod zanima.

(...)

Toda danes sem ves v mislih nate in na svoje in zato sprejmi s tem pismom moja voščila in moj poljub, pa mojo zahvalo za vse, kar si storila za družino tam doli, pa po Tebi zahvalo vsem, ki so ti kakor koli pomagali ... ter prav prisrčno voščilo za srečno pot od tam, in se srečnejši prihod sem, kjer Te bom na Srebrni obali čakal z zlatimi besedami zahvale in pozdrava, pa - s skromnostjo svojega izgnanskega bivanja, ki bo zdaj naenkrat s Tabo postalo družinsko ...

Pričakujem Tebe in vse moje in poljub vsem.

ATEK

Pa tudi mami in stricu posebne pozdrave in nasvidenje!

Loma Negra, 24. 8. 1954

Dragi moji,

nisem dobil do danes še nobenega obvestila, ali ste na poti ali ne, toda po vseh mojih računih morate biti že na visokem morju in boste vsak čas prispeli na ameriška tla. Zato bi od sile želel, da vas pri vstopu najde moj pozdrav, kakor upam, da vas je našel v Trstu, ko ste prestopili mejo "železne zavese" v svobodni svet.

Danes s tolikim večjim veseljem pišem pozdrav, ker sem bil včeraj v Buenos Airesu in sem videl novo stanovanje, ki je namenjeno vam ter je prav lepo. Je lepa hišica sama zase, obzidana od obeh strani z zidom z vrtom spredaj in zadaj, da smo čisto zase, štiri "kvadre"* od Šturmove Jože, 8 od postaje ... dve sobi s parketom, ter precej veliko kuhinjco, ki bo tudi za jedilnico; napravili bomo mizo v kotu in slovenski kotiček, da bo zelo domače. Kopalnico s tušem ...potem še en tuš na vrtu, da se bodo otroci kar tam lahko kopali ... sadna drevesa in trava, še "porticus" pod streho, kjer bo v letnem času naša družinska soba ... seveda zaenkrat še brez mene, ker ne bom mogel še biti stalno med vami ... Mislim pa, da je neprimerno bolje, da ste vi v Buenos Airesu, kakor pa, da jaz vas pritegnem v pampo, kjer nimajo otroci nobene bodočnosti in Ti nobene družbe ... V Capitalu pa je nekaj znancev ... Torej to je urejeno in zato Vas pričakujemo še z večjo nestrpnostjo in Vi si lahko predstavljate lepšo bodočnost, kakor pa sem jaz Vam obetal. Vsaj ob sprejemu ... Potem pa boš tako Ti vodila našo bodočnost glede stanovanj itd.

Drugo: tudi če bi hotela Ti kaj prispevati k naši udobnosti, imaš "službo": po tri ure na dan pomagati v slovenski pisarni Kulturne akcije, katere podpredsednik sem in izdajamo revijo ter nekaj knjig na leto (katerih urednik sem), pa bi organizirali prodajo in razpečavanje teh izdaj ... za to bi dobila zdaj 500 pesov, toliko velja starina za celo hišico ... Tako je vse napeljano in bomo imeli prve skrbi samo s šolanjem otrok ... To bomo uredili prve dni, kajti takoj bomo morali iti v šolo, ki bo tu trajala samo še ne celih 3 mesece, potem pa je 5 mesecev počitnic ... Da bi dobile vsaj osnovo. Prva stvar zanje zdaj bo: naučiti se jezika. Pa za fanta tudi. Tudi njega naj ne skrbi, ker mora imeti vsaj toliko energije in volje, kakor jo imamo mi petdesetletniki, ki smo tudi še mladi. Delamo na vseh poljih kot nismo niti v Ljubljani v mlajših letih. In to je, kar naj Te skrbi: ves sem v papirjih, slednji trenutek pišem ... pišem ... tako da zopet ne boš imela nič od mene kot ne doma in celo življenje... Zato pa tele tedne hitim z deli, da bom potem za nekaj mesecev čisto vaš, se pravi, v tistih dneh, ko bom prišel v Buenos Aires. Kakor zdaj kaže, bom prišel k vašemu sprejemu ter bom tukaj samo kake 4 ali 5 dni, nakar se vrnem v svojo puščavo, vi pa boste ta čas urejali stanovanje, v kolikor seveda ne bi hotel kdo iti z mano za en teden. Po enem tednu se bom vrnil na "dopust" za 11 dni. Te bodo samo naši in naši hišici posvečeni. Potem pa težko, če bom prišel pred božičem ... V teh dneh mojega dopusta pa bom skušal vse storiti, da me premeste iz Loma Negre v centralo v Buenos Aires ... Če me ne bodo (tu igrajo leta: z 18 leti dobiš takoj službo, s 50 pa nikjer!), bo treba iskati drugo rešitev, o čemer pa bomo sklepali že v svoji družinski sobi, v tistem kotu v najini kuhinjci, ki bo precej spominjal na našo hišo doma ... Še to: peč bo na petrolej, ne na gas. Zdaj sem Ti povečini vse povedal, kaj Vas čaka ob prihodu v Buenos Aires, kjer vas pričakujem od nedelje 6. septembra dalje.

Za zdaj pa sprejmite samo najlepši pozdrav ob vstopu na ameriška tla, v Buenos Airesu pa Vas čakajo drugi, med njimi tudi moja nova pesniška zbirka, posvečena MARIJI ... in zadnja, ki jo je izdal Jeremija Kalin ... zdaj bom spet lahko postal vedno in povsod to kar sem, ker ne bom

*kvadre: (cuadra) daljinska mera, ca. 100 m.

imel občutka, da imam doma štiri talce ... katerih usoda odvisi od mojega dela. Zdaj bomo vsi lahko delali za kaj višjega, tudi za osvoboditev Domovine, če bo to kaj odvisno od nas.

Poljubljam Tebe, Vera, Fanta in Metko in Jožejko in se veselim trenutka po devetih letih in pol, da Vas zopet objamem in da zaživimo skupaj v pripravljanju novih devet let in pol za skupno vrnitev v svobodno Domovino,

Vaš

ATEK

/ črtice /

Argentina, 6/12/1950.

Dragi otroci moji!

...

Zdaj imate vi zimo, malo pred božičem boste dobili tole pisemce, pisano tu na Miklavžev večer, ki ga tu ne poznajo, naši v Bs.As. pa imajo svojega, ker je veliko slovenskih otrok. Tu je pred par meseci prvič po dvajsetih letih PADEL SNEG: KAKŠNO ZAČUDENJE! Otroci so prvič (pa tudi odrasli) videli s snegom pokrito poljano. Pa nimajo sank, in tudi če bi jih imeli, tu se ne bi mogli sankati, ker je sama ravnina ... ravnina, kakor daleč seže oko ...

Odkrite stopinje v snegu

24. september 1950 je postal zgodovinski dan za našo pampo: vso prejšnjo noč je naletavalo in ko si to nedeljsko jutro odprl okno, si gledal v belo pokrajino. Za argentinsko pampo – čudež! Sneg! Sneg! Sneg!

Pozdrav iz domovine?

Tinček! Metka! Jožejka! Otroci moji, kje ste, da se kepamo? Žena, pripravi dilce in sanke, gremo na Golovec!

Nič! Le spomin ...

Omamljen sem tekel čez belo preprogo v Ferrarijev kolektiv*. Nedelja je. Moram k fari. Dvajset kilometrov čez pampo. "Dober dan!"

"Srečen božič!" mi je odzdravil. Že dvajset let ni bil v Italiji, zdaj ga je ona prišla obiskat s tistim snegom iz Belluna. "Lepo je!"

Zima na spomlad. Pred dvema dnevoma se je začela 'pomlad'. Po koledarju. Breskve so skoraj odcvetele. Čebele so že pobrale med iz krvavordečih očesc. Drevo pod mojim oknom je že odvijalo zelene brste. Videl sem že ptiče s slamicami v kljunčkih za gnezda v našem bršljanu. V sobo je pribrenčal že prvi komar ...

Pomlad!

Zdaj pa so zacvetele ledene in snežene rože na šipah avtomobila. Šoferju je električni strugalček sproti čistil šipo in mu odpiral pogled na belo ... belo cesto ... Otrok v naročju žene kraj mene je negibno samo strmel v to strgalce, ki je brisalo kot z roko čudne, še nikdar videne snežinke ... Ob žicah in kolih onstran ceste so se tlačili konji in govedo; vso noč je stala živina v snežnem naletu in si dajala toploto, stiskajoč se druga k drugi ... Kadar je lačna žival sklonila glavo, da zaužije zeleno travo, jo je brž odmaknila: na njej je gnezdila snežinka kot bel metulj z ledenim želom. Ni se je dotaknila, le zastrmela se je v belo ... belo ... neizmerno ravan.

Na gospodarjevi pristavi ob cesti je pod kratkim drevoredom visokih topolov in evkaliptov čepela jata rac; vse v enaki drži: z nazaj zavitimi vratovi, zapičenimi v perje in z mižečimi očmi. Nanje je padal sneg.

Sneg! Sneg! Sneg!

Župnik to pot ni prišel v cerkev skozi zakristijo kot druge krati – obšel je najprej cerkev od zunaj in vstopil z dvorišča; otepel je sneg s čevljev in ga otresel s črnega talarja; nato je šel po vsej cerkvi pred oltar in od tam v zakristijo; prej pa si je še enkrat šel z roko čez lase in čez ramena. Še nikoli ni prišel po snegu v cerkev, zato danes tako bučno in s takimi kretnjami. In potem so tako prihajali vsi: vsak si je otresal snežinke s plašča ali pa pomagal prijatelju, ženske so snemale rute z glave in jih

Detajl na vhodnih vratih farne cerkve. Olavarría 2002

**kolektiv: (colectivo) manjši avtobus*

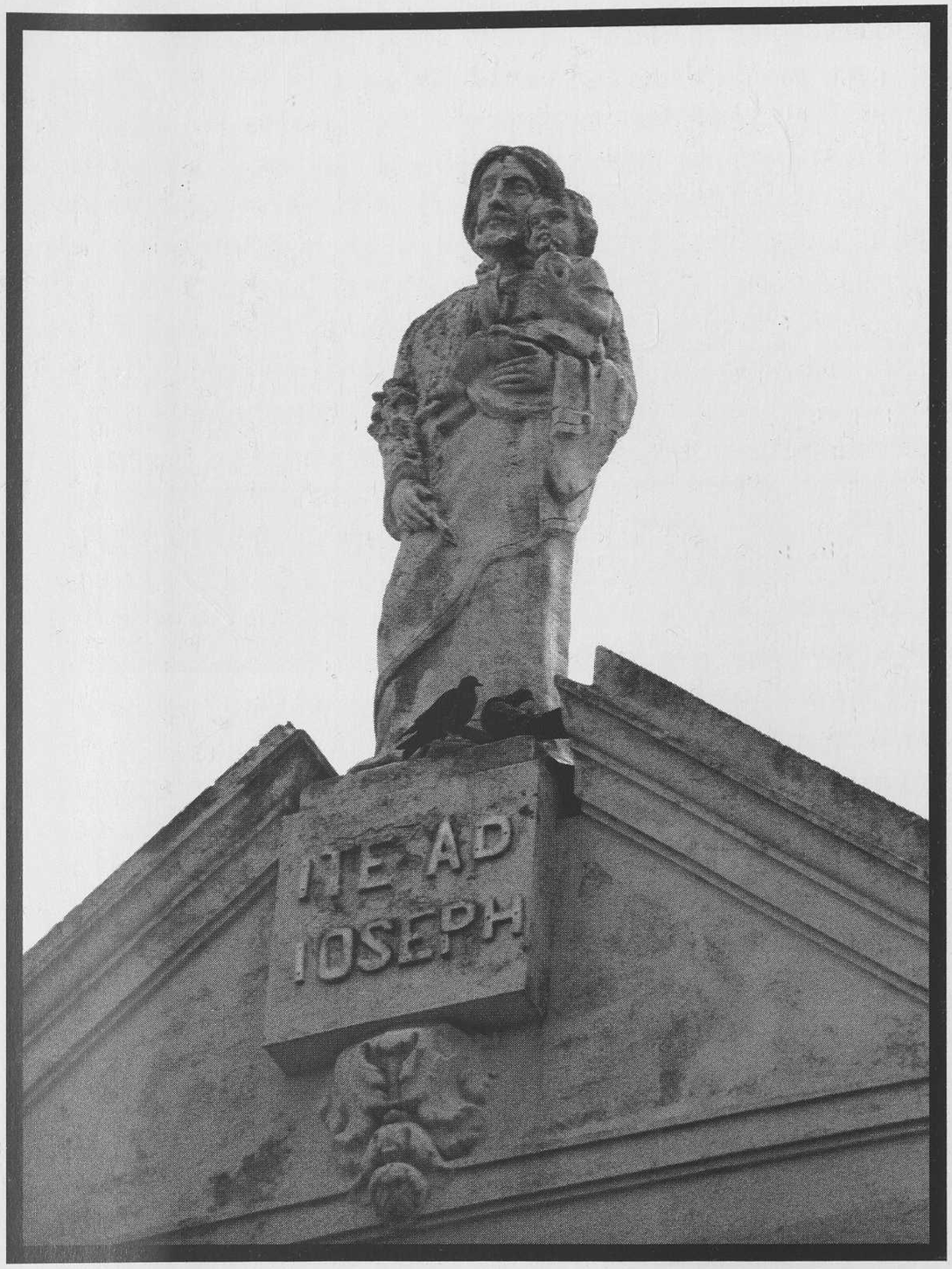

Sv. Jožef na farni cerkvi. Olavarría

zopet polagale na lase. Koliko kretenj, ki jih druge krati ni bilo! Meni je bilo domače, kot da sem v loški cerkvi. Kako, da mežnar Jur ni položil lesenega poda po tleh?! Zanikrnež! ... Ne, saj ni-sem doma v cerkvi svetega Jakoba, komposteljskega romarja ... sem v cerkvi svetega Jožefa, varuha družine ... Ne! Doma sem, v naši farni cerkvi: glej na listni strani svetega Roka! Prav tam stoji kot v Loki in celo prav tak je: ves zlat dviga svojo tuniko in kaže krvavo rano na nogi ... ob njem pa pes, s hlebčkom kruha v gobcu ... Ko bo izročil kruh ubogemu zapuščencu, se mi zdi, bo veselo zalajal: "Glejte, pes sem se usmilil človeka in ne vi, ljudje božji!"

Zdaj sem pa res doma in predem misli: kot s svetim Jakobom sem šel romat – čez morje v španske dežele ... tu sem pal v zapuščenost pampe ... in našel v njej kruh, ki ga drži v gobcu pes-stroj z železnimi zobmi: prav res iz kamna in cementa ... Ne, saj to je topla loška "prešca", kakor smo jo dajali revežem za verne duše in za adventni čas.

Zunaj pada sneg. Samo čakam, kdaj bodo pevci s kora (ah, saj tu ne pojo, samo orglar igra tuje kompozicije!) zapeli kakšno našo božično, tisto, ki jo je moj fant tako rad in tako brez posluha pel:

Sve-e-ti Jožef i-in Marija
gre-e-sta v mesto Betlehem ...

Ko sem stopil iz cerkve, sem takoj poizkusil, če se da iz snega napraviti kepa. Ni bila taka kot pri nas, bila je precej vodena, toda – kam naj jo vržem? Kako rad bi ponagajal ženi in ji jo ljubeznivo vrgel v hrbet! Tinček! Metka! Jožejka! zdajle bo vojska, hej!

Nimam je vreči v koga ... sami neznanci ... Spustim jo na tla ...

V kavarni sem sedel k širokemu oknu in pil toplo kavo. Lepo mi je.

Še lepše je meščanom. Da, čudovito! Odpirajo se okna in vrata, vse lovi na roke sneg. Je res ta volneni kosminek kristalna voda? Včerajšnji dež? ... V kavarno prihajajo ljudje; vsi govore o snegu kot največjem čudu zadnjih let. Da, da: ves svet je narobe. Vpliv atomskih eksplozij v svetu? Sprememba svetovne konstelacije? ... Pobeg Evrope v Argentino, he ... he ... he? ... Prihajajo fotografi z aparati. Slikajo. Vsi iz kavarne gremo ven na sneg. Še enkrat! S kepami v rokah. Predlagam: sneženega moža, 'muñeco'! Naredimo ga kar na pločniku! Za nos vtaknemo zvit časopis. Na glavo mu položim svoj klobuk. Tako delamo pri nas. Senzacija. Kot v filmu. Postavimo se krog sneženega moža in se slikamo. Jutri bo slika v časopisu pod naslovom 'Švica v Argentini'. Časopisni reporter nam pravi, da bo izšel uvodnik z naslovom 'Sneg'. (Koliko let je, ko smo pisali šolske naloge: Prvi sneg?) Tukajšnja pesnica Klara Kramer pa je napisala danes navsezgodaj pesmico, ki jo bo tudi jutri prinesel 'El Popular'. Pokaže mi jo. Sedem nazaj h kavi in berem. Rimana s španskimi asonancami.

Zbudila sem se v čaru sladkega slapovja:
snežinke padale so kot kristali z bleskom,
rišoč pokrájino mi sanjsko v okna.
Stopila sem v pomlad, v plašč snežni odeto.

Oči so v čudu zrle po preprogi beli;
hoteč čutiti jo pod svojimi koraki,
počasi šla sem čeznjo nalik rahli senci,
sneg spremljal me je kot z dlanjo na rami.

Vzela nežno sem v dlani snežink kristale:
kot da listki rož so, spremenjeni v pene;

dež teh listkov belih stresel z vej na tla je
z nebnega prestola dobrohotni mesec ...

Čutim, da sem vsa stopljena s snegom bratskim,
vsa zajeta sem v hlad ljubkega objema.
Na sneženi poti prvih dni pomladi
pustila sled stopinj sem kakor srna bežna.

Lepo. Lepše kot šolska naloga. Lepše kot bo jutrišnji uvodnik. Lepo razpoloženje, toda – ni naše. Ni moje! To je razpoloženje pričarane enkratne eksotičnosti iz tujega sveta, jaz pa doživljam povrnitev naše tisočletne domačnosti, darilo za svoje domotožje, spomin od doma ...

Nanj misleč sem se vozil nazaj. Sneg je še vedno naletaval. Vsa pampa je bila bela, bela ravnina ... Srečaval sem avtomobile, v katerih so starši vozili svoje otroke, da vidijo pokrajino v snegu. Oh, otroci, ko pa ni klancev in vi ne poznate sank! In ni dreves, da bi se potolkli, zadevajoč se vanje ... V očeh nosijo začudenje – strah ... Tinček, Metka, Jožejka bi skakali od navdušenja in vlekli sanke izpod strehe; hej!

Živali so še vedno mižale in se preplašene stiskale v gruče. Mraz jih je pokrival s topečim se ledom. Trava je izgubila slast. Ni drevja, da bi jim dalo zavetje. Ni staje ... iskal sem jo po vsej pokrajini namesto njih, ki je ne poznajo ... in v ušesih mi je pela s Tinčkovim glasom božična pesem – Tam stoji pa hlevček ...

Ni ga. In sem čudno razočaran: če je božič – kje je hlevček? Ko pa sem v Črnem Kamnitniku stopil z voza, sem občutil novo veselje: v snegu je ostala globoka stopinja ...

Pravijo, da dvajset let ni padlo toliko snega, da bi ostala sled pod korakom. Pa še tedaj je bilo manj snega kot tokrat. In spomnil sem se, da so prav pred dvajsetimi leti prihajali prvi Slovenci v Črni Kamnitnik. Prevzela me je čudna misel: ali ne stopam zdaj po dvajset let pozabljeni sledi, ki se je nenadoma pokazala izpod snega in udarila od spodaj navzven? Pozabljene stopinje ... Nasmehnil sem se, gledal v tla in skakal po sledeh: bom že kam prišel.

In prišel sem kot vedno in kot bi brez njih, k slovenski hiši. Na cipresni živi meji je bilo snega, da si ga lahko otresel. Nizka drevesa v vrtu – cvetoče breskve – so imela na notranji strani lepo sneženo progo. Na pragu sem otepel plašč in s čevlji udaril ob zid, ne da bi s tem naznanil svoj prihod, temveč da napravim neko kretnjo, ki sem jo že pozabil. V veži pred kuhinjo sem opazil pod stropom sveže klobase in gnjat: 'kranjske klobase' in 'kraški pršut'. Zadišalo je tako domače ...

Ko sem odprl vrata, so se mi zarosili naočniki od tople sape (hej, ali je to tisti božični hlevček, ki sem ga iskal v pampi?) in sem zato radostno pozdravil: "Vesel božič!"

"Prav tako smo si voščili mi," je odvrnila Grozdnikova mama ob štedilniku.

Skozi obrisane naočnike sem zdaj opazil družbo: Grozdnik, gospodar pri petdesetih, fabriški delavec, je sedel za mizo, na kateri je bil liter doma iz grozdja stisnjenega vina, kaplja, kot je ni enake v Argentini! V goste sta prišla dva njegova rojaka iz sosednje vasi v Beli Krajini, Janez, kovač, in Miha, ki se poti pozimi ob pečeh za žganje cementa-klinkerja, poleti pa sploh gori iz njega in okrog njega: tako vročino mora prenašati v tovarni. Sta najstarejša Slovenca tu poleg Grozdnika samega. Pred vsakim je stal krožnik z domačo pečenico in kislim zeljem pa polna čašica vinca iz Grozdnikove kleti. Mati je na štedilniku obračala rebrca.

"Prav res je božič. Še klali ste."

"Naš ni imel prej časa. In je naneslo tako, da smo včeraj klali, danes imamo pa božič. Kar verjeti ne morem. Boste rebrca?"

"Odveč vprašanje. Kdo bi si mislil, da sem prišel na koline! Želel sem iti nekam po svetu in z nekom deliti naše razpoloženje ... pa sem prišel sem, kot vedno."

Že sem imel rebrca pred sabo. Prej sem izpil še kozarček žganja, domačega tropinovca. Nato pa vina, malo prej, malo vmes med jedjo, pozneje ... kot ponavadi, če je dobro in če ga imaš ...

Mati je samo vzdihovala: "Taka krasota! Nisem še doživela takega dne v Argentini, pa sem že dvanajst let tu. Kar solze imam v očeh."

"Od pečenja, mati, od dima," je pripomnil Janez.

"Ves dan hodi okrog hiše in lovi sneg kot otrok," je rekel gospodar.

"Davi sem šla odpirat kuram. Naj še one vidijo sneg! Kako so skočile iz kurnika! Mahale so s perutnicami, poganjale se kvišku, s kljunom lovile snežinke, kot da jim nebo trosi žita. Potem pa jih je začelo zebsti in so se poskrile v kot. Zdaj miže in čakajo konca naletavanja. Zanje je čudeža že dovolj."

"Zate pa še ne, 'vieja'*?"

"Ne, zame še ne. Mislim na zadnji božič doma, ko so bili še otroci vsi majhni ob meni ... zdaj so se že razšli vsak k svojim ... tudi na hišo mislim, ki sem jo prodala, da smo lahko prišli sem za tabo, saj nam ti nisi nič poslal ... In zdaj ta krasota!"

"Saj to je, ko nisem mogel. Kakšen je bil naš prvi božič tu, kaj, Miha in Janez? Tedaj nismo jedli rebrc, svoja lastna smo kazali kot crknjen konj v pampi. Še pes se te ni usmilil!" je poprijel Grozdnik.

In je povedal svojo zgodbo:

"Začela se je postavljati tu tovarna za cement, prej je bila samo velika apnenica. Hiš še nikjer, le galponi za delavce. Šestnajst nas je bilo v enem, ležali smo po pogradih in kuhali skupno, kar smo imeli. Največkrat nič. Eno leto sva bila z Janezom ob kruhu in mleku, vina pa nisem pokusil tri leta, prav res. Zato ga zdaj toliko več. Ni bilo ne dela ne zaslužka. Trpeli so nas tu bolj iz usmiljenja kot iz potrebe, živeli pa smo drug drugega. Delali smo po en dan, po dva na teden. In če si delal tri, si bil že

**vieja: stara*

srečen. Če sem jaz delal, je moj prijatelj počival; tako smo odstopali delo drug drugemu, da smo vsi živeli, se pravi, da nismo umrli. Kako naj bi še kaj poslal domov? ..."

Segel je po vinu in klobasi, kot da hoče maščevati tiste slabe dni.

"Res je tako," je dodal Janez. "Štiri leta sem krošnjaril po Argentini in več prespal na prostem kot v hišah na postelji. Iskal sem zaslužka, pa ga ni bilo. Na Paternalu smo se drenjali in živeli na račun bodočega zaslužka; koprnel sem samo po tem, da bi toliko zaslužil, da bi imel za domov. Od doma so mi ponujali, da mi plačajo vožnjo nazaj, pa me je bilo sram. Kaj takega: Amerikanec, 'pa nima za nazaj'. Ne, tega ne. Še veš, oče Grozdnik, da sva neki mesec zaslužila vsak 16 pesov?"

"Ne mislim rad na tiste čase," je začel Miha. "Vem samo to, da sem kleče prosil direktorja in roki sem dvignil, naj mi da nekaj ur dela na teden. Danes me je sram, ampak takrat sem padel predenj kot pred Boga. Ženil bi se rad, pa nisem vedel na kaj."

Tedaj sta prišla še dva gosta: Zoričeva dva, brat in sestra. Marko, 'marronero', kamnar v kamnolomu, in Francka. On je bil tudi med najstarejšimi naseljenci, ki so prišli v najslabšem času v ta kraj. Čez nekaj let pa je dobil še pismo od sestre Francke, naj jo za božjo voljo pokliče sem in čim prej. Doma da ji ni živeti. Za vsako ceno, da gre zdoma. Brat bi jo poklical in si je sposojal denar, da ji ga pošlje. Vprašal je za posodo tudi znanca z doma, Baučarjevega Jurja s Podzemlja.

"Za Francko?"

"Zanjo."

"Njo pa poznam. Pred leti je bila še otrok. Če me hoče, jo pokličem kot nevesto."

Ona je odgovorila, naj stori vse, da pride sem, čeprav kot nevesta.

Tako je Jur na svoje ime dobil zanjo 'libre desembarco' in poslal denar. V 'Emigrantu' so se potem srečali: brat in ženin z nevesto.

Jur je bil majhen, z velikimi črnimi brki in mežikajočim pogledom. Čez lice je imel brazgotino, ki mu je ostala od nesreče v kamnolomu. Zato mu je bil videz surov, prav kot je bil res. Nevesta se ga je ustrašila. On pa se ji je zmagoslavno približal in ji mežikajoče začel:

"Tako, takšna si zdaj, Francka. Tedaj si bila še otrok, ko sem te poznal, zdaj si pa punca in pol! Vraga! Nepočakan sem. Hitro opravi z oblastmi, potem pa greva vkup ... sobo sem že najel v hotelu, pa z eno samo posteljo, veš ... hehe!"

Ona ga je samo plašno gledala in se mu odmikala. Nato je planila k bratu:

"Marko, prosim te ... ne maram se možiti ... ne z Jurjem ne z nikomer ... Naj bom pri tebi, gospodinjila ti bom, prala, kuhala ..."

"Če boš imela kaj."

"Stradala bom s tabo, samo Jurju ne in – nazaj ne, Marko!" Ženin je bil v zadregi. Brazgotina mu je trepetala od razburjenosti. Oči so mu razjarjeno mežikale. Tedaj so poklicali Francko v urad in on je jezno odšel z bratom.

Prihodnje dni je Marko napravil več potov, da bi Jurjevo 'nevesto' prepisal na svoje ime kot njen brat, pa ni uspel. "Kot nevesta je poklicana in če se v treh tednih tu v hotelu ne poroči, jo bomo poslali nazaj. Postava je postava in brezposelnih ljudi je dovolj."

Francka je zajokala.

Tedaj je prišel k njej 'ženin' sam:

"Boš moja žena ali ne boš, zdaj se odloči! Dovolj je te sramote. To ti pa povem: nazaj domov ne boš šla!" in zagrozil ji je s samokresom, ki ga je potegnil iz žepa.

Francka zdaj ni več jokala. Ko je prišel brat, se mu je naslonila na ramena, potem pa vdano rekla:

"Vzamem ga."

Takšna je bila torej poroka Zoričeve Francke s Sinjega Vrha in Baučarjevega Jurja s Podzemlja v 'Emigrantskem hotelu'. Po obredu so takoj odšli v Črni Kamnitnik. Vso to zgodbo so mi povedali tukajšnji rojaki in tudi to – z nasmehom in pikantnostjo: ko sta ostala sama, se je 'mlada' usedla na kovčke v veži in zajokala ... "Naj grem nazaj ... nazaj ... nazaj ... !" Ni se premaknila ... On je nato poklical policaja, ki je oblastveno 'uredil zadevo' ..."

Že prvi mesec je ušla od njega. V Buenos Aires. Ko pa je njen 'mož' po taki sramoti premenjal službo in odšel s Črnega Kamnitnika, se je vrnila in zdaj gospodinji bratu. Lahko bi se poročila že večkrat, pa se noče.

Ta dva sta zdaj prišla v družbo, kjer sem Francko spoznal osebno. Oči je imela globoko vdrte, kot da je v njih pokopana njena sanja. Le žalosten oblak je visel na njih. Bila pa je še jedra in sveža in morala je biti lepo belokranjsko dekle. Predstavil sem si jo takšno pri bratvi grozdja in videl njeno lice kot poln grozd, ki je moral bolj opajati kot vino. Le kaj jo je nagnilo, da je šla čez morje k neznanemu možu? ... Taka dekleta imajo svoje sanje in svojo trmo. Pravijo, da se že dolgo ni smejala.

Meni se je nasmehnila.

"Vi ste izmed tistih, ki ste zadnji odšli iz domovine in ste je še polni: povejte nam kaj o nji! Oh, kako rada bi šla nazaj ..." "Prej si pa silila sem, pa kako!" ji je očital brat.

Da se ne bi omenjala zgodba, ki sem jo poznal, sem preslišal očitek in odvrnil:

"Gospa, če bi vam govoril o domovini, bi govoril o grobovih in bedi, kar pa ni na mestu, ko doživljamo tako bogat in vesel dan in smo na kolinah."

Ko sem omenil 'gospa', ji je bilo nerodno; jaz pa sem vzel kozarec in veseljaško napil: "Pač pa sem vam prinesel nekaj iz naših krajev: sneg! Sneg v času, ko so pri vas že dozorele trte in

ENCOMIENDAS

je zdaj doma čas trgatve ... Pa ne bom vas spominjal vinskih goric, rajši naših zidanic, ki so take pozimi tam kot zdajle tale hram: na mizi majolka, na krožniku pečenice ... Naj živi kreolka ... a še bolj naše Belokranjice! Vsem nam se svetijo oči ... in ko se pogledamo vanje, nam zazvone stare sanje kot kraguljčki z naših sani. Sneg naletava z neba! Tu smo zdaj kot doma – splaknimo žalost srca! Hura!"

In smo ga zvrnili vsi.

"Tako: dol s spomini! Pa smo spet v Argentini."

"Nisem mislila, da bo tako veselo tu. Snega sem se ustrašila, ker je v zametu dolgčas – kako vse drugače je ob bratvi ...! Tako razpoloženje kot danes tu."

"Ne, tu je kot božič in mi smo v topli štalici," je pripomnila mati.

"Mi smo pa pastirčki," je rekel Miha. "S krampi in lopatami."

"Kaj pastirčki: kralji!" sem dodal; ko pa vem, koliko ima vsak denarja in kupujejo po vrsti vsi lote*, kdor že nima hiše v mestu. So tudi, ki tišče denar doma pod žimnico.

"Pa kralji, če hočete," je dodal Janez. "Lahko bi nesli tja v hlevček kadila, mire in zlata. Kadila je tu nič koliko: iz treh dimnikov se vali noč in dan že dvajset let, na drevju ga je za prste debelo, v pljučih pa bojda nič manj ... Če je mira dišava, kot pravijo, kaj diši lepše kot te pečenice, ki jih mati obrača v ponvici? Zlato naših dni pa je – cement, ali ne?" se je zasmejal svoji duhovitosti.

"Brezbožnež!" ga je zavrnila mati. "Le norčuj se! Pa ne veš, da sem danes res kot ob jaslicah. Tale sneg ..." in je odprla vrata. "Kot da ga angelci trosijo. Pa naj ga natrosijo za en meter, tvoja vest ne bo bela, Janez."

"Ampak pastirčki smo pa res bili takrat ob prvem božiču, kaj, Janez?" je začel Miha. "V galponu smo bili kot v štali, brez krave, sami osli, da se nas Bog usmili."

"Vročina taka kot zdaj mraz. Tisti božični dan sem si mislil morda bo le kdo ostal za praznik doma in bom dobil za kakšno uro dela? Že od štirih zjutraj sem čakal capataza* in sem dobil za tri ure dela ... Tako se me je Bog res usmilil in sem lahko plačal starega mlekarja. Od takrat nas ni zapustil in nam mleko nosi vsak dan," je navezal Grozdnik.

"Tako je prišla 'krava' v naš hlev ...," je spet neumestno dodal Janez.

"Boga pa ni bilo in ga še ni!"

"Pustite že te pogovore, brezbožni dedci, ko pa je danes res pravi božič. Bojim se, da bo sneg vsak čas prenehal in ga ne bo več," je rekla mati in prisedla k Zoričevi Francki. "Še nikdar nisem bila tako doma kot ta hip. Pela bi kot včasih na koru. Tudi ti si bila cerkvena pevka. Zapojva no kakšne božične, dedci pa naj se menijo, kako je bilo včasih; me pa, kako je ta hip lepo in naj bi bilo še lepše."

**loti: zemljišča*

**capataz: delovodja*

In začela je s svojim še dobro ohranjenim glasom: Sveta noč, blažena noč ...

Tudi Francka je pripela ... potem sem pritisnil še jaz ... (kako!) in nato drugi ... in v hipu je bil med nami slovenski božič konec septembra. Vsem so stopile solze v oči. Malo od toplote ognjišča, ki nas je odevala, pa malo od vina in žganja, a največ od tople misli na dom in sneg. Zunaj je še vedno naletavalo ... v kuhinji pa je donela naša pesem, da so se nam topila srca. Dobrota je stopala v nas in Ljubezen, kot da se ta hip poraja med nami Jezušček, ki se je rodil na svet v štalici, da nas odreši greha in prinese duši mir ...

"Oh, ko bi bili moji otroci tu," sem ganjeno pripomnil. "Ta večer morajo biti vse družine skupaj z vsemi otroki, je pri nas navada. Mislim si svojo družinico: najmlajša bi samo gledala jaslice in lučke, srednja bi že zaigrala na klavir, fant bi pa zapel spet tisto:

Sve-e-ti Jožef i-in Marija
gre-e-sta v mesto Betlehem ..."

Vsi so pritegnili ... Pesem je postala vesela, poskočnica ... izseljenska koledničica, ko smo tudi mi iskali prenočišča po tujem in smo ga našli pod milim nebom kot ti, Janez, ali pa v galponu kot vi drugi ... Miha, kaj?

"Če bi morala danes sveta družina v Argentino, postavim samo," je začel Janez, "bi gotovo zašla v tisto štalico, ki ima ime 'Emigrantski hotel'. Pa bi še božji otrok ne ostal tam, pravim."

Vsi smo se nasmejali primeri. Le Francka je bila čudno prizadeta. Ko smo pa nato zapeli –

tamkaj v štalici
na zlati slamici
rojen je božji Sin ...

in sem "ro-o-jen je" zapel solo kot stric Feškovc ob polnočnici na koru, so vsi podstavili svoje glasove, le Francka je čudno bledela.

"Kaj ti je, za božjo voljo?" jo je vprašala Grozdnica. Francki pa so se vžgale oči in me je kot brez zveze vprašala: "Koliko pa je star vaš Tinček, pravite?"

"Petnajst let bo imel, gospa, pa je fant od fare, že prevelik, da bi bil za koledničarja. Ko je imel osem let, je koledoval pri sosednjih hišah in doma, najrajši pa je pel tisto veselo:

sveti Jožek – dobri možek
ziblje dete – Jezusa ...

Sedel mi je – s krono na glavi kot kralj z Jutrovega – na kolenu, češ da jaha kamelo, in se drl na ves glas:

ziblje dete – Jezusa ..."

In spet smo vsi zapeli, tako močno in veselo, da sta se tresla miza in luč:

dobri možek ...
ziblje dete ...

"O Jezus!" je zavzdihnila Francka in se skoraj onesvestila Grozdnikovi materi na rame. "O Jezus!" Potem si je zatisnila z robcem oči in zajokala.

Vsi smo utihnili.

Brat Marko se je dvignil:

"Ti je slabo? Francka? Pojdiva domov!"

"Ne!" je zaihtela še glasneje Francka. "Takrat bi morala iti domov ... domov v Belo krajino ... pa si me pustil tistemu ..." Široko se je zazrla v kot, kot da išče jaslic (ali jih vidi?) ... na šipah se je topil zadnji sneg – še hip in ne bo morda več božiča ... ali šele po dvajsetih letih, kot je zdaj čakala petnajst let na ta hip. "O Bog! ... tistemu Herodežu!"

Vsi smo se spogledali. Kaj misli s tem? Grozdnica jo je mirila:

"Pomiri se! Kaj ti je storil?"

"Kaj mi je storil?" in je zajokala v robec: "Nikomur še nisem povedala ... toliko trpim ob spominu na trgatev in božič. O, v tistem 'Emigrantu' je bil tedaj tudi otrok ... prinesla sem ga s sabo iz Evrope ... Zato nisem mogla k Jurju ... zato nisem smela nazaj ... Saj bi morala v vodo ... Mislila sem, da bom lahko tu ostala, ne da bi se poročila, pa bi potem poklicala sem fanta, ki sem ga imela rada ... Ko sem potem šla k Jurju, sem mu vse povedala in ga lepo prosila, naj bo dober otroku ... On pa je zarohnel: 'Za Jožefa pa že ne bom. Še tebe bi s težavo redil, ko sem ti dal vse za vožnjo, pa naj še tujega pankrta živim!' in me je nagnal v mesto, da bi ...," zajokala je še silneje, "in sem odpravila ... O Bog, zdaj veste ... potem se nisem mogla več vrniti k Jurju ... Nikogar nočem ... O, moj otrok ..."

Skrušena se je nagnila na mizo, obloženo z jedačo in pijačo: "Sem mislila, da naju v tistih časih res ne bo mogel živeti ..."

"Revica," jo je božala Grozdnica po laseh. "Nismo vedeli. Ne bi peli teh pesmi ..."

Francka pa je dvignila robec z oči, zdelo se mi je, da so se spet zablestele kot morda takrat – pred petnajstimi leti – v času trgatve ... ljubezni ... pričakovanja ... Njen obraz je izgubil temnost in ustnice so dobile izraz človeka, ki mu je odleglo v srcu ... Zardela je kot tak, ki ve, da je storil sramoto in prosi odpuščanja ...

"Zdaj ... zdaj ... se mi zdi ... bi lahko pela ..." Toda nikomur ni bilo več do petja.

Mati je pogledala skozi vrata in pripomnila:

"Ni več snega ... ni več božiča ... zdaj bo le še brozga ... Pa je bilo tako lepo ...!"

"Lepo!" je zašepetala tudi Francka, da sem se začudil. Ko pa sem videl njen svetli obraz, sem pritrdil: "Lepo kot čudež!" in se spomnil verza iz jutranje pesmi:

"- - -
dež teh listkov belih stresel z vej na tla je
z nebnega prestola dobrohotni mesec ..."

Tedaj pa je prištorkljal čez vrt stari mlekar, ki je ob tem času nosil mleko po hišah. Priropotal je, preklinjaje na vse pretege: "Prekleti sneg. Ostal naj bi bil, kjer je bil dvajset let. Vse cvetje je šlo. Pa na pómlad tako govno! Po pampi crkavajo konji in jagnjeta in meni je crknila krava. To sem hotel povedati: danes in jutri ne bo mleka!" je zavpil skozi vrata v sobo in zaklel po kreolsko: "La puta que te ..." *, pa je zagledal ženske, se 'vljudno' popravil "que no te parió ..." * in odšel.

Francki je ugasnil sveti ogenj v očeh in ustnice so se ji spet stisnile kot za jok.

- - -

Ko sem odhajal skozi vežo, sem zadel ob psa: v gobcu je držal klobaso ...

Spomnil sem se na onega v oltarju, ki je usmiljeno hranil svetega Roka v bedi.

Na snegu so se stopile zadnje sledi.

Tudi tiste izpred dvajsetih let.

** Vlačuga, ki te je ..."*
** ... ki te ni rodila..."*

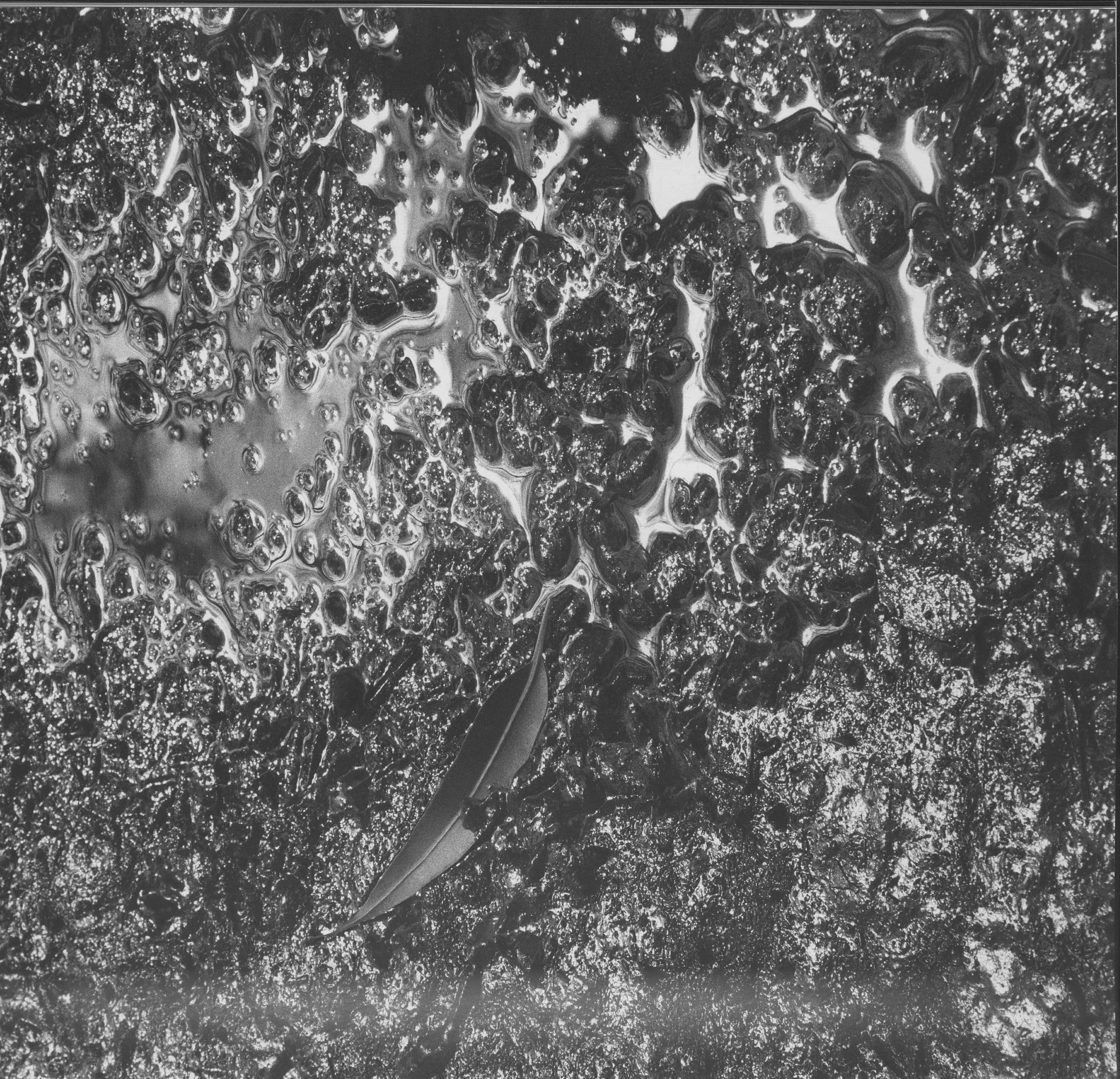

/ črtice /

Smrt Mata Matkoviča

Pokopališče v Olavarrii, 2002

Zadnjič sem šel k fari na pokopališče 17 km daleč. Zato doslej še nisem bil tam, noben Slovenec pa ta čas tu ni umrl – hvala Bogu – da bi ga bil spremljal na zadnji poti. Zadnjo nedeljo pa sem zašel kar tja v en dan čez potok Tapalqué. Po dolgem, dolgem času sem se zopet spustil navzdol po klančku, ki bi pri nas komaj zaslužil to ime, tu pa mi je bil odkritje in uteha in drag spomin. Prav klanček do vode, čez most in vzpetina po drugem bregu navzgor ... potem pa zopet ravnina ... ravnina in kmalu tam: zazidan prostor – pokopališče sredi polja ...

Kamen pri kamnu ... dva ... tri vrste družinskih kapelic ... potem pa grobovi ubogih, kot pri nas, le da s kamnitnimi ploščami in ob vzglavju s cementnimi spomeniki v obliki majhne kapelice – vzidane votline, v njej oltarček: sveta podoba in luč.

V eni taki kapelici sem videl poleg Lujanske Marije tudi podobo Brezjanske. Stopil sem bliže in opazil slovenski grob z argentinskim napisom: "Tukaj počiva Mate Matkovič. Umrl 25. maja ..." In na drugi strani druga ploščica, ki je naznanjala smrt njegove žene petnajst let za njim.

Slovenska izseljenca, ki sta našla tukaj svoj grob.

Naj počivata v miru!

Ko sem se vrnil v Črni Kamnitnik, sem zvedel njegovo zgodbo.

Napisal jo bom, kot mi jo je pripovedoval stari Kveder, ki je že 'spregel' z dela in zdaj čaka na upokojitev.

Pri Adamiču – v slovenski gostilni – sva sedela. On je vlekel pipo, se zdaj pa zdaj počohal po sivi bradi, zalil žejo s pivom – jaz seveda tudi – in vzdihnil:

"Da, da, skupaj sva prišla sem, bil je mlajši od mene, zdaj pa je že dvajset let v grobu. Ali naj vam povem, kako je umrl?"

"Poznal sem njegovo domačijo," je začel Kveder. Belokranjec. Gruntarski sin. Pa grunt terja težko delo, kdor hoče živeti od njega. Zakaj se ne bi živelo laže, če se lahko? Matkovič je stopil k železnici, se oženil in imel sina Jožeta. Matkoviča so prestavili v Bosno.

Pa kadar je prišel domov, se mu je potem rodil nov otrok. Dekle. Sama dekleta. Štiri je že imel. Sama sladka belokranjska imena: Barica, Jankica, Majdica, Angelica, štiri rdeče grozde, sama napihnjena lička. Pa je pustil železnico in šel v Severno Ameriko. Za dolarjem ... Tedaj ni vedel, da se bo s tem ognil svetovni vojni, kakor se je. Prvi namreč. Vrnil se je šele po vojni domov in začel delati na gruntu, s katerim se je ubijala ves ta čas njegova žena, da je preživela otroke. Prinesel je denarja, ki ga je popravljanje hiše hitro požiralo, prinašalo pa malo novega. Amerikanec s širokega sveta s široko kretnjo, pa na beraški belokranjski zemlji v bregu! ... "Ej, punčke moje," je večkrat dejal, "pokažem vam svet in vas pomožim, da boste vse gospe! Ne boste plevice v našem bregu in kravje dekle!" Tudi peti – Alenčici – ki je tedaj prišla za sestricami. Mi smo se mu smejali, ko je spravljal v družino samo ženske, on pa je ob takih priložnostih udaril ob mizo: "Pa če jih imam še več, vse bom preživel, in gospe bodo! Pa če grem še enkrat v Ameriko!" Šel je, toda to pot v Argentino: tja, kamor se je pač tedaj odprlo.

"Z Bogom, dekleta, jaz vam grem dote iskat: vsaki grad!"

Tako je prišel Mate Matkovič v Argentino.

"Slaba leta so tedaj bila," je nakremžil obraz Kveder. "Za nas vse, za njega pa še celo, kajti družina je prišla za njim. Mati je prodala grunt, vzela vseh pet deklet in sina, ki je že fantoval, snela hišni križ s stene in z vsem tem drobižem šla v svet za možem in prišla seveda v čas najhujše krize ..."

"Živel je v Buenos Airesu na Paternalu*, kakor tedaj vsi Slovenci. V majhni sobi s tolikim drobižem. Mislil je, da bo dobil službo pri kakšni angleški družbi, ker je znal nekaj angleščine. Pa so ga pregovorili, da je šel v notranjost na 'cosecho,' na sezonsko delo na polju. Šel je, pa se več mesecev ni vrnil. Družina ni vedela, kje je. Med tem se mu je rodilo šesto dekle ... Zorkica. Sin je nekaj služil pri podzemski na Chacariti*, najstarejša hčerka je pestovala na Dock Sudu. Od te je živela tiste mesece vsa družina. Ko se je Matkovič vrnil, ni prinesel denarja, pač pa je odkril na poti 'Črni Kamnitnik'. Vzel je vso družino in prišel sem. Imel je srečo, da se ga je ravnatelj usmilil in mu dal stanovanje v stari hiši malo stran od tovarne. Tu je živel nekaj let in delal v gramozni jami. Rodila se mu je še ena deklica, Dorica. Mati je čakala novo dete ...

Mate Matkovič je bil dober delavec. Pri dvainštiridesetih letih močan kot bik. Lotil se je najbolj težkega dela, toda tudi najbolje plačanega: vozil je vreče cementa na majhni 'carretilli'* od polnilnice do vagonov in na kamione, po osem vreč, štiristo kil. Pa kaj to njemu: pljunil je v roke, a nogo pritisnil na os med kolesi, nagnil voziček, potegnil breme čez mostiček v železniški vagon in postavil osem vreč v vrsto k drugim. Požiral je cementni prah, kot da je namazan na kruh. Čutil je, da ima pljuča že vsa zacementirana in pljunek je bil siv kot sluzast polž. Toda – sedem deklet ima in enega fanta, "hej in še pol", je mislil, o katerem pa ne ve, kaj bo. Pa tudi če bo deklica, njegova je in jo bo preživljal s tem cementnim pljunkom v sebi in s temi zamašenimi pljuči ... Posebno sedaj, ko je začel zidati nov dom! ... Tista sobica mu je že zdavnaj premajhna.

**Paternal, Chacarita in Dock Sud: razni predeli mesta Buenos Aires*
**carretilla: samokolnica*

Prosil je gospodarja, naj mu da nekaj zemlje pod tovarno, da si sezida večjo hišo, pravo 'quinto'*. Sam jo bo sezidal s sinom in dekleti, in to delo, ki ga bo opravil, mu bo šteto v najemnino. Kar pa bo potreboval tovarniškega gradiva ali pa tudi delavca, bo dobil, toda toliko dražje bo prišla najemnina.

"Tudi če ne bo moja hiša, stanovanje bom imel za vso družino, kot je prav. Potem pa bomo hranili za našo hišo, ki jo bom postavil še jaz, če kaj vem," mi je pravil tisti dan, ko je začel s kopanjem temeljev in lukenj za stebre za žično ograjo," je rekel Kveder.

"V imenu božjem!" je zasadil lopato v črno prst in odkopal prvo plast ruše. Za njim je pritisnil sin. Hčerke pa so požele bohotni plevel in ga metale na kup. Ko bo suh, ga bodo zažgale.

"Tu bodo rastle še rože, da jih boste dajale fantom, kot so jih dekleta pri nas. Otroci, le podvizajte se, saj bo vaš dom!"

Že sta postavila s sinom žico krog in krog lota, da sta ga ogradila od pampe, kjer se pase živina in konji, že sta skopala 'pozo negro', jamo za stranišče. Že sta skopala temeljni rov v zaris hiše in ga zalila s cementom.

"Tako, zdaj bo hiša začela rasti iz zemlje ... in ko bom posadil še drevesa, bo že imela lice!"

Od štirih zjutraj do dvanajstih je delal v tovarni; popoldan, v nedeljah in prostih dneh pa na svoji 'quinti', kakor jo je imenoval. Če je delal popoldan, je zidal hišo dopoldan.

"Saj se boš uničil," ga je svarila žena.

"Če ne bom hitel, ne bo tvoj otrok rojen v novi hiši. Jaz pa nočem, da je v tej bajti."

In je hitel na 'teren'.

Otroci so mu nosili tja hrano. Dekletca so bila kar po ves dan tam; on jih je dvigal v zrak, kar med delom, da se je razvedril, potem pa jih nagnal nad plevel. Gledal je svoje delo in se čudil: v Beli krajini je imel hišo, pa mu ni bilo zanjo, tu pa dela s tako ihto in ljubeznijo, pa hiša ne bo njegova. Bo pa dom njegovih deklet, ki jih ima rajši, čim več jih je bilo. "Barica, Jankica, Majdica, Angelica, Alenčica, Zorkica, Dorica in Jože seveda," je ponavljal, da jim ne bi pozabljal imen, ali pa ko je štel, koliko sob bo potreboval, ko bodo malo odrasle.

Če pa so bila dekleta doma, so ga čakala vsa pred hišo, ko se je vračal z dela in mu tekle naproti. Ves razgret jih je težkal – najmlajše – in se z njimi prilovil do bajte.

Mati je stopila na prag in za prvi pozdrav je veljal očitek:

"Tak obleci se, saj vidiš, kako je vetrovno! Večerja te čaka."

Potem je večerjal. Krog mize je imel cele 'stopničke': prvi sin Jože, potem dekleta od največje Barice do najmlajše Dorice, ki je komaj shodila. Mati pri štedilniku, kot vedno naše matere, odkoder je gledala družino.

"Samo, da bi bili zdravi, pa bo šlo. V novi hiši bo več prostora."

**quinta: posestvo, pristava*

Zapuščeni tovornjak, Sierras Bayas, 2002

CATERPILLAR

Matkovič je šel zgodaj spat, ker bo moral zgodaj vstat. Za vsakega otroka je imel še dobro besedo, najmlajše je pogladil po licih in poljubil.

Ženo je z očmi pogladil po laseh in licih, in ko jo je videl blagoslovljeno, se je samo srečno nasmehnil. Tisto noč je žena čutila, da ga je parkrat zbudil kašelj. Zato mu je prej, kot je šel na delo ob štirih, skuhala – po matu – še prav posebno vročo kavo za s seboj.

Matkovič je pred odhodom vedno še pogledal po sobi, kjer so spala dekleta. Ko je odhajal v tovarno, se je ozrl nazaj na to s pločevino obito in z blatom zamazano kolibo, ki je bila njihov 'dom'.

"Ne! Tu nič več. Ona hiša, ki jo delam, pa bo grad naših princesk."

Toda stavek je komaj izgovoril, kajti posilil ga je kašelj.

Živel je Mate Matkovič najsrečnejše dni: zidal je hišo. S sinom sta zasadila že vso živo mejo krog in krog nje. Pušpan in ciprese. Ko bo živa meja zrastla, jo bo obrezoval, kakor je videl v Metliki vrtnarje krog vil: napenjal jo bo v loke nad vrati, izoblikoval iz njih dreveščke kot vaze ... Pred hišo bo pustil veliko trato za lepe grede, kjer bodo dekleta gojila rože, vrtnice, nageljne, fuksije, marjetice, petelinčke, srčke ... vso tisto vrtno pisanost, ki priča, da v hiši žive pridna dekleta. Ob straneh in od zadaj pa bo nasadil sadna drevesca, ki jih je že naročil v mestni drevesnici, pa mu jih dozdaj še niso prinesli. Skopal je že luknje v tla in vse določil: tu breskev, tu marelica, tu sliva, tam jablana, hruška ... tudi oreh, da ga bo spominjal domovine in velikih dreves za domačim skednjem. Vse to je lepo zamislil in je bil že nestrpen, kdaj bo sadil.

"Le zakaj mi sadik še niso poslali?"

Matkovič je z vsem srcem mislil na vrt, in zidal hišo naprej in naprej. Zraven pa kašljal. Pa kaj bi mislil na to: pride in gre, ko pa si vedno v tem cementnem prahu. Tisti dan je šel v bližnje mesto, da mu vendar že pošljejo sadik. Obljubili so mu jih poslati prihodnji petek.

"Pa gotovo. V petek bom sadil. Mi držimo, kar rečemo," se je še pobahal z našo navado in se vrnil veselo domov. Seveda je spotoma popil nekaj žganja, pa tudi mrzlega piva, da mu je malo počistilo zaprašeno grlo in mu splaknilo sluz. Kašlja mu ni odvzelo. Ko je prišel domov, ga je začelo naravnost daviti, da mu je žena nasvetovala, naj drugi dan ne gre v službo. Pa je šel. In tudi delal je še na svoji 'quinti'. Zdaj je pripravljeno vse za sadike. Tudi bombaž, da bo ovil stebelca in jih zavaroval proti mravljam, ki prihajajo v procesijah s pampe.

Drugi dan je obležal. Silil je v tovarno, pa ga žena ni pustila.

"Kdo bo delal hišo?"

"Kar bo zmogel sin, bo postoril; pa če tudi zastane za par dni."

"Ali boš pa ti počakala?" jo je nagajivo pogledal in se ji nasmehnil.

"Norec!" mu je dejala žena, pa ji je bilo dobro, ker je vedela, zakaj tako hiti s hišo.

Zvečer pa je opazila, da ima veliko vročino. Tudi oči so nekam meglene. Res, da je popil nekaj žganja, pa ta vročina ni od pijanosti. In kašelj je vedno hujši.

Poklicala je tovarniškega zdravnika.

Ugotovil je pljučnico.

Ker so bili prostori stare bajte nehigienski, potrebni že zdavnaj, da se podero, tovarna pa še ni imela svojega dispanzerja, ga je zdravnik poslal v bližnje mesto, kjer ima tovarna rezervirane prostore za mesečno doplačilo.

Predvsem pa je zdravnik odločil prevoz zategadelj, ker je vedel, da Matkovič ne bo zdržal, da bi se dodobra pozdravil.

Tako je Matkovič prišel v mestno bolnišnico.

Jezil se je.

"V bolnišnico me pošljejo, pa nisem niti bolan. To malo kašlja je samo od cementa, pravim. Par dni bom počival, pa bo dobro."

Bilo je koncem maja. Jesen. Prav tiste dni je pritisnil velik mraz, kot ga že dolgo ni bilo. Po vroči vlagi prejšnjega dne pravi zimski hlad. Pa se je jesen komaj začela. Listje je odpadalo in z okna svoje sobe je Matkovič lahko videl, kako odpadalo listje z dreves zažigajo bolnišnični delavci na dvorišču, da se je kadilo pod okno. To ga je spomnilo na jesenske ognje v Beli krajini, ko so pastirčki pekli krompir. Pa bi bilo morda le boljše, da bi ostal tam. Imel je posestvece in če bi tako garal kot tukaj, bi se tudi spravil naprej. Kar je imel tam, si tu šele ustvarja. Hišico, ki ne bo njegova. Tam ona v bregu pa je bila njegova in žena jo je prodala, da je prišla za njim v to beračijo ... Zdaj ne mara nazaj. Saj nima denarja in v domovini ničesar. Niti gorice niti zidanice. Zdaj na jesen bi bila bratva: kako veselo bi njegova dekleta brala grozde in si jih skrivaj metala v svoja usteca ... Najmlajšim pa bi sam prinesel največje kobulje, naj sede ob poti in se mučijo z njimi, da mu ne bodo vedno pod nogami. To bi vriskali iz zidanice v zidanico! Ej, in pijača ...

Čutil je suhoto v grlu in zakašljal.

"Tu pa požiraš cement ... Še nikdar nisi zavriskal ... niti ni brega ne gorice, da bi šel malo navkreber ... Tolčeš kamenje in stiskaš iz njega svoj kruh ... zase in svoja dekleta ... Kdaj boš imel za vsako grad, kot si mislil, ko si šel v svet? ... Kajžo imaš v najemu na hribu, ki ni hrib, komaj klanec, kajžo po najslabšem gavču, ki jo je zapustil, ker ni hotel več prebivati v njej. In zdaj si postavljaš hišo: pa ne iz svojega, iz lastnine drugega za drugega last in ne na svojem ... Po štirih letih garanja ti je zdaj dana ta milost ..."

Napadel ga je kašelj in prijel se je za prsi.

Dekleta in konj

"Milost je – pa sem Bogu hvaležen zanjo. Nisem pozabil, kako smo živeli na Paternalu. Kako živimo tukaj! Zdaj bom pa imel dom, moja družina ga bo imela: lepega, čistega, tako čistega, kot so pri nas hiše, kjer so dekleta. Vse v prtičih in rožah! Moja hiša bo najlepša, ne samo največja ... in skoraj zastonj bom v nji. Lahko bom štedil še za svojo lastno hišo ... nekaj bo pomagal sin ... potem dekleta sama ... In če sem pustil hišico v Beli krajini, bom tu imel vilo in moja dekleta bodo gospodične in gospe!"

"Sicer pa bodo hodila tudi od doma ... zdaj ena ... zdaj druga. Za najstarejšo ima že ženina ... za drugo, čeprav ima šele petnajst let, že tudi gledajo domačini, se pravi, slovenski delavci iz njegovega kraja ... Oj, kar naenkrat bom sam ... Leta bodo šla in potem bova šla z mamo v svojo hišo tja sredi polja ... Vsa dekleta pa bodo že lastne gospodinje po drugih hišicah, ki rasto tu okoli, kot si pred petimi leti ni mogel misliti ..."

Pala je že noč in sestra je ugasnila luč. Tedaj je poiskal v omarici steklenico žganja, ki mu ga je poslala žena po sinu in jo je skril pred sestro; napravil je požirek. Dobro mu je delo. Požgalo mu je sluz. Zaprl je trepalnice. Zaprl zato, da je še lepše videl svojo 'quinto'. Bo ta hiša kot najlepša vila v Metliki. Sicer bo res

samo pritlična, kot so vse tukaj, pa bo imela spredaj verando: odprt prostor na stebrih, kjer bo poleti lahko obedoval, kadar bodo dekleta postavljala lončke s pelargonijami, srčki, nageljni: semena naših rož je dobil iz Evrope. Pozimi pa ga bo zastrl z zelenimi deščicami zastora, da ne bo mraz pritiskal v kuhinjo. Na vrata v vrt ob cesti bo izrezal v pločevino samo ime 'Mate Matkovič', da bodo vsi vedeli, kdo je postavil to hišo tja, kjer je bil sto in sto let sam osat ... kamenje ...

Oči so se mu odprle. Skozi okna je silil mesec. Čelo mu je bilo vroče, pa manj kot pred urami. Segal je znova po pijači. Ko tako dobro dene in ni kašelj potem tako suh. Pa prav tedaj ga je posililo, da se je moral dvigniti z vsem zgornjim telesom. Prijel se je za prsi. Odkašljal se je. Pa zopet kašelj zalil z žganjico. Dobro mu je. Bolje kot prejšnji dan. Da, dober je že, čuti, da je že skoraj zdrav. Le včasih ga še kaj nažene. A prej je imel vse potno čelo in je komaj dihal, zdaj pa že lahko sedi v postelji, ne da bi se tresel od vročine in mraza.

Drugi bolniki v sobi so spali. On pa je sedel na postelji in gledal v mesec. Bled sijaj je bil tolikšen, da bi lahko bral, če bi hotel. Segel je po žganjici, ki mu danes tako prija. Ko jo je položil nazaj na omarico, je opazil časopis. Včerajšnji, ki mu ga je posodil tovariš, bolnik na sosednji postelji. Nič drugega ni videl kot samo 'četrtek'.

"Četrtek" – mu je šlo skozi možgane, kot da se je ta hip nečesa spomnil, na kar je v vročici teh par dni pozabil.

"In jutri bo petek? Drevesne sadike morajo biti že tam. Dal sem besedo, da jih bom jutri sadil."

Zdaj je odgrnil odejo in se pripravil, da vstane.

"Sin jih ne bo znal vsaditi. Kako bo znal, ko še nikoli ni sadil, mladič negodni. Vse bi mi pokvaril in se ne bodo prijele, saj vem ... Pa gospodar mora sam s svojo roko zasaditi vrt, to je že od nekdaj naša navada in dolžnost!

Čast! Doma smo natanko vedeli: to drevo je vsadil moj oče ... to že moj ded ... Nikoli, da bi jih sadil hlapec ali najemnik ... tudi otrok ne ..."

Zdaj je že stal pri postelji.

Jasno mu je ta hip prišlo na misel, da prav v četrtkih vozi posebni kolektiv v Črni Kamnitnik opolnoči za tiste, ki se hodijo med tednom vedrit v mesto, v kino, na sestanke ...

"Še imam čas! Kaj bom tu čepel, ko sem pa zdrav in samo tratim dneve, doma pa me bodo čakale sadike ... in hišo moram dograditi ... sin ne zna še nič ..."

Iskal je obleko, pa je ni našel, ko pa so mu jo vzeli pri vstopu.

"Da bi imel obleko, vsaj svoje hlače, pa bi šel domov. Domov!" je ta hip pritrdil, zaklel in spet legel na posteljo.

Mesec je sijal še svetleje in ura je kazala pol polnoči.

Zdaj bi bil še čas ... V četrt ure je lahko pri kolektivu in čez pol ure doma, ali malo kasneje ... žena mu napravi čaja in jutri bo zdrav in bo vsadil drevesa ...

Hitro je skočil na noge, si zadrgnil bolniške gate, zapel srajco, stopil v copate in se odel s sivim bolniškim plaščem. Tako. Obleko ima še tako doma. Vsaj delovno.

Stopil je na hodnik in srečal strežnika. Pustil ga je mimo, pač gre, kamor mora. Zavil je h glavnim vratom, skozi katera je prišel. Pa se je spomnil, da mora tam vso noč bdeti vratar ... Zato je stopil na vrt in se prav na koncu spod žice izmaknil na cesto.

Ni bila to cesta, le kolovozna prstena pot, kajti bolnica je na koncu mesta in tam zadaj je samo polje, pampa in gozdiček.

Ni se znašel, kajti vstopil je drugje, zdaj pa ni vedel, kam naj krene. Mraz je ovil slabo oblečeno telo, da se je začel tresti. Cestne razsvetljave ni bilo, le mesec je svetil. Črne sence so padale na pot in ga motile. Tudi ni hotel na glavno cesto, da ga ne sreča stražnik; hotel bi priti na mesto, kjer čaka kolektiv, od zunanje strani, s pampe, skočil bo na vozilo, se stisnil v zadnji kot in bo doma. Tam se bo prespal in jutri bo zdrav, preoblekel se bo in malo odpočil, vsadil bo drevesca, pojutrišnjem pa bo šel že tudi v tovarno in potem bo rastla hiša ... hiša kot goba po dežju ... Vseeno, če tudi še malo kašlja.

Sierras Bayas, 2002

Taval je po prsteni poljski cesti in čez čas že ni vedel, kod hodi. Zeblo ga je, v sencih ga je tiščalo, vročica je pritiskala na čelo in kašelj ga je prijel. Ko bi imel žganje, je pomislil, pa takoj zopet zamahnil z roko: "Saj ga ni več v steklenici, vsega sem popil, ko sem dušil kašelj ..." Prišel je do glavne ceste in stopil čez jarek. Pa mu je spodrsnilo in v copato je zajel vodo. Skoraj zamrzlo. Kako je bila mrzla ta majska noč. Tiščal se je v svoj bolniški plašč in stopal dalje ... naprej ... naprej. Ni imel ure ... pustil jo je v omarici. Toda slišal je dobro, da kolektiv trobi že zadnjikrat za odhod. Čez nekaj minut bo šel ... Zavil je proti železnici: tam pri prehodu ceste čez tir ga bo ustavil in stopil nanj ...

Ni opazil, da nekdo hodi za njim. Bil je policaj.

Prav pri železnici ga je prijel. "Kaj iščete tod?"

"Domov grem. V Črni Kamnitnik."

"V tej uri? In tod prav sedaj, ko prihaja brzovlak?" Samomorilec? In v tej obleki? Norec? ... Dal je znamenje s piščalko. In kmalu je pritekel drug policaj.

Matkovič se je branil in zatrjeval, da gre domov s kolektivom. Stražnika mu nista verjela. Pa bi ga tudi ne pustila – norca ...

Tedaj je zbrzel mimo zadnji kolektiv za Črni Kamnitnik in se ni ustavil. Zdaj se Matkovič ni več branil. Če že ne more domov, naj ga peljeta, kamor hočeta. Raje vidi, da kam drugam kot v bolnico. Prespal se bo kje na stražnici, pa bo šel z jutranjim vozom ob štirih, ki vozi delavce k prvemu turnusu. Nekaj ur pozneje; vseeno, samo da bo jutri doma, kakor je dal besedo ...

Stražnika sta ga pustila v stražnici. Do prvega kolektiva naj počaka, če res noče v bolnico. Naj se uleže na klop ... Seveda: če ni norec. Saj se jima lahko ubije ali pa ju napade; močan je za oba ...

Matkoviča je začela tresti mrzlica. Senca so mu zagorela. Prijel se je za glavo in odvrgel plašč. Oči so se mu zasvetile in z rokami je začel grabiti za znak, kot da lovi nevidne predmete. Potem je počepnil na tla in začel nekaj kakor vsajati ... in čudno je govoril sam pri sebi:

"Tale oreh bo sinov ... Jožetov ... Tudi če ne bo rodil, bo za okras hiše in spomin na dom v Metliki ... tale breskev bo za Barico ... tale marelica za Jankico ... tale jablana za Majdico ... tale hruška za Angelco, tale sliva za Alenčico ... tale češnja za Zorkico ... tale ringlo za Dorico ... tale pomaranča pa za tega, ki ga še

ni ... pa naj bo, kar hoče ... najlepši sad bo njegov v spomin, da smo hišo delali njemu in zanj ... Za vse pa bo trta ... trta ... dve redi trt ... saj vem, tam se bodo skrivala dekleta s svojimi fanti in zobala grozdje ... vem, kakšno grozdje ..." se je zasmejal šklepetaje s čeljustmi od mraza in vročine ...

Stražnika sta ga samo gledala. Ta čudna imena ... Ne, ni priseben.

Bila sta dobra in bala sta se zanj. "Pijan je." "Blazen, ne pijan. Pravijo, če ima napad, da ga je treba obliti z vodo." Stopila sta k njemu in videla, da gori od vročine. "Vročino ima. Stopi po vodo." Prinesel je vrč vode. Slekla sta mu plašč in ga oblila po glavi. Teklo mu je za srajco ... po telesu ... Zavpil je in hlastno segel po vrču ter jima ga iztrgal iz rok. Kar je bilo vode še v njem, je v dušku izpil. Bil je strahotno žejen ...

Potem mu je odleglo. Omotičen je legel na klop. Ko se je pomiril, se je začelo svitati. Odhajal je prvi kolektiv in stražnika sta ga spustila.

"Če pa hoče. Ni nevaren ..."

Matkovič se je zavil v plašč, ki je bil še edini suh, in skočil v kolektiv. Delavci so se mu odmaknili, tako strašen je bil videti. Sedel je na zadnji prostor in ko se je premaknil avto, se je začel ves tresti od vročice.

Ko je vstopil ob prvem svitanju v hišo, se ga je žena ustrašila.

"Sadike bodo danes prišle."

"So že tu ... Kakšen pa si, Mate? Moj Bog!"

"Hvala Bogu!" je rekel in se sesedel na stol brez moči in s strašno vročico. Žena ga je bolj nesla – orjaka, ona pa majhna – kakor pa peljala v posteljo, ki se je pod njim tresla kot njegovo telo.

Otroci so napol oblečeni prihajali iz svoje sobe in ga z grozo gledali. Ko so šli nazaj v posteljo, so jokali.

Niso mogli niti moliti za ateka, kot jim je naročila mati.

Prišel je zdravnik in pred poldnevom je bil že zopet v mestni bolnici.

Sadik ni tisti dan nihče posadil.

"Je potem takoj umrl?" sem z zadržanim dihom vprašal Kvedra.

"Ali mislite, da mi Slovenci umiramo na postelji?" je odgovoril in segel po pivu. "Bog ve, kje in kako bom umrl jaz?" je bolj vzdihnil kot rekel. "Ste slišali od onega Petra, pustinjaka tam na polju, da je predvčerajšnjim pal s svinjaka in se ubil? In oni Križič, ki je bil še pred tedni tu, za to mizo, kot zdaj vi in jaz? Pal je pod dvigalo in obležal mrtev ... Mi ne umiramo v postelji ..."

"Kaj je bilo z Matkovičem?" sem bil nestrpen.

"Ah, da, Matkovič ..."

Čez čas pa: "Pravzaprav nas je skrbela ona, žena ... To je prevzel tak strah in groza, da smo se vsi bali, kaj bo z njo in njenimi ... Bali smo se, da jo bo predčasno zvilo ... Tarnala je krog hiše ... tolažila dekleta in še bolj sebe.

"Moj Bog, moj Bog, kaj bo, če mi umre. Sedem deklet in še dva ... pa samo dva para rok za delo ... Sin in najstarejše dekle. Toda oba že gledata, da se bosta izpeljala ... Res bosta dva manj za jelo, ali kaj bom sama ... sama ... s tem drobižem ... Saj ne bom mogla nikamor ... ne sejat ... ne plet ... In kdo bo napravil hišo ... Moj Bog! Moj Bog!"

Tisti dan nihče pri Matkovičevih ni jedel. Mati je ostala kar v postelji, da se kaj ne zgodi, fant je šel v tovarno, dekleta pa so odrinila jed. Nihče ni imel teka. Še najmlajša Dorica ne ...

Ko se je sin vrnil z dela, je šel takoj v mesto, da bo pri očetu. Vsaj da bo takoj sporočil, kako je z njim. Jutri je narodni praznik – 25. maj in ne bo delal ter bo ostal kar v mestu, če bo kaj slabše ...

"Narodni praznik argentinski ... Dekleta, jutri gremo vsi obiskat ata," je rekla popoldan mati svojim dekletom. "Ve, starejše, boste morale na proslavo v šolo, po slavnosti pridete za nami, da bomo popoldan vsi pri atu. Vesel bo in vročica mu bo odlegla, boste videla dekleta ..."

Sina zvečer še ni bilo iz mesta.

"Danes ga ne bo, ko jutri ne dela. Je kar bolj prav, da je tam. Ima kje biti, saj ima dosti prijateljev v mestu."

Doma so bile ta večer same ženske. Mati in sedem deklet. Najstarejša je imela sedemnajst let, druga petnajst; ti dve sta pomagali mami; najstarejša je pred leti živela vso družino, ko je bil oče na košnji, zdaj se pripravlja na možitev; drugo tudi že snubijo, pa je le še premlada, misli mama, druge pa še hodijo v šolo ali pa so šele komaj shodile. Vse so pokleknile po večerji in molile z materjo za očeta. Potem so šle spat in še dolgo mislile nanj ... na hišo ... in na rože, ki jih bodo gojile na vrtu in pod okni ... za svojo ljubezen ...

Nazadnje je legla še mati in zaspala s sklenjenim rokami, obrnjena k strani, kjer je ponavadi ob njej ležal mož in dihal s svojim glasom ...

Toda ta hip je v bolnišnici hropel v strašni vročici. Pljuča so se dvigala s težavo in mu silila v grlo. Vroč pot je oblival njegovo čelo. Mrzlica ga je tresla, čez oči mu je šla čudna megla. Kot da ni več spoznaval ljudi. Popoldan je komaj spoznal sina; potem ko je jasno videl njegov obraz ob postelji, ga je prijel za roko in mu skušal povedati mnogo ... mnogo ... toda sin je razumel samo "drevesca bomo sadili jutri ... počakaj z njimi ..."

Potem je omahnil in zaspal. Zdi se, da mu bo počasi popustilo.

Okrog polnoči se je zbudil.

"Jože?"

Ni ga bilo. Nikogar ni bilo v sobi. Tudi drugih bolnikov ne. Bil je v sobici za težko bolne. Slaba luč je brlela. Sence so bile na zidu.

"Mama!" je zaklical, kot je bil vajen klicati ženo. Ni je bilo. Le senca se je stresla. Bil je sam. Sam ... Oči so iskale. Našle niso ničesar.

"Barica, Jankica, Majdica, Angelica, Alenčica, Zorkica, Dorica ..." vsako posebej je klical, bolj z ustnicami kot z glasom, bolj s srcem kot z ustnicami.

"Če umrem?"

Prej ni mogel misliti na kaj takega. V tej uri samote ga je obšla misel, da se je ves stresel ob njej.

"Mama, kaj bo s tabo? Kaj bo z dekleti?" V oči so mu stopile solze. Obrisal jih je ob zglavje.

Glavo je zavijal v zglavje in težko dihal.

"Kdo vam bo postavil hišo?"

Nič besed, le kriki srca.

Na senca je pritiskalo. Pljuča so hitro dihala. Srce bilo. Vročina ga je kuhala.

"Kaj boste brez mene?" Gledal je v sence na zidu.

"Ste moji?"

In mu ne dajo roke. Sam leži tu. Komaj more dihati, tako mu pojema sapa v prsih. Oči gledajo zmedeno. Misli se mu prepletajo v glavi in jih več ne loči. Samo ve, da ima sedem deklet, enega fanta, in še otroka, ki ga ni na svetu ...

Dvigne se na postelji in pade nazaj.

"Kdo bo zgradil grad mojim princeskam?"

Začel je loviti sapo z rokami. Začel loviti sence lučke, ki jih je metala po postelji. Zaprl je oči, spet jih odprl široko. Misli so se majale kot ogromne skale, ki se podirajo ... kot včasih v kamnolomu ... zdaj so bile spet oblak cementnega prahu ... Ko se je izkadilo, je videl samo osem obrazov svojih otrok in devetega zameglenega in žalostne gube svoje žene ... sklanjajo se nadenj in jokajo ...

"Ne!" je zakričal, pa ni bilo glasu iz ust.

"Ne! Jaz ne smem biti bolan!"

"Ne!" je ponovil in planil s postelje. Zdirjal je v vežo, odpahnil nezaklenjena vrata na glavno cesto ...

Vratar ja skočil za njim ...

Matkovič je preletel dobro kvadro, se zadel ob pločnik in padel.

"Žena!"

"Dekleta!"

"Moj Bog!" je vzdihnil, kašelj se mu je utrgal iz pljuč in je bruhnil kri.

Vratar je pritekel za njim in ga skušal dvigniti. Pa Matkoviču ni mogel več pomagati. Prijel se je za prsi in za srce in se mu izpustil iz rok na tla.

Glava mu je padla v kolobar lastne krvi.

Tedaj se je prebudila žena. Slišala je krik? Ali pa jo je zbudila ura, ki se je ustavila? ... Začela je vstajati. Poklicala je Barico in Jankico, ki sta se napravili. Počesala je tiste, ki bodo šle v šolo praznovat največji argentinski praznik: Majdico, Angelico, Alenčico. Potem pa najmlajši Zorkico, Dorico, ki bosta šli z njo obiskat očeta, da mu bo dobro ... Tedaj je stopil v hišo sin in ni rekel nič. Samo bruhnil je v jok in objel mater.

In za njim je zajokalo vseh sedem sestra. Mati je čutila, da joka tudi deveti otrok v njej.

Ko so prišli v mesto, da vidijo mrtvega očeta, ki je že ležal v mrtvašnici, so se ustavili pred vrati vanjo prav v trenutku, ko je mimo prišla slavnostna godba in igrala zmagoslavno koračnico.

Materi se je zdelo, da se je prav na tem mestu nagnila državna zastava v slavo njenemu mrtvemu možu ...

Čez čas je dejal Kveder:

"Jaz pa sem mnenja, da se je poklonila njej, materi ..."

"Obema," sem dodal, "njemu, ki je hotel pod temi belo sinjimi barvami morja in neba in pod tem argentinskim soncem napraviti prostor in bodočnost svoji družini, njegovemu delu, ljubezni in sanji ... in njej, ki je ostala sama s tolikšno družino in ni obupala."

Utihnila sva. Prevzela me je smrt Mata Matkoviča in izpil sem pivo kot v njegov spomin. Čez hip pa sem, kot da ne verjamem več sam sebi, kar sem bil prej dejal, vprašal:

"Mati ni obupala?"

"Ne! Nadaljevala je tam, kjer je mož nehal. Že po nekaj mesecih je šla v tovarno v oddelek, kjer je delal mož in šivala cementne vreče, ona in obe hčerki. Tako so preživele družino. In ko se je ena omožila, je prišla druga na njeno mesto v vrečarno. S tovarniško pomočjo je sin dogradil hišo, 'quinto', v katero se je preselila vsa družina. Sin in najstarejša hčerka in kmalu druga pa so se odselili na svoje nove domove. Danes so že vsa dekleta pomožena in so gospodinje na svojih domovih. Gospe, kot je sanjal mož ..."

"In tisti, ki ga je mati čakala?"

"Je bil sin. Ni se rodil v novi hiši, pa tudi ne v bajti: temveč v bolnišnici, kjer je mesec prej umrl njegov oče ... Hiša pripada v najem njemu, ki nosi očetovo ime. Je umetni ključavničar in je sam umetno splel železni napis nad glavnim vhodom, ki nosi srce v sredini in okrog napis: MATE MATKOVIČ. Zdaj se ženi in bo teklo življenje naprej ..."

"In mati?"

"Se odpočiva z možem v svoji hišici tam sredi polja ..."

Hornero, pečar

/ črtice /

Ab urbe condita

Pot v hrib pred tovarno, Loma Negra 2000

Ab urbe condita ... od ustanovitve Rima – so šteli Rimljani svoj čas. Tedaj so Latinci iz pastirjev postali meščani ...

Na to sem se spomnil, ko so tiste dni leta 1950 preplavili Črni Kamnitnik letaki in oznanjali velepomembno novost: še ne cele pol ure stran ob veliki cesti, ki je že zgrajena do tja (od tam naprej pa je v načrtu "petletke"), je star osamel človek, dedič velikega premoženja, razdelil na parcele svoj divji svet in objavil z velikimi letaki in z zvočno radijsko reklamo, da se tu ustanavlja novo mesto, 'Mi Serranía' – 'Pod gričkí' bi rekli mi, pa čeprav ni pravih gričkov nikjer, le naš, nekaj metrov vzpeti kamnolom ter v dalji vidni tandilski grebeni ... Toda na papirju je bilo napisano, geometri so zarisali in uradi potrdili, da bo po načrtu zgrajeno celo mesto. Slednjemu letaku je bil priložen načrt in natančno si videl: tu bo glavni trg, tu cerkev, nasproti gostilna, tam šola in tam igrišče za 'mestno' otročad ... Samo pol ure boš imel do tovarne: tam boš delavec, tu pa župan, kolar, mehanik in trgovec, tudi gostilničar ... Ne zamudi sreče! Iz pampe bo vstalo mesto že v par letih. Verjemi, kajti stavba, ki jo je gospodar že postavil sredi praznote, je šola in je gospodarjevo darilo bodočemu mestu! Treba je samo še otrok: delavci, bodite meščani!

Čez teden dni bo vzklicna prodaja, 'remate'.

Avto z zvočnikom vozi po ulicah našega Kamnitnika in trosi propagando in letake. Otroci jih pobirajo in nosijo staršem. Starši

3

zvečer ob elektriki in radijski godbi obračajo letak kakor božične srečke ...

Ustanavlja se mesto!

V Črnem Kamnitniku te dni govore samo o tem ...

Vraničarjevega Marka, Belokranjca, sem spoznal v pisarni. Prišel je po potrdilo, da je tukaj že dvanajst let delavec, prevoznik cementnih vreč od lijaka do vagona ali kamiona, kakršen je za odvoz cementa. Tam naj stoji, koliko ima mesečne plače, da dela na akord in da dobi od vsake vreče še posebej dva centava. "Pa zakaj vam bo to potrdilo?"

"Da pokličem nevesto iz domovine. Iz Metlike."

Takšen je bil najin uradni pogovor in potrdilo od treh predstavnikov ter s pečatom potrjeno je dobil še istega dne. Postopek naprej naj opravi sam. Po tistem dnevu sem bil večkrat v njegovem 'galponu'* za samce.

V majhni sobi, namenjeni za dva, je stanoval zdaj sam, kajti brat mu je bil odšel s Partizanko v domovino prav tistega dne, ko so drugi, zapuščajoč isto domovino, prispeli v Argentino in sta se ladji srečali v samem pristanišču. Vsa soba je natrpana s kovčki in omarami. V enem kotu je postelja, nad njo radio, ki poje vse proste ure (iz te sobe kakor tudi iz vseh sob vseh ljudi – kakšen vrišč v predvečernih urah!) ... Na steni fotografije iz življenja doma: z viržinko na dan nabora ... s šajkačo kot jugoslovanski vojak ... z dekleti pri obiranju grozdja ... Slike staršev in bratov in bratovih otrok in tet ... Nato podobe iz tukajšnjega življenja: na 'asadu' Belokranjcev ... tam podoba slavnosti ob pobiranju denarja za Tita ... ("Da, celo mesečno plačo smo darovali tedaj!") ... tam koledarji tukajšnjih trgovin (ženska v kopalni obleki), ki mu pošiljajo živila in vino (na pločniku čaka že prazen zaboj za novo napolnitev!), ob steno je naslonjeno novo kolo ... električni kuhalnik sredi steklenic in skledic, kajti že 12 let si kuha sam ... To ropotijo zagrinja z zaveso ... spodaj velik kovček ... dva kovčka, natrpana z obleko ... Na sredi miza z dvema stoloma ... na mizi vino in 'grapa'*, pa kruh ...

"Če vam pošlje naša pisarna sostanovalca, kam ga boste dali?" sem mu dejal. "Nikamor! Nimam prostora. Kovčka sta polna oblek. Vse sem si nakupil, da grem domov. Osem oblek. Tri plašče. Eden iz celotne jelenje kože. Nekaj klobukov. Perila. In nekaj orodja, ki ga človek doma vedno potrebuje. Veliko denarja sem dal v to stvar. Pa nisem šel domov, čeprav sem si želel in se že prijavil kot vsi drugi. Saj smo hoteli iti vsi domov, samo čas se je začel tako čudno sukati, da smo ostali tu. Moj brat je šel. Jaz sem obvisel."

Nisem hotel ne odobravati ne nasprotovati njegovemu sklepu, vedel pa je, pri čem sem, če sem od tam pobegnil, kamor je on hotel iti, pa ni šel. Videl pa sem, da ga domov vleče srce. V štirideseto leto gre, gara dan na dan in noč za nočjo, roke ima vse razpokane ("bojim se, da ne bodo dobre za ljubezen ..., pasje življenje je to, čeprav bogato plačano ..."), denar se mu nabira, srce pa vpije po ljubici življenja, ki jo je pustil doma ...

"Kako vse drugače bi bilo, ko bi imel ženo tu. Preselil bi se v družinsko hišo, ona bi urejala domačnost hiše in vrt ... jaz bi privriskal domov in čakala bi me topel obed in še toplejša roka ... in še kdo morda, ki bi mi že kobacal pri vratih ... Tako pa garam tu – ne vem za koga ... in pijem ..."

Vztraja, da se bo ženil s Slovenko. Zakaj bi si iskal drugo, ko pa ima že izbrano? In zdaj bo prišla sem. On da je poslal že vse dokumente, ima že 'libre desembarco', doma pa ji bodo tudi šli na roko, saj je ona bila 'z njimi' in je 'zanje' ... Zdaj je doma že vse zbrala in čaka, da bo ugodno rešeno ... "Tako lepo mi piše in tako težko čaka ... jaz pa še bolj."

"Rad bi si postavil hišo, še preden pride. Nekaj denarja imam, pa bom kupil lote onkraj ceste in boste videli, kaj bom napravil iz njih!"

"Boste šli na 'remate' za novo mesto Pod gričem?"

"Seveda. Ni daleč. Deset minut s kolesom. Zato sem ga kupil. Še deset ..., petnajst let bom lahko delal tukaj, potem pa morda moj sin ..., ali pa bom tam začel kakšno stvar, saj sem bil doma trgovec ... Lepo hišico bova imela in denar si bova prihranila. Zato bom iskal 'lot' na oglu ob glavni cesti ... Moje dekle je doma v gostilni ... Na vse to mislim. In bom kupil."

Mislil je na svojo novo hišico in na dekle, ki je zdaj že vdova, toda – "prva ljubezen ne zarjavi". Pokazal mi je njeno zadnje pismo:

"Dragi, vse imam že skoraj urejeno, samo zadnjega potrdila še ne. Pravijo, da so se zdaj odprla vrata v svet in bomo kmalu lahko šli za svojimi ... Kako se veselim! ..."

Nato je snel s stene sliko in mi jo dal.

"Takale pa je! To so še spomini iz mladosti. Zdaj bom jaz že starejši, pa tudi ona pravi, da ni mlajša. Ampak hišica naju bo oba pomladila!" Rahlo je šel z roko čez njen obraz, kakor da jo iz dalje boža z raskavo roko ... ("ki ne bo znala ljubiti") ... in nato natočil sebi in meni vino.

"V Mi Serraniji me čaka novo življenje ...," in s polnim kozarcem je začel peti belokranjsko zategnjeno:

"Pod gričkom sva se srečala ..."

Še pozno v noč sem poslušal njegove načrte.

Ambrožiča sem spoznal v Lojzetovi krčmi. Je stara kraška korenina izpod Snežnika. Pri šestdesetih je korenjak, ki bo živel še desetletja! S cigaro v ustih in z debelo zlato verižico in uro kot pravi Amerikanec, kakor so se včasih odtod vračali na Kras. Sedel je ob 'banki' na visokem barskem stolu in pil pivo. Zraven njega sovaščan Tone. Prišlec zadnjih let. Polovico mlajši. Zidar. Bil je italijanski vojak, pa je ušel k primorskim stražam; od njih k partizanom, bil Titov vojak ...

**galpón: s pločevino krit obzidan prostor, navadno skladišče*
**grapa: domače žganje*

Pred sobo v "galponu" za samce, Loma Negra, 2000

"Kaj še?"

"To, kar smo bili vsi na Krasu: na tej strani Snežnika in onstran na Notranjskem: kontrabantar ..."

"To sem bil tudi jaz doma," je potrdil oča Ambrožič.

"Mi smo hodili po gozdovih ...," je razlagal spomine stari Ambrožič. "Na Hrvaškem sem kupil konja, pa tudi kravo ... pod Gorjanci smo šli v kočevske gozdove med Windischgraetzove smreke. Na Laškem sem govedo prodal za ogromen dobiček. Lahi so mi prišli na sled, zalezovali so me, dobili pa ne. Nekoč sem ravno klal kravo, ko so udarili name. Pa sem jim dopovedal, da je moja in si je nogo zlomila: zdaj jo bom razprodal sosedom, da ne bom imel tako velike izgube. Verjeli so mi ... Postajalo pa mi je vroče. In sem šel v Argentino."

"Jaz pa sem po vojski prenašal iz Trsta cigarete ...," je razkrival svojo skrivnost Tone, "pa so me dobili. Odvrgel sem nahrbtnik in skočil v grmovje ... Tovariši so ušli, vame so naperili graničarji puške in šel sem z njimi, še dobro, da me niso pri priči ubili ... Pa sem jim potem ušel in sem zdaj tu, čeprav po velikih ovinkih: čez Italijo, Belgijo in Venezuelo ..."

Kraševci med sabo. Zgodba na zgodbo s podnožja Snežnika na obeh straneh, kakršne je priporočal opisovati Levstik: kontrabantarji in uhajalci ... Kako malo se je čas spremenil od Krpanovih dni, pa koliko kraj! Ambrožič je imel doma mlin in nekaj posestva, ženo, sina, hčer ... Zdaj je že dvajset let tu: tik pred vojsko se je napotil domov, bil je že na ladji, pa je v Montevideu zvedel za vojsko in se vrnil.

"Boljše tu v kamnolomu kot pa da bi šel za Lahe v vojsko! Sem prve sit," je pripomnil in poplaknil spomin. "Pa me je druga bolj udarila."

Potem je povedal to, kar je potrjeval Tone, ki je vse to videl in bil tam: ko so padli prvi partizanski streli na laški strani Snežnika, so Lahi požgali tri vasi do tal: Sinje, Dolino in Žreče, njegovo rojstno vas. Pogorela sta mu mlin in hiša; še dobro, da so njegovi ostali živi. Fant – samski, je bil sam v hribih. Punca pa je poročena na drug dom. Mati – žena – je kmalu potem umrla. Do danes njegova hiša še ni postavljena, še manj seveda mlin. Sinu so obljubljali, da bodo iz 'vojne odškodnine' na 'državne stroške' postavili novo posestvo. "Zdaj je že pet let, pa se mora potepati po tujih hišah in gledati na pogorišče," govori Ambrožič. Zato bi rad čimprej odšel od tam – kam? Kako? Oče bi ga z veseljem sprejel v Argentino; toda meja je zaprta zanj in za vse, ki so za njo ... Toda oče misli nanj, ve, da bo nekoč prišel trenutek, ko bo sin stopil na barko in sporočil očetu: k tebi grem. Nimam doma, tvojega doma več – bom služil s teboj, kjer si!

"Pa ne bo služil kot jaz, brezdomec, zato sem jaz predolgo garal. Dom mu bom postavil. Ne mlina, pač pa dom, da bo lahko rekel: prišel sem na očetov dom! Če so ga meni in njemu požgali Lahi doma, mu ga postavim tu, če sem za kaj! In to sem: dedec, ki še ne misli kmalu pod zemljo. Moči imam še za dva, čeprav tudi leta. Ampak hiša – moja in njegova – bo stala prej, kot bo on prišel sem. Če ste za to, pijmo!"

In smo trčili na njegovo hišo, katero bo v Argentini podedoval sin, ki je zdaj še za železno zaveso ... In še ne vemo, kje bo hiša stala ...

"Kako da ne! V Mi Serraniji! To je gotovo. Jutri bo 'remate' in če ne bom kupil najlepših lotov, naj me hudič! Saj gre za sina! Svet doma pa naj dobi hči, ki ima že moža in dom. Fant bo na mojem! To je moj kraševski ponos!"

"Tudi jaz bi se lotil 'lota'", je počasi izjavil Tone, "čeprav ne vem, za koga bi ga kupil. Še vedno sicer mislim, da bom šel domov: starši so stari, treba bo nekomu dati grunt. Edini sin sem, vedno so mislili name – zdaj smo pa tako: ločeni in ne vemo, kdaj pridemo skup. Če sploh kdaj? In zato – mislim, ali ne bi kazalo kupiti zemlje? Če ne za drugega, vsaj za šparovček. Denar, vržen v zemljo, obstane; v nogavici strohni ... Nimam punce, ne bom se ženil tu, ne bom ostal tu ... pa vendar: z vami bom šel, Ambrožič, pa bomo kupili. Saj pozneje lahko prodam, če hočem."

"Tudi jaz bom kupil," se je v pogovor vmešal birt, ki nam je točil novo steklenico. "Za oddih." Pa vem, da je mislil na restavracijo, ne krčmo.

"Sicer pa bo oštarija tudi tam potrebna, kjer bo mesto," sem pripomnil in videl sem, da je on to mislil zase, delal račune in nam nalival kozarce.

"In vi?" so uprli oči vame.

"In jaz?"

Vprašanje brez odgovora.

Ali naj jočem? Zakaj bi kupoval lote, ko pa imam zemljo doma? Nič zato, če so jo zdaj drugi zazidali. Vse bom podrl in vzel svoj svet izpod grušča, pa ga prenesel drugam ... na Večno pot ... kamorkoli ... Tisti košček sveta je moj, na njem bom postavil dom in ga zapustil sinu ... ga razširil še za doto punčki in dokupil še za drugo ... Zakaj bi kupoval? ... Ne! ... In tudi, kako naj kupim, kako? ... Ko so mi še čevlji vsi na kveder, ko se mi hlače trgajo in nimam za nove – pa naj mislim na zemljo? Na zemljo v tujini? ... Na tisti meter za grob kvečjemu? ... Ali naj jočem? ...

Ne! Če nimam za čevlje, za vino imam! "Fantje, na vaše upe tele kupe!"

Drugi dan je bila nedelja. Poletni dan. Sonce je bilo že zgodaj močno. Cela reka delavcev je šla iz 'mesta' na kraj k 'novi šoli', kjer bo vzklicna prodaja parcel in ustanovni dan mesta Mi Serranía. Cesta pelje pol ure do tja in je že tlakovana s cementom. Tik pred novim prostorom se spremeni v prah in v blato, kadar pada dež. Pravijo, da bodo tod podaljšali veliko cesto prav do Bahie Blance in bo to potem najhitrejša pot iz Capitala na morje. Nova prometna žila za avtobuse, kamione in avte; kdor bo tu blizu

Detajl na ograji, Hinojo, 2002

imel svoj dom, bo na dobrem. Na koncu tlakovane ceste se pot pretrga: široka prašna pot pelje naprej, kolovoz pa zavije na pašnik, ki naj se sedaj parcelira in proda. Zdaj je tu pusta ravnina. Le osat raste ob nogah in visoka trava. Stopamo skozi travo in ob nogah se nam nabirajo kosmiči osatja in v čevlje nam leze resje. Bodilj in latje segata prav do ramen na nekaterih mestih, drugod pa je pusto in prazno, da se vidi velika pot mravelj, ki gredo počez in podolgem po pašniku ...

Ljudje so prihajali s koleslji 'sulki', s kamioni in avti, pravi gauči na svojih konjih ... in v svojih 'bombačah'* ... žene so nosile s seboj posodo, da bodo kuhale 'mate' kar na polju, kajti verjetno je, da prodaja ne bo kmalu končana, gauč pa brez 'mata' ne more biti niti eno uro ... Iz Olavarrije prihajajo trgovci, da si zagotove prostore ob veliki cesti, pa ob občini ... na glavnem trgu ... Slutijo promet bodočnosti? ...

Pred 'šolo' je postavljen vzklicni oder, se pravi stol, na katerem stoji vzklicar, ob mizi pa sedi notar, da vse zabeleži in poskrbi, da se vzklicarju takoj izplačata zahtevana dva procenta ...

Slovenski delavci so bili skoraj vsi na zbirališču. Kot kupci in kot gledalci. Da bodo videli, kdo bo kupil in za koliko bo šlo. Vsi so imeli letake v roki in gledali položaj 'lotov'.

Ambrožič in Tone sta se držala skupaj.

"Doma sva soseda, zakaj bi ne bila tukaj? Skupaj bova kupila 'lote'. Koliko: dva ... tri?" je rekel Ambrožič.

"Jaz enega," reče Tone,

"Jaz pa dva vkup, da bo fant lahko kaj začel, če pride."

"Ali pride?"

"Mislim da. Sem mu dal jasno vedeti, da ga lahko spravim sem, če pride na kakšen način do Trsta. Samo tja naj pride, od tam sem bo lahko. In včeraj sem dobil pismo, kjer mi namiguje, da me je razumel, in omenja Maucovo Mico. Veš, to je bila moja prva ljubezen in je zdaj v Trstu, pa sem ji zadnjič poslal paket in mimogrede rekel, da če pride moj fant, naj poskrbi zanj ... Zdaj vidim, da sta že v zvezi ... in moj fant je gotovo tudi bil zdaj kontrabantar, kakor jaz in ti; bo že sebe samega skontrobantil, če kaj vem," se je zasmejal.

"Zlasti še, ko je bil partizan in pozna svoje."

"Pozna jih dovolj, zato pa bo ušel od njih," je dodal Ambrožič, ki pa med vojno ni mislil tako, kot je rekel zdaj.

Začeli so vzklicevati 'lote' ob središču 'mesta'.

Čim je vzklicevalec imenoval ceno, so jo kreolci* takoj povišali. Naš birt Lojze je udaril čez, kreolci čez njega ... Zopet on ... Gre za 'lot' nasproti cerkve in županstva ... kot nalašč za 'odpočitek', kot je nam tvezil.

"Ej, misli na oštarijo! Ali ga vidiš, kje kupuje z vso ihto in zavzetostjo. Kreoli pa dražijo; le za koga?"

"Za vzklicatelja. Najeti so in bodo plačani, ali ne vidiš?" ...

"Kdo da več?"

"Jaz," podraži naš birt. Ljudje so se začeli razburjati. "Ne dražite naprej, bo nam prišlo predrago."

*bombachas: široke gavčevske hlače

*kreolci: domačini, mešanci Indijancev in Špancev

Kamilice v travi.

Mi Serranía. 2002

"K drugemu! ..."

Kreol je hotel podražiti, pa so ga sunili od zadaj in menda mu je tudi pogled s stola dal vedeti, da je dovolj, sicer bodo drugi izgubili pogum.

" ... in k tretjemu!"

Tako je birt kupil svoja dva lota na najlepšem mestu. Na oglu, nasproti bo imel cerkev in županstvo, na drugi strani 'šolo', vmes park ...

"Ta prostor bo pa res za oddih," sem mu oponesel. "Boš res imel mir ... Kot nalašč za piščeta, pure, race, koštrune, kopune, teleta in pute ..." Nasmehnil se je, kot da je razumel, in stopil pred oder k notarju, da dobi svojo številko in podpiše kupčijo. Vse naprej bo že notar opravil.

Potem so prišli tereni ob glavni cesti. Pokupili so jih trgovci iz mesta za veliko ceno. Kaj hočete, cesta bo šla mimo – najkrajša pot med morjem in Buenos Airesom ... Bodočnost!

Potem so šli za manjše temeljne vsote 'loti' ob robeh parcele in ob vmesnih ulicah. Ljudje so dobili čudno voljo kupovati, kupovati, kupovati ... Če je kupil ta, zakaj ne bi jaz ... Skupaj delava, bova pa tu zdaj soseda ...

Ambrožič je kupil dva lota. Ob njem Tone. In tam za njima Viktor. In malo stran Polde. In potem Janez. Cela slovenska kolonija se bo preselila sem 'Pod grič'.

In na drugi strani Hrvati, Jaga ... Stevo ... Jovo ...

"Pol ure od fabrike. Najbližja naselbina izven naše ograje, gospodarjevega mesta. Dober kup!"

"Dokler nas ne bodo spodili iz fabriških hiš, bom sadil vsaj čebulo in česen in bom kmet, kot sem bil doma. Brez zemlje ne

Pred šolo, Mi Serranía, 2002

Mi Serranía, 2002

morem biti. Dvajset let skoraj že delam zanjo. Zdaj jo imam!" je dejal drugi Lojz, tam z istrskega podtržaškega krša, ki je imel doma kršovite vrtičke, s katerih je mati na glavi nosila krompir v Trst. "Dva lota skupaj, precej zemlje bo, kot je nismo take imeli doma," in je vesel kot otrok.

"Kako bomo plačevali?" je vprašala žena.

"Za 'lot' ne skrbi. Drugo bo s hišo. Pa bomo že kako: saj bodo tu vsi zidali, pa bomo pomagali drug drugemu."

"Zdaj ima moj sin zemljo. Pa tudi hišo bo imel, ko bo prišel sem. Zdaj bom kupil še konja, da se bom vozil sem gledat svet in delat na svoje. Tone, kupiva še konja!" je rekel Ambrožič.

Našli so se takoj posredovalci in kupil je na mestu konja s sedlom ter ga zajahal.

"V slovenski krčmi se dobimo. Jaz grem naprej!"

Prodaja parceliranega zemljišča je bila končana. Vse je bilo razprodano. In ljudje bi še kupovali. Neka slast je obšla vse po zemlji, po svoji zemlji ... da, strast imeti, nekaj posedovati, graditi na svojem, pa čeprav ta mali 'lot', ta mali košček zemlje komaj za bajtico in za par velikih sončnic, večjih kot dom ...

Razšli so se konji, koleslji, avtomobili, kamioni. Nekateri so zapijali kupčijo kar tam v 'šoli', drugi pa – Slovenci v slovenski gostilni, kjer je nekaj dal birt tudi zato, ker je kupil najlepše 'lote' za – 'odpočitek', nekaj Ambrožič, ki je že čakal tam s konjem, privezanim za drevo ob vhodu, nekaj Tone in Lojz, "ker je spet kmet"; jaz pa nisem dal nič, ker nisem nič kupil, le pil sem na srečo vseh.

"Hej, buržuji!" sem nazdravil, "da ste doma, bi vam zemljo jemali in vas stiskali v kolhoze, v to, kar ste tukaj v teh barakah, ki niso vaše, pa so vam na razpolago ... vi pa hočete le svojo zemljo

... zdaj najprej svojo bajto ... potem še en 'lot' zraven ... potem še enega ob cesti ... ob njem trgovino ... in gostilno ... pa boš gospod, ne več delavec, najuglednejši meščan novega mesta ... Ali ne? Na zdravje, novi meščani mesta Pod gričkom, župani in svetovalci, birti in ..."

"Živijo zemlja!" so napili,

"Živijo mesto!" je dodal Lojz.

"Živijo sin!" je pritrdil Ambrožič in ni imel več druge misli: še ko je jahal konja domov, je mislil na sina v Trstu ... ali pa nemara tudi na Maucovo Mico, svojo prvo ljubezen ...

"On je že z njo v zvezi ... kmalu bo tu ... Mici bom pa poslal paket ..."

Tako smo ustanovili novo mesto Pod gričem, dne 14. novembra 1950.

Ljudje so govorili še dolgo potem, kot da se začenja življenje zanje od tega dne naprej ... ab urbe condita ...

Kakor hitro je odpela sirena zvečer, so delavci zajahali vsak svojega konja in hiteli Pod grič. Da, ta 'lot' je zdaj njegov ... Tu je šola, tam bo županstvo ... tu ob cesti gostilna ... in jaz bom začel, kar si že bodi ...

Birt Lojze je bil med prvimi, ki je hitel z novo hišo. Še preden jo je končal, je gospodar, ki je prodal parcele, svojo 'šolo' spremenil v – krčmo ... in slednji, ki je šel gledat svoj svet, se je ustavil pri njem ...

"Kaj bi čakal na šolo, ko pa še ni tu družin ne otrok ... V 'boliče' pa slednji rad stopi, ki pride 'na svoje' ..."

Videti je, da bo birt Lojze res moral rediti samo race, pure, koštrune, kopune, teleta ... preganjati mravlje in saditi drevesa ...

Ambrožič je slednji teden prijezdil na konju in motril svoje 'lote'. Danes je bil posebno vesel.

"Jutri bom svet ogradil in potem začnem s hišo." Stopil je v 'šolo' in napil svoji misli:

"Jutri začnem!"

In potem je zavil še k Lojzu – birtu.

"Danes sem vesel kot nikdar v življenju." Pa ni povedal zakaj, le meni je plačal za paket, ki naj ga naročim v Capitalu za Maucovo Mico v Trstu.

"Bom drugič povedal zakaj. Danes se mi mudi. Imam večerni šiht." Zajahal je konja. Malo težko sicer, ker se je malce majal. Ampak konj je pameten.

Delal je pri dvigalu premoga. Polne vozičke je vozil na dvigalo. Ta večer ni svetila električna luč in je zavozil v – prazno. Pal je z vozičkom vred v dno in si zlomil tilnik. Pri njem so dobili pismo:

"Dragi ata, srečno sem prešel mejo in sem zdaj pri Maucovi Mici v Trstu. Upam, da zdaj ne bo težav za Argentino. Srečen sem, da nisem več tam, kjer so požgali našo domačijo, pa še zdaj niso postavili nove, kakor so obljubili. Pa kakor ste pisali Mici, ste vi kupili tam svet, da postavim nov dom. O, kako rad bi vam pomagal pri zidavi ... Pa zdaj še ne pravite, da sem ušel ... doma še nič ne vedo ..."

Ko smo ga pokopavali, smo mislili bolj na sina kot nanj, "dedca, ki bo živel še dvajset let ..."

Vraničar Marko je bil na pogrebu.

"Kdaj pride nevesta?"

Mi Serrania, 2002

"Vraga! Zdaj so ji sporočili s konzulata, naj jaz pridem tja, ne ona sem. Pravijo, da vedo, kako sem bil vedno delaven zanje, pa da ne razumejo zato, da nočem v svobodo. Da so mi vedno na razpolago, z vsem potrebnim za vrnitev ... Tako je: prej delam zanje, zdaj pa prav zaradi tega nevesta ne more sem. Jezen sem razmetal vse iz kovčkov, kar sem imel pripravljeno za tja, da me vsaj nič ne bo potegnilo k njim. Vse bom prodal ... tudi zemljo ... in ne bom zidal ... Oženil se bom s črno ... pa naj hudič vse vzame!"

Samo dve hiši sta zrasli poleg 'šole'. Zdaj se je vse ustavilo. Pred kratkim so namreč parcelirali svet takoj nasproti našega tovarniškega mesta onstran ceste ... S tega terena ne bo pol ure hoda ... samo deset korakov čez ulico. Ljudje prodajajo svet v Mi Serraniji in ga kupujejo tukaj. Četrt ure stran grade skupino sto delavskih hiš po petletki ...

O mestu Mi Serranía – Pod gričkom – ne govori nihče več ... Tudi tlorisi mesta z načrtanim glavnim trgom, cerkvijo, županstvom in športnim prostorom so se porazgubili. Ko sem to pisal, bi ga rad dobil, pa ga nisem mogel dobiti niti pri našem birtu. Vzklicevatelj je dobil procente takoj po vzklicu, notar pri prepisu, gospodar prejema denar redno preko banke ... 'Šolo' pa je spremenil v to, za kar je bila že od začetka namenjena – v krčmo ... Pred njo so zdaj mesečne gavčevske igre: ljudje stavijo, zapijajo stave in – ogledujejo svoje 'lote' ...

Naš birt gre vsak dan tja po solato in kure in če ga vprašam, kam gre, mi kratko odgovori:

"Na 'kampo' ... v polje ..."

Ambrožičeva dediščina je šla po zlu. Sina ni imel kdo poklicati sem in je zdaj v Avstraliji. Znova služi za nov 'lot' ...

Tone je svojega prodal, ker se je izselil od tod.

Le drugi Lojz iz Istre je srečen: na svojih dveh lotih sadi koruzo, čebulo in česen, in kadar le utegne, gre gledat, kako zemlja rodi ... In sinu Lojzku pravi: "Ta zemlja je čisto drugačna, kakor pa naš krš tam pod Trstom. Tam je bilo samo kamenje, tu mi raste čez glavo ... in tebi bom postavil uto ... da boš lahko iz tovarne šel uživat sem nedeljski mir in počitek."

Meni pa je hudo, da sem jih takrat ob ustanovitvi mesta tako zbadljivo zmerjal z buržuji ... z meščani ...

In kadar utegnem, grem tja gledat gavčevske igre, kako se s pampskimi konji podé po prazni zemlji.

In takrat ne stopim v 'boliče', namenjen za 'šolo', ampak k Lojzu – birtu v novo hišo na odpočitku, da začutim, kako sem med temi njegovimi racami, kurami, zajci in drevesi resnično pri naših – kmetih ...

Ab urbe condita je zapisano samo v aktih notarja ... in v bančnih knjigah ...

Ko sem zadnjič šel po tej parcelirani planjavi osata in trav in gledal preperele kosti poginulih krav in konj, se mi je zdelo, da stopam po razvalinah davnega, nikdar postavljenega mesta ...

Ostanki avtomobila med travo, sierras Bayas, 2002

Sierras Bayas, 2002

/ črtice /

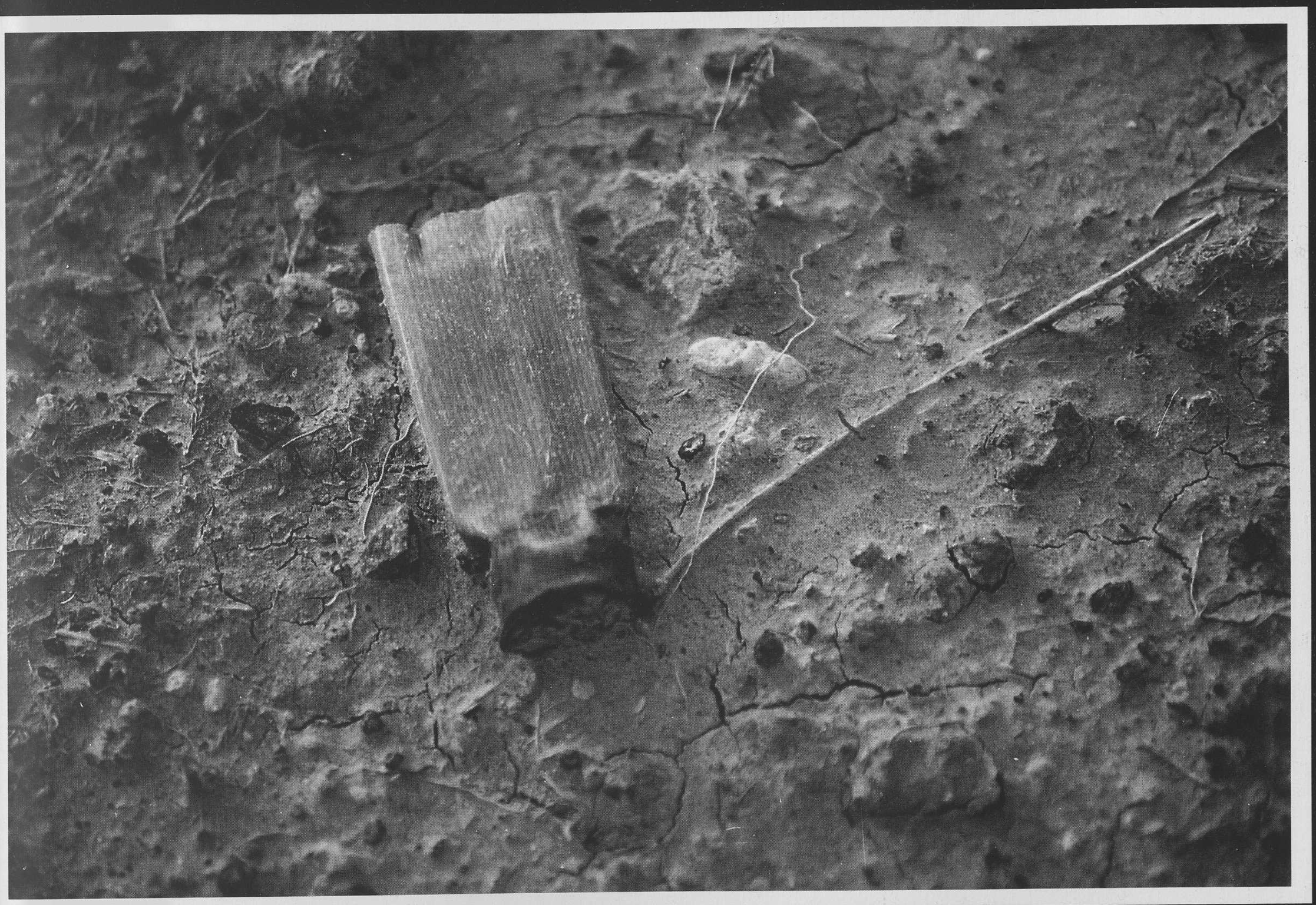

Na jerebice

Takoj za kamnolomom se odpira široka pampa.

V nedeljo dopoldne sem šel med te črne skale in se vzpenjal po skladih s tal do roba, kakor nekoč po loškem Kamnitniku, ki mi je vedno pred očmi v teh krajih. Tudi to nedeljo sem obstal na najvišji skali, le za kakšen meter štrleči nad ravnino in se zazrl v daljavo: nikjer tistih cerkvic, kot sem jih nekoč čez 40 naštel z loškega Kamnitnika, nikjer gozdov kot so na Sorškem polju, nikjer hribčkov in planin, ne Lubnika ne svetega Primoža, ne Karavank ne Šmarne gore, vse sama ravnina ... s par drevesi v sredi ... Sama prazna goščava ... s šopi suhe trave ... osata ... divjih rož ... bodilja in trnja ... trstja in kje v daljavi polja sončnic in lanu, če me ne moti oko ter je le visoka rezka trava ... Po teh poljih raste le rušje in – koli in žica: vsa so namreč razmejena. Koli in žica in široke pisane 'tranquere'* – vrata iz enega ograda v drugega. Kdor je zagradil pustinjo in kolikor jo je utegnil in zmogel ograditi, toliko je njegove: taka je bila postava pred desetletjem in tako so si ljudje prisvojili 'pampo'. Prisvojili pač, ne pa obdelali. Velja jim za pašnike: črede konj in krav in voličev se pasó noč in dan, poleti in pozimi po teh poljih. Nimajo staj. Živali se pekó na soncu in se mrazijo v hladu in po jutranji slani jih napenja in obleže na pustinji. Okostja leže vsepovsod po pampi, jastreb in mrčes in sonce jih požira in suši ... Mrhovina kot v puščavi ... Med travo marsikaj gnije ...

Gledam v daljavo in vidim edini svet teh polj: glave krav in konj ... Sklanjajo se k tlom kot naše žito, ko ga nagiba veter.

In trava ... izžgana trava ... ne zelena poljana, temveč divja, trnovita plan na pesku, trava v šopih, skoraj grmičkih.

In kaj je v travi? ...

Zagledanega v travo in daljavo me je opazil 'capataz'* Hoffmann. "Vas mika? Če hočete, greva popoldne na jerebice?"

Zakaj ne? Šel bi tako sam v divjino: hotel bi se potopiti v to travje, osate, prekrižati ta polja vsaj na razdaljo kake ure, da potožim svoji pampi, družici zdanjih dni in zaupni prijateljici svoje sanje in domotožje in si osvojiti njeno skrivnost.

"Nimam puške in še nikdar nisem streljal."

"Bom pa jaz, vi boste samo –"

"Za psa?"

"Za družbo in tudi priganjača, seveda."

Dan je bil lep. Čez vso široko pampo se je razlivalo sonce. Vročina je puhtela iz tal in zraka. Skoraj soparica.

Hoffmann je vzel puško dvocevko in vrgel torbo čez ramo. Jaz sem dobil staro puško v pisarni in štiri patrone. Zame bo dovolj. Zavila sva mimo kamnoloma ob železniškem nasipu.

Nisva še stopala petdeset metrov po nasipu, ko nama izpod nog frkne jerebica. Preden sem dvignil puško, je 'capataz' že sprožil in zadel ptico v letu. Zvila je glavo, spustila perut in pala v travo. Parkrat se je še prevrgla in skušala v zrak, pa jo je krepka roka prijela, zavila ji vrat in vrgla v torbo.

"Prva".

"Mojstrski strel!" sem rekel, v srcu pa sem takoj občutil, da ne bom mogel ustreliti ptice. Tako je zahrustalo, ko ji je zavijal vrat, da sem pogledal stran!

Svoj čas – kot otrok – sem s fračo ubil goloba; tistega belega z rdečimi očmi, ki mi ga je podaril oče in so vsi govorili o njem kot o 'mojem'. Sedel je na okrajku nunske cerkve in hotel sem ga samo preplašiti. Pa sem ga zadel prav v grlo: zvil je vrat in se zakotalil pred noge. Plašen sem ga vzel in ga tekel pokopat pod most kot čebelico, ki umre. Sestrica me je izdala. In bil sem tepen: "Če si ga že ustrelil, bi ga prinesel v kuhinjo in bi ga pojedel; bil je tvoj. Saj zato so golobi."

Vem: zato so živali, da jih pobijamo in jemo ... pa vendar ni vsak klavec ... Zdaj stopam z napetim petelinom po pampi ...

S 'capatazom' sva se razmaknila: stopila sva z nasipa, pregazila nekaj šopov 'malvarubie', slezastega grmičja, pogrezala se v osat 'cardos', rinila skozi kosmičasto bodilje 'abrojos', da sva imela po hlačah, nogavicah in tudi v čevljih bodiljaste mešičke semena, šla čez bodeče neže v visoko travo 'pajonal' ter bila ob potočku 'arroyo', ki sva ga preskočila.

Nisva šla več drug za drugim, temveč vštric v razmaku desetih metrov in iskala jerebic. Spet so zafrfotale izpod ruševja dve ... tri ... v smeri proti 'capatazu'. Ali naj ustrelim? Saj bi, pa bi lahko zadel človeka! On jih je prepustil meni, jaz ... hm ... v letu ...

"Zdaj bi lahko imela že tri," je rahlo pripomnil 'capataz'.

"Lahko, ko bi jih vi ustrelili!"

Ob železniškem mostičku sva preplašila pet črnih divjih rac. Preden sva se zavedla, so bile že daleč. 'Capataz' je ustrelil prepozno.

"Iščeva jerebic, pa nam uidejo race. Zajec bi mi ne ušel."

Odprla sva 'tranquero' na drug teren in jo spet zataknila z zapahom. Tu so se pasle krave. Razšla sva se, da od dveh strani goniva proti sredini in zajameva jerebice. Skrbno sem hodil mimo rušja, z nogo bezal vanj in gonil k sredini mimo krav, ki so me gledale prav po volovsko (mislim, da so se čudile mojemu lovu). Vse jerebice, ki so sfrfotale meni izpod nog, je ustrelil 'capataz' od daleč, v letu. Saj bi streljal jaz, pa ... hm, lahko bi zadel kravo – in potem? ... vedno mi je bilo kaj napoti ...

Onstran žice je pokazal zajec glavo iz trave.

"Predaleč," je vzdihnil Hoffmann, a tisti hip ustrelil dve jerebici na en mah, z enim strelom.

Mojster!

"Zakaj ne streljate?"

"Ne pride nič pod cev," sem odgovoril. Pa tudi ne bi mogel. Užival sem, da sem se ugrezal v travo, v osat, podil race, hodil ob

**Tranquera: lesena vrata v ograji iz bodeče žice*
**Capataz: delovodja*

"Tranquera", Loma Negra, 2002

potočku, ki ga prej še videl nisem, pa se tako lepo zajeda globoko v tla in pušča ob sebi trate, da bi šel zraven, se zagledal v nebo in pisal pesmi ... na nebo in tisto, kar bo in naj bi bilo ... O, mir sredi pampe, pa vendar s takšnim življenjem v sebi, da je moj 'capataz' v pol ure ubil sedem jerebic.

Sedem jerebic ... Morda je katera izmed njih valila mladiče, ko sva jo prepodila iz gnezda? Oni dve, ki ju je ustrelil z onim strelom, ali se nista ljubili, ne vedoč da z nama hodi smrt? Ali ni to tragedija ljubezni v pampi? Kdo bo skrbel za mladiče, ki so še v puhu? ... In jaz hodim tod in razdiram gnezda! Z mojo puško gre čez pampo smrt! Odpirala se mi je vizija razdrtega doma v puščavi domovine: ali nisem prepodena jerebica, ki me v letu čez ocean še ni zadela krogla? Tisti hip mi je skočila pred nosom jerebica in ustrelil sem – prvič! In sem zgrešil ... Pa bi ubil, ko bi zadel. Udaril sem se po glavi: sentimentalni nedeljski lovec, ki bi rad za večerjo pečenko iz jerebic, da ti jih kdo drugi ubija ... pri tem pa uganjaš človečansko sočutje z živalmi kot stari 'svetobolski' pesniki ...

Po tem prvem poku – samo poku in dimu! – sem čutil, kako lepo je sprožiti. Pritisneš na petelina, ogenj se prikaže na koncu cevi in zrna se razprše ... Kakšen občutek moraš imeti, ko pade tvoj 'cilj' in spraviš v torbo od neba ti podarjeno kokoš ... Začel sem gledati še pozorneje v tla – pa nisem prepodil nobene ptice več ... videl sem le svojo družinico, kako bi me pričakovala doma po lovu in bi me žena vprašala: "Bodo race? Jerebice? Ali zajec? ..." In jaz bi ji dal polno torbo plena ... lovskega plena. "Zdaj je v Tvojih rokah!" In potem bi povabila prijatelje in znance naše družine in žena bi se postavila s kuho ... "ej, zajček v paci, kako je mehak!" ... in ona bi kraljevala z mojo lovsko srečo ... in jaz bi bil dvakrat srečen ...

O žena, da sem lovec!

In da si ti tu! ... In otroci! ...

Zdaj sem dobil slast ubijati, ubijati ... ptice v letu ... zajce v travi ... Pa ni mi bilo več jerebic pod nogo. Ne zajca ...

Pogledam v nebo. Kaj ni tam na obzorju že dež?

Tedaj prileti nad glavo sraka, vpijoč kot galeb na oceanu ... kot pivka ... "Ustrelite vsaj to srako!"

Prav nad glavo mi vpije. Vpije in se vrti krog mene v višini. Kot postovka. Vpije kot ženska, vedno isto. Saj me izziva. Zakaj ne odneha in ne zbeži?

"Ima že gnezdo kje tu v rušju. Pa ni vredna nič, taka sraka. Ustrelite jo ali jo bom pa jaz. Saj vidite, da hoče, da jo sklatim z neba. Sicer ne bo konca vpitja."

Kaj bi sprožil: saj sraka ni pečenka ... ženi bi ne mogel ustreči z njo ... in jaz bi bil rad lovec samo zaradi nje ...

"Ne morem je trpeti!" je rekel 'capataz' in sprožil. Sraka je v hipu umolknila in padla z neba, nama pred noge, tako da sem ujel še njen zadnji pogled. 'Capataz' ji je zavil vrat in jo vrgel za šop trave.

"Naj tam zgnije. Vpila pa ne bo več." Čez čas pa je dodal:

"Saj lovec ne bi smel streljati ničvrednih stvari. Če te pa izziva in ti vpije v cev, kdo ne bi ustrelil, kdor je že kdaj občutil slast zadetka ..."

"Za zabavo jo je ustrelil, prav zaradi ubijanja," sem pomislil. "Morda jo je vrgel prav na njeno lastno gnezdo."

"Dež bo, končajva z lovom. Zdi se mi, da je zato ptič tako vpil, ker je slutil dež. Pol ure imava do doma. Hiteti morava, ker tu ploha pride nanagloma, se zlije in je spet suša."

Skoraj tekla sva, kajti z obzorja sem se je že podil oblak. Vlaga se je že nesla k nama in krave so se že zatekale v gruče. Hitela sva do potoka in ga preskočila. Na drugi strani naju je zajel dež. S

sipine pred kamnolomom je že tekel hudournik. Prvo hišo ob kamnolomu je imel neki Poljak; 'capataz' je skočil pod napušč in jaz za njim. Oba že mokra.

Poljak, velik rdeč možak, hrust, ki je z lahkoto prevažal deset vreč cementa na ročnem dvokolesnem vozičku, naju je povabil v izbo.

Ob mizi sta bila žena, noseča rdeča kreolka in dveletna punčka. Na mizi je imel žganje in nama ga je ponudil.

"Lovcema z bogatim plenom."

"Capataz je pač lovec, lovec mojster, jaz pa ne zaslužim žganja. Le enkrat sem sprožil, pa še takrat nisem zadel."

"Niste še nikdar streljali?" me je nejeverno vprašal.

"Še nikdar."

"Zato pa ta kozarček, ker ste tako srečni." "Rad bi bil dober lovec. Družini bi nastreljal jerebic in zajcev in rac, da bi imeli vsak večer gostijo. Če bi imel družino tu. Ker je nimam, mi ni treba znati streljati."

"In da jo imate – tudi ne!" je s čudnim glasom dodal in kar vrgel žganje vase.

"Tudi ne, verjemite mi!" je še posebej poudaril.

Nagnil se je k meni, medtem ko je 'capataz' govoril z 'rdečko' in mi dejal v poljščini:

"Bil sem lovec, hej, da je vse padalo pred mojo cevjo. Bil sem vojak pri Pilsudskega strelcih; in v sovražnike sem streljal kot v tarčo. Ptico sem zadel v letu, pa na večjo razdaljo kakor danes 'capataz', kot pravite. Lepo je bilo, ko si zadel, pa se je žival zvrnila ..."

Potem se mi je nagnil prav nad ušesa in mi izgrgral:

"Ko sem se vrnil nekoč po lovu, snel sem z rame puško, še nabito in sem ustrelil ženo ... svojo lastno ženo ..."

Čudno se mu je spačil obraz in je segel po žganju. Nihče ni slišal in ne bi razumel, toda moral sem se zdrzniti, kajti njegova žena se je obrnila k meni:

"Je vas streslo žganje, ne? Je močno. Pa moj mož hoče piti samo najmočnejše."

Nisem odgovoril njej, le vprašal sem njega:

"Ženo? ... In ta? ..."

"Ta? ... Hm ... živim z njo ... kako dolgo bom zdržal z njo, ne vem. V Mar del Plati se mi ponuja druga ... Ono sem ubil na Poljskem ..."

Friderikov park, Loma Negra, 2003

"Zakaj?"

"Zakaj? ... Ne vem. Pravili so, da je ničvredna ..., da je ničvredna ..., eh. Kaj vem, ali je bilo kaj ali ne ... znanca mi je res hvalila ... nekoč sva se o njem sporekla ... ni hotela in ni hotela utihniti ..."

"Zato?"

"Zato: potegnil sem puško in sprožil ... Da boš tiho! Potem sem zbežal ... in ... zdaj sem v tej pampi ..."

"In otroci?"

"Dva sem imel. Prevzeli so jih moji starši. Kaj je zdaj z njimi po vojni, ne vem ..."

Natočil je zopet žganja.

"Pa sem jo imel rad, zdaj šele vem ... Nobene take nisem več našel ... Tudi pri tej ne bom zdržal ... Od gnezda do gnezda se podim ... kot da je nekdo s puško za mano, se mi zdi. Kadar se spomnim njenega zadnjega krika ... ne, ne morem biti ob drugi ženi ... zbežim ... ne vem, kje bom ... jutri ... Verjetno s pampe ne bom šel ... Ne vem zakaj ... Ne morem ..."

Punčka dveh let se mu je splazila v naročje in začela: "Atek!"

On jo je pobožal, potem pa skoraj pahnil k materi.

"Od tedaj nisem več streljal. Bog mi ne daj puške: zdi se, da bi tudi sebi ne prizanesel ... Srečni, da ne znate streljati! Pijte na svojo srečo!"

Natočil je žganja meni in sebi in 'capatazu', ki se je vpletel v pogovor v kasteljanščini:

"Pa sem danes imel srečo. Nekaj strelov je bilo izvrstnih. Postavim: strel v tisto kričavo srako: kot da bi jo potegnil iz zraka in naravnost pred noge. Mislim, da sem dal temu-le lep zgled, kako se strelja. Ko bo ubil prvo žival, ne bo več nehal. Kri je kri, četudi živalska ..."

"Kri je kri ..." sem vzdihnil in pogledal gostitelja.

Nič ni rekel, samo punčko, ki mu je spet zlezla v naročje, je tokrat tiho poljubil ...

Ko sva se poslavljala s 'capatazom', nama je še vedno nalival žganja: zdi se mi, da je tudi sebi neprisiljeno točil. Smejal se je, kot da bi bil že pijan.

"Pa saj je tudi, je," mi je dodal na poti 'capataz', "mnogo pije in velik razvratnež je."

Jaz pa sem imel njegovo skrivnost. Hoffmann me je povabil na jerebičjo omako. Ni mi šla v slast. Hvalil sem ženi njegovo mojstrstvo, pri tem pa se mi je v misli obnovil spomin na golobčka, edinega ptiča, ki sem ga ubil do zdaj, in na zadnji pogled tiste srake ... ali ... žene?

"Ampak ubiti tisto srako je bil velik greh ... lovski zločin ..."

"Še spati ne boste mogli zaradi nje, kaj?" me je porogljivo vprašal, natočil vina in dodal:

"V pampi se vse izgubi ... Verjemite, da bo prenesla tudi to gnitje ..."

In je splaknil požirek na duhovito domislico.

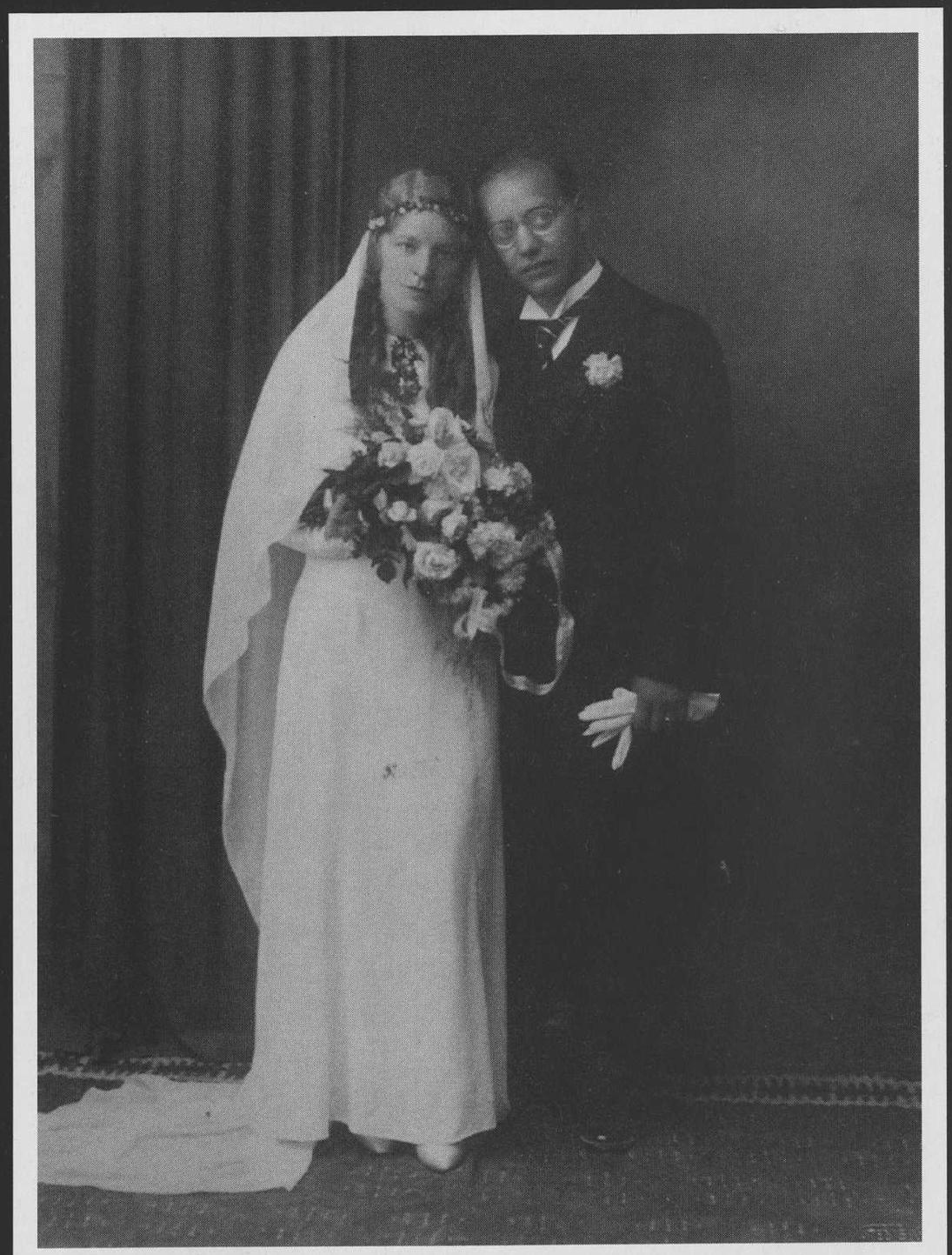

Poročna slika, Ljubljana 1934

Pisma Veri - ženi

Stepa 7.3.1951

Draga!

Čez štirinajst dni bodo velikonočni prazniki, najlepši prazniki v moji domovini, ki mi bude najlepše spomine in želje. Pri nas gremo počasi v jesen, jemo grozdje in breskve in vročina se spreminja v mraz - pri vas pa se vzbuja pomlad: vem, da cveto že zvončki po trati okrog hiše, navadni in "gosposki", katerih nisem videl že toliko časa, da bi ta beli cvet na bršljanovem ozadju (tako smo včasih delali pušeljčke) poljubil kot najslajše darilo mojih najdražjih ... Vidim, kako ga trga Ljubica, da bi mi ga poslala - jaz pa ga že imam (v svojih najlepših sanjah) in ga poljubljam, kadar hočem pomisliti prav goreče na vse moje, ki ste večno pri meni. Draga žena, tudi ti vasuješ neprestano v moji sobici in prav te mesece od novega leta dalje sem tako tesno živel ob tebi, da mi je pognala iz srca kar cela vrsta pesmi posvečenih samo tebi in zopet tebi ... Tukajšnji umetnici sem jih dal opremiti in izšla bo - upam - še letos lepa zbirčica teh tvojih pesmi, takih kot jih ni bila deležna nobena žena v slovenski literaturi (pesniki so peli le ljubicam - Prešeren, Čampa pa ženi v pričakovanju). Če jih ne boš nikdar brala, pa si jih vsaj predstavljaj, ali pa vsaj, kako sem jih pisal: po desetih urah, posvečenih tovarni (8 ur in 2 uri počitka vmes), pridem v svojo sobo, ležem na posteljo, da zberem svoje misli ob tebi, nato pa začnem tipkati po stroju in postavljati sladke rime k tvojemu sanjskemu obisku ... Tako sva vse te ure skupaj in pišem še vso noč in zjutraj vstajam z mislimi nate in na moje ... in tako živimo tesno skupaj družno življenje, čeprav smo tako strašno, strašno daleč, da ne vem kakšna moč bi nam mogla kdaj skrajšati to daljavo v sladek poljub. Ne obupujem. V življenje gledam trezno, zato se nisem ustrašil dela z rokami, kot sem ga opravljal skoraj leto dni (bil sem za hlapca v farmacevtni tovarni ...) (...) zato se nisem ustrašil iti v pampo, argentinsko stepo h kamnolomu in cementni fabriki kot najnižji uradnik, samo da premagujem življenje in da dam od svojega zaslužka moji družinici, ki mi je vse (verjemi, da je 2/3 daril od tod moj prispevek ...) pa sem vesel in sem na "zeleni vejici" in upam, da bom tu ostal, čeprav bi me najstarejši videl nad vse rad ob sebi ... Še vedno živim v njihovi skupnosti, kajti vsak mesec se popeljem 350 daleč k njim na obisk in prispevam k stanovanju, kjer imam še večinoma vse svoje stvari (že lepo špansko knjižnico, ki se nabira kar mimogrede - moj stari greh ..., moj največji greh ...). Če bi ti mogla priti sem z družinico, bi tukaj v pampi mogli živeti ob tem kar zaslužim, in še otroke bi lahko dali v šole v velemesto k tetam ... seveda bi postali Španci prej kot bi si mislili oni in mi ... Upam še vedno, da bo nekoč prišel tisti čas, ko se bo val obrnil sem ali pa tja ... in z njimi naši

čolni ... seveda, če ne bo prej vihar razdivjal Evrope - tedaj pa bom pal v obup in čakal najhujšega ... ali pa najlepšega ...

Zadnjič me je nekdo vprašal po Gospodu Tadeju, pa tistega speva nimam prevedenega ... do tja imam, pač pa iz poznejših knjig odlomek o litvanskih gozdovih in celotni Jankielov koncert v verzih ... To bo morda tistega gospoda zanimalo in mu prevod pošljem, če ga potrebuje ... Torej bo tudi to moje delo šlo v druge roke ... kakor Dante. Kot veš, imam celoten prevod "Pekla", korigiran po dr. UŠ., v Rimu pa sem prevel še pol vic. Nebesa pa sem pustil za čas, ko bom v Raju ... Odločen sem še vedno, da prestavim Divino Komedijo do konca in po svoje, pa čeprav zdaj izide Bukov prevod, popravljen od kogarkoli. To pa bi neizmerno rad, da mi ga kdo sem pošlje ... Jaz bi itak svoj prevod posvetil njemu, "buku" ... Tako vidiš, se z mano nikjer več ne računa ... pa vsega tega sem že vajen in ne pričakujem ničesar več, dasi neprestano delam ... delam. Tu sem poslovenil že največji tukajšnji ep - 7300 verzov (težjih kot Dante), in zdaj delam na prestavi najstarejšega španskega teksta - epa "Moj Cid". Tako bom prinesel domov kakih deset rokopisnih knjig, ali pa še več, kakor bodo pač bežala leta okrog sveta ...

Vera in Tine v Kranjski Gori (1935)

Tako zdaj približno veste, kako živim in kaj delam: služim kruh in živim vam in literaturi, odpirajo se mi nova obzorja in stara izpopolnjujem z mojstrskimi veledeli, v katere mi je odprla pot španščina, dozdaj "španska vas". Zato naj se fant uči jezikov: vsakega, ki ga bo znal (čeprav ne perfektno, vsaj, da ga bo tolkel), bo štel enega človeka več ... Saj vem, da za jezike nima talenta, kot ga tudi jaz nimam, toda s sedenjem (in na to sem jaz že celo življenje priklenjen), se da doseči uspeh. Upam pa vanj, da bo še velik mož - samo želel bi, da bi bil bolj tvoj ... ves tvoj. Da bi vedel, kako smo mi študirali "fižolajnerji" ... hudo je bilo, pa je koristilo in mi ni žal ... Tako sem se zaklepetal, da še punčki ne bom utegnil pozdraviti: ne tiste, ki igra klavir, poje in nabira zvončke, ne one, ki bo te dni godovala in mislila na konje in bonbone ali pa čokoladco ... Mislim, da bo kaj takega že dobila če ne, pa naj se vsi zadovolje z navadnim voščilom za Veliko noč, ki naj bo samo v kratki besedi "Aleluja!" V njej je vse, kar bi hotel povedati vam, fantu in punčkam in tebi, kateri pa pošiljam v prilogi še poseben pozdravček, obisk tvojega sladkega obiskovanja v mojo samoto ...

Hinojo, 2001

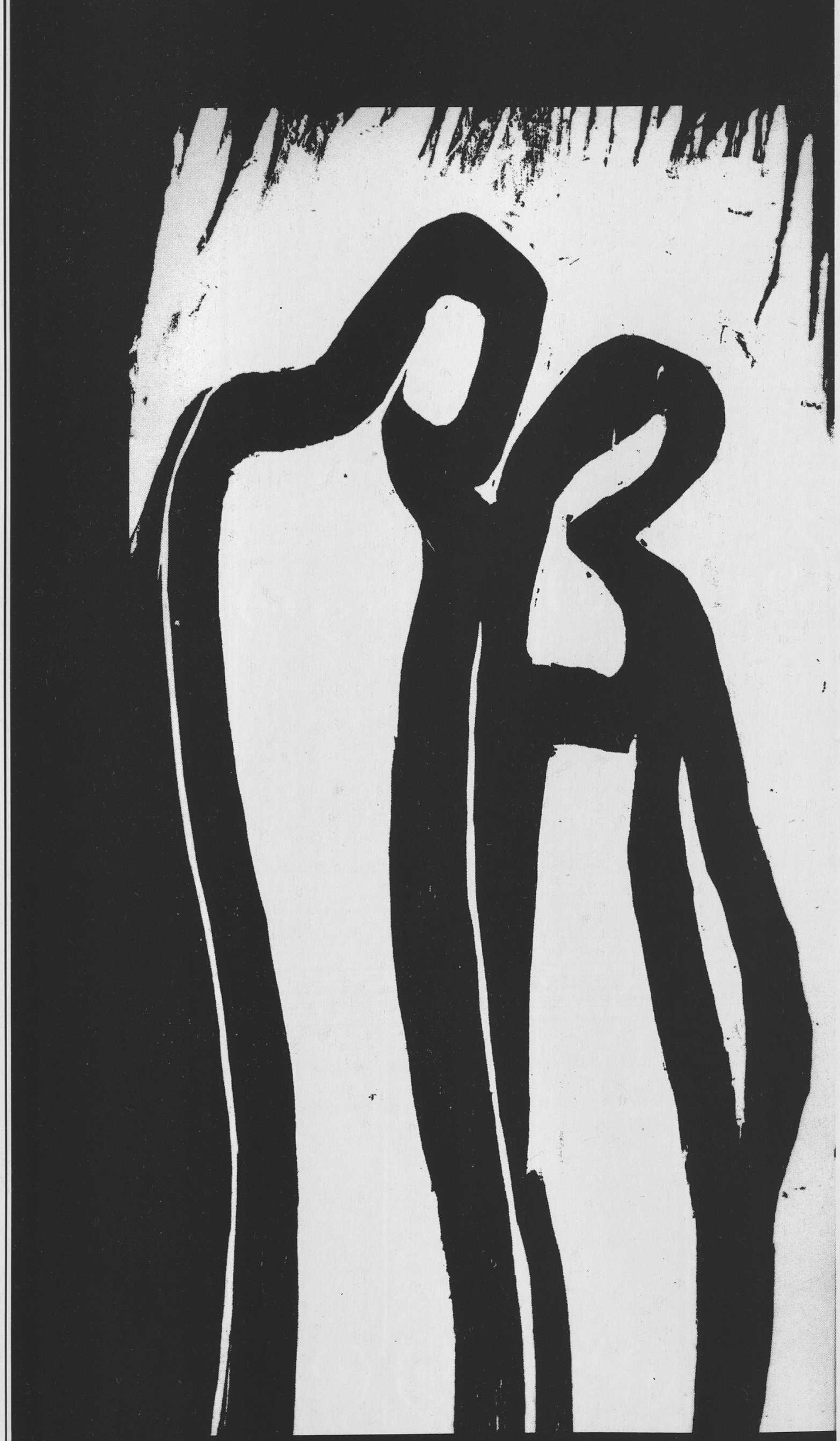

Lesorezi iz zbirke "Poljub" – Bara Remec

Črni Kamnitnik, 12/7/51

Najdražja!

Današnji dan sem ves dan računal na stroj in mislil nate in na najin dan pred 17 leti ... kako čas hiti, draga, in kako počasi se bliža najino novo svidenje. Kdaj bova ponovila najino poroko v krogu svojih otrok? Mislim na Bohinj, mislim na Triglav, pa na najino kopanje v loški Sori med tem, ko so najini gosti praznovali najino ohcet in sva midva bila daleč, daleč od vsega hrušča ... kot danes, ko sem zopet ves Tvoj ... kot tisti prvi dan in mislim vsa leta, ki sva jih preživela skupaj. Zdaj je stopil med naju razdor sveta - in kdo ve, če ni prepad tako velik, da ga najina usoda ne bo nikoli preskočila? Kljub vsemu imam še upanje, kajti vem, da imam "vero", ki gore prestavlja ... morja pa ne more, na žalost ... Toda tudi to bo prešlo in tedaj bova zopet zaživela najin dan pred sedemnajstimi leti, ki naju veže tudi preko daljav in časa, ki mu gospodujeva midva. Ob zgledu na Tvoje junaštvo, ostajam tudi jaz tak, da bi Te ob svidenju mogel biti vreden.

Zdaj je zbirka v tisku. Morda jo boš dobila v roke čez leta ... morda nikoli ... toda napisana je v mislih nate in v Tvoji ljubezni. Svakinja je napravila hipermoderne lesoreze (zdaj je v znamenju pariškega surrealizma) ... sem radoveden, če bo kdo kupil. Tudi če ne, hotel sem Ti postaviti skromen spominček. Ne vem, če Ti bo všeč, ker ljubezen ne spada v javnost, toda kako naj Ti povem preko oceanov svojo ljubezen, ko nimam besed za čez, kakor da jih zrimam v pesmi, ki bodo morda še komu odkrile muke, ki so jo prisodile Parke nasilno ločenim in jih ne združijo vse lepe besede zagovornikov "čiste človečnosti" (ti so se pokazali v

najgroznejši nagoti in postali največji "nečlovečnostniki").

Na drugi strani Ti bom napisal pesmico, ki sem jo bil napisal v letu 1948 na današnji dan, tedaj, ko sem še bil "peón" (to je: težki delavec, hlapec) v tovarni zdravil in sem moral ves dan čistiti v mrzli vodi steklenice (nove in rabljene) zraven pa seveda še ostalo delo - pometača, razlagalca bremen, čistilca, tožilca ... prekladalca kišt, itd ... vse, kar sem včasih delal na Livadi ... in me je vzdrževala na površini misel na dom in vas ...

Kako drugače? Te dni sem bil pri naših in smo živeli v spominih in pogovorih o vas ... o birmi in botri in stari mami ... in še o vsem, kar bo še prišlo ... pred oči ... Predvsem pa o tem, kako boste preživeli počitnice? Želel bi Tebi in fantu in punčki, da bi jih pri Srčku, da se vsaj malo odpočijete in razvedrite. Saj stanovanje imate baje tako, da bi ga samo kakšen prijatelj lahko zamenjal, pa ne vem, kako bo kaj z mojimi prijatelji ... Jim nič ne pišem ... vsaj zdaj še ne ...

POLJUB

TINE

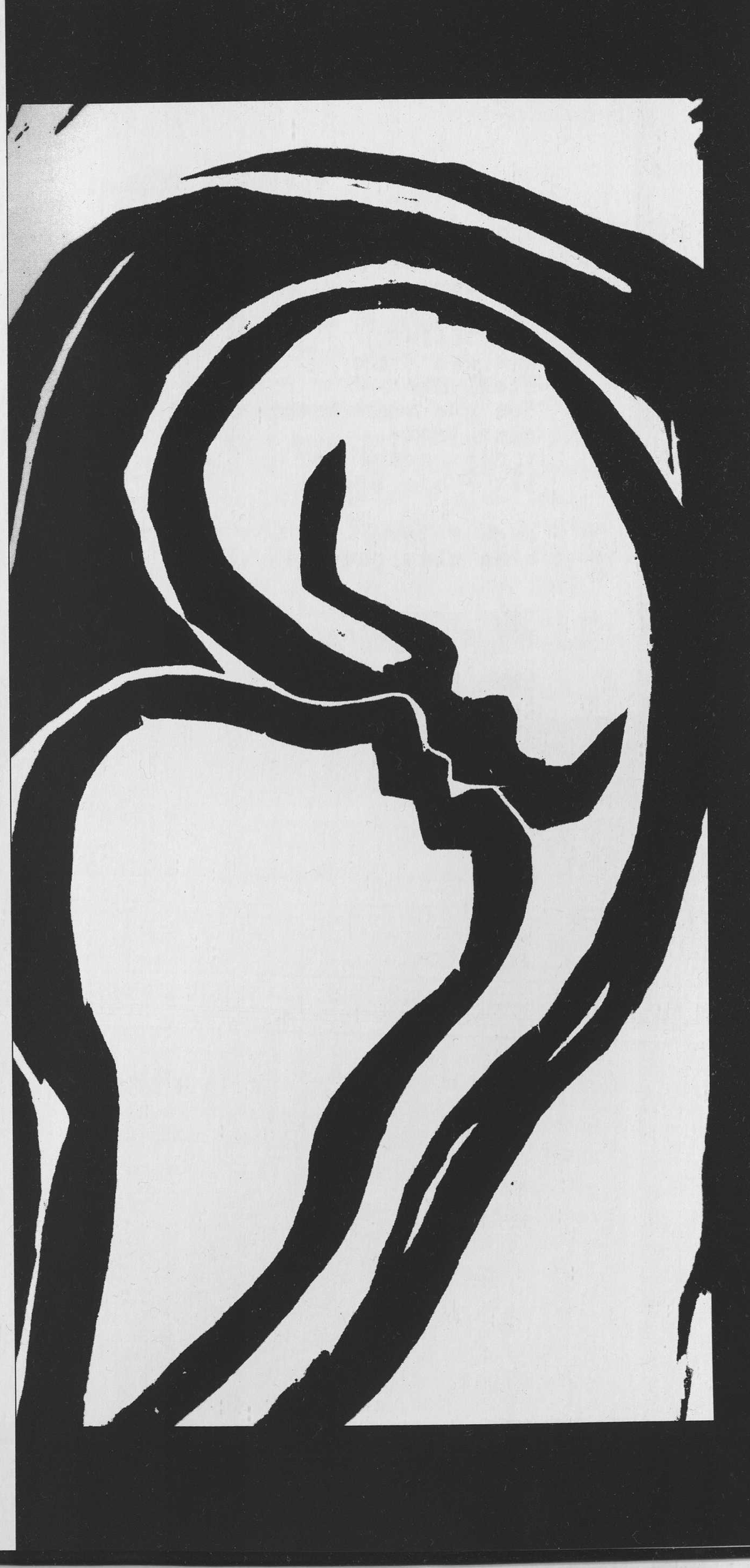

V VRTEŽU STEKLA.

Buenos Aires, 12.7.48.

Plešoč
kolobar:

v vrtiljak
nanizan trak
steklenic -
čez gre vode katarakt,
slap brzic,
v njem sonca žar
kot Tvoje oko...

Sega v žar
skoz slap gavice

-
med steklenice -
-
dlan peona
(moja dlan!)
trda..mrka..

dan,
ves dan
do zatona...

Prstan zlati
v steklo trka
kot da gladi
sklonjen vrat Ti
pod vodopadi:
nanj drvé
vodé vrvite -
Tvoje kite?
Dane v slast mi razpletávanj?
Tvoje solzé?
Zvoneč po utehi poljubávanj?... -

Dan,
ves dan
do zatona...

kite Tebi razpletujem...
solze Tebi izsušujem...

s prstanom v vrat trkajoč
kličeš Ti izza zaslona
z glasom zvona -

moja dlan

(dlan peona!)..

Nič ne vidim več brzic..
nič, če prst mi krvavi..

v slapih zrem le Tvoje oči,
solze z njih Ti otirajoč

dan,
ves dan
do zatona -

moja dlan
(o dlan peona!)

in vso noč...

-

30.nov.1951

Najdražja!

Te dni imam toliko dela (delam po 10 ur na dan, pa še v soboto in v nedeljo popoldan), ker sem prišel dva dni prepozno s počitnic in zdaj to "not prinašam", da bom lahko za božič ali novo leto šel k našim v Bs. As ... Hotel sem se le opravičiti, da sem čisto pozabil na sv. Miklavža, da bi otrokom kaj pisal (za bonbone sem že prej preskrbel). Nisem pa pozabil na vas vse, najmanj nate, ki sem vedno pri Tebi in sem Ti posvetil tudi svoje novo delo, ki si ga Ti napravila in nosi naslov Poljub - Veri. Ne vem, če ga boš kdaj dobila v roke, povem Ti pa, da je knjiga zelo, zelo lepa, moderno opremljena, kakor jo zna samo teta, ki je postala tu hipermoderna, tako da našim ljudem že niti ni všeč, meni pa zelo. Riše tako približno kot Srček moj in sta si v primitivnosti zelo blizu. Tako rad bi Ti poslal zbirko, ker je Tebi namenjena, pa je ne morem, ne smem in nočem, da bi ne padla v še večje stiske, kakor pa si v njih. Zdaj vidim, da Ti tudi pesmi nisem prave pel, ker pel sem le svoje koprnenje po Tebi, ne pa Tvojega trpljenja, junaštva, herojstva, bede in ponižanja, trganja sebe za otroke, odmiranja vsemu lepemu, hiranja in umiranja pod biči, ki jih udarjajo nate in na najine, morda prav zaradi mene. Zdaj vidim kakšen egoist sem, toda vendar bi rad, da bi Ti vsaj z njimi pred vsem svetom zavpil, da si z menoj in jaz s Tabo, da sva zvezana do smrti in preko oceanov, da sva eden v drugem brez presledka, čeprav sva ločena in si niti ne piševa ali pa komaj enkrat na leto, da si dava znamenja, da živiva ... Da, živiva in ljubiva se, pa naj bo komu prav ali ne. In upava in verujeva - in bova prestavila gore in oceane in premagala čas in vsakojako bolezen, čeprav trka na vaša izhirana in trpeča telesa.

(...)

Toda rastemo v otrocih in srečna si Ti, ki se z njimi prerivaš skozi muke življenja, pa jih saj vidiš rasti, razvijati se in ljubiti - jaz sem daleč od njih, tuj njim, ki mene poznajo in jih morda zanimam kot "avanturist", ki hodi križem sveta in mu verjetno Argentina še ni zadnja postaja ...

Vidiš, tako bi kramljal s Tabo še kar naprej, kar naprej, pa bi nič ne povedal ali papir ne zdrži več, komaj morda še Poljub! Vsem!

Tvoj in Vaš

ATEK

L. N. 12. 7.1952

Najdražja,

sedajle ko pišem tole pisemce - pol polnoči - se spominjam najinega dneva pred 18 leti! ... Kako drugače sva si predstavljala tistega srečnega dne najino skupno življenje, kakor ga pa uživava sedaj, ločena že sedem let in več. Pa ti si srečna, ko imaš okrog sebe fanta in punčki, celega "gospoda" in celo "gospodično", kot piše prijateljica, pa Srčka, ki je prav tisti dan pristopila tja, kakor njen atek tu, opravljajoč svojo velikonočno dolžnost ...

(...)

Mamici pa še posebej voščim - za god. Kako rad bi ji izpolnil to, kar si želi ona in jaz, pa ni v moji moči: ne morem priti čez Ocean, ne pritegniti nje k sebi ... voda je globoka, toda - koprnenje je visoko kot molitev in kliče po čudežu ... Toda mi, ki imamo vero, verujemo tudi v to!

In jaz verujem z dvojno vero. In pošiljam ti p o l j u b, slajšega in bolj toplega, kako je tisti v platnicah in koži, ker je še ves gorak od spomina današnjega dne ...

Tvoj in vaš

ATEK

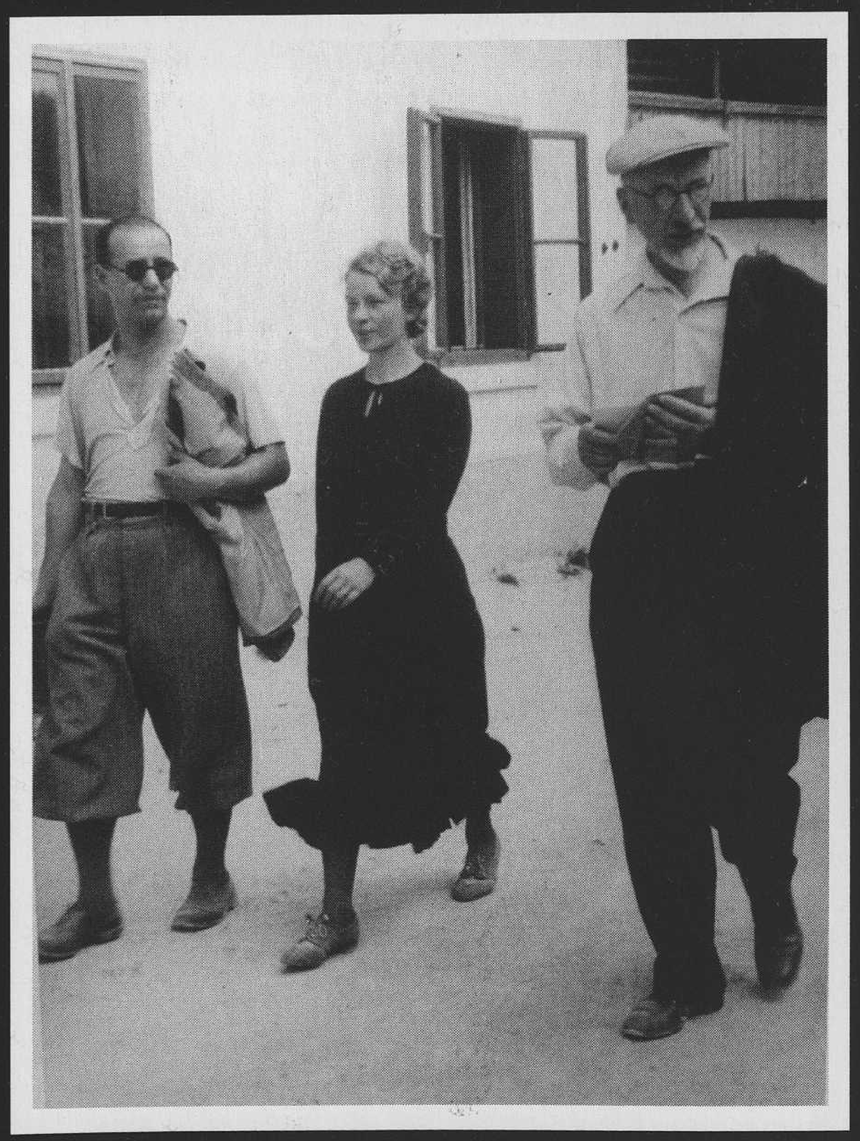

Tine, Vera in oče Remec v Kranjski Gori (1939)

Vera in Tine Debeljak, na Češkem, 1937

Vera Remec Debeljak, Buenos Aires, 1991

Črni Kamnitnik, 12/7/51

Zdaj je zbirka v tisku. Morda jo boš dobila v roke čez leta ... morda nikoli ... toda napisana je v mislih nate in v Tvoji ljubezni ...

/ pesmi /

30.nov.1951

Nisem pa pozabil na vas vse, najmanj nate, ki sem vedno pri Tebi in sem Ti posvetil tudi svoje novo delo, ki si ga Ti napravila in nosi naslov Poljub - Veri.

Poljub

Loma Negra, 14. 2. 1951

S poljubom Tvojim šel sem v blodnje svéta,
držim na ustnah ga kot méd metulja:
z rož Tvojih sél je v trpek grm trnulja –
ne dam mu odleteti ... noče s cvéta ...

Vihar me trese – Tvoj metulj ne odleta,
žar tropski žge – sem v senci kril iz tulja,
grom udarja v mé – ne ospèm cvetov s kobulja:
čimbolj je méd grenkost – bolj sva zažeta ...

Kaj, žena, trni ostric so: domovina ...
razpor sveta ... tujina ... črtov hrup!
Najbolj boli ta cvet ... cvet ... slast edina,
v pasijonki ustnic mojih – Tvoj poljub:

v dan – mrzel žar ... v noč – žgoča mesečina ...
Trpim pod zvezdo Križ: Ljubezen, Vera, Up ...

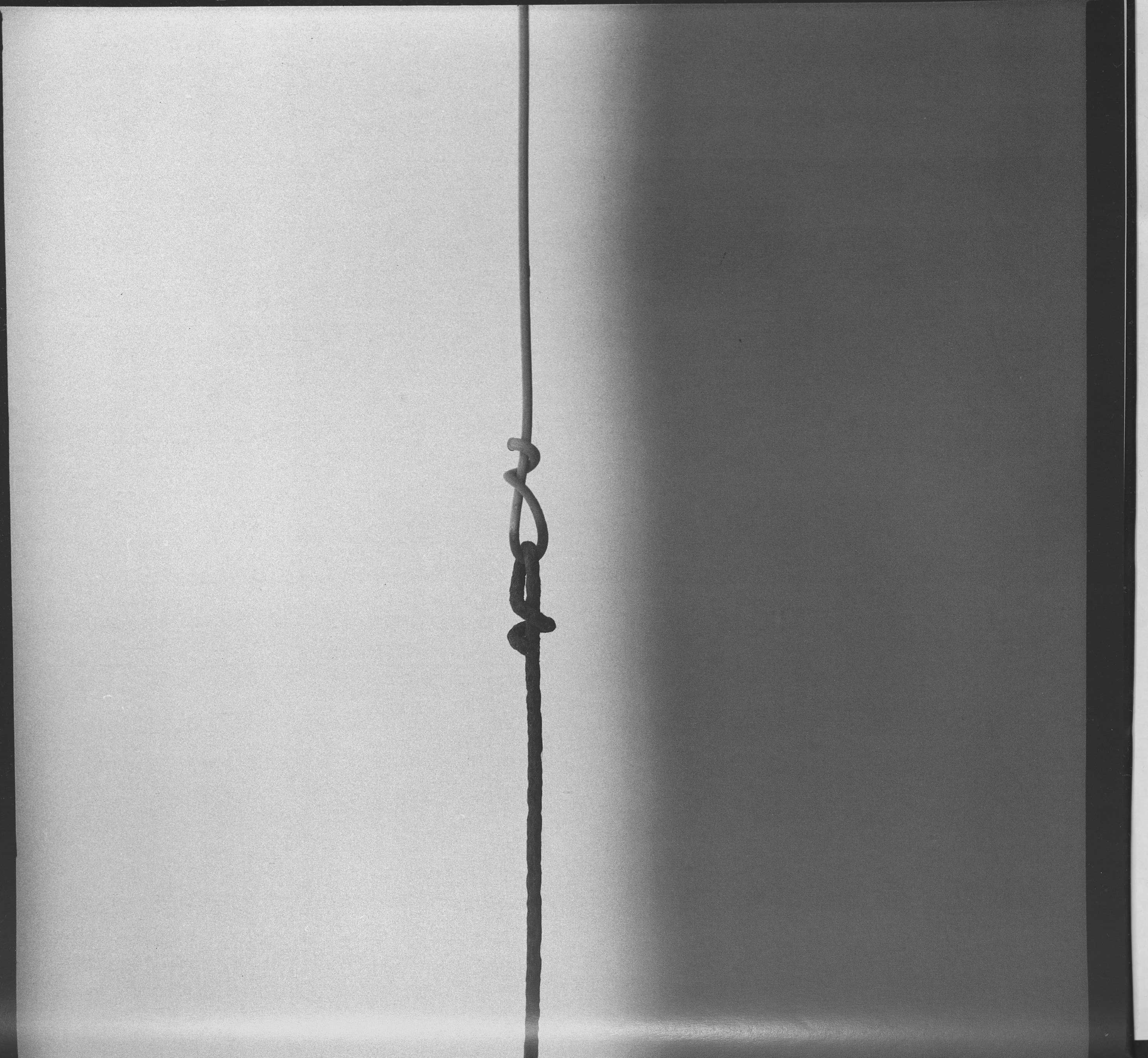

OB RAČUNSKEM STROJU

Villa Alfredo Fortabat, 1950

Stroj mi hrešči kot račun,
ki tro ga možgani:
deli ... množi ... kopiči
tisoče v milijone ...
številk vseh oceani
urejajo se v tok –
nobena ne utone ...

Mednje udari tun,
zamelje z volčjimi čekani,
razžene zbor kot z biči ...

Skozi možgane gre jok:
Kdo mi raztèp zajame?

Ti se smejiš mi čez rame:
– Dragi, ne misli name! –
Dlan mi spet vržeš kot mrežo –
stroj ujame številk vseh težo –
in stopiš tiho iz pisarne.

Tisoči se v milijone lové ...

Možgani so spet del tovarne.

(Ubogo srce!)

Stepa 7.3.1951

...in izšla bo - upam - še letos lepa zbirčica teh tvojih pesmi, takih kot jih ni bila deležna nobena žena v slovenski literaturi (pesniki so peli le ljubicam - Prešeren, Čampa pa ženi v pričakovanju). Če jih ne boš nikdar brala, pa si jih vsaj predstavljaj, ali pa vsaj, kako sem jih pisal: po desetih urah, posvečenih tovarni (8 ur in 2 uri počitka vmes), pridem v svojo sobo, ležem na posteljo, da zberem svoje misli ob tebi, nato pa začnem tipkati po stroju in postavljati sladke rime k tvojemu sanjskemu obisku... Tako sva vse te ure skupaj in pišem še vso noč in zjutraj vstajam z mislimi nate in na moje... in tako živimo tesno skupaj družno življenje, čeprav smo tako strašno, strašno daleč, da ne vem kakšna moč bi nam mogla kdaj skrajšati to daljavo v sladek poljub.

JUTRO

Noč ugaša ... Strun utrip ...
Hip ta – svit izza obzorja
seže s prsti – kot polip –
(ne čez kamniška pogorja) –
z roba pampe kot v plan morja:
sonce v njem je čoln ognjeni,
v mrak gre kakor v val megleni,
z vesli rdečimi vesla,
že je v zarji pol neba,
čoln v sinjini – krog rumeni.

Vstaja svit in z njim moj spev –
jutranjica Tebi, žena!
Slednje trave vrisk – nje odmev!
Slednja ptica prebujena
poje ... poje ... uglašena
na želje kitare moje ...
pampa vsa ... vsa z mano poje
Tebi, ki greš iz megla:
Dobro jutro, Ljubljena!
Odprla oči si svojih soje?

Vidim Te: v soncu žariš –
dala si lase mu zlate?
Stopi, stopi k meni bliž,
glej, naslonjen mehko nate,
naj ponudim Ti ta "mate":
krog med nama naj še zoži –
ves dan iz rok naj v roke kroži,
z ustnic v usta ta grenkost,
sladka najiňa skrivnost
kot poljub metulja rôži!

Sonce gre že čez ombu.
Čreda se v osatu pase.
Žena moja, ostani tu!
Sam sem ... sam ... naj Tvoje glase
čujem v vetru, jemljem vase –
o, naj pojem Tvoje čare
čez to pampo ... čez močvare ...
čez neskončno to ravan!
Žena moja: Dober dan!
ves dan pel Ti bom s kitare!

POLDAN

Žar z neba žge širno plan.
Sence ni, nikjer drevesa.
Kot črn trn sem ožgan,
žejna slednja nit telesa,
žejno mi srce je – česa?
Tebe, žena-studenčnica!
Kličem vlag kot pivka-ptica:
če dežjá ne, senco vsaj
oblaka nad srce zvihraj,
Tvoja dlan naj bo hladníca!

Sonca žar čez strune gre,
ogenj moj plamti v glasbilo
suhih ustnic: iz njih srce
Tebi poje pesem milo!
Kaj se v zraku je zganilo?
Se zakrilo je podnebje? –
Nad menoj zavpil galeb je,
z onkraj morij mi poslan
(ves kot Tvoja bela dlan! ...) –
meni v zvesto stezosledje?

V srcu pojem – ptič visi –
dva ... že pet ... deseti ... stoti ...
trepetaje sleherni
nad menoj razpnó peroti ...
Pojem silneje Ti: s poti
dvignejo se iz bodičja
nove jate – krila ptičja
nad menoj so bel oblak
(ves kot Tvoja dlan mehak!)
zastor soncu prek obličja.

Senca pada v prah ... v srce ...
dar je Tvoje perutnice:
čez razžgani ustni gre
kot vir žive studenčnice,
dih Tvoj me poljublja v lice,
vodi tja, kjer na ozari
nudi senco ombú mi stari
z gnezdom v vrhu ... Oblak gre v vis ...
Učarana spet v svoj sva ris ...
S senco poje dan v kitari.

VEČER

Sonce nagne se v zahod,
veter vstaja, lega v travo.
Žena, pesem pel bi rad,
zavihtel jo – piš – v zastavo,
vihrajočo in krvavo
od prekrute bolečine,
ki me žene čez ravnine,
da se položi Ti v dar –
krotek, topel vzdih daljine.

Raste piš – v srcu divjost.
Sonce žge še, smo kot v peči –
črede ... poginula kost ...
trava, trni žic ... štrleči
koli – jaz, kot grm goreči
v rdečem siju – joj! Za mano –
bíl požar divja čez plano,
veter kakor val krvav
nese ogenj v hoste trav ...
dim ... prasket ... meso zažgano ...

beg živine ... ptič krilat
pal je v letu v žar ničoči ...
Dvignem se nad suh osat,
kot Orfej za klic pojoči:
Pesem, plamene uroči! –
Žar se ustavi pred potokom
kot pred mavričnim obokom
Tvoje roke, žena iz dalj ...
Ugaša suhi pajonal ...
ugaša sonce ... z vnetim okom

zdrkne s plošče čez previs.
S temo stopa na prerijo
prva zvezda – Južni Križ.
Sape umirjene šumijo –
(ne zvone Avemarijo?)
Molim, rešen iz požara –
(moliš z mano Ti nemara?)
in se sklonim pod drevo.
Poj, večer mi, pod roko
(Tvojo? Mojo?) kot kitara!

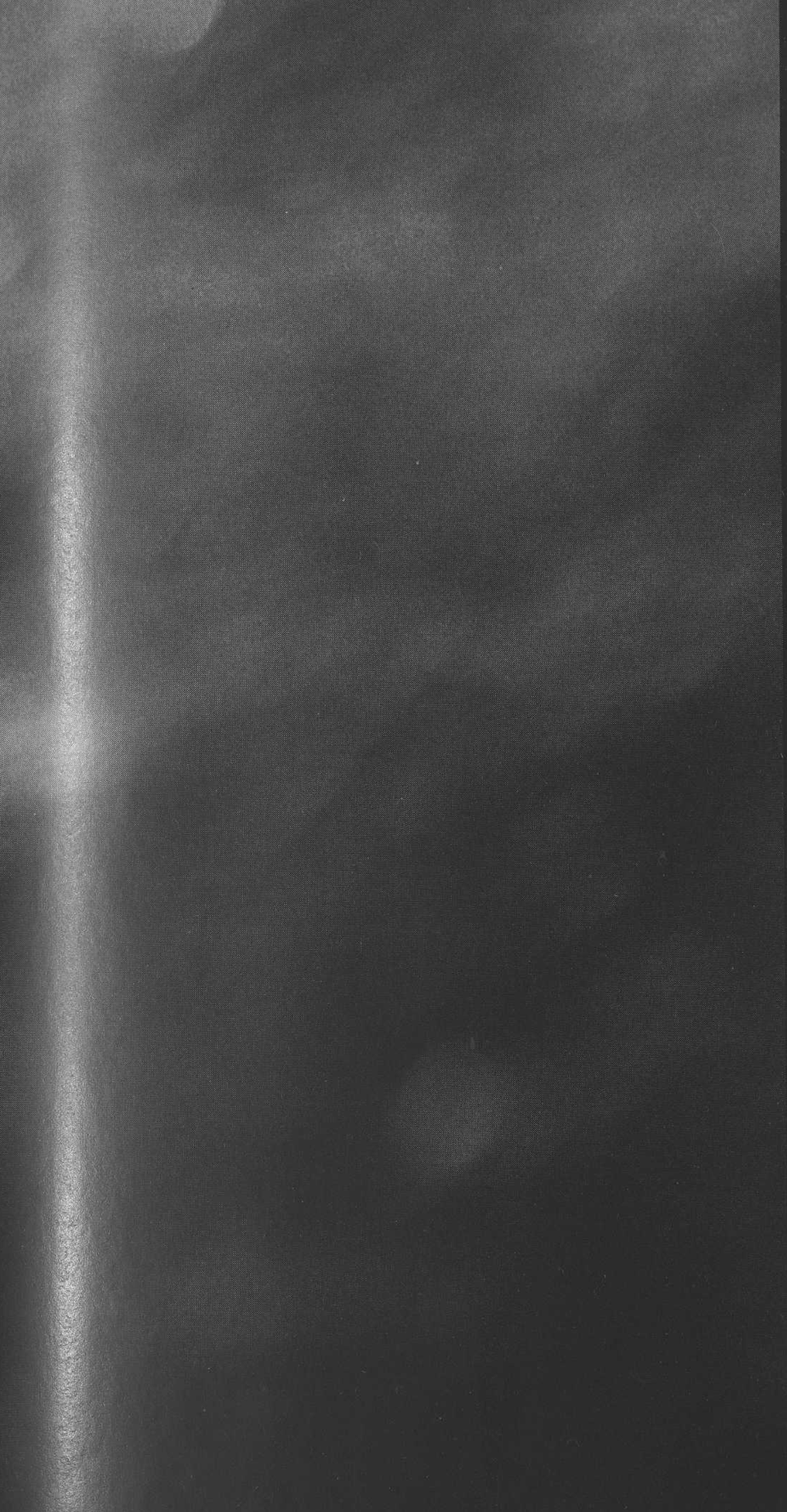

NOČ

Lahko noč! S kitare vre
mesečina izgubljena,
vse pozabljajoča ... vse ...
le ne Tebe, moja žena:
Ti le vsa si razsvetljena,
bela kakor Tvoje rame,
vso noč siješ – zvezda – vame
kot objeti me hoteč ...
nič, o nič ne vidim več ...
pesem vre ... le Ti se name

sklanjaš kakor noč sladka,
zlatih las šumeči gozdi,
polni rož in medovja –
(roke segajo po gostbi),
sklanjaš se kot k ustom grozdi,
z darom zvezdnatim nalitim
in pod bliskom silovitim
izza môrij – Tvoje oči! ...
Nič ne vidim ... v vsem si Ti ...
izgubljen sem v Tvoji bíti ...

Zemlje ni in ne noči,
dalij ... môrij ... oceana ...
pampa ta – trnov osti,
v burnih vihrah razdivjana,
mahovina je postlana
možu–meni, tebi–ženi ...
o, okleni se me, okleni!
Ugasni zvezde... Ražgi sèn!
Srce moje – Tvoj je plen –
Tvoje bije sladko v meni ...

Grenko vpijem s trdih strun
pod drevesom sred bodičja ...
Noč ko temen je tolmun,
skrivajoč Ti blesk obličja,
Veter lomi trhla ličja ...
slavcev ni ... le sove stare ...
krave že gredo v ozare ...
svit se dviga kot čez zid ...
žena! žena! ... Stopi v svit!
V jutranjico – s strun kitare! ...

PRIDI

Dvigni se, žena moja, in pridi,
dvigni se, stopi na brod vala!
Žena moja, iz môrja mi vzidi
kot jutranji zor v plan trna in kala:
trava se ulegla Ti pod stopala,
jata ptic se naprot Ti pognala,
veter zrosi Ti oko, da ne vidi
trna in pušče ... gnitja ... šakala ...
Žena, v objem moj – žgoči zor – pridi,
sonca zdaj bleda onstran zagrinjala!

Stopi sem v pampo, žena, z oblaka,
z oblaka, žena, obdanega v zlate
rože srca, ki Tebe čaka!
Spusti se, žena, na te puste trate:
pod Tvojo nogó bom razmikal osate,
vsa pampa bo nama čar cvetličnjaka,
vsi trni, žena, vse rese klasate
v rože vzcvetó Ti! – Stopi z oblaka
sama cvet, žena, in – kar se ozré Vate!

Pridi, žena, z letom viharja,
žena, z vetrovi nad oceani!
Pampa naša nima stražarja –
s pišem poleti, žena, po plani –
vrhu tegá evkalipta obstani:
grlici dve v njem ... nemi ... vdani ...
veter le z njima se pogavarja ...
žena, ovij me v tak piš ljubkovani,
nagni nad uho se mi, žena iz viharja:
grlic par bova na trati postlani ...

Zablésti se, žena, kot sonca sijanje!
Umaknem se, žena, mu v hlad potoka –
gledam v tolmun se, v žarkov igranje:
bela labodka vesla v sij zvisoka,
trst z brega meče ji senco loka
na beli kreljuti ... kot Tvoja boka!
Voda zagrinja ju – val: moja dlan je ...
veslo: v roki Ti moja rôka ...
Žena, stopi iz sonca v kopanje,
žena, oba v hlad istega toka! ...

Dvigni se, žena moja, prisveti
nova zvezda na novo poluto!
Utrni z neba se, žena! Poleti,
padi v to pampo, s trnom zasuto,
pod moje drevo (o, najino uto!)!
V oči Tvojih zvezdi vso noč prečuto
gledal se bom kot v raj razodeti ...
v rokáh Te bom držal, z gostosevci posuto ...
z mescem oblito ... vso belo! ... Presveti,
žena, to pampo ... to osamo prekruto! ...

V pampo sem odvržen vrč iz gline
med osat, bodiljaste lišaje.
Mraz mi nočni je odbil ročaje –
kdo naj dvigne zdaj me, razbitíne?

Tuja zvezda dna mi ne presine,
mesec ne, vso noč me zalivaje –
poln sem ruš, skoz nje brstim vzdihljaje:
klice rož – vzkale mi trnovine ...

O, srce, kaj jočeš z vetrom v travi?
Krhki glini se zaganjaš v boke –
ženeš krila ? ... Kam bi v let? ...
– Njej v rôke!

Dvigni, veter me! K vzglavju postavi
njenemu me – vazo kakor včasih:

grm cvetoč – ji vsujem rož po lasih! ...

(Iz zbirke Poljub, Loma Negra, 1. 8. 1950)

/ pisma /

"Falotu" - Tinčku

Črni Kamnitnik 4. 2. 52 Loma Negra

Dragi fant!

ta hip, ko sem napisal prve besede, se mi je stroj pokvaril: ne pušča več vrstic in zato ne vem, kako bo pismo "izgledalo" (ta beseda ni slovenska in Ti je ne bi smel napisati, sicer bi bilo v šoli joj, vsaj v mojih letih pri dr. Brezniku ne. Zdaj imate sicer novi Pravopis, ki tudi meni prav služi, ker ga uporabljam, čeprav sem moral tu veliko dati zanj. Hotel bi ti voščiti za god, ki se bliža: čez deset dni boš lahko vezoval, in če se boš pri tem še kaj spominjal rajnkega očeta in v svetu begajočega očeta, bom prav vesel. Sicer pa jaz zdaj več tako ne begam: včeraj sem se preselil v svojo sobico (že sedem let nisem stanoval sam v sobi), in sem je vesel, čeprav je podstrešna in v tem letnem času tako vroča, da komaj strpim. To pismo ti pišem celo - brez srajce... in ob meni se vrti "ventilator", da mi daje malo vetra... Ponoči je blazina vsa mokra od potu in vsaj trikrat sem šel pit vodo - tako torej slabo spim, pa toliko več lahko mislim na vas in tale hip nate, ki si godovnik. Kaj bi ti voščil, si lahko misliš, glavno pa je življenje in zdravje, da bi se po viharju, ki se še ni razdivjal, še videli in srečno objeli vsi skup in zdravi. To je moja vsakdanja misel in molitev, ki jo pošiljam k vam "čez izaro", čez ta širni Ocean kot svoj "poljub"... vsem, ste mi v srcu noč in dan.

Takole ponoči, ko ne morem spati, se Te predstavljam zelo velikega, "kerlcfanta", za glavo večjega kot sem jaz, toda še z dolgimi lasmi, kot sem jih nosil jaz pred svojo plešo, in ne tako trebušastega, kot sem jaz zdaj, ko vsaj dvakrat na dan jem meso, da se Bogu smili. Zdaj so tudi tukaj v veljavi brezmesne dni, čemur se pa v Argentini ne bodo mogli privaditi, ki doslej niso poznali drugega jela kot "pečenje".

Pozdravljam in poljubljam vas vse, Tebe godovnika danes na prvem mestu, toda z največjo ljubeznijo mamico, najljubše Ljubico in z najboljšim pozdravljenjem Srčka, da bo zopet poskočil, kot da ni bil nikdar bolan. Pozdrav seveda tudi mami Miji in vsem mojim znancem, če jih je še kaj...!

Vaš ATEK

JOŽEJKI POSEBEN POLJUBČEK NA SRČEK, Ljubici bi ga rad napisal v notah, Tebi v filozofski definiciji, mamici pa v poeziji...

25. avgusta 1952

Dragi moj fant!

Danes se spominjam Tvojih mladih let in časa, ki se tako neusmiljeno nabira krog njih, da mi je v dnu srca hudo. Razcvela se Ti je mladost, in zdaj se začenjajo "življenjske izkušnje". Že mlajši od tebe so čutili grenke kaplje, ki so padle v njih odprto brezmadežno dušo, in čim starejši je kdo, bolj mora biti pripravljen nanje. Saj Te ne strahujem, fant moj, le bodrim Te, da ne boš zasovražil tega življenja, preden si ga začel živeti. Volja do življenja mora biti silnejša kot zapreke na pot postavljene, pa tudi če so še take. Kako so tukaj prej begunci obupavali, jadikovali, pritoževali se nad vsemi in vsem - zdaj pa grade hiše! Pojo in so veseli pod soncem! Fant moj, bodi srečen v svoji mladosti, nabiraj si sil za življenje, in to predvsem: moralni temelji in umska izobrazba. In Mamica, pisana z majhno... pa tudi z veliko... V njej dobi vse svoj smisel, ko je vse drugo tako minljivo. Pa vendar bi tako rad bil ob Tebi, posebno v teh letih, da bi najraje skočil na avijon in Ti voščil za rojstni dan jutri, ko bi se prebudil, vse najboljše. Potrepljal bi te po rami, pa bi ti rekel morda samo: Fant moj! in bi me razumel... vem, da bi bila velika prijatelja... Torej: za rojstni dan sem ves s Tabo in Ti želim sreče in uspehov v življenju, ki Ti naj ne bo igrača, temveč resna zadeva in ne sama sebi smisel! Fortes fortuna adiuvat! Na mnoga leta!

Če se bom utegnil te dni še fotografirati (zdaj imamo dež in vihar že par dni, pa mraz... kot pri nas pred snegom!) - mu bom dal še kakšen posnetek, da boste videli, kakšen je zdaj vaš mož in atek, plešast in pri 86 kilah!... Kaj hočemo! Tudi vi slabo ne "izgledate", se mi vidi, česar sem zelo vesel, le če pri najmlajši njena teža ni preveč umetna... Pa upam, da se je popolnoma pozdravila, kar me neizmerno veseli. Tisto leto, ki ga je podaljšala v škodo šole, pa v korist "otroškega veselja" in še bolj zdravja, naj ji ne dela preglavic... niti toliko ne, ko ga dela meni ta papir, ki mi ga je zmanjkalo... ostalo pa ga je še za poljub vsem! Vaš ATEK

Tinček na veliko noč 1940 v Ljubljani

Tinček, Kurešček, julija 1941

L. N. 24. avgusta 1953

Dragi fant in vsi moji,

tale hip se spominjam predvsem Tebe, ki jutri obhajaš svoj rojstni dan. Kakor sem vesel, da si zdrav in čvrst, poln načrtov in studija ter veselja do življenja, sem vendarle ta trenutek nekoliko potrt, ker se mi zdi, da Ti bo prav ta dan lahko še sila usoden... Pa naj bo kakor koli že: poljubljam Te kot sina in stiskam Ti roko kot tovarišu, ki se ga že prijemlje strast po znanju in vednosti, kar pomenja, da je v Tebi dobršen kos idealista, kakor smo bili mi. In želim Ti, da bi Te ta idealizem ne popustil ne tam ne tu, če se kdaj tu srečajo naša pota. Pa tudi poguma in življenske samostojnosti, ki jo boš tako zelo potreben, če te bo usoda pustila samega sredi življenja. Zato: fant, pogum in da sto let naj Ti dobrih in srečnih ne zmanjka, pa da bi bila tudi v korist narodu in človeštvu.

Tinček za mamico. Kranjska Gora, 1940

Med mamo in atkom, Tromostovje 1945

3. 2. 1954

Dragi fant in vsi moji,

včeraj sem mnogo mislil na smrt moje mame pred 19 leti, danes pa sem mislil na godovnike in obletnice rojstev mojih živih... posebno nate, moj fant, ki Ti za god želim vso srečo pri šolskem uspehu, še bolj pa pri vstopu v življenje, kar je v naših časih pomenila matura. Želel bi Ti, da bi Ti res pomenila "vstop v veliki svet", se pravi - na pot sem, kjer Te čakam jaz in Tvoja bodočnost, Tvoja široka svetovna izobrazba, za katero bi storil vse, da bi se nekoč lahko vrnil v Domovino za delo v njeno korist. Jaz sem imel srečo, da sem kot študent precej časa živel v tujini, pa bi želel tudi Tebi, da bi študijska leta porabil za "učno dobo", z "mojstrstvom" pa potem bil v službi naroda, ki mu pripadamo po rojstvu in ljubezni.

Mamici bi rad še posebno voščil k rojstnemu dnevu, pa upam, da bo čez pol leta tudi še čas, kakor bo čas skupno s fantom in dekleti in vso družino obhajati naše godove, poudarjam tudi s fantom, ker za vse, za kar se bo hotel odločiti, se bo lahko odločil tudi tukaj, kjer so vsa pota na razpolago. nekateri študirajo tehniko, drugi filozofijo (kar je pa tu v Ameriki "smešno" ko vse teži samo po denarju)... meni je vseeno, za kaj se fant odloči, toda želel bi ga imeti tukaj, če je mogoče; za njega žrtvovati vse, da bi mogel priti vsaj do take izobrazbe, kakor sem prišel jaz, dasi ne zanikujem prvih težav - zlasti jezikovnih... toda verjamem v energijo fanta, ki ima več lastnosti deda, kakor očeta..., ki pa sta oba po svoje žilava in delovna po svoje: eden realistično trezno, drugi romantično zanesenjaško...

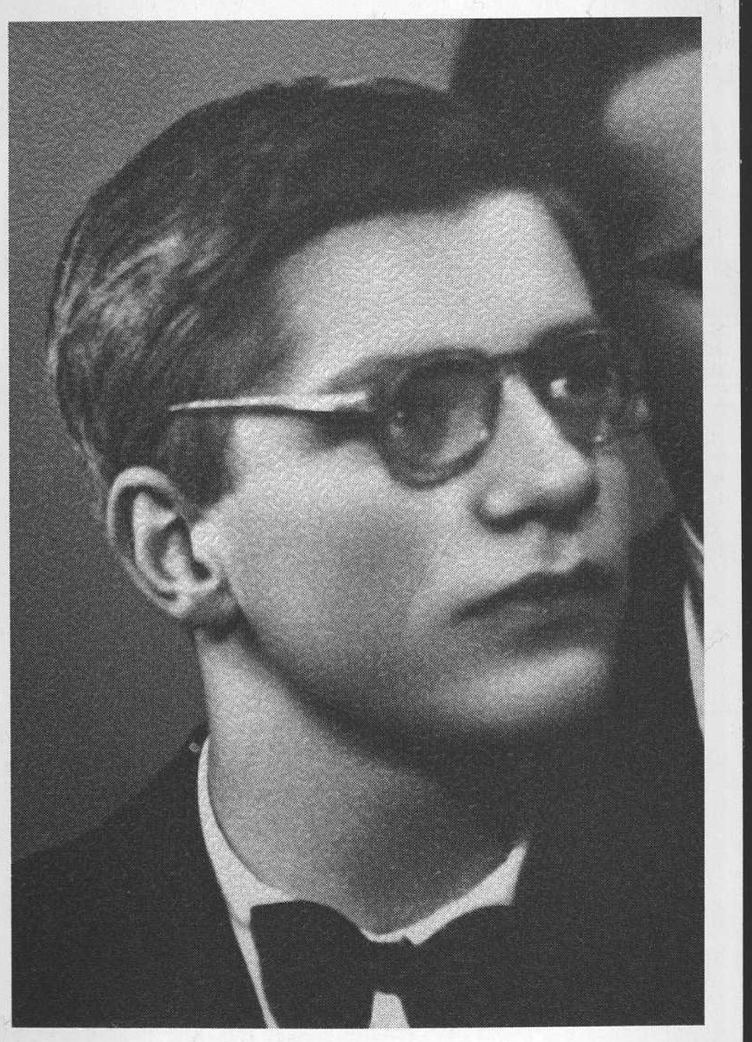

Tinčkova matura, Ljubljana, 1954

Loma Negra, sveti Alojzij, 21/6/54

Dragi fant,

danes se spominjam Tvojega prvega državnega izpita, Tvoje mature, ki jo polagaš danes, če sem prav informiran. Prav ta dan sem jo položil jaz pred 33 leti! Takrat je bil za nas to dogodek, nekateri so nastopali v frakih (pri nas v zavodih ne), pač pa v novih oblekah, in ata so mi dali za darilo - knjižno omaro. In potem smo šli v Srbijo, do Niša in nazaj, da smo spoznali domovino... In ko smo to opravili, smo stali na križpotju. Toda zame ni bila težka odločitev. Postavil sem si že prej svoj cilj: profesor književnosti, kar sem sicer postal, pa je nikdar nisem učil in zdaj sem to: uradniček, toda vseeno ponosen in srečen, da mi je bilo dano študirati in si nakopičiti vsaj nekaj znanja; predvsem pa sem srečen, da mi je Bog dal potrebo izpovedovati se in pisati... ter tako povečati našo slovensko kulturno napredovanje.

Pred tem razpotjem stojiš zdaj ti: mislim, da si maturo srečno prebil in dobil priznanje za svoj talent in trud. Zdaj Ti čestitam, potem pa želim prav prisrčno slovo od tovarišev, še potovanje z njimi in slovo od Domovine s Triglava: da jo objameš vso z očmi in s srcem in se z njo povežeš na veke, pa čeprav te bo pot peljala stran od nje in ne veš, do kdaj. Tvoja življenjska odločitev pa naj pade v dni, ko si bomo zopet segli v roke in Ti bom čestital, da si preživel te dni in leta in prišel k meni, ki Ti ne bom mogel nuditi drugega, kot to, kar je meni dal moj ata: možnost študiranja naprej (čeprav začetkoma s trudom in nujo) in postati član slovenske inteligence ter se izobražiti v poklicu, ki si ga izbereš do pasivne popolnosti, pa do aktivne delavnosti ne samo v pridobivanju zemskih dobrin, temveč v množenju kulturnega zaklada slovenstva in človečanstva. Želim Ti, da bi ne bil tako materialističen, kakor je mladina tu, ki studira samo zaradi "karijere" (denarja); temveč, da bi - kjer koli že - šel za globljim spoznanjem stvari same, do doumevanja problematike sveta in življenja, seveda tudi smrti in po njej - in postal velik v tem zmedenem času za nas predvsem - tu in tam, pa tudi za druge. Več kot to željo, Ti kot darilo za maturo ta hip ne morem dati. Odpiram Ti pot v svet - glej, da boš prišel iz sveta širok in globok nazaj... pa naj bo že kadar koli!

Toliko fantu, ki danes tako mislim nanj.

Za druge pa prav tako pozdrav, srečo pri pospravljanju stvari in spominov in še srečnejše svidenje tu, kjer vas bomo čakali z ljubeznijo in - z začetnimi težavami, ki ne bodo majhne... toda z vero v bodočnost, ki se je ni treba bati.

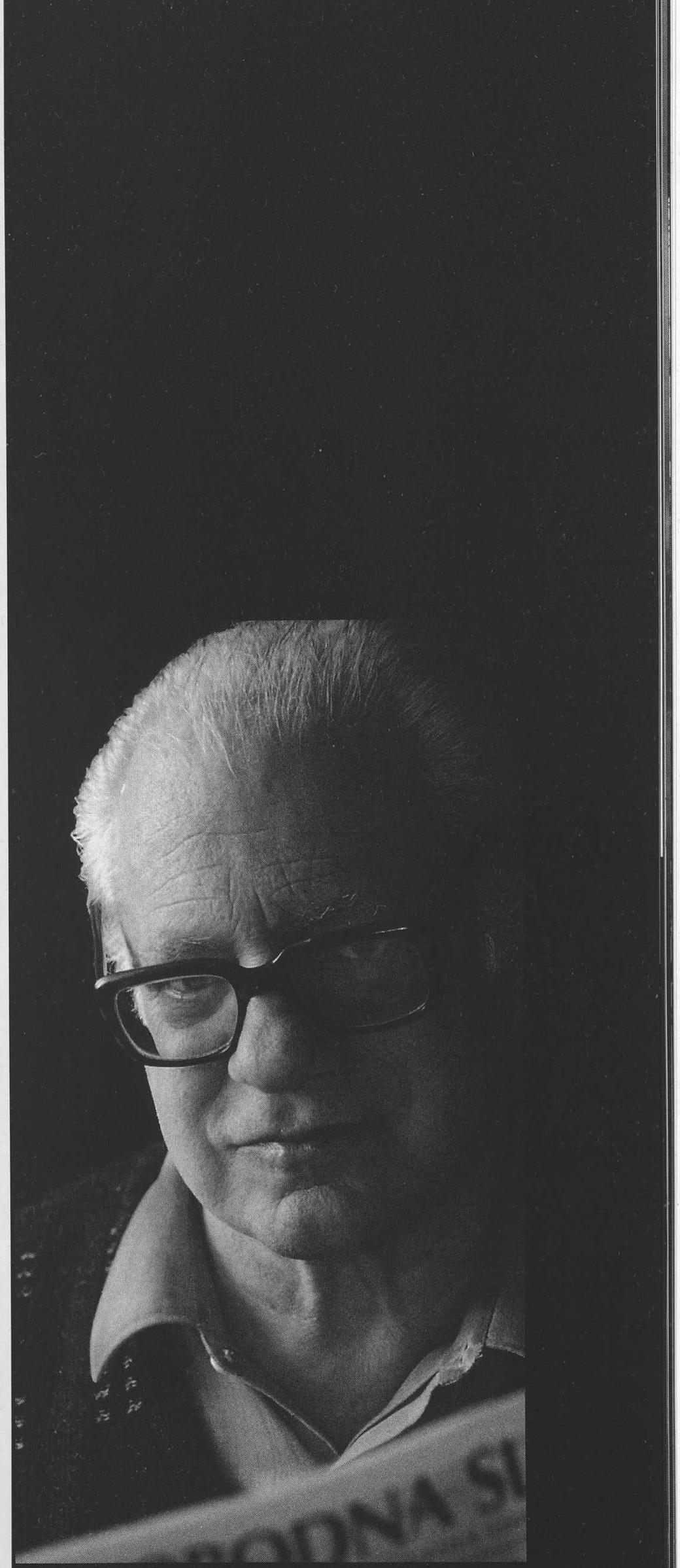

Tine Debeljak ml., Buenos Aires 2003

/ pisma /

"Ljubici" - Metki

5.10.50

Ljubljena moja Ljubica,

Čez dobrih deset dni bo tvoj god in seveda moram priteči s svojim voščilom. Saj, če bi bil pesnik, kot je tvoj bratec, bi napravil še kakšen verz, pa ga ne znam več. Veš, nismo več v tistih mladih letih kot takrat, ko sem te pestoval in si me čakala z bratcem in sosedovimi, da sem prišel iz službe in sem vas potem vozil s kolesom krog tistih hiš, ki jih zdaj ne vidim več...

(...)

tako, da smo živi in služimo zase in za tiste, ki jih imamo nad vse radi. Jaz sem v "pampi", to je v argentinski stepi, le da ni visoke trave, kakor si stepe predstavljamo, temveč puščava, sam osat, trnje, bodeče neže... skoraj nič dreves... in vse ravno... ravno...

Tu pri nas je kakšnih trideset metrov visok hribček, pol kamna: tam so naredili "kamnitnike", drobe kamen in ga meljejo v cement. Tisoč ljudi od tega "kamna" živi, jaz tudi, pa še ti kaj dobiš od tega kamna... Samo da pride tja že kot cukrček, ki se ti kar stopi na jeziku.

Slišal sem, da ste bili na počitnicah, pa da ste imeli obiske tete in mamine prijateljice. Ti, da že škafe nosiš na glavi, kot pravo slovensko dekle, Srček pa te objema z roko čez rame, fant v špeglah pa še vedno premišljuje, kaj je ravno prej bral, ali ne? Tako se vas predstavljam, mamica se pa skriva za vas, namesto, da bi stopila vsaj že enkrat v ospredje in se mi pokazala, da bi jo videl bolj jasno, kot samo v sanjah. Takole so mi tete opisale vaše bivanje v goricah in kar milo se mi je storilo, da nisem hodil zraven, nabiral jagod in borovnic in postavljal taborov v zelenem smrekovem gozdu. Teti, ki vam je dala na razpolago hišo, se morate prav lepo zahvaliti v mojem imenu in se priporočiti za drugič, saj si mislim, kako ste potrebni zraka. Jaz ga imam pa tu toliko, da ne vem, kam z njim. Nikamor drugam ne vidim, kot samo zrak: vse je ravno... le tu, kjer je naša vila, je precej dreves, skoraj "oaza" sredi pustinje, sicer pa le ravnina... ravnina... krave in konji... kot sem že rekel. To bi bilo za Srčka! Toda nič nimam opravka z njimi...

Vidiš takole le govorim o vsem drugim, Tebi pa nič ne voščim za god, kot bi rad. Saj veš, kaj vse Ti želim: da bi bila zdrava, da bi rastla v veselje mamici in meni in bratcu in sestrici in še Njemu, ki je nad nami, in ki naj svet tako zasuče, da se bomo še kdaj videli in si podali roke in poljube... Ali ne? Tedaj bi Ti klavir sam pel, fant bi delal pesmice, punčka pa plesala, midva z mamico pa jokala, ah, kaj še : smejala bi se kot se zdaj že ne znava več. Prav lepo jo poljubi, pa bratce pa sestrico v mojem imenu, pa dobri bodite in name ne pozabite. Tako so včasih zaključevali pisma in jih poslali čez hribe in doline, jaz pa čez puščave in daljave, čez poljane in oceane prav do Ljubljane, do moje Ljubice ljubljene

Tvoj in Vaš ATEK

Črni Kamnitnik, 15.I.1951

Najdražja moja ljubica!

Danes je veliki dan zate in za nas vse, ki si naša in te imamo od srca radi: z današnjim dnem si dopolnila deset let. Pa sem tak, da bi skoraj pozabil na tako imeniten dogodek v moji družini.

Danes vem, da ves dan poješ, pa čeprav se falotek jezi, kakor bi se na ta dan ne smel. Seveda on, ki ne zna nobenega inštrumenta, samo na radio bi godel in se nič ne učil... Vidiš, o falotu pišem, pa imaš ti praznik, zraven pa mislim še na Srček, ki konje vozi nekje po Dolenjskem in vrabce podi iz prosa, čeprav je sneg... Pa jaz tega ne verjamem, saj se njega še predstavljati ne morem, ko pa je bil takrat tako majhen. S tabo sem se vsaj že kaj pomenil in s kolesom sva se vozila in pri sosedovih vasovala. Vidiš, zdaj sem že pri Srčku, pa naj skočim še k mamici, ki jo bolj poznaš kot mene in veš, da ni boljše na vsem svetu; toliko sveta sem že videl, toliko ljudi spoznal, ampak mamica je le ena zame in zate in za falota in Srčka: zato jo prav lepo poljubi zase in zame in bratca in sestrico, in še kaj lepega ji povej v uho, kar bi ona rada slišala in doživela in jaz tudi in vi prav tako, mislim. Saj veš, najlepše želje se ne dajo zapisati, samo s pesmijo povedati in iz srca dahniti.

Vidiš, Ljubica, zdaj si že dekle, kot pravijo, velika in močna, pa pridna in v šoli najboljša: samo čestitam ti in te prosim, da taka ostani, da boš v pomoč mamici, kakor ji jaz nisem, ki bi ji moral biti... Bodi dobra in poštena itd, vse, kar ti mamica reče, ker ona vse najbolje ve (pa čeprav jo fant morda v matematiki prekaša, pa ne verjamem). Kot se mi vidi, boš ti doma v oporo, ker fant živi v zvezdah (ali pri luni?) in morda v sanjah kot njegov atek (zadnjič sem ga videl na barki, kako gleda nekam odsotno iz okolja in - sem ga bil vesel!...) Srčku pa bodi dobra sestrica: ko bo hodila v šolo, te bo potrebovala, ker mamica res ne zmore vsega, to sama veš.

(...) Fotografirali smo se, pa nisem še dobil slik v to puščavo; mislim pa, da sem "fejst". Bomo videli, je rekel slepi, kot veš iz pravljic, če ti jih kdo pravi. Včasih sem jih jaz toliko vedel (o tem kaj ve še falot, če ni pozabil!), pa bi ti jih rad pravil vseh teh deset let, ko bi mi bilo dano. Zdaj jih prebiram v angleščini in mislim na vaju, najmlajši, pa kaj, ko ti jih ne morem povedati tako od blizu, kakor bi jih rad. Mislim pa še vedno, da je svet kljub tako krvavi resničnosti, kot jo čutite vi, le pravljica, ki se bo nekoč končala tako kot se pravljica mora: in potem je vzel konec zmaj sedmoglavi in Janez in Metka sta zaživela srečno v svoji kolibici, pokriti z najslajšimi slaščicami... Atek in mamica pa sta bila srečna in vesela in sta spremljala z radostjo rast svojih otrok, Falota, Ljubico in Srčka...

Vidiš, to bi ti pa rad voščil k desetletnemu rojstnemu dnevu

tvoj ATEK

Metkino prvo sv. obhajilo

Kamnolom,6. 10. 52

Ljubica moja draga,

začenja se mesec tvojega godu in upam, da Te bo moj pozdravček dobil zdravo, veselo, sredi učenja na novi lestvici učenosti, ki si jo nastopila v tem letu. Mnogo sem te dni mislil na vaše šole in se bal. Osem let lepega učenja Te čaka, pa ne ustraši se ga, saj je tako lepo spoznavati svet in njegove zakone, pa zgodbe ljudstva in še posebej svojega naroda... pa gledati z izobraženimi očmi za zaveso sil, ki ženejo svet. Te so dobre ali pa slabe kot sta v vsem vesolju utelešeni ti dve, dani že od Ustvarjanja, Bog in... Toliko je treba študirati, da razumeš svet, pa ga boš komaj s petdesetimi leti. Meni se vidi, da ga začenjam umevati šele sedaj - pa sem dal toliko šol skozi, toliko dežel in še emigracijo, ki jo jemljem za novo šolo... Vidiš, pa to študiram tudi že osem let, pa še ne morem priti do mature, da bi jo praznoval doma... Polni si torej svoj razum z znanostjo in svoje srce - z angelsko godbo... To naj Ti bo moje voščilo, poleg bonbonov, če bodo pravočasno prišli...

(...)

Vesel sem, da se Fant peča tudi s pesništvom, kajti tudi srce zahteva izobrazbe, in človek, ki ljubi godbo (kot Ljubica) ali poezijo (kot Fant) bo ostal dober in bo imel svoj svet, kamor se bo zatekal v samoti, pa ne bo nikdar sam, četudi bo osamljen od sveta. To čutim jaz, ko mi je poezija zdaj vse življenje... je lahko slaba, da, tudi zanič, toda meni je odrešenje in uteha.

(...)

Poljubljam vse... vse... od mamice naprej pa preko Fanta (ki že ni več Falot?), pa preko Ljubice - muzikontarce do Srčka - poskokca - pa stari mami pozdrav in vsem, ki se me spominjate

vaš ATEK

Meta Debeljak Vombergar, Buenos Aires 2003

/ pisma /

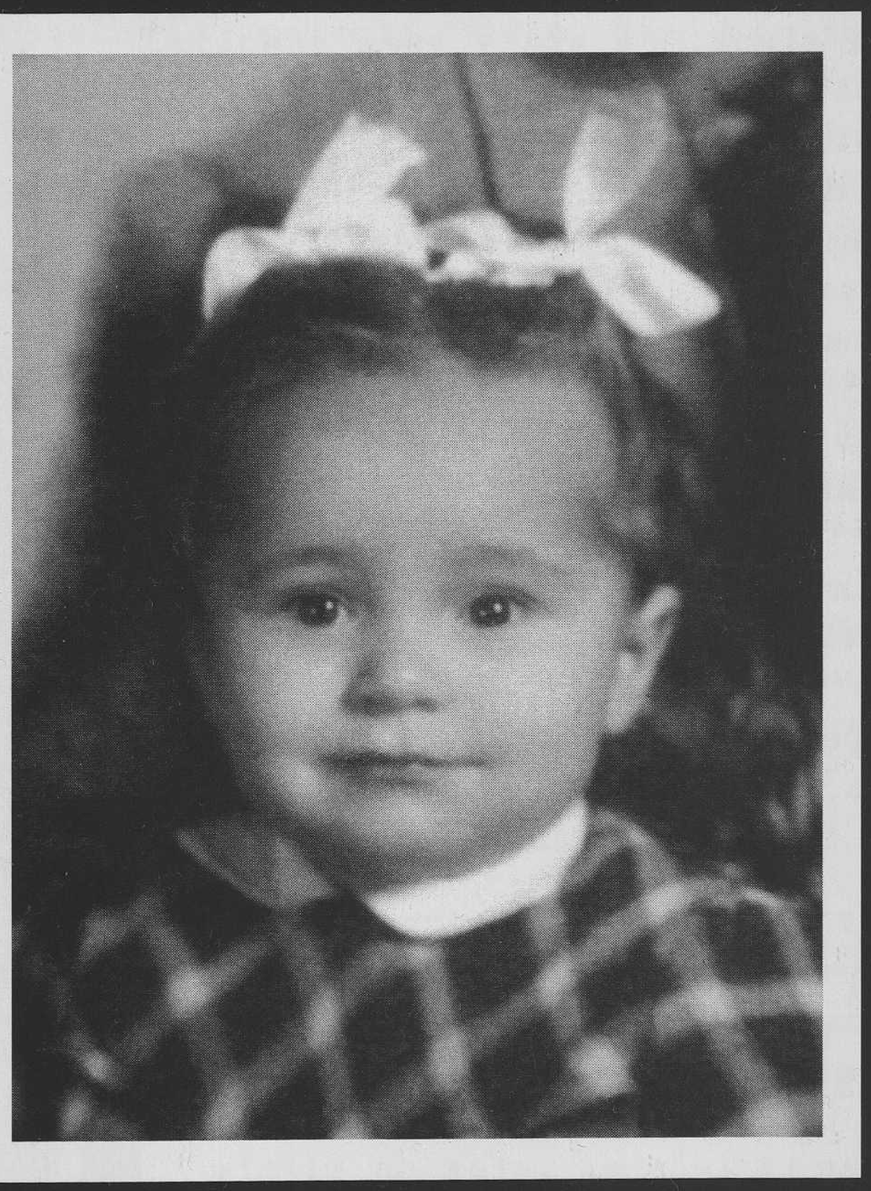

"Srčku" - Jožejki

5.3.1951

MOJI JOŽEJKI!

STOPILI SMO V MESEC, V KATEREM BO ČEZ DOBRIH ŠTIRINAJST DNI TVOJ GOD. KER RAČUNAM, DA ŽE POZNAŠ VELIKE ČRKE IN TUDI PIŠEŠ Z NJIMI, TI SEVEDA MORAM POSLATI VOŠČILO TISKANO, UPAM DA GA BOŠ ZNALA PREBRATI. ČE PA NE, PA NAJ TI POMAGA SESTRICA, LAHKO BRATEC, NAJBOLJ GOTOVO PA BO TO MAMICA, KI TI BO RAZLOŽILA VSE, KAR SEM HOTEL POLOŽITI V TELE NIČ KAJ LEPE ČRKE (STROJ JE BIL KUPLJEN V RIMU NA STARINI IN NI TAK, KOT JE BIL MOJ- KI JE ZDAJ BOG VE KJE?!)

(...)

ZDAJ PRI VAS CVETO ŽE ZVONČKI (IN CELO GOSPOSKI, KI JIH NISEM ŽE VIDEL ŠEST LET, TI PA LJUBICA PA JIH TRGATA KAR ZA HIŠO): ŽELIM, DA BI RASTLA ŠE DOLGO KOT TAK ZVONČEK LEPA IN BELA IN MENE KLICALA NA SVOJO POLJANO, DOKLER ME NE BI PRIKLICALA IN TEDAJ TI BOM DAL TAK POLJUB, KOT TI GA POŠILJAM ZA GOD V TEMLE PISMU!

ATEK

Danes pa ti daj mamici tako sladek poljubček kot bi ga dal jaz, ko bi prišel k njej vasovat kot hodi ona k meni; prav tako Ljubici in naj ga občuti, kot, da sem ji stisnil pušeljček rožic v ročico, v kateri je skrit moj poljubček zanjo; fant pa je že velik in moder kot se spodobi za fante, pa mu reci, da naj bo njegov vodnik Dante, s katerim je dolgo časa živel tudi njegov atek, ga zadnjič celo obiskal v grobu v Ravenni in z njim hodi kot on po izgnanskih poteh iz domovine: ne hotel bi pa umreti kot on daleč iz svoje najljubše dežele. Reci mu, da nosim s seboj prevod vsega Dantejevega Pekla, pol Vic sem prevel v Rimu, Nebesa pa bova prevajala že skupaj - upam! - in bo on imel glavno pesniško besedo, mislim, jaz pa mu bom pomagal kot Vergil... Ali bi bil to lepi prevod Nebes in se tega dela veselim že sedaj, ko imam manj upanja, kot nekoč stric buk, da ga doživim v tisku.

Pa to niso več voščila, ampak že vse kaj drugega: jaz pa želim prav Jožejki srečne dni in veselo svidenje z njo in s celo družinico, v sredi katere sem vedno in vsak hip - kot mojega srčka utrip!

6. marca 1951

Preljubi Srček moj,

Zopet je god v družini in kako naj bi pozabil nanj? Pa vendar se bojim, da ne boš dobila tega pisemca za svoj dan, ker od tukaj, kjer sem, gre pošta zelo počasi, ko pride pa do velikega mesta, pa skoči na avijon in kar čez morje k Tebi v srček. Rad bi Te že videl, kakšna si: s kiticami ali ostrižena na fanta? Tvoj bratec je zelo fejst fant, in sem ga vesel, če bi se le še tako učil kot Ti in sestrica Ljubica! Tebi za god: rasti v zdravju, v učenosti, v pridnosti pa v veselje mamici ter v najlepši up ateku, ki ga boš gotovo še nekoč spoznala od blizu, tako od blizu, kot da dva srčka bijeta v enem srcu. Da bi ta dan prišel čimprej, je moja želja, pa Tvoja Tudi, boš vsaj videla, kakšen je Tvoj atek, ki zdaj po svetu bega, dela in služi denar zase in za vse... samo v mislih, da se bodo nekoč odprla vrata k vam...

(...)

Ko pišem Tebi, pišem vsem, od mamice (namesto meni daj zdajle hitro njej moj poljubček!), pa preko fanta (vesel sem, da ga je že zdaj prevzelo zanimanje za eno stroko, v kateri naj bi bil nekoč strokovnjak toda, dokler je v gimnaziji, mora znati vse predmete, na to naj misli in toliko bolj z veseljem se bo po maturi lahko posvetil svoji stroki), pa Ljubici, ki je kar vzorna učenka, kot berem v časopisih. Bodi tudi Ti taka in bova vesela mamica, ki se toliko trudi z vami in pa tudi jaz, ki vas vse tako pogrešam.

Vi imate zdaj še snega (smučate se tudi?) pri nas pa vročina, da komaj dihamo. Pa bo nekoč vse uravnano in takrat Te bom prisrčno pritisnil na srce, srčka majhnega (morda boš tedaj že velika?) in Te poljubil kot te ta hip in s Tabo vse moje.

Tvoj in Vaš

ATEK

Argentina 9. 2. 52

SRČEK MOJ PRELJUBI,

MORDA JE TO-LE PRVO PISMO, KI JE TEBI NAMENJENO IN GA BOŠ ŽE ZNALA PREBRATI; PISANO JE TEBI ZA GOD IZ VSEGA MOJEGA SRCA. ZVEDEL SEM, DA SI ŽE POPOLNOMA ZDRAVA, KAR ME NAD VSE VESELI IN BOGU HVALO DAJEM. -

ZAKAJ NAJ BI BIL SRČEK MOJ BOLAN?

ZDAJ SI NEKJE POD GORAMI, PO KATERIH SEM VČASIH Z MAMICO TAKO RAD HODIL IN MISLIL O SREČI V NAJINI DRUŽINICI. ZDAJ SEM DALEČ OD VAS, TODA VSAK DAN, VSAKO URO SEM MED VAMI IN PROSIM BOGA ZA VAŠE IN POSEBNO TVOJE ZDRAVJE IN ZA NAŠE SVIDENJE.

Ljuba Jožejka! Bodi pridna, kot si bila dozdaj, ljubi mamico in bratca in sestrico, staro mamo in tete in vse naše znance, ki so nam ostali dobri z vami; pridno se uči brati in pisati in vse, kar Te bodo v šoli učili, da boš nekoč prišla do lepšega življenja, kot pa ti ga zdaj nudi naša revščina! Poljubček!

Tvoj

ATEK.

Jožejka Debeljak Žakelj. Cordoba, 2001

/ pesmi /

Loma Negra, 24. 8. 1954

...Za zdaj pa sprejmite samo najlepši pozdrav ob vstopu na ameriška tla, v Buenos Airesu pa Vas čakajo drugi, med njimi tudi moja nova pesniška zbirka, posvečena MARIJI... in zadnja, ki jo je izdal Jeremija Kalin... zdaj bom spet lahko postal vedno in povsod to kar sem, ker ne bom imel občutka, da imam doma štiri talce... katerih usoda odvisi od mojega dela. Zdaj bomo vsi lahko delali za kaj višjega, tudi za osvoboditev Domovine, če bo to kaj odvisno od nas.

Poljubljam Tebe, Vera, Fanta in Metko in Jožejko in se veselim trenutka po devetih letih in pol, da Vas zopet objamem in da zaživimo skupaj v pripravljanju novih devet let in pol za skupno vrnitev v svobodno Domovino,

Vaš ATEK

Mariji

ZAZIBALKA NA BEGU V EGIPT

Betlehemska staja.
Dete ne more spati.
Noče spati Mati:
Dete podojila,
slamo mu premeníla:
Česa plašiš se, Zlati?
Aj a-tu-ta-j a ...

Jožef s pôgrada vstaja –
sanja ali čuje?
Angel mu zapoveduje,
glas kot mesečina:
– Vzemi Mater in Sina!
Beži! Beži na tuje!
Aj a-tu-ta-j a ...

V noč bežijo iz kraja,
zibelka – osel grbáti.
Dete ne more spati.
Noč ... ves dan ... vso noč je
pot šla v step globočje ...
poje zibljivo Mu Mati:
Aj a-tu-ta-j a ...

Palmov gaj – postaja.
Dete ne spi v senci.
V krošnjah vzdih: sorojenci
umirajo v Betlehemu?!
Joče Mariji v objemu,
palme se sklanjajo z venci:
Aj a-tu-ta-j a ...

Osel kot brod se maja.
Z Družino v Egiptu počije.
Sin spi na prsih Marije,
v srcu sen o vrnitvi ...
Mati nad Njim v molitvi,
dokler ta dan ne zasije:
Aj a-tu-ta-j a ...

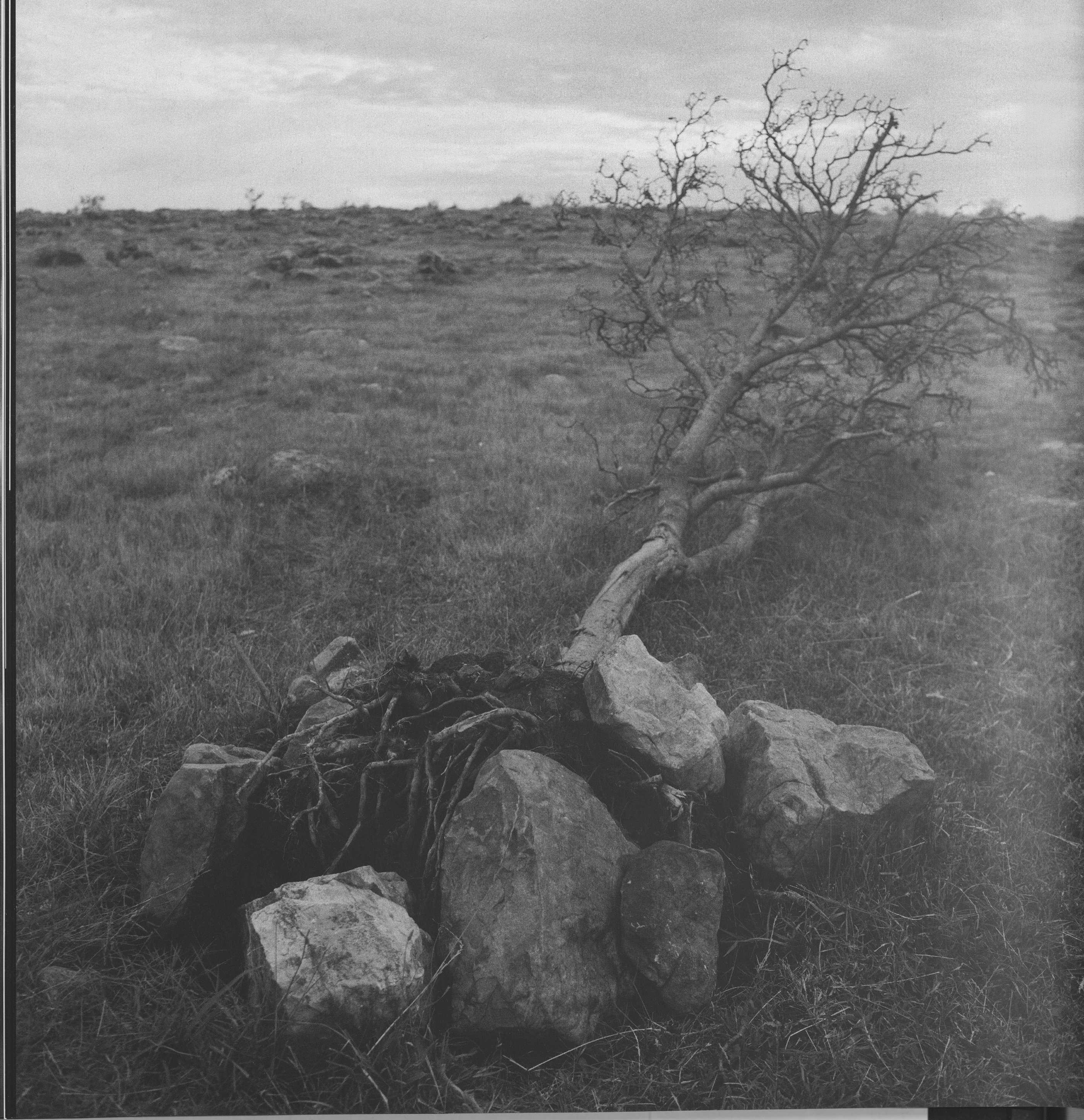

PROŠNJA PESEM K MATERI MILOSTI

V sebi poln sem praznote.
Plev težak. Vôtel mesá.
Peskoviti vir suhote.
Stèber, ki je pal na tla.
Kdo napolni spet me s silo?
Kdo me dvigne za nosilo
hrama božjega?

Kdo živ vir nalije vame?
Zvezdo vžge pred slepe oči,
da v svit vstanem – človek iz jame,
ki v nebo se zastrmi?
Kdo srce mi mrtvo vzbúdi?
Kdo napne mi strte grudi
za spev z živimi?

Milosti! – kot suh glen vpijem.
Lij mi jih do korenin,
o Marija, da razvijem
sebe v bel cvet lilijin,
da vzravnam se, napnem žile,
da me požénó vse sile
iz mojih trhlovin!

Milosti! Brez nje smo veli.
Ti pri Sinu posreduj
in po Svoji Dlani beli
name jih kot dež razsuj:
Naj se potopim v nalive
Vseljubezni milostljive,
v potok božjih struj!

Kaj sem, človek, brez zasluge
Sina Tvojega? V slè zvit
črv, ki grize s srdom v druge,
srečen, da je v črevju sit.
Milost k Bogu me dviguje
kot na krilih ... razsvetljuje
mi z Dobroto bit:

V njej sem eno z vsem vesoljem,
v njej z ljudmi sem ena vez,
kot maziljen s svetim oljem
nosim v sebi del nebes;
v meni čudežno bogastvo:
božje in človeško bratstvo,
Ti, Marija, vmes!

Naj me ne izplavita reka,
plavam z njo naj v večni cilj,
dvignjen nad hotjó človeka
z milostjo vstajenjskih kril.
Naj se ne potapljam v suho,
naj v temó ne kličem gluho
iz svojih mrtvih sil:

Milosti, Marija, izprosi,
lij mi jih do korenin,
da se razcvetè v njih rosi
mi telo v cvet lilijin,
duša v tempelj plameneči,
da – kot v Tebi – se učloveči
v meni Božji Sin! –

PROŠNJA PESEM ZA VRNITEV

Jokal je Jeremija
ob vodah babilonskih,
harfo obesil na vrbo.
Jokam jaz, o Marija,
sam v velemestih milijonskih,
pojoč na struno trdo.

V nebo zazidano gledam,
rijem v kloak se rove,
napenjam jermenja toke –
a v sebi se sesedam,
mislim na naše domove,
mislim na svoje otroke,

mislim na žalosti žene ...
Kje si, o Domovina?
Po tebi srce mi umira!
Kje so trate zelene?
Kje gozdov hladnina?
Kje žuborenje vira?

Kje pšenične njive?
Kje s satjèm čebele?
Kje za hlevom bori?
Kje trte dobrotljive?
Kje gore snežnobele?
Kje cerkvica na gori?

V oltarju Ti, Marija!
Na groblju v jami oče
in mati ... sestra ... tete ...
Ni sveče moje sija,
ni rože žalujoče,
o, ni me za vse svete ...

ni me, da v gozd poiščem,
pokleknem nad prepadom,
od tam molčé pohítim
naravnost – hej, k voliščem
ustvarit takšno vlado,
da slavo dá Pobitim,
nam vrne Domovino
in Tebi Čast, Marija!
– –
Kam z mislijo se nesem?
Močim s solzó Tujino.
V krčih se struna mi zvija.
Žalost je moja pesem.

Zarivam v rove jam se –
v grob svoj, tu izkopani
daleč ... daleč od doma ...
V milijonskem mestu sam sem,
le s Tabo v svoji rani ...
Kdo h kômu od naju roma?

O, Ti prihajaš k meni,
Si v srcu mi, Marija,
Up v brezupu edini!
O rožmarin zeleni!
Edini žarek sija
v vrnitev Domovini!

Jokal je Jeremija,
pojem jaz svoje joke,
tresoč se kot vrh evkalipta:

Ti, o Begunka Marija,
popelji na rojstne me loke
kot Dete si Svoje iz Egipta! –

PROŠNJA PESEM H KRALJICI MIRU

Kraljica Miru, prosi za nas!
Prosi za nas, Kraljica Miru!
Za nas, Kraljica Miru, prosi!
Izprosi nam Mir, da dvigne se Čas
iz oblakov atomskega prahu –
pod sončni sij, ki naj zêmljo porôsi!

Žrtev vojské sem: krvavih zor,
preseljevanj neznanokam,
sumničenj, sodb, ječ, strelov v tilnik,
skládovnic trupel v breznih gor,
izdaj zavratnih, gnijočih jam,
talcev, obešenih na svetilnik,

milijonov smrti, milijard ran,
sirot izgubljenih, velemest ruš,
iz zraka postavljenih v razvaline,
plinskih okuženj, množičnih izgnanj,
ukletev narodov, zdaj mrtvih duš,
izgube Slovenije, Domovine ...

selitve obupancev preko ramp
zaves, spuščenih – na blatni tlak
lesenih mest, predluk oceanov:
plovb preko morij v stepe pamp,
v vrteže strojev, v rove kloak,
na dno življenja ... v brezcilj ciganov ...

Žrtve vojská smo ... in ni miru:
Marija, zažigajo zopet nam svet,
da vse ponovi se tisočkrat huje!
Smrt že kri pije ... tam ... in tu ...
razbitja dim sega na drugi planet,
ko pal bo nazaj – ves svet zasuje!

Marija, svet v sebi je kotel vrenj,
vulkan, ki čaka na zadnji izbruh,
da lavo vojská izbruhne iz droba:
razlije krvava se preko življenj,
čez vse, kar ustvaril je Sveti Duh –
svet kostnica spet bo ... gniloba ...

Argentina, 6/12/1950.

...

Zemlja se tako suka, da se lahko vsak čas kam zaleti in razleti: kje se bomo spet našli, otroci moji? Mislim, da je zdaj na pohodu čas, o katerem je pisano, da bo nastala taka zmeda, da se ne bo vedelo, kdaj bo konec in kdo bo zmagal, tedaj pa bo posegla vmes božja roka na priprošnjo Marije in spet bo vse prav... Ne vem, če bomo tisti novi čas doživeli, vem pa, da nam more v tem času pomagati samo Marija. Tako je, da samo še v to verjamemo - mi tukaj ... in se bojimo strahot in groze, ki so morda vam bližje kot nam. Bog vas varuj in ohrani, pa se bomo še videli ...

Marija, kako me boli ta drget,
ki lomi red zemlje v nov razkol!
čutim: sesedamo se v prepade,
ko dvigamo se v stratosferski odmet
smrti z dveh obel za – obeh pokolj,
v raztresk podstavov ... za grob brez nade ...

Kraljica Miru, zavri teh sil gon,
stri Bes kot Gada si s koncem Peté –
in svet bo zaplaval – spet mirna ladja –
pod Plašč Tvoj zaščitni ... in kot poklon
položil na Dlan Ti bo svoje srce,
da dvigneš ga Ti pred Božanstvo Trovladja,

da Sin Tvoj, ki Sam je doživel Smrt tod,
življenja lepote se Sam radoval,
ga dvigne še više k Bogu Očetu,
da z Duhom svetim za nov prerod
prešine ga vsega ... in zopet bo vstal
mir božji na zemlji ... svétu k razcvetu ...

da to bo, kar bo naj: Božji Odraz!
Dar Vseljubezni! Neusahljiv Vir
vseh blagoslovov, ki mir jih nosi!
Za nas, Marija Miru, prosi!
Kraljica Miru, prosi za nas!
Kraljica Miru, izprosi nam Mir!

BREZJANSKI ROMAR

Iz Doma v plaménih
z Marijo na raménih,
z Marijo Brezjansko
smo šli čez Ljubelj ... preko mej ...
vedno naprej ... vedno naprej
svojo pot izgnansko.

Iz taborišč ... čez oceane ...
v pampe, s trni posejane,
z nami Pomoč Marije,
Kje najdemo še kamen,
da zložimo Jo z rámen,
da z nami počije?

Kje Zanjo Hram lestencev,
da Kraljico Slovencev
ustoličemo z vsemi siji?
Romamo s celine na celino,
iščemo novo domovino,
iščemo prestol Mariji.

Našli smo ga – v Lemontu!
Gradimo ga – v Torontu!
V St. Jamesu, v Lujanu oltarje!
V cerkvàh srenj naših gostuje!
V domih nad družinami čuje!
V srcih nam topel žar je!

V nas Si, mi ob Tebi, Brezjanski!
V procesiji velikanski
nosimo Te s celine na celino:
vsa srca prižgana kot sveče,
v vseh plamenih prošnja trepeče:
Vrnimo se v Domovino!

LUJANSKI ROMAR

Plapolá bandero brezjansko.
Svetogorska zastava.
Pritrkujejo véliki zvonovi.
Gre procesija v baziliko lujansko.
Nad mestom tujim slovenska pesem plava
v domovini novi.

Mogočni stolpi ob reki sveti,
mogočne priče:
Narod v Narodu z Marijo, trikràt Čudotvorsko:
Marija Lujanska v kreoljski kareti
s pesmijo slovensko čez trg se pomiče –
z Marijo Brezjansko ... z Marijo Svetogorsko ...

O, Mnogoimena! Marija Ena!
Mati vseh narodov! Ščit vseh plemen!
Kraljica kronana obeh domovin!
Na vseh celinah v vseh jezikih česčena!
Blagoslovljena izmed vseh žen!
Mati Odrešenika – vseh celin!

Imena menjaš – vsa v sladka! – in nošnje,
obiskuješ vse narode s prikazovanjem,
Sama izbiraš Svojim bivanjem kraje,
da vedno med nami Si, da naše prošnje
so blizu Ti Srcu, blizu Smehljajem,
bliže Roki, ki dáje.

Ti daješ brezdomcem nam domove:
na pragih hiš naših nas čakajo deca,
domačnost izb naših: kôt – Tvoja slika!
Izprosi mladosti tej vse blagoslove!
Dvigni omahujočega, ki brezmočno kleca!
Povrni ga v skupnost, kdor se ji odmika!

Rokàm nalij sil, da si služijo hleba.
Telesom zdravja, bolnikom ozdravljenja,
umirajočim tolažbe! Umrle pospremi
na Rôkah Svojih v blaženstvo néba!
Času zmedenemu oslêpljenja
s Svojo Dlanjó kot z Lučjo posnemi!

Brezdomovincem dajèš domovino:
iztrgan v viharju iz prsti rodne,
vrtinčen v Besu, od žeje presúšen,
naj v prst tu primem se s korenino:
Praded bom potomcem te zemlje plodne! –
Mar zarod moj v veke živi naj brezdúšen?

Ti, ki obupancem dajèš nove nade:
Obudi od smrti naš Up na vrnitev!
Čez oceane domov nas popelji!
Daj, da pokleknemo na pobitih prepade!
Da Osramočenim damó počastitev!
Da Dom uredimo po Tvoji Želji!

Da dvignemo Narod spet v Tvojo procesijo
skoz mesta ... vasi ... in polja ... in klance ...
s pesmijo Tebi, Kraljici Slovencev!
Da skrita bandera se spet razvésijo,
skoz slavoloke gredo spet monštrance,
vsa okna da spet zapojó v cvetju vencev ...

kot tu v Lujanu: vse v melodiji
slovenske pesmi – veličastna zahvala
Lujanski Mariji v kreoljski kareti ...
Mariji Brezjanski ... Svetogorski Mariji,
v zvonov pritrkovánju ... (kot z onstran zagrinjala,
ko naši zvoniki so smeli še peti ...)

poje ... vse poje v odmev, ki se nosi –
kot jata galebov – na naše Brezje ...
Sveti Luján! Z Domovino nam vez je
v pesmi romarski, ki tu kliče in prosi
k Mariji, Eni – Mnogoimenski:
Ščiti nas! Reši nas, narod slovenski!

Luján – izgovori Luhan.
Kreoljska kareta – kmetski voz, na katerem vozijo Marijin kip.

Sveto Marijino leto.
Doma zvon ne pritrkuje.
Bandero ne plava razpeto.
Procesije šle so na tuje.

Ne romamo na vozovih,
ne v vlakih trumovitih:
romamo v zaprtih domovih,
romamo v sobah skritih.

Polkna zaprta – ločitev
pred očmi soseda.
Rožnega venca molitev –
tiha naša beseda.

Srce pa naše vpije:
– Marija Pomagaj z Brezij!
Reši svet Hudobije!
Reši nas železij,

v katera smo zakleti!
Odpri spet romarska pota!
Daj vrelcem Milosti vreti,
da dušam usahne suhota! –

Za Sveto Marijino leto
romamo iz sobe v sobo.
Nebo je čez hiše razpeto
kot mavrica v novo dobo.

O, ta se v Tišini snuje
v pogovorih z Marijo!
Čas zopet nam zapritrkuje,
vozovi na Brezje zdrvijo,

in vlaki ... in barke ... letala ...
iz vseh celin vsega svéta,
kjer Mati Slovencem dajala
je Milosti Svojega leta ...

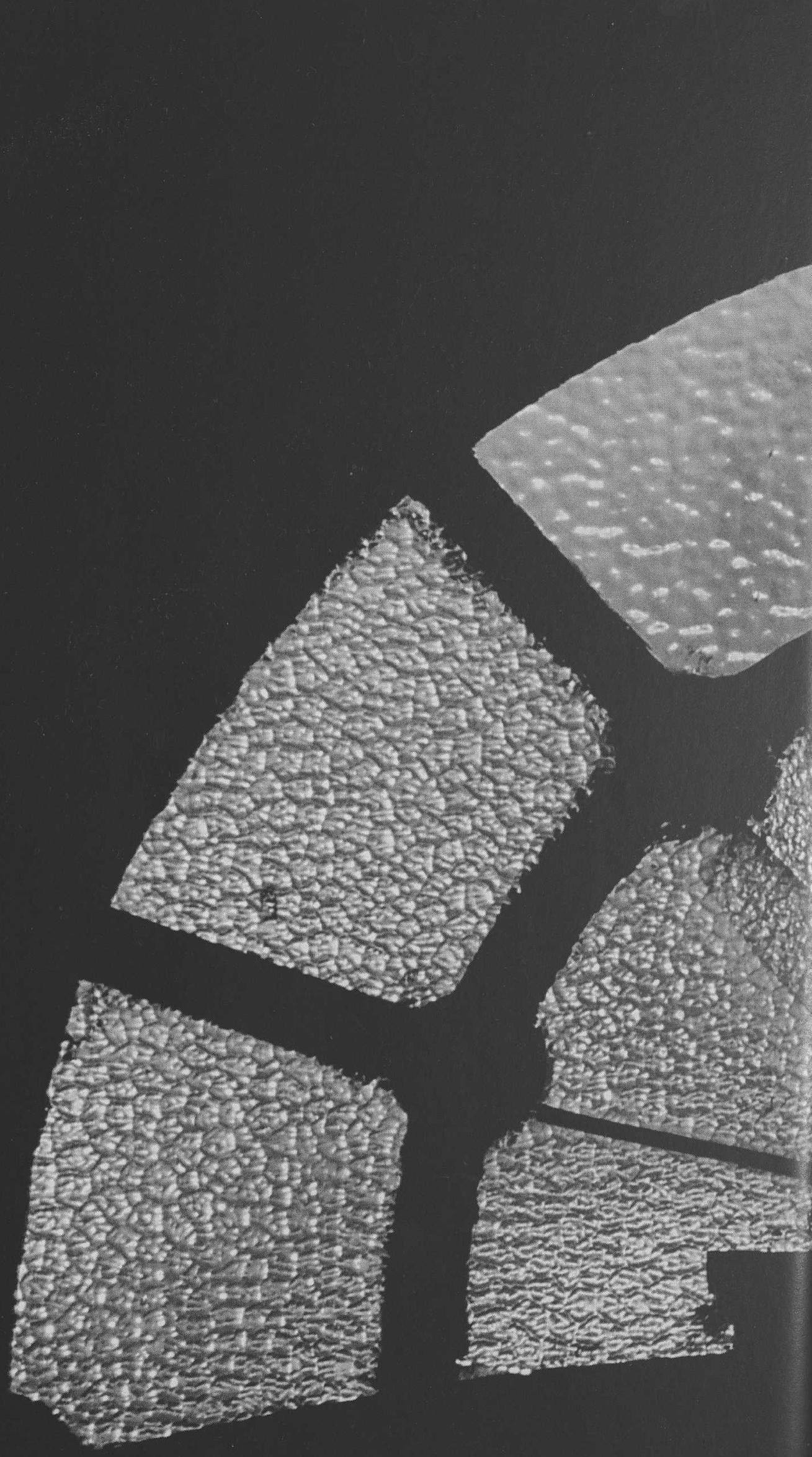

Jaz bos bom poromal iz Ljubljane
– (kdo še?) – zaobljubo polnóč.
Peli bomo pesmice znane:
Marija, Ti daj nam pomoč! –

Loma Negra, 14. februarja 1954

... In iz žive zemlje, iz živega roda,

je planila živa kri v belega laboda,

pod Kamnitnikom zganil je tople peroti,

radosten pognal se rodu naproti

in kliče naši deci nebogljeni:

“Živim! Živim!

*Pustite male k meni!” **

** Zadnja kitica pesmi , ki jo je spisal in deklamiral “Jamnikov Tine” - Tine Debeljak leta 1932(!) ob ustanovitvi škofjeloške osnovne šole*

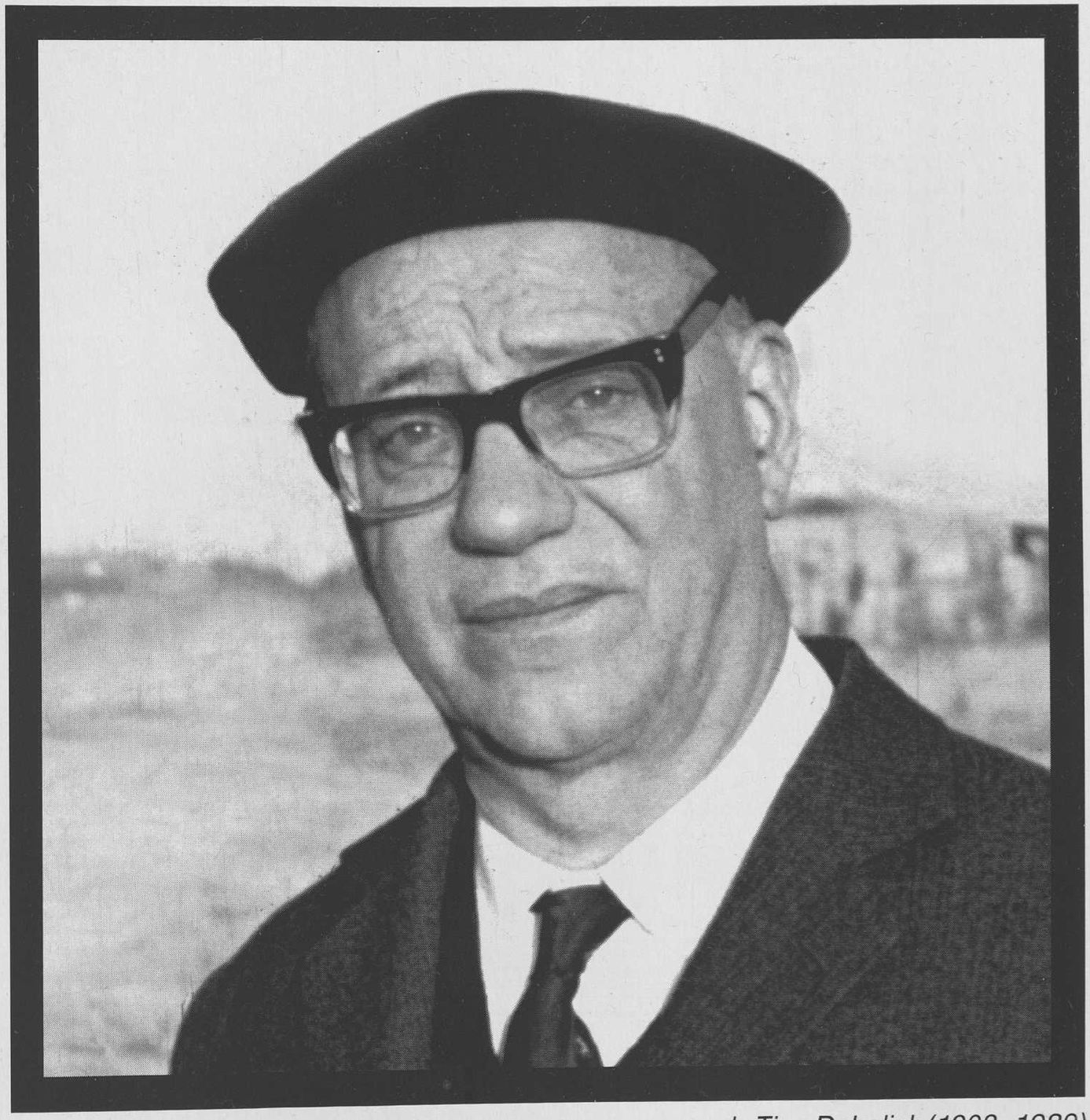

dr. Tine Debeljak (1903–1989)

... In tako ni za mamico ostalo prostora na papirju, pa ga je še toliko v mojem srcu, za vse vas. Pa kaj bi tudi brez nje in njene brige, pa njene besede, ki je gotovo še več vredna; boste že videli. Jaz sicer že leta nisem dobil njene besede, pa jo imam še vedno v ušesih: v nočeh mi pove vse in jaz ji ne morem dati drugega kot poljub in svojo zvestobo in upanje na čas, ko si bomo pogovorili o vsem, kar smo doživeli v teh letih, ko ste rastli daleč od mene in sem se jaz staral v tej puščavi ... In tedaj me bo Srček spoznal, Ljubica se me spomnila, Fant mi obnavljal svojo mladost in mamica bo vesela svojega plešastega možička ... in vsi skupaj bomo šli najprej na Šmarno goro in na Triglav ...

VIRI

ČRTICE

NOVI PLAVŽ
Meddobje leto XVI. št.3 str.163 – 184, SKA, Buenos Aires 1978

NAŠA HIŠA
Tednik Svobodna Slovenija 30.3.1950 leto VIII (3) št. 13 str. 6 in 7

ODKRITE STOPINJE V SNEGU
Koledar Svobodne Slovenije 1951 str. 249 – 255, Buenos Aires
Dnevi smrtnikov (Geržinič – Emigrantsko pripovedništvo 1945–1960) str.162–174 SKA 1959, Buenos Aires
Nova revija 85/86 junij 8 str. 605–611 (ponatis Dnevi smrtnikov)

SMRT MATA MATKOVIČA
Koledar – Zbornik Svobodne Slovenije leto 1952 str.125 –132, Buenos Aires

AB URBE CONDITA
Meddobje I. št. 3 str. 88 –99, Buenos Aires, SKA 1954

NA JEREBICE
Tednik Svobodna Slovenija 31. 8. 1950 leto VIII (3) št. 35 str. 6 in 7

PESMI

MARIJI
(Samostojna pesniška zbirka)
Rapsodije za prvo Marijino sveto leto 1954 – Jeremija Kalin (psevdonim) – Buenos Aires. Izdala Svobodna Slovenija.

POLJUB
(Samostojna pesniška zbirka)
Tine Debeljak. Založba Svobodne Slovenije. Buenos Aires, 1951

NOVE VARIACIJE
Zariski s kredo.
Meddobje Leto XXIV –1989, št. 3–4. SKA, Buenos Aires

MED BOLEČINO IN UPANJEM

Emigrant ima dve duši – eno za ta svet,
drugo za oni ...

France Papež, Zapiski iz zdomstva

Z ustvarjalnim opusom dr. Tineta Debeljaka sem se podrobno seznanil že (smel bi zapisati tudi: šele!) leta 1990, ko sem pričel pripravljati izbor njegove poezije za mariborsko založbo Obzorja. Ko se danes oziram na tisti čas, moram priznati, da sem verjetno veliko premalo vedel o pogojih in razmerah, v katerih ni nastajala samo Debeljakova eksilna literatura, marveč tudi literatura drugih po svetu razseljenih Slovencev.

Tako recimo nisem vedel (nisem mogel vedeti), da je slovenska komunistična oblast še leta 1985 uvrščala dr. Tineta Debeljaka med "najekstremnejše emigrante", ki "piše proti naši državi". Táko oznako mu je podelil neznani avtor v "Internem priročniku republiškega sekretariata za notranje zadeve SRS", ki je imel na prvi strani oznako "strogo zaupno – državna skrivnost". Strah komunističnih oblastnikov pred resničnimi in svobodnimi besedami je izviral iz tega, da so sami vedeli, kakšno moč imajo že lažnive besede in besede prevare. Za vse stalinizme, tudi titoizem, imenovan "komunizem s človeškim obrazom" (!?), je značilno, da so sistematično nadzorovali in preganjali pišoče intelektualce, a zanimivo, ne samo svojih deklariranih nasprotnikov, kasnejših disidentov, marveč tudi tiste, ki so jim bili zvesto in z vsem srcem privrženi. Kot je mogoče videti iz Kocbekovega primera, pa so najbolj sovražili svoje sopotnike. Komunizem kot praksa je bil avtodestruktivno gibanje in njegovo sesutje je v veliki meri posledica tega, da je njegova najgloblja logika nihilistična, njegovo praktično delovanje pa protičloveško.

Zato sem v začetku devetdesetih Debeljakovo poezijo sodil predvsem s privzetimi merili, ki so veljala v matici, čeprav sem se trudil, da bi ta merila presegel povsod tam, kjer so se mi zdela povsem neprimerna, še več: moteča in do eksilne literature krivična. A ker tedaj še nisem vedel, da vem premalo, čeprav moram v svoj zagovor takoj dodati, da v tem pogledu nisem bil nič bolj in nič manj neveden kot večina iz generacij, ki smo hodili v šole, kakor jih je oblikovalo enoumje, sem pisal v najboljši veri, da pišem skladno z resnico. Pa sem se motil. Saj nisem poznal določenih dokumentov, ki sta mi jih sedaj posredovala pisateljeva vnuka Marko in Ivan Vombergar in brez katerih je sleherna študija o delu in življenju Tineta Debeljaka zgolj površinski odtis, brez globinske utemeljitve. Brez poznavanja teh dokumentov, predvsem vseh pisem, ki so nastala v času med leti 1950–54, bi bila podoba pesnikovega življenja in delovanja v eksilu vsekakor nepopolna.

Od sredine devetdesetih naprej, še posebej zaradi znanstva z Brankom Rozmanom in prijateljevanja z Zorkom Simčičem, a tudi zaradi intenzivnega seznanjanja z dokumenti in samo eksilno literaturo, pa se je moj pogled precej razširil in tudi izostril ob nekaterih problemih, ki jih prej nisem opazil. Zato sem si tudi upal sprejeti komentar zbirke, v kateri je Debeljakov vnuk Marko Vombergar pod naslovom Črni Kamnitnik zbral dedove pesmi, črtice in pisma domačim, ki so nastala v času med leti 1950–54, nemara najbolj prelomnem v vsem Debeljakovem argentinskem eksilu.

A pri tem se zavedam, nemara tudi zaradi študija celotne slovenske poezije zadnjega pol stoletja, ki je v monografskem prikazu izšla pri Slovenski matici, in zaradi antologije poezije dvajsetega stoletja, ki sem jo pripravil za Cankarjevo založbo*, kako zapleten in notranje razčlenjen je položaj vsakega izmed pesnikov iz eksila. A pri obeh knjigah, ki nista naleteli na posebej prijazne kritike, posebej mlajši in mladi rod me je dokaj grobo (a tudi šibko ali pa sploh brez resnih argumentov) zavrnil, me je vodila neka osnovna misel, ki bi jo smel strniti v dva ali tri stavke. Slovenska literatura, razbremenjena ideoloških uzd in anatem, mora in more živeti kot en sam, notranje povezan organizem. Znamenita trojna delitev literature na matično, zamejsko in zdomsko, o slednji se je samo šepetalo ali pa zelo oprezno govorilo le v strokovnih krogih, je danes povsem nesmiselna, zanjo ni nobenega pametnega razloga, kaj šele strokovnega. Vsi pesniki in pisatelji, ki pišejo v slovenskem jeziku, morajo in morejo nastopati enakovredno v skupnem poetičnem prostoru. Kdo je kdo in kam kdo sodi, o tem ne odločata več ne njegova geografska ne svetovnonazorska postavljenost na ta ali oni meridian, le estetska in etična razsežnost njegovega pisanja. Še posebej absurdna pa je taka delitev pri pesnikih ali pisateljih, ki so del svojega opusa ustvarili v matici, potem pa so

---

* Slovenska lirika 1950–2000, Slovenska matica, Ljubljana 2001; Beseda se vzdiguje v dim, antologija slovenske lirike dvajsetega stoletja, Cankarjeva založba, Ljubljana 2002.

jim splet okoliščin, nemila usoda ali njihova osebna odločitev nakazali pot v novo domovino.

To se je zgodilo tudi s Tinetom Debeljakom, literarno in kulturno osebnostjo, brez katere si ni mogoče predstavljati ne predvojnega literarnega, revijalnega in uredniškega življenja, posebej v tridesetih letih in prvi polovici štiridesetih, še manj povojnega časa, ki ga je pesnik in pisatelj najprej preživljal v begunskih taboriščih, nato v Rimu, iz katerega se je, kot še toliko drugih, odpravil tja, kjer so se odpirale perspektive za kolikor toliko spodobno življenje in demokratično klimo. Prostor brez ideološkega terorja pa je edini prostor, kjer lahko človek brez strahu zase in za svoje bližnje izraža svoje poglede in nazore, izreka in zapisuje svoja mnenja in sodbe in sme, če se mu zdi to smiselno in potrebno, tudi izreči ali zapisati kritično nestrinjanje s pogledi drugih ljudi. Še posebej pa so totalitarizmi, usmerjeni strogo v tostranskost, nasprotni sleherni veri, ki človeku sporoča poleg vsega drugega tudi to, da se nad njim in mimo njega odpirajo še drugi svetovi. Da človek ni gospodar svoje usode in da se njegovo življenje odvija pod obnebjem metafizičnih sil, s katerimi se obrača h Gospodarju usode. Tudi vera Tineta Debeljaka je bila trdna in upajoča. V pismu (6. decembra 1950) z začetka bivanja v Lomi Negri je domačim zapisal:

Mislim, da je zdaj na pohodu čas, o katerem je pisano, da bo nastala taka zmeda, da se ne bo vedelo, kdaj bo konec in kdo bo zmagal, tedaj pa bo posegla vmes božja roka na priprošnjo Marije in spet bo vse prav ...

Taka in podobna premišljevanja so zagotovo ustvarila tudi Prošnjo pesem za vero iz zbirke Mariji. V prvi in začetku druge kitice postavlja sama usodna vprašanja, ki pesnika povezujejo z mislecem:

Svet Temà je ... Kje mu izvor je?
Kam vrti se? Stvor? Ne-stvor je?
Duh je? Gmota? Smoter? Gon?
Vez snovi? Snovi Razbitev?
Je Ljubezen? Sovražitev?
Kletev je? Ali – Molitev?
Boj nasprotij: pad in vzpon

sil, ki vro iz sebe same:

In sklepa svojo priprošnjo v peti kitici:

Krêpi vero mi v življenje!
(...)
Vseljubezen – vez in varstvo,
naj zavlada božje carstvo
preko zemeljskih celin!

Naivna vera, bi dejali poklicni skeptiki. A v resnici je Debeljak na tem in še na mnogih drugih mestih v svojih pismih in pesmih zelo natančno in pravilno anticipiral čas druge polovice dvajsetega stoletja. Pri tem mu je verjetno pomagalo tako njegovo široko intelektualno obzorje, ki si ga je v Argentini še razširil (*Svetovna književnost in pogled v svetovne dogodke se mi odpira na široko, česar sem vesel.* – tako se glasi pismo 29. julija 1952), kot tudi zaupanje v božjo previdnost (*Pa zdaj, ko je velika noč pred vrati, praznik Vstajenja, se obup ne spodobi in zato mamici in vsem mojim z večjim upanjem voščim srečno in veselo Alelujo!* [pismo 23. marca 1953]. Tretja rdeča nit pisem pa je prepričanje, da vladavina tiranije v domovini ne more biti nekaj trajnega. Vedel je, da je svoboda tisto stanje duha, ki se mora udejanjiti tudi v domovini.

Nemalo mislecev, filozofov in pisateljev je zapisalo, da je edina resnična svoboda tista, ki je ne občutimo, o kateri se nam ni treba kar naprej pogovarjati, v katero smo postavljeni tako, da prežarja sleherni trenutek našega bivanja. V takih pogojih so vse druge preizkušnje, ki jih mora prestati človek, manj pomembne in obremenjujoče, predvsem pa jih je mogoče laže prenašati. In Debeljak je v Argentini poleg vseh grenkih in trpkih čustev – od domotožja do razočaranja nad pisateljskimi tovariši, ki so ga v domovini izdali ali zamolčali, do ves čas glodajoče skrbi za najbližje – doživljal tudi renesanso svojega intelektualnega dela. To mu je omogočal neprestano prisotni občutek, da živi v okolju, ki spoštuje človekovo svobodo in računa z njegovo osebnostjo. A svoboda, ki jo je ustvarila slovenska zdomska skupnost v Argentini, je bila prav posebne vrste svoboda: bila je zapletena in v njej je prihajalo na površje vse, od domotožja do globokih filozofskih vprašanj. France Papež, pisec ene najbolj pretresljivih študij zdomstva, ujete v okvire njegovega esejističnega romana Zapiski iz zdomstva, je v tem romanu med drugim napisal:

A svet, v katerega je postavljeno zdomstvo, je le zunanja in fizična sestava; v njej se širijo krogi in vijejo rovi naše notranje pretresenosti in duhovnega očiščenja. Tu smo postavljeni na pot, ki vodi prek celinskih razsežnosti v območja drugega življenja.

In nekaj strani kasneje Papež dodaja:

Desetletja smo že na potovanju, a nam je olajšano z dejstvom, da smo v ***slovenskem*** *zdomskem svetu in da smo si ustvarili zdomsko Slovenijo z njenimi ustanovami, idejami in močmi.*

Značilne so tudi Debeljakove besede iz pisma ženi (30. novembra 1951):

Toda rastemo v otrocih in srečna si Ti, ki se z njimi prerivaš skozi muke življenja, pa jih saj vidiš rasti, razvijati se in ljubiti – jaz sem daleč od njih, tuj njim, ki me ne poznajo in jih morda zanimam kot "avanturist", ki hodi križem sveta in mu verjetno Argentina še ni zadnja postaja ...

Tudi dr. Tine Debeljak je občutil, da so meje, pravzaprav mejne moči, ki jih poseduje zdomstvo, skrite v zavezi svobodi, veri, litera-

turi in družini, kvalitetah, ki so se mu prikazovale kot enovit tok ustvarjalne zavesti. Taka ustvarjalna zavest, ki povezuje domovino in zdomstvo, se zbudi v pogovoru s predvojno izseljenko Francko (črtica Odkrite stopinje v snegu, prvič objavljena v Koledarju Svobodne Slovenije 1951), ki pisatelja roti:

"Vi ste izmed tistih, ki so zadnji odšli iz domovine in ste je še polni: povejte nam kaj o nji!, Oh, kako rada bi šla nazaj ..."

Domovina je, tako nas prepričuje literarna junakinja, ki pa je več kot to, saj je snov, bitnost, ki se ohranja kot tvarnost pisateljeve skrite želje priti domov in znova objeti svoje drage. Ni treba posebej poudarjati, da je v vsem Debeljakovem delu mogoče začutiti globoko in pristno domotožje, ki se v različnih intenzitetah pojavlja tako v njegovi literaturi in v pismih. Značilno je pismo iz januarja 1951, v katerem uredniku Ladislavu Lenčku odgovarja na prošnjo, da bi za revijo Duhovno življenje pisal "o pomenu slovenskih okrajev v versko kulturnem razvoju našega naroda". Tako mu med drugim v svojem pismu odgovarja:

Škofja Loka ... Stojim v svoji sobi pred pampo in gledam v širno ravnino ... in prav na koncu, ko se obzor že nagiba pod zemljo, tam – se mi zdi – vidim ponosni loški grad in hišo pod njim ... in ob njima vso bedno sedanjost, ki je ne poznam več in sem ji tujec, in lepo polpreteklost in slavno zgodovino ... Vse to stopi pred moje oči, kot da berem knjigo ... da, iz te knjige, ki edina hodi z mano, bi vam utegnil morda napisati par besed ... Resnično: tale hip se mi je odprla na tisti strani, kot sem jo doživel pred dvajsetimi leti: na loški kamnolom – na Rdeči kamnitnik, ki ga je tolikokrat naslikal naš rojak mojster Grohar – "Sejavec", "Pomlad" – in za njim še večkrat Jakopič (o sreča, da sta dva izvirnika prav tu v Buenos Airesu!) –, sem pred dvajsetimi leti popeljal svojega učitelja s praške univerze, starosta slavistov, prof. Murka, ki se je začudil razgledu z nizkega griča: "Toliko cerkva!" Tedaj sem jih preštel. "44! Morda se jih vidi še več, kadar je lepše vreme."

V take preizkušnje so postavljeni vsi zdomski razumniki, vsak jih doživlja na svoj način, vsak se nanje odziva po svoje, a vsi z globoko, prikrito bolečino, kot vaški stražar Lojze Pugelj iz črtice Novi plavž (prvič objavljene v reviji Meddobje leta 1978). In preizkušnje, ki jih je Gospodar nad življenjem in smrtjo postavljal pred Tineta Debeljaka, so bile res preizkušnje za zrelega moža, za človeka, ki je svoje življenje razpel med dejanja, o katerih bo slovenska kulturna zgodovina še morala spregovoriti. Postavil ga je, Gospod nad usodo, v čas in prostor, ki sta se povsem razlikovala od sveta, iz katerega je prišel, iz katerega je bil po volji novih, nadutih in zmage pijanih oblastnikov zbrisan, saj v pismu (3. marca 1954) ne brez grenkobe ugotavlja:

Baje rokopisov ne smete izvažati, toda to so rokopisi zgodovinske vrednosti (Prešernov itd.), moji pa so brez vrednosti, saj me še pri pisočih Ločanih ne omenjajo več ... kot sem izvedel. Zanje sem mrtev, toda rad bi bil živ za vas ...

Na tem mestu bi se dalo na dolgo in široko pripovedovati o tem, kako ni samo oblastniška struktura zamolčevala eksilnih osebnosti in njihovih del. To je z enako vnemo počela tudi uradna matična literarna zgodovina, ki se je, razen redkih izjem (Jože Pogačnik, France Pibernik, Taras Kermavner), vedla enako brezbrižno in ignorantsko ter osebnosti, literarno oblikovane pred drugo svetovno vojno, obravnavala samo v njihovem predvojnem segmentu, njihovo eksilno delovanje pa preprosto zamolčala ali pa ga neznosno minimalizirala. To se zdomskim pisateljem ni zgodilo samo v prvi izdaji leksikona Slovenska književnost (Ljubljana, 1983), tudi zvezki Enciklopedije Slovenije, ki so izšli do padca komunizma, so v zamolčevanju eksilnih pisateljev, znanstvenikov in gospodarstvenikov enako "znanstveno objektivni". Skoraj odveč je dodati, da so se tudi unverzitetna predavanja izogibala področja eksilne literature. Dogajal se je svojevrstni kulturni genocid, ki ni prizadel samo ustvarjalcev v Argentini, temveč tudi vse potencialne bralce v matici, ki jih je komunistični režim skušal zadržati v duhovni izolaciji in ponujal, medtem ko se je na vse kriplje boril proti resnicam, eno samo, svojo, popačeno "resnico".

Še posebej so bili izpostavljeni tisti pisatelji, ki so predstavljali jedro katoliško usmerjene literature in ki so krščanski etos zapisovali v svoji literaturi tudi po odhodu v neprostovoljni eksil. Kakor Debeljak so bili trn v peti predvojnim "internacionalističnim" levičarjem, ki so zavračali, ironizirali ali pa kar smešili vse, kar je v literaturi odkrivalo metafizične razsežnosti človeškega bitja. Po njihovem odhodu v eksil se je bes konkretiziral, anatema pa je postala nekaj samo po sebi razumljivega, pisatelji pa so živeli v zavesti matice kot "sovražna emigracija". Naj pripomnim: na kolektivni ravni se je dogajal tipični freudovski obrat: tisti, ki so sovražili, so obtoževali žrtve svojega sovraštva, da so sovražno razpoložene ...

Dr. Tine Debeljak je bil vedno zvest svojim načelom in ta načela prenašal ne le v svojo literaturo, marveč tudi v literarnoesejistične in kritične zapise. Ko je naletel na argentinski nacionalni (gavčevski) ep Martin Fierro, ki ga je pisatelj Hernandez zaokrožil v 7800 rimanih verzih, se je lotil prevajanja. V pismu z dne 6. decembra 1950 poroča domačim:* *Prestavil sem tukajšnji klasični ep 'Martin Fierro'.* V uvodu k tiskani izdaji, ki je izšla 1970, pa je kritično pojasnil, zakaj se je odpravil v pampo, v divjino, ki mu je morala biti, kot mestnemu človeku, neznana in čudna:

---

* Korespondenca med Tinetom Debeljakom in ženo Vero Remec Debeljak, ki je s tremi otroki, starimi devet, štiri in pol leta ostala v Ljubljani, je potekala tako, da so bila pisma pisana brez konkretnosti, ki bi morebitnim "cenzorjem" lahko razkrila identiteto pošiljatelja in naslovnika. Tudi na pisemskih ovojnicah se je podpisoval z drugim imenom, nekatera začetna pisma so poslana na drugi naslov. [Podatke posredoval Marko Vombergar]. Več o razmerah, v katerih je živela Debeljakova družina v Ljubljani do odhoda v Argentino, je mogoče izvedeti iz spominov, ki jih je objavila Vera Remec Debeljak pod naslovom **Devet let v rdečem raju** v reviji Duhovno življenje leta 1992.

Ostal sem prepričan, da je nagel prevod (Martina Fierra) na mnogih krajih zmoten, ker ga nisem razumel in sem ga prevajal pač tako, da sem lahko šel naprej. Mnogo mi je bilo na tem, da bi prišel iz velemesta v gavčevsko okolje. Ta želja je bila eden glavnih vzrokov, da sem sprejel službo v 300 km oddaljenem mestu Olavarria (Cementna tovarna Loma Negra), prav v centru martinfierrovske 'prve meje proti indijancem', kjer je bil še leta 1866 fortín. [fortín – vojaška utrdba].

Tako je po svoji odločitvi, ki jo je narekovala ljubezen do literature, pristal v pampi, v kraju Olavarria, pravzaprav "petnajst kilometrov proti jugu" (kot zapiše v uvodu črtice Novi plavž), v cementarni, ki nosi ime Loma Negra. Loma Negra, Črni Kamnitnik, kot je špansko ime poslovenil pesnik in pisatelj, ki je več kot štiri leta svojega življenja povezal s tem gigantskim obratom (v že omenjeni črtici je med drugim zapisal: *Življenje mi je teklo ob šumenju tovarne kot pod slapom – ne podnevi ne ponoči ni prenehalo mletje kamna v mlinih in bruhanje ognja v plavžih.*). Orjaška cementarna v brezmejni argentinski pampi, nedaleč od mesta, s svojimi štirimi tisoči zaposlenih, je bila za brezdomovinca zagotovo vse prej kot obljubljena dežela. Posebej še, ker se je pesnik, pisatelj, esejist, kritik, urednik, kulturni delavec, doktor literarnih znanosti, ena osrednjih osebnosti med slovenskimi sodobnimi pisatelji, nenadoma znašel v svetu, ki ga vsa ta dejstva niso zanimala in ki mu je ponudil zgolj vratarsko in nato uradniško službo. Ta služba je, saj jo je ponujal kapitalist, sicer precej svobodnih nazorov in nekako patriarhalno povezan s svojimi delavci, zahtevala celega človeka, včasih ga je zahtevala dvanajst in več ur na dan, ponujala je enolično delo ob kartotekah in računskem stroju. A ponujala je tudi možnost za preživetje in prosti čas, ki je ostajal pesniku, vrženemu v pampo, je bil njegov čas, čas ustvarjalnosti v najširšem pomenu te besede.

A tudi ta čas ni bil brez bolečine in grenkobe. Doma je moral pisatelj, ki je nenadoma postal vse, izdajalec, sodelavec gestapa, slovenski gauleiter, črna reakcija, farški podrepnik*, pustiti ženo in tri majhne otroke, sina in dve hčerki. Sam jih imenuje "moji štirje talci" in dejansko je moral svoje literarno, kulturno, prosvetno in politično delovanje skriti pod psevdonim(e), saj je bila roka jugoslovanske tajne policije, po zgledu sovjetske, dolga in nemalokrat tudi učinkovita v odstranjevanju nasprotnikov. Nekaj več smo o tem zvedeli šele po letu 1980, ko se je recimo izkazalo, da so mnogi "nesrečni dogodki", ki so zadeli jugoslovanske zdomce v Nemčiji in še kje, delo jugoslovanskih tajnih agentov, ki so umore prikazovali kot medsebojna obračunavanja različnih nacionalnih in verskih skupin. Zdaj so znana tudi zgodnejša dejanja jugoslovanskih agentur, ugrabitve, infiltracije v različne organizacije, širjenje laži in kompromitiranje posameznikov, pridobivanje izdajalcev, pa tudi brutalni uboji nasprotnikov in njihovih družinskih članov. Na žalost pa še nihče od zgodovinopiscev ni popisal in dokumentiral tega žalostnega kapitala povojne (tudi slovenske) zgodovine.

Videli smo, kako se je, kljub vsem preprekam, med pisateljem na eni in ženo s tremi otroki na drugi strani, lahko spletla pisemska vez, ki je v nemalokrat kripto jeziku pripovedovala o tem, kaj se dogaja med razdruženimi člani družine na dveh koncih sveta.

Predstavljajmo si, kako je pesnik, navajen na drugačen življenjski ritem in druge klimatske razmere, po dvanajst in večurnem delovniku, zvečer, nekaj časa celo brez zasebnosti, ustvarjal svoja pisemska sporočila družini. Prestavljamo si lahko tudi, koliko ljubezni je moralo prevevati njegovo bit, da je bil sposoben po vseh naporih in preizkušnjah, v vsej samoti in odtrganosti od živega kulturnega kroga, pisati pisma, ki so bila vse prej kot žalostinke in tožbe, še bolj pa ustvarjati literaturo, študirati, brati in prevajati.

Vsako pismo sestavlja več plasti, od tistih najintimnejših, pravzaprav najbolj pisemskih, v katerih je izražena hrepeneča ljubezen in obenem žalost, da ta ljubezen ne more najti nobenega drugega, le besedni korelat, da se lahko le v duhu dotika ljubljene osebe, žene, da lahko le v duhu objema svoje tri otroke. Poljub, ki da naslov njegovi prvi zbirki intimne poezije, potem ko je za njim monumentalna in v sodobni slovenski poeziji brez vzporednice pesnitev Velika črna maša za pobite Slovence, je beseda, ki na metaforični in snovni ravni najbolj natančno zaznamuje njegova občutja, njegov svet, ki ga skušajo okolje, spomini, domotožje, samota, težko delo, enolična, depresivna pokrajina vedno znova raztreščiti na drobce. In vedno znova, z vsako mislijo na svoje drage, s trdnim upanjem, da se bodo nekoč spet znašli skupaj, s krščansko vero v človekovo zaupljivost, ki mora slediti in verjeti v božjo previdnost in milost, sestavlja svoj svet v trdno in zanesljivo enost in enovitost.

Posebno vrednost imajo ne samo v kulturnozgodovinskem marveč tudi literarnem pogledu pisma, ki jih je pisal posebej ženi ali kateremu od treh otrok. Ta pisma dobesedno žarijo od notranje ljubezni, s katero skuša pisatelj premostiti neznansko geografsko razdaljo in svojim dragim opisati svoje življenje, a tudi duhovni svet, ki ga ustvarja. V pismu hčerki Ljubici (Meti), napisanem v "Kamnolomu" – Lomi Negri 6. oktobra 1952, je tudi stavek *To čutim jaz, ko mi je poezija zdaj vse življenje ...* Stavek govori sam zase, opozarja pa na pesnikovo prepričanje, da je mogoče najti rešitev prav na tisti višji, metafizični ravni, ki je bila, tudi ko je bil govor o poeziji, torej duhovni, abstraktni dejavnosti, v matici predmet najhujšega preganjanja, saj je v času, ko je napisal ta stavek, velik del poezije v matici živel kot predpisano parolarstvo, v katerem ni bilo prostora za zapletena čustva in osebne izpovedi.

* Režimu vdani pisatelji in publicisti so kar tekmovali, s kakšnimi izrazi bodo imenovali vse resnične in umišljene nasprotnike režima. Nekateri med njimi so v to početje vložili vso svojo uborno domišljijo.

V tem pogledu pa velja opozoriti, da je prav zdomska skupnost s svojim literarnim dogajanjem ohranjala trdne vezi s pluralnostjo slovstvenega življenja pred vojno, medtem ko je v matici trajalo dolgo časa, verjetno smemo zapisati kar do šestdesetih let, da se je pričel prav tako uveljavljati pluralni pogled na kulturo in umetnost.

Dr. Tine Debeljak je prvovrstni intelektualec, ki se je zavedal, da se človekova moč kaže v njegovi fizični prisotnosti, iz katere se rojeva tudi vsa groba sila in vse nezaslišano nasilje totalitarizmov (ni slučaj, da vsi evropski totalitarizmi, in njihovi novodobni adepti na področju alternativne umetnosti in kulture, gojijo kult telesa), a resnična, humana moč je v človekovi duhovni prisotnosti, v njegovi zmožnosti razločevanja med fizičnim in metafizičnim. Zato pesnik Debeljak sicer zapisuje tudi svoj obup (Prošnja pesem za vrnitev), a ta obup ni brezup, je prej točka obrata, ki mu vedno znova dovoljuje, da snuje nove načrte in da se vrača v upe. Ti upi ga znova vodijo do tistih, ki so mu najbližji in najdražji, ki predstavljajo smisel njegovega življenja in zaradi katerih vztraja v razmerah, za katere sam ne brez ironije ugotavlja, da niso najbolj primerni za človeka peresa.

Druga plast pisem je tista, iz katere lahko razberemo oblikovanje nove slovenske skupnosti. Ta skupnost se zaveda, da ji je prava, otipljiva domovina odvzeta. Pisatelj Debeljak se še posebej zaveda, kaj pomeni biti nasilno odtrgan od korenin, iz katerih rasteta jezik in literatura. Ne nazadnje ima ta odtrganost tudi čisto konkretne razsežnosti: v tujem svetu se je znašel brez svojega pisalnega stroja, brez knjig, brez osebnega arhiva, brez možnosti, da bi lahko ustvarjal tako, kot je ustvarjal, ko je bil doma. A vendar tudi v praznini najde moč in smisel za nov začetek. Pred njim je izziv: nov jezik z novo literaturo, nova kultura, ki se razprostira na široko, kot pampa okoli njega. In španske (argentinske) knjige so smešno poceni, ugotavlja, vsak teden si lahko kupi eno ali dve. Spet se oblikuje njegova knjižnica, pisateljevo svetišče in shramba duhovnih spodbud za hude dni.* Zavedal se je, kakšne naloge se je lotil, zaveda se svoje začetne opotekavosti, pomanjkanja knjig in drugih dokumentov, a ni odnehal. V njegovem kljubovanju je drža pristnega intelektualca, človeka duha, ki si sam postavlja meje zgolj zato, da jih, v boju s samim seboj in z neprijazno okolico, z brezbrižnim svetom, prestavlja naprej, v nova in neznana področja.

Pisma poročajo tudi o okolju, v katerem je delal, o ljudeh, s katerimi je delal. Ker je bila v Argentini močna slovenska skupnost izseljencev iz Bele krajine in Primorske, primorski Slovenci so v južno Ameriko prispeli že v času, ko je na Primorskem vedno bolj grozil fašizem, je kmalu našel stik s temi ljudmi. Sprva so bili nezaupljivi, a kmalu so se njihovi predsodki razblinili. Debeljak je svojo naklonjenost do teh ljudi, razumevanje njihovega domotožja, njihove stiske in strahove literarno oblikoval v črtici Smrt Mata Matkoviča (prvič objavljeni v Koledarju – Zborniku Svobodne Slovenije 1952). Kot velik ljubitelj in poznavalec slovanskih literatur se je zbližal tudi z drugimi Slovani, Hrvati in Srbi, v enem zadnjih pisem pred odhodom iz Lome Negre in pred združitvijo družine v Buenos Airesu, kjer je živel do smrti, ganljivo poroča o poslovilni slovesnosti, ki so mu jo pripravili njegovi slovenski in slovanski prijatelji, tovariši in sodelavci.

Vse sestavine pisem imajo danes veliko kulturnozgodovinsko vrednost. Ne le zato, ker osvetljujejo eno tistih obdobij Debeljakovega življenja, ki je zagotovo med najbolj plodnimi, posebej v literarnem pogledu, marveč tudi zato, ker kažejo pisatelja v čisto posebni luči. Čas v Lomi Negri je še čas, ki povezuje obe domovini, resnično, iz katere je bil izgnan, in tisto, smeli bi jo imenovati metafizično, ki se šele oblikuje. Obe sta v dinamičnem odnosu: "prava" domovina vedno bolj bledí, čeprav v pismih na mnogih mestih izraža skoraj preroško upanje, nemara kar prepričanje, da bo domovina nekoč "spet svobodna", pa se ta domovina oddaljuje; svetovni splet dogodkov ni naklonjen takim sanjam, hladna vojna krepi komunistično moč in daje režimom še več možnosti za zatiranje ljudi. Danes recimo vemo, da je Zahod ob sovjetski okupaciji Češkoslovaške (1968) sicer glasno protestiral, a v resnici je bil zadovoljen z razpletom dogodkov, saj je lahko uvajal doma določene represivne ukrepe prav pod plaščem "strahu pred komunizmom".

Petdeseta leta so v tem pogledu tudi usodna. Nova argentinska domovina se pesniku vedno bolj oblikuje tudi kot resničnost, še posebej v letu 1954, ko se družina spet združi in ko pisatelja vrnitev v Buenos Aires postavi v samo kulturno središče eksilne skupnosti, a ga tudi poveže z vsemi tistimi slovenskimi razumniki, ki živijo drugod po svetu. Ne odpove se tudi vezem s svetovno literaturo, izdajanju avtorjev, ki predstavljajo slovensko klasiko, a so, iz različnih razlogov, v matici nezaželeni, prezrti ali zamolčani, od Franceta Balantiča do Ivana Preglja. Tako v času, ko v matici tudi v literaturi vlada predvsem opevanje dirigiranih tem na predpisane načine, ko so vsi poskusi drugačnega razumevanja literature ali zavrnjeni ali osmešeno ali kar brutalno ukinjeni, snuje Debeljak drugačno literarno življenje in ustvarjalnost. Svoboda je bila nekaj, kar se je rojevalo iz zavesti teh ustvarjalcev, da delajo v imenu višjih ciljev in hkrati za dobrobit konkretnih ljudi, ki so si morali ustvariti najprej novo eksistenco, poskrbeti za domove in

---

* Pisateljeva žena v že omenjenih spominih poroča, kako so iz hiše, kjer je družina živela odpeljali tri (!) kamione knjig, ki so jih, tako kot vse drugo, zaplenili "izdajalcu". Isto usodo so doživeli tudi rokopisi, prevodi, osnutki in drugi osebni dokumenti. Nekaj od tega pa so kasneje preprosto požgali (!). Vera Remec Debeljakova v svojih spominih takole poroča: *Ko so našo hišo obnavljali, so me znanci opozorili, da nanašajo na velik kup na vrtu razne papirje, albume in podobno, in da bodo vse zažgali, sem šla tudi jaz k stražniku, da mi je dovolil s kupa odnesti nekaj stvari. Tako sem rešila razne družinske spomine, fotografije, albume itd.*

šolanje otrok, nato pa tudi za "skupne zadeve", ki so ohranjale ne le zavest o domovini, marveč tudi ustvarjale pogoje, v katerih je skupnost ponudila domovini in njenemu enoumju drugačen model.

Na tem mestu je seveda treba korigirati poglede, ki veljajo danes v matični literarni zgodovini glede eksilnega ustvarjanja. To ustvarjanje je po slovenski osamosvojitvi in prvem evforičnem navdušenju znova postalo nekaj obstranskega in za glavne tokove nezanimivega, komajda da se kdo skuša podrobneje ukvarjati s tem ali onim avtorjem ali njegovim delom.

Pri tem se zavedam, da je bilo o Tinetu Debeljaku po letu 1990 v matici dovolj zapisov, nenazadnje sta izšla tudi ponatisa Velike črne maše za pobite Slovence (1991) in Poljuba (1993), vendar pesnik in pisatelj še vedno čaka na sintetično monografijo, ki bi pregledala in razvrstila v enovit tok vse njegovo delo in povezala vsa življenjska in ustvarjalna obdobja v sklenjeno celoto. Nenazadnje bi bil tudi čas, da bi ga uredniki uvrstili v zbirko Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev.

Tako se kar naprej ponavlja mnenje, da Debeljak nadaljuje predvojno dominsvetovsko tradicijo krščanske literature. Poleg vsega drugega je v tej oznaki implicite skrito prepričanje, da je posredi literatura, ki je konservativna po vsebini in obliki, nemara celo nazadnjaška, vsekakor pa daleč od tega, kar ponuja in terja sodobnost. Ne glede na to, da nikakor ne moremo govoriti samo o enem enovitem literarnem toku sodelavcev revije Dom in svet v poznih dvajsetih in tridesetih letih do t. i. "krize revije Dom in svet v letu 1937", je trditev sporna sama po sebi, saj pesnika postavlja v prostor, iz katerega je ves čas sam prestopal v širše dogajanje. Kdor pozna Debeljakovo ustvarjanje v domovini do odhoda v eksil, a tudi njegovo literarnozgodovinsko, uredniško, esejistično in prevajalsko delo iz predvojnega in medvojnega časa, ta ve, da je bil Debeljak nenavadno intenzivno vpet v sodobne evropske literarne tokove, da je bil med tistimi, ki so pozitivno ocenili Kocbekovo pesniško zbirko Zemlja (1934) in da je tudi kasneje razumel vznemirljivo inovativnost poezije najmlajših ustvarjalcev, predvsem obeh tragično preminulih pesnikov Franceta Balantiča in Ivana Hribovška. Čeprav sam pred vojno ni izdal nobene pesniške zbirke, pa obe njegovi prvi v eksilu izdani pesniški deli, Velika črna maša za pobite Slovence in Poljub odkrivata njegovo samostojno in tudi izjemno samosvojo pesniško držo. Velika črna maša je pesnitev z razsežnostmi, kakršne ima samo še Prešernov Krst pri Savici, ki se prav tako zadira v filozofsko in etično razsežnost bratomornega boja, kot to razkriva v svoji pesnitvi Debeljak. In kakor Prešeren je tudi Debeljak le zgrožena, človeško do dna pretresena priča dogajanja, nemočni kronist in hkrati prizadeti, v dušo ranjeni dedič tega dogajanja, ki je imelo verjetno maja in junija leta 1945 daleč bolj inferialne in bestialne razsežnosti kot boji v času slovenskega pokristjanjevanja. Čeprav se na prvi pogled zdi, tako kot to lahko opažamo v njegovih pismih iz obdobja, ko je bival v Lomi Negri, da se kot ustvarjalec umika v ozadje, da pušča besede v veliki meri zgodovini (ki pa ji zna prisluhniti s posebno pretresenostjo, krščansko ponižnostjo in intelektualno brilianco, kakršnih je bilo v tem času malo), je v resnici ves čas prisoten. Je tisti nevidni Jaz, tisti Jaz, ki v sebi združuje individualni napor ustvarjalnega duha, skozi katerega pa spregovori tudi skupnost, ki ji pripada, katere glasnik je in hkrati tudi njen individualni kronist. In ker v literaturi slovenskega eksila v Argentini ni niti enega dela, ki bi obtoževalo nasprotnike, jih celo smešilo, jim jemalo vrednost, ker ni nobene ideološke bojevitosti, s katero bi pozivali na uničenje nasprotnika, ne samo na uničenje, marveč tudi na izničenje, ta literatura svojo vrednost izkazuje vedno bolj na obzorju vsega, kar se nam odpira v zgodovinskem spominu. Nasprotno pa se literatura zmagovite, revolucionarne strani in mnogih sopotnikov počasi pogreza v pozabljenje, njena ploskovita mitskost, njeni ponavljajoči se ideološki, večji del predpisani obrazci izgubljajo svojo kredibilnost, kakor so že zdavnaj izgubili estetsko vznemirljivost.

Velika črna maša je središče, okoli katerega so nanizane vse znane in neznane zgodbe, ki jih je sprejel vase eksil ali pa so ostale pokopane v številnih grobiščih, ki še danes niso vsa odkrita, kaj šele pietetno označena. V času, ko je nastajala Velika črna maša, je bila pesnitev tudi kenotaf za vse tiste, ki so izginili v vrtincu nebrzdanega terorja zmage pijanih spreminjevalcev sveta. Danes se nam, tudi skozi Debeljakova pisma, črtice in pesmi, ki so nastale v Argentini, odpira še nekaj drugih razsežnosti Velike črne maše. Pesnitev je tista točka, ki v metafizičnem pogledu združuje dve domovini, izgubljeno in novo, obljubljeno, a tudi občestvo mrtvih, pobitih, z novo, duhovno domovino živih, njihovih svojcev, prijateljev. Debeljakova pesnitev je s svojo zgradbo dejanje človekovega darovanja tistim, ki so bili poklicani pred Gospodov prestol, je tudi darovanje Gospodu, je milostno predajanje njegovi sodbi, je velika beseda upanja, da bo dar sprejet in da bodo mrtvi našli vsaj svoj mir, če jim je bilo odvzeto vse, kar jih je vezalo na zemljo: od imena in priimka do znamenja na grobu.

Kdor bo skušal razumeti čas druge svetovne vojne na slovenskih tleh, ta bo nujno moral poznati notranjo logiko in arhitektoniko Velike črne maše, a tudi vse druge literature, ki so jo Debeljak in tovariši zapisali v spomin na svoje mrtve, ne da bi, kot zmagovalci, s počastitvijo svojih mrtvih onečaščali mrtve svojih nasprotnikov. Slovenska komunistična revolucija je bila tako brezobzirna in aziatsko okrutna, vsaj v svojih zaključnih sekvencah predvsem zato, ker so zmagovalci oholo in brez kančka strahu teptali temeljna civilizacijska določila. Zato sem sam trdno prepričan, kar sem tudi skušal pokazati v monografiji Slovenska lirika 1950–2000, da je bil v poeziji (a tudi v drugih umetnostnih panogah) čas med leti 1945 in 1955 v matici v znamenju zastoja in estetske enoličnosti ter da je literatura zamejstva in zdomstva doživljala

mnogo močnejši razcvet in estetsko raznolikost. Debeljakov delež v tem času je kardinalnega pomena za vso slovensko poezijo, saj predstavlja na eni strani vez s predvojnim tokom, na drugi se povezuje z moderno svetovno poezijo, s katero je slovenska lirika našla stik šele v generaciji Gregorja Strniše, Daneta Zajca in Vena Tauferja.

Iz notranje napetosti Velike črne maše raste tudi zgradba zbirke Poljub. Ko sem o njej pisal za ponatis, ki ga je leta 1993 izdala založba Karantanija, sem sicer menil, da je "čista lirska izpoved" za razliko od Velike črne maše, ki je zgrajena na kontrastnem, dinamičnem in presunljivem menjavanju lirskih in epskih odlomkov, "notranjega" in "zunanjega" pogleda, vendar me je kasnejši študij Debeljakove lirike pripeljal do sklepa, ki Poljub postavlja v nadaljevanje Velike črne maše. Če je ta pesnitev pesnikova globoka poklonitev vsem mrtvim, je Poljub poklonitev vsem živim. Če prva pesnitev govori o skupnosti, o občestvu, o nedolžnih žrtvah, brezumno darovanih za strašno daritev, druga zbirka nagovarja najbližje, posebej ženo (ki ji je zbirka tudi posvečena), a tudi otroke, ki so zaveza novemu, boljšemu, lepšemu življenju. Če je v Veliki črni maši lirski subjekt skrit, večglasno razporejen po vsej pesemski partituri, je v Poljubu do konca izpostavljen kot enost, subjekt, ujet v silnice časa in lastnega razviharjenega življenja. Pesnik govori o sebi, o svojem doživljanju preloma s starim svetom in pričakovanja novega. Ko se oddaljuje (fizično) od enega, se mu (duhovno) približuje, ko se (fizično) približuje novemu, tudi (duhovno) rasteta v njem nova zavest in nova vera. Življenje sprejema kot breme, a iz njega črpa nove ustvarjalne moči, povezuje jih s tistim, kar je izkušnja starega sveta. Oboje, poslavljanje in pričakovanje, slovo in nova obzorja, je razpeto na obzorju čustev, ki izražajo ne le notranji nemir modernega lirskega subjekta, marveč tudi njegovo vedno znova najdeno vero, brez katere je življenje borno in prazno. Pesnik sam pa je v pogovoru z Joškom Krošljem, objavljenem v Svobodni Sloveniji leta 1954, opozoril tudi na notranje vezi med Veliko črno mašo in zbirko Mariji, ki je izšla tega leta:

Kakor je Črna maša orgelska skladba med Jezusovo daritvijo, sveto mašo, v kateri poje vsa emigacija svoj bol in svoj boj, svoje izgube in svojo vero Bogu, polagajoč se popolnoma v Njegove roke, tako v prvem Marijinem letu polaga prav ista emigracija svojo osebno usodo in usodo naroda in sveta na roke Mariji, da jo Ona preda zopet v odločitev istemu Bogu, ki je bil centralna misel Črne maše.

Debeljak se zaveda, da se je treba upreti malodušju, čeprav je zanj veliko konkretnih razlogov, objektivnih in subjektivnih. V prvih povojnih letih, posebej še, ko se je pričela hladna vojna, ki je dajala komunistični ideologiji izjemen polet, se je zdelo, da bo udejanjana ideologija trajala dosti dlje, kot pa je v resnici. Glasovi, ki so opozarjali, da se tisočletna kraljestva napuha in tiranije ponavadi zelo hitro sesujejo sama vase in v prah, so se zdeli kot utopična in fantastična literatura. Ponavljajoče se ideološko čiščenje, ukinjanje revij, prepoved natisa določenih rokopisov, grožnje s sodnimi procesi določenim pesnikom in pisateljem, stalna represija, ki jo je doživljala Slovenija, boj z neposlušnimi intelektualci, preganjanje "kulakov", prisilna kolektivizacija in prisilni odkupi, ideološki pritiski v šoli in na delovnih mestih, montirani procesi, na katerih so sodili peki in mizarji, mizeren osebni standard: vse se je moralo iz argentinske oddaljenosti dozdevati še bolj kruto in groteskno, kot je bilo v resnici. Subjektivna skrb je skrb za najdražje, za katere je jasno, da živijo v mizernih razmerah, saj so sorodniki "izdajalca". Skrb zanje je rdeča nit vsega Debeljakovega ustvarjanja, še posebej pisem, v pesmih dobiva skrb globoko metaforično ozadje (pesem Pridi).

Pravzaprav je nenavadno, da je bil Debeljakov najbolj čist in natančen odgovor na vse, kar se je dogajalo v domovini in kar so na svoji koži doživljali njegovi "štirje talci", prav poezija in literatura.

Zdaj, na tem mestu smem mednjo šteti tudi njegova pisma, ki pojasnjujejo, kako se je proces notranjega preoblikovanja pesnikove zavesti v Argentini dopolnil v vseh pogledih. Sublimat tega procesa pa je zagotovo njegova poezija, posebej zbirki Poljub in Mariji, ki oklepata čas, prebit v Črnem Kamnitniku, koncentrično pa segata na druga področja, kot je bilo že povedano ob Veliki črni maši za pobite Slovence, seveda tudi k tistim vprašanjem, ki so morala biti v središču Debeljakove pozornosti in pozornosti argentinske slovenske skupnosti. Česar ni bilo mogoče izraziti v ekonomsko-političnih, esejističnih in spominskih zapisih, je bilo razprto skozi literarno ustvarjanje: od romanov preko dram do poezije. Prav v poeziji so se vprašanja o razmerju med mrtvimi in živimi, o zgodovinskih resnicah in lažeh, o odpuščanju, pa tudi domotožje, eksistencialne težave v novem okolju, občutki krivde, nemoči, pozabljenosti do skrajnosti izčistila in tudi našla ustrezen poetični izraz.

V Slovenski liriki 1950–2000 sem obe zbirki skušal označiti z naslednjimi besedami:

Velika črna maša je pesemski organizem, kakršnih je v slovenski poeziji malo: ob Prešernovem ***Krstu pri Savici*** *in Župančičevi* ***Dumi*** *skorajda nimamo pesnitve, ki bi s tako širokimi pomenskimi in oblikovnimi zamahi skušala upesniti več kot samo en dogodek v življenju celega naroda. (...) Stalnica te lirike* [zbirke Poljub – op. D. P.] *je hrepenenje po ljubljeni osebi, pomešano z domotožjem, bridkimi spomini in nenehnim notranjim monologom lirskega subjekta ne le z ljubljeno, ženo, ki je ostala v domovini, marveč tudi s prostorom in časom, ki ga je pesnik moral zapustiti.*

K temu bi rad dodal, tudi z vednostjo, ki mi jo odpirajo Debeljakova pisma, še nekaj ugotovitev. V Poljubu je Debeljak v sredo cikla Payador v pampi [payador – ljudski pevec, ki ob spremljavi kitare poje improvizirane verze] postavil štiri daljše pesmi (vsako

sestavljajo štiri kitice z desetimi verzi), naslovljene Jutro – Poldan – Večer – Noč. Vse štiri pesmi so izpoved na obeh, v tem spisu že analiziranih ravninah. Prva je ravnina "objektivnega", stvarnega dojemanja sveta, v katerega je postavljen pesnik: nizajo se podobe pampe kot posebnega biotopa v različnih urah dneva in noči, letnih časov, a ta pampa ni samo zaris "objektivnega" sveta, je tudi kraj, ki pesniku vedno znova budi spomin na izgubljeno domovino-dom, kot se izpoveduje v prvi kitici prve pesmi Jutro:

Hip ta svit izza obzorja
seže s prsti – kot polip –
(ne čez kamniška pogorja)
z roba pampe kot v plan mórja:
sonce v njem je čoln ognjeni,
(...)

Pampe in kamniških planin ne povezuje samo isto sonce, marveč predvsem pesnikov spomin, ki ga v mislih prestavlja v prostoru in času. Še bolj pa prostora povezuje pesnikov nagovor odsotne žene, ki prerašča v Poldnevu, Večeru in posebej v Noči v ekstatično zaklinjanje njune ljubezni. Tretja kitica Noči je vrh tega pesemskega zaklinjanja:

Zemlje ni in ne noči,
dalij ... mórij ... oceana ...
pampa ta – trnov osti,
v burnih vihrah razdivjana,
mahovina je postlana
možu-meni, tebi-ženi ...
o, okleni se me, okleni!
Ugasle zvezde ... Razžgi sen!
Srce moje – Tvoj je plen –
Tvoje bije sladko v meni ...

Pred nami je moderna poezija, v kateri se subjekt ne more več sklicevati, kot so to počenjali romantiki, na kruto usodo in zgodovino, marveč sprejema nase težo dogajanja, v svojih besedah, edini oprijemljivi točki v gluhem svetu, vzdržuje tiste spomine, ki ga še delajo človeškega. V tej poeziji se ohranja skrajni rob subjektivnega, ki kljubuje nihilističnemu obupu in praznini, kot v dvostišju iz pesmi Pridi:

Žena v objem moj – žgoči zor – pridi,
Sonce zdaj bledo onstran zagrinjala!

Pesnikova želja, njegova čista vizija, podobe, ki trepetajo kot razbeljeni zrak nad pampo, se lahko vrača na edini kraj, ki mu razkriva smisel. To je spomin na ženo, na družino, na tisto skupnost, ki je ne more nič uničiti, zbrisati, ne more je raniti sovraštvo, ki veje iz matice, nerazumevanje, ki ga kaže do zdomcev veliki svet. Verzi v pesmi Pridi so izpoved tihega, a veličastnega zmagoslavja (verz: *Vsa pampa bo nama čar cvetličnjaka*) nad usodo, ki je zgolj prazni čas, nečloveška igra.

Debeljakove črtice, ki so nastale v času, ko je bival v Lomi Negri, predstavljajo "most" med pismi in poezijo. Kar je v pismih zapisano v konkretni obliki, nemara bi smeli reči kot groba, ne povsem oblikovana snov, nastajajoča iz vtisov, ki so se kopičili v pisateljevi zavesti in se srečevali z njegovimi spomini na najdražje ter čustveni naboj, ki ga prinaša poezija, kot smo pokazali na nekaj primerih v sublimirani, izčiščeni obliki, je v črticah posredovano na poseben način. V pripovedi konkretnost ni izgubljena, saj je pripovedovalec prvoosebni (Novi plavž, Naša hiša, Odkrite stopinje v snegu, Smrt Mata Matkoviča, Ab urbe condita, Na jerebice), torej postavljen kot avtentični pričevalec v samo središče dogajanja, ki se predvsem v Naši hiši in Smrti Mata Matkoviča prepleta s spominskim tokom, ki vodi nazaj v staro domovino, v ostalih črticah (ali krajših novelah) pa se osredotoča na dogodke, povezane z bivanjem v novem okolju in delom v cementarni, ki je srce in duša kraja. Kolorit in stilsko označenost poudarjajo španski izrazi, ki jih pisatelj vpleta v svojo pripoved. Opozarjajo nas na to, da se pripovedovalec že integrira v okolje, čeprav predvsem na čutnonazorni ravnini, medtem ko njegov miselni in čustveni svet ostajata povezana s svetom, ki ga je moral zapustiti. Iz te dvojnosti med novim, pričakovanim in starim, znanim, med tistim, kar pisatelj šele odkriva, trga iz gmote neznanega in onim, ki se vedno bolj spreminja v spomin, raste posebna pripovedovalska napetost. V črtici Odkrite stopinje v snegu je to izpovedano v nekaj stavkih:

Zdaj sem pa res doma in predem misli: kot s svetim Jakobom sem šel romat – čez morje v španske dežele – tu sem pal v zapuščenost pampe ... in našel v njej kruh, ki ga drži v gobcu pes-stroj z železnimi zobmi: prav res iz kamna in cementa ... Ne, saj to je topla loška 'prešca', kakor smo jo dajali revežem za verne duše in za adventni čas.

Ni mogoče prezreti pisateljeve želje, da bi povezal, združil, v svoji zavesti poenotil dva svetova, ki sta v bistvu različna in njuna raznorodnost ne dopušča konkretnih vzporednosti, mogoče pa ju je poenotiti v zavesti, v domišljiji, v pisateljskem zapisu. Ta zapis uporablja dva jezika, a ju združuje v novega. Rojeva se jezik, o katerem je bil v tem zapisu že govor, jezik konstituiranja nove skupnosti brez domovine, a s spominom, ki ga vzdržuje in razvija prav govorica, še posebej v svoji estetski, literarni funkciji. Zato je jezik v črticah stvaren, nazoren, ponekod dokumentaren: skozenj si pripovedovalec ustvarja podobo sveta, ki presega raven njegove fizične prisotnosti. V svet pampe je postavljen slovenski duhovni

svet: svetova se dotikata in počasi ter previdno prehajata drug v drugega.

Prav tako pa ni mogoče prezreti simbolne funkcije, ki jo pisatelj vnaša v svoj zapis o dveh svetovih: v globini je znani slovenski mit o lepi Vidi, o hrepenenju, o strašni bolečini, ki se rodi, ko je stari svet zapuščen in izgubljen, novi pa se oblikuje drugače, v podobah, ki niso in ne morejo biti tako oprijemljive, kot so podobe, budeče se v spominskem toku. Zato je tudi celotna poanta črtice Odkrite stopinje v snegu – za pampo neobičajen pojav snega – ujeta v izpoved simbolne neresničnosti, neoprijemljivosti novega sveta. Sledi v snegu – dvajset let ga že ni toliko namelo – pripeljejo pripovedovalca k slovenski hiši in v njej zve zgodbo Zaričeve Francke, ki jo že poznamo. V simbolno snov pripovedi se zdaj, v koncu, znova vtisne konkretnost starega, izgubljenega sveta.

Debeljak uporablja moderne prijeme eksistencialne proze: človek v njegovi pripovedi je ujet v bitnost, ki ji ne more uiti, ki se ji ne more upreti. Največ, kar lahko stori, je, da izreka v literarno oblikovanem jeziku svojo usodo. Svet človeku ni niti prijazen niti posebej sovražen. Prej bi smeli reči, da je do človeka in njegovega bivanja povsem ravnodušen. Zato je tudi usoda ravnodušna, njena "dejanja" so naključna, v njih ni več višjega reda in smisla. Kolikor ga je ostalo, je skrit v pripovedovalčevi zavesti, v tisti usedlini izročil, ki jih je ohranil, ko je iz starega prestopil v novi svet.

Debeljak se nam tako v vsej svoji literarni ustvarjalnosti – kot smo že zapisali, je vanjo mogoče brez zadržka uvrstiti tudi pisma – ki je nastala v obdobju, ko je živel in delal v Črnem Kamnitniku – razkriva kot osebnost, ki se zaveda protislovij svojega novega položaja, ki ne skriva svojih čustev, vedno znova oživljajočih zaradi spominov na dom in družino, a tudi zmore najti upajoči pogum za novo, dejavno in smiselno življenje, ki ga določajo tri stalnice: svoboda, delo in vera. Zaradi nasprotij, ki pojijo njegovo literaturo, je le-ta tako silovita v svoji notranji, globinski strukturi, čeprav se na prvi pogled zdi, da tako v pesmih kot tudi v črticah svoje življenje in svet, v katerem biva, opisuje navidez objektivno, v realistični in skorajda dokumentarni tehniki (kamor smemo prišteti mnoge opombe o ustroju in delovanju cementarne).

Je preveč vzneseno, če zapišem, da mi je knjiga Loma Negra, ki ni samo dedovo pričevanje v besedah, marveč tudi vnukovo zrenje skozi fotografske podobe, razkrila neko globoko resnico, ki bi jo smel zapisati z naslednjimi besedami: lepote ni mogoče uničiti, resnice ni mogoče zamolčati, vere ni mogoče zatajiti?

DENIS PONIŽ

VSEBINA

Uvodna beseda 5

Črni Kamnitnik 9

/ črtice /
Novi plavž 10
Naša hiša 38

/ pesmi /
Zariski s kredo 50

Pisma iz Črnega Kamnitnika 74
/ Pisma družini / 77

/ črtice /
Odkrite stopinje v snegu 128
Smrt Mata Matkoviča 140
Ab urbe condita 156
Na jerebice 171

Pisma Veri – ženi 180

/ pesmi /
Poljub 191

/ pisma /
"Falotu" – Tinčku 208
"Ljubici" – Metki 214
"Srčku" – Jožejki 218

/ pesmi /
Mariji 222

Viri 243

Spremna beseda
Denis Poniž: Med bolečino in upanjem 245

DRUŽINA

9 789612 224820